acces la istorie

ELISABETA I: RELIGIA ŞI POLITICA EXTERNĂ

John Warren

ALL

Elisabeth I: Religion and Foreign Affairs.
John Warren
Hodder and Stoughton, 1993
© 1993 John Warren
Copyright © 1997 B.I.C. ALL s.r.l.

Elisabeta 1: Religia şi politica externă
John Warren
ISBN: 973 – 571 – 096 – X
Publicată pentru prima dată în limba engleză de către Hodder and Stoughton Ltd.
Toate drepturile asupra acestei ediţii rezervate Editura ALL.
Traducere: Ema Stere
Editura ALL

A C C E S L A I S T O R I E

Elisabeta I: Religia şi Politica externă

John Warren

Traducerea: Ema Stere

ALL

Următoarele apariţii în colecţia **„ACCES LA ISTORIE”** realizată în colaborare cu editura Hodder & Stoughton – Londra:

CATOLICISMUL ŞI CONTRAREFORMA – Keith Randell
ITALIA: LIBERALISM ŞI FASCISM, 1870 - 1945 – Mark Robson
EUROPA ŞI DESPOŢII LUMINAŢI – Walter Oppenheim
UNIFICAREA GERMANIEI 1815 - 1890 – Andrina Stiles
RUSIA, 1815 - 1881– Russel Shennan
RUSIA, 1881 - 1924 – Michael Lynch

Au apărut în aceeaşi colecţie:

1. STALIN ŞI HRUŞCIOV: URSS, 1924 - 1964 – Michael Lynch
2. LUTHER ŞI REFORMA îN GERMANIA, 1517 - 1555 – Keith Randell
3. HABSBURGII ŞI HOHENZOLERNII, 1713 - 1786 – Walter Oppenheim
4. NAPOLEON, FRANŢA ŞI EUROPA – Andrina Stiles.
5. UNIFICAREA ITALIEI, 1815 - 1870 – Andrina Stiles
6. IMPERIUL OTOMAN, 1450 - 1700 – Andrina Stiles
7. JEAN CALVIN ŞI REFORMA TÂRZIE – Keith Randell
8. MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ŞI COLONIALĂ, 1919 - 1939 – Alan Farmer
9. MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ŞI COLONIALĂ, 1939 - 1964 – Alan Farmer
10. GERMANIA: AL TREILEA REICH, 1933 - 1945 – Geoff Layton

Cuprins

Cuvânt înainte 7
CAPITOLUL 1
Introducere: Elisabeta I: Religia şi politica externă 8
1. O femeie remarcabilă 8
2. Religia: premise fundamentale 9
3. Moştenirea lăsată de Henric 11
4. Moştenirea lăsată de Maria Tudor 14
5. Istoricii, Elisabeta şi religia 15
6. Politica externă: introducere 17
7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea 18
8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart 20
9. Istoricii şi politica externă elisabetană 21
Îndrumări pentru studiu 24
CAPITOLUL 2
Reforma religioasă elisabetană 26
1. Introducere 26
2. Convingerile religioase ale Elisabetei I 26
3. Supremaţie şi Uniformizare 29
4. Teza lui Neale 36
5. Reforma În acţiune 39
a) Reforma şi episcopii 39

b) Decretele din 1559 42
c) Inspecţiile 45
6. Arhiepiscopul Parker şi Controversa Vestimentară 45
7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei 50
8. Reforma religioasă elisabetană: câteva concluzii 52
Îndrumări pentru studiu 53
CAPITOLUL 3
Elisabeta şi puritanii 58
1. Introducere 58
2. Puritanism şi Prezbiterianism În anii 1570 62
3. Drama lui Grindal 66
4. Whitgift şi puritanii 72
5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589 75
6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603 76
7. Separatiştii 77
8. Concluzii 80
Îndrumări pentru studiu 84
CAPITOLUL 4
Elisabeta şi catolicii 86
1. Introducere 86
2. 1559-1568: Guvernarea „se poartă cu mănuşi” 86
3. Atitudinea papei 90
4. Maria Stuart, regina scoţienilor 91
5. Revolta conţilor din nord, 1569 91
6. Excomunicarea papală din 1570 93

7. Sosirea preoţilor misionari 96
8. Preoţii misionari şi politica 97
9. Iezuiţii 98
10. Reacţia Parlamentului faţă de misionari 100
11. Pericolul unei invazii spaniole 101
12. Neînţelegeri între catolici: apelanţi contra iezuiţi 103
13. Forţa Catolicismului 105
a) Punctul de vedere al lui Dickens 105
b) Revizioniştii 105
14. Dovezi 107
15. Concluzii 109
Îndrumări pentru studiu 112
CAPITOLUL 5
Elisabeta, Franţa şi Spania 116
1. Introducere 116
2. Direcţii şi obiective în politica externă 118
3. Premise majore ale politicii externe 119
4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559) 122
5. Relaţiile cu Franţa, 1562-1583 124
6. Franţa, 1584-1603 130
7. Relaţiile cu Franţa: concluzii 131
8. Anglia şi Spania, 1560-1574 132
9. Anglia şi Spania, 1575-1578 135

10. Expediţia în Ţările de Jos 138
11. 1588: invincibila Armada 140
12. Anglia ca putere maritimă 143
13. Concluzii 144
Îndrumări pentru studiu 149
CAPITOLUL 6
Elisabeta, Irlanda şi Scoţia 153
1. Irlanda în secolul al XVI-lea: ţara şi oamenii 153
2. Irlanda şi monarhii englezi 156
3. Elisabeta şi Irlanda: probleme şi posibile soluţii 157
4. Shane O'Neill 159
5. Control prin colonizare: eşecul colonizării din Ulster, 1572-1576 161
6. Control prin colonizare: colonizarea din Münster, 1568 162
7. Revolta lui Hugh O'Neill, Conte de Tyrone. 163
8. Reforma irlandeză 165
9. Irlanda: concluzii 166
10. Scoţia: introducere 167
11. Condiţiile din Scoţia 168
12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Angliei I 170
13. Revolta din Scoţia, 1559 172
14. Întoarcerea Mariei Stuart 174
15. Maria Stuart şi asasinarea lui Darnley 177
16. Maria În

Anglia 178
17. Revolta conţilor din nord şi complotul Ridolfi 179
18. Sfârşitul Mariei Stuart 180
19. Maria, regina scoţienilor: rezumat 182
20. Ultimii ani: relaţiile cu Iacob al VI-lea 183
Îndrumări pentru studiu 187
CAPITOLUL 7
Concluzii 190
1. Redactarea concluziilor 190
2. Elisabeta şi religia 190
3. Elisabeta şi politica externă 193
4. O femeie remarcabilă 194
Îndrumări pentru studiu 195
Tabel cronologic 196
Lecturi suplimentare 200

Cuvânt înainte

Către cititorul obişnuit

Seria „Acces la istorie” a fost iniţiată mai ales la nivelul cerinţelor studenţilor şi elevilor care susţin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulţime de informaţii interesante şi cititorului obişnuit. Partea principală a cărţii (textul propriu-zis, mai puţin îndrumările de la sfârşitul capitolelor) reprezintă un studiu uşor de citit şi incitant totodată, ce are coerenţa necesară unei cercetări istorice. Intenţia autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară şi concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar şi pe cei neiniţiaţi) în a-şi forma o opinie despre subiectul pus în discuţie. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice” plate, lucrările din această colecţie conţin puncte de vedere şi interpretări diferite.

Către studenţi şi elevi

În funcţie de subiectele care vă interesează şi de timpul de studiu pe care îl aveţi la dispoziţie, puteţi proceda în mod diferenţiat atunci când folosiţi această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriţi să vă formaţi o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

- Citiţi capitolul 1 în întregime.
- Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeţi cu secţiunea „Să luăm notiţe” şi, dacă subiectul vă interesează, citiţi tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol (sau la semnul *) pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriţi totuşi să abordaţi întreaga tematică a cărţii şi dispuneţi de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiţi pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiţi tot capitolul, de preferat într-o singură şedinţă.
2. Studiaţi schema de la sfârşitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-aţi înţeles.
3. Citiţi secţiunea „Să luăm notiţe” (şi secţiunea „Să răspundem la întrebări-eseu”) şi decideţi dacă mai aveţi de lucrat la capitolul respectiv.
4. Abordaţi secţiunea „Întrebări bazate pe izvoare”. Citiţi întrebările şi formulaţi-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce aţi citit întreaga lucrare, studiaţi secţiunea „Lecturi suplimentare” şi alegeţi acele titluri care v-ar putea completa informaţiile. Scopul nostru a fost să vă trezim interesul şi să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veţi aprecia

că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Elisabeta I: Religie şi politică externă

1. O femeie remarcabilă

Era în 1603, în al 45-lea an al domniei sale, când regina Elisabeta I îşi trăia ultimele clipe. Sir Robert Cecil, secretarul de stat, s-a apropiat de ea şi i-a spus că ar trebui să se ducă la culcare. Elisabeta i-a şoptit: Om mărunt ce eşti! Nu spui niciodată „trebuie” când te adresezi unui cap încoronat.

Protestul Reginei ilustrează o idee centrală a cărţii: deosebita importanţă pe care regina o acorda locului pe care îl ocupa şi titlului său. Această replică tăioasă şi categorică aparţine însă, în mod evident, unei femei remarcabile. Şi unul dintre cele mai remarcabile aspecte ale îndelungatei sale domnii a fost capacitatea ei de a încălca aproape toate regulile. Aceste reguli erau create de bărbaţi. Prima şi cea mai importantă dintre ele pornea de la ideea că o femeie aflată.pe tron este în cel mai bun caz o pacoste. Exista de aceea regula ca o regină să fie luată sub aripa ocrotitoare a unui bărbat printr-o căsătorie rapidă şi convenabilă. Elisabeta I a decis însă să nu se mărite, şi nu s-a măritat, în ciuda tuturor presiunilor pe care consilierii ei (bărbaţi) şi membrii Parlamentului (tot bărbaţi) le-au putut face asupra ei. Era de aşteptat ca cel puţin să numească un succesor la domnie, dar n-a făcut-o. A doua regulă stipula că nici o femeie nu se putea amesteca în treburile Bisericii. Se poate spune, pe bună dreptate, că Biserica Angliei a fost modelată potrivit voinţei reginei. Potrivit celei de-a treia reguli, regina trebuia să ţină seama şi să urmeze sfaturile Consiliului de Coroană – acea adunare selectă

(formată din bărbaţi) care se aştepta să ţină frâiele guvernării.

Elisabeta a ţinut seama uneori de aceste sfaturi, dar numai când ele îi conveneau. Când nu i-au convenit, a supus Consiliul unui potop de eschivări, jigniri şi ezitări. Se pricepea şi la aruncat papuci. Secretarul ei, Walsingham, a primit unul drept în faţă. Arareori, Regina putea fi convinsă să facă un lucru pe care îl dezaproba. Aceasta nu însemna o victorie a consilierilor ei. Decizia îi aparţinea întotdeauna.

Până la sfârşitul domniei, Elisabeta a reuşit să păcălească, să irite şi să scoată din sărite dar şi să câştige admiraţia acestei lumi predilect masculine. Şi-a creat o imagine publică a cărei forţă izvora tocmai din slăbiciunea poziţiei sale ca femeie. Nu s-a măritat, dar era considerată ca fiind căsătorită cu patria sa. Succesele ei – în domenii în care se presupunea că o femeie conducător eşuează de obicei – erau privite ca o dovadă a bunăvoinţei divine. Această regină care n-a avut niciodată copii era înfăţişată în poezii, cântece şi în teatrele ambulante ca un fel de Fecioara Maria, câştigând dragostea nepieritoare a tuturor cavalerilor compatrioţi. Pentru Spenser[1] ea era „Regina-Zână”, era Gloriana – cea neatinsă şi de neatins. Chiar şi duşmanii îi recunoşteau autoritatea morală. Papa Sixtus al V-lea spunea cât de bine reuşeşte ea, în ciuda sexului, să-şi cârmuiască ţara: "E doar o femeie, şi e stăpâna doar a unei jumătăţi de insulă, dar s-a făcut temută de Spania, de Franţa, de Imperiu, de toţi!"

Calităţile recunoscute ale Elisabetei i-au determinat pe unii istorici să îi dedice scrieri eroice şi naţionaliste înfierbântate. Unele aspecte mai puţin impresionante ale domniei ei au fost însă date uitării. Marea biografie a Elisabetei scrisă de Sir John Neale – apărută prima oară în 1930 şi republicată de multe ori de atunci – conchide în cuvinte emoţionante, ca un ecou neaşteptat al propagandei elisabetane însăşi:

> Viaţa pe care Gloriana o iubise aparţinea trecutului, şi nu rămăsese nimic altceva decât o amintire plină de melancolie a splendorilor, regretelor şi tragediilor sale. Ea voia să moară, şi ultimul serviciu pe care-l mai putea aduce iubitei sale patrii era să moară repede... Între ceasurile două şi trei ale dimineţii de 24 martie 1603 s-a stins în linişte, „aşa cum cel mai strălucitor dintre sori

1 Edmund Spenser, poet englez (1552?- 1599)

asfinţeşte în fine după un nor al apusului.”

2. Religia: premise fundamentale

Scrierea unei cărţi despre secolul al XVI-lea, în care politica religioasă să constituie o temă principală nu e greu de justificat. În definitiv, religia juca un rol esenţial în viaţa cotidiană a oamenilor. Biserica susţinea că viaţa pe Pământ nu este decât o anticameră a ceea ce urmează după moarte: o eternitate în Rai sau o eternitate în Iad. Foarte puţini aveau îndoieli în această privinţă. Şi puţini puneau la îndoială faptul că Biserica este cea îndreptăţită să-şi îndrume enoriaşii pe calea Domnului şi, pe cât posibil, să le obţină mântuirea. Influenţa ei asupra vieţii de zi cu zi depindea de la individ la individ. Dar fiecare cetăţean aparţinea Bisericii prin taina botezului, era căsătorit în ea, asista la slujba de duminică şi primea consolarea ei înainte de moarte. Biserica avea dreptul să se pronunţe în probleme juridice privitoare la cele mai importante relaţii interumane, cum ar fi comportamentul în societate (moravurile) şi testamentele. Aceste servicii erau, bineînţeles, plătite. Nu e de mirare, deci, că Biserica era o mare deţinătoare de pământ iar episcopii oameni extrem de bogaţi. În afara veniturilor provenite din pământuri, bani şi alte posesiuni dobândite de-a lungul timpului, Biserica avea dreptul la dijmă (zeciuială) – o plată anuală egală cu a zecea parte din venit (din anumite tipuri de produse agricole).

Este nevoie de o privire de perspectivă pentru a înţelege relaţiile dintre monarh şi Biserică pe parcursul evului mediu: legături strânse dar adesea încordate. Era absolut necesar ca aceste relaţii să fie strânse fiindcă era stabilit că puterea Civilă şi cea religioasă merg împreună. Religia era un factor important de control într-o societate violentă şi agitată, şi nu avea a se teme de nici un rege. Teoretic, sarcina monarhiei era să protejeze Biserica şi întreaga societate creştină; asta nu îi dădea însă dreptul să exercite o autoritate morală asupra Bisericii. Regele nu era preot fiindcă nu fusese investit de către autoritatea religioasă, deci nu avea nici un drept să spună clerului ce să predice, să absolve de păcate sau să se amestece în ceremoniile sacre. Factorul decizional suprem în probleme teologice era Papa, a cărui misiune consta în supervizarea

învăţăturilor bisericeşti şi numirea oficialităţilor clericale importante de-a lungul întregii Europe. E lesne de înţeles de ce regii medievali erau iritaţi de această independenţă; de aici relaţiile încordate. Uneori acumularea de resentimente ducea la izbucniri spectaculoase, cea mai celebră fiind asasinarea în 1170 a lui Thomas Becket, Arhiepiscop de Canterbury, de către oameni care credeau că îi fac o favoare regelui Henric al II-lea prin înlăturarea unui preot ce milita prea înverşunat pentru libertatea Bisericii.

Este uşor de înţeles de ce toate capetele încoronate ale Europei doreau să obţină controlul· asupra Bisericii. Ar fi fost important pentru ei să-şi numească candidaţii proprii pentru demnitatea de episcop. Ca persoane educate, ce juraseră să ducă o viaţă ascetică, episcopii erau conducători competenţi a căror loialitate faţă de Coroană nu putea fi periclitată de probleme familiale. În general, papii erau dispuşi să accepte recomandările regale pentru funcţii ecleziastice înalte. Ambele părţi ar fi avut numai de pierdut în cazul unui conflict de durată.

3. Moştenirea lăsată de Henric

Este esenţială înţelegerea impactului pe care guvernarea lui Henric al VIII-lea l-a avut asupra relaţiilor dintre autoritatea regală şi cea clericală. În parte pentru că explică mecanismul prin care tensiunile existente între Biserică şi Stat pe de o parte şi între monarhie şi papalitate pe de altă parte au condus la o reformare violentă a religiei care a separat Anglia de instituţia Romano-Catolică. A ignora această moştenire lăsată de Henric înseamnă a nu înţelege credinţa personală a Elisabetei sau problemele de ordin religios cu care se confrunta ţara în momentul urcării ci pe tron, în 1558. În cartea sa „Henric al VIII-lea şi Reforma în Anglia”[2], Keith Randell oferă un tablou complet al circumstanţelor în care regele a rupt legăturile cu Roma. În ceea ce ne priveşte, este suficient să arătăm că dezbinarea dintre Biserica Anglicană şi cea Romano-Catolică a fost consecinţa neputinţei Papei de a-i dărui lui Henric ceea ce acesta îşi dorea cel mai mult: divorţul de prima

2 „Henry VIII and the Reformation in England”

sa soţie, Caterina de Aragon[3]. Cererea sa se baza pe raţiuni politice şi dinastice. Dintre copiii născuţi de-a lungul unei convieţuiri îndelungate nu rămăsese în viaţă decât o fetiţă: Maria. Pentru a-şi asigura succesiunea, Henric avea nevoie de un fiu. Dar punctul de vedere al Bisericii era că Dumnezeu nu a instituit căsătoria pentru a fi desfăcută ori de câte ori nu convine unei persoane importante. De aceea divorţul era pronunţat numai de către Papă – în calitate de cap al Bisericii – şi numai pentru motive plauzibile de ordin religios. Deşi Clement al VII-lea ar fi fost dispus să-i dea satisfacţie lui Henric în această chestiune, nu avea din raţiuni politice posibilitatea s-o facă. Motivele lui sunt neesenţiale pentru cursul povestirii noastre, dar amânările şi eschivările sale s-au dovedit intolerabile pentru rege mai ales după ce viitoarea regină, Anne Boleyn, a rămas însărcinată la sfârşitul lui decembrie 1532. A născut-o pe Elisabeta – de care se ocupă această carte.

Divorţul lui Henric (sau mai corect spus, anularea căsătoriei sale) a fost pronunţat de Thomas Cranmer, Arhiepiscop de Canterbury, ca o sfidare faţă de autoritatea tradiţională papală. Ruptura de Roma a fost în consecinţă puternic susţinută de factorii politici, şi a dat în plus posibilitatea regelui să capete acel ascendent asupra Bisericii Angliei la care predecesorii săi visaseră fără a-l putea câştiga vreodată. În calitate de conducător absolut, s-a considerat îndreptăţit să intervină în chestiuni teologice de câte ori avea chef. Din acelaşi motiv a putut smulge Bisericii sume de bani la care strămoşii săi nici n-ar fi îndrăznit să se gândească.

Cele mai vulnerabile erau mănăstirile: pe de o parte pentru că posedau vaste întinderi de pământ şi pe de alta pentru că mirenii se îndoiau din ce în ce mai tare de valorile spirituale ale vieţii monastice. Aşa-zisa lichidare a mănăstirilor

---

3 Iată care au fost cele şase soţii ale lui Henric al VIII-lea, în ordine cronologică:

- Caterina de Aragon (1485-1536), fiică a Regilor Catolici. Regină a angliei (1509-1533) prin căsătoria cu Henric al VIII-lea, care o va repudia. Mama Mariei Tudor.
- Anne Boleyn (1507-1536), regină a angliei în 1533, fostă domnişoară de onoare a Caterinei de Aragon şi succesoarea acesteia. Acuzată de adulter, a fost decapitată. Mama Elisabetei I.
- Jane Seymour (1509-1537), mama lui Eduard al VI-lea.
- Anna de Cleves (1515-1557) a devenit soţia lui Henric al VIII-lea şi a fost repudiată în acelaşi an (1540).
- Caterina Howard (1522-1542), decapitată pentru nesupunere.
- Caterina Parr (1512-1548), ultima soţie.

l-a îmbogăţit pe rege cu posesiuni funciare uriaşe pe care le-a vândut pe bani grei aristocraţilor şi micii nobilimi.

Schiţarea motivelor politice şi dinastice ale lui Henric al VIII-lea nu este totuşi suficientă pentru a înţelege ce a însemnat Reforma. Chiar dacă nu ar fi existat conflictul cu Roma, tot ar fi trebuit să se confrunte – ca toţi monarhii europeni – cu mişcarea cunoscută sub numele de Protestantism. Ca teologie evanghelică (bazată pe Biblie), construită pe baza ideilor lui Martin Luther, Protestantismul căuta să înlocuiască tradiţiile şi superstiţiile Romano-Catolicismului, pe care le considera egoiste şi pământeşti, cu o religie care îşi revendica descendenţa din Noul Testament şi din Cuvântul lui Iisus. Ideile luterane fuseseră fără îndoială necunoscute în Anglia până la ruptura de Roma. Probabil că aceste idei, ce susţineau anticlericismul (se împotriveau ca preoţii să deţină putere şi funcţii) ar fi fost o armă puternică a Reformei, cu sau fără intervenţia regelui. Totuşi istoricii nu se pot pune de acord în privinţa răspândirii de care se bucura acest curent. De multe ori atitudinea lor în această privinţă reflectă doar confesiunea personală. Catolicii Christopher Harper-Bill şi J.J. Scarisbrick susţin că Biserica Catolică se bucura de mare popularitate. Scarisbrick, de exemplu, consideră Reforma un eveniment eminamente politic, ale cărui implicaţii religioase n-au fost remarcate decât prea târziu de catolici. Anglicanul A.G. Dickens, pe de altă parte, subliniază nemulţumirea crescândă faţă de Catolicism şi atrage atenţia asupra acelei generaţii tinere şi educate de laici al căror evanghelism a constituit „adevăratul dinamism” al Reformei.

Sărăcia dovezilor în ceea ce priveşte anticlericismul şi răspândirea ideilor protestante dezarmează ambele tabere aflate în dispută. Se ştie totuşi că oameni precum Cranmer sau Thomas Cromwell[4] – primul ministru al regelui – au fost mai mult sau mai puţin influenţaţi de luteranism. Anturajul reginei Anna Boleyn cocheta cu evanghelismul. Deşi Henric personal dezaproba inovaţiile în materie de teologie, acest Protestantism a câştigat suficienţi adepţi în rândul cercurilor influente pentru a pătrunde şi la Curte. Deşi în ultimii ani ai domniei lui Henric a existat o reacţie potrivnică acestor idei încă destul de confuze, doi dintre cei trei copii ai săi – Eduard (viitorul rege Eduard al

4 Thomas Cromwell, conte de Essex (c.1485-1540) - om politic englez, mare cancelar în timpul domniei lui Henric al VIII-lea. Principalul creator al Reformei în Anglia.

VI-lea) şi Elisabeta însăşi – au fost crescuţi în spirit protestant. La moartea lui Henric în 1547, fiul său era încă minor. Puterea efectivă o deţinea Lordul Protector Somerset care, împreună cu rivalul şi succesorul său, ducele de Northumberland, a proclamat Protestantismul ca religie oficială, în 1552. Ceea ce nu înseamnă că englezii au trecut grăbiţi şi entuziaşti la noua confesiune. Ţăranii erau străini de ideile care se vânturau la Londra şi în principalele oraşe şi porturi – au fost pe moment mai degrabă derutaţi decât convinşi de toate schimbările care se petreceau. Iar când s-a stins şi Eduard, în 1553, pentru cercurile conducătoare era mai presantă problema succesiunii la tron decât cea religioasă. Tentativa lui Northumberland de a se înscăuna în locul moştenitoarei, Maria (cea mai în vârstă dintre copiii care au supravieţuit) s-a soldat cu un eşec. Maria I, catolică fidelă, a reconvertit Anglia la Catolicism. Pentru o informare mai completă asupra perioadelor în care pe tron s-au aflat fiul, respectiv fiica mai vârstnică a lui Henric al VIII-lea, vezi "Eduard al VI-lea şi Maria: o criză la jumătatea dinastiei Tudorilor?[5] de Nigel Heard, în această colecţie.

4. Moştenirea lăsată de Maria Tudor

Istoricii obişnuiesc să vorbească despre o „reinstaurare” a Catolicismului de către Maria. Acest lucru este inexact din două puncte de vedere. În primul rând, lasă să se înţeleagă că o ţară eminamente protestantă a fost pusă sub jugul unei religii pe care o detesta. Dar am văzut mai devreme că protestanţii practicanţi nu erau în nici un caz majoritari. În al doilea rând reforma Mariei nu ar fi putut fi o simplă copiere a vechiului stil de Catolicism deoarece ar fi fost imposibil, politic vorbind, să se smulgă înapoi fostele proprietăţi mănăstireşti de la bogaţii lor cumpărători; nici nu s-ar fi putut reînvia cultul sfinţilor, al relicvelor şi al pelerinajelor. Totuşi cei mai încăpăţânaţi dintre protestanţi au avut o soartă dramatică. Cel puţin 287 de oameni au murit pe rug pentru credinţa lor. Printre ei au fost persoane foarte cunoscute ca fostul Arhiepiscop de Canterbury, Thomas Cranmer, şi episcopi ca Latimer sau Ridley. Eroismul pur al sacrificiului lor a dat martiri Protestantismului englez, şi martirii, ca întotdeauna, au câştigat adepţi. Dar toate acestea

5 *„Edward VI and Mary: A Mid-Tudor Crisis?”*

au periclitat poziţia prinţesei Elisabeta: se cunoşteau vederile ei protestante, şi ar fi putut fi folosită într-un complot împotriva Mariei. A supravieţuit cu dificultate acestui pericol, dobândind o viclenie politică remarcabilă şi rămânând moştenitoarea unei regine suferinde.

Când Maria s-a stins pe 17 noiembrie 1558, încoronarea Elisabetei nu a fost contestată de nimeni. Trebuie reamintit că ea nu moştenea un regat eliberat şi protestant. Trebuia să înfrunte, dimpotrivă, o întreagă ierarhie catolică, foarte puternică atât înăuntrul cât şi în afara Parlamentului, Numeroşi clerici protestanţi influenţi luaseră calea exilului în timpul Mariei: şi erau la curent mai degrabă cu progresele realizate în centrele reformate din Geneva, Frankfurt şi Zürich decât cu situaţia din propria lor patrie. La nivelul parohiilor, cei 20 de ani de schimbări generaseră confuzie. În unele zone mai îndepărtate de capitală, nici măcar nu se auzise de Reformă. Când cetatea Londrei a întâmpinat noua regină ca pe o mântuitoare a Protestantismului, ţinând o Biblie în mână, şi a făcut din ea simbolul Adevărului ce înfrânge superstiţiile catolice, ea nu întrupa decât visele unei minorităţi şi nicidecum pe cele ale oamenilor de rând. Moartea Mariei I nu a marcat însă şi apusul religiei sale.

5. Istoricii, Elisabeta şi religia

Studiul religiei elisabetane prezintă avantajul că nu comportă o interpretare „ortodoxă”. Disputele istoricilor în legătură cu raportul de forţe între cele două confesiuni în perioadele de început şi de mijloc ale dinastiei Tudorilor se extind şi asupra domniei Elisabetei. Am vorbit deja despre A.G. Dickens, a cărui carte numită „Reforma engleză”[6] a apărut pentru prima oară în 1964. Subliniind impactul pe care-l avusese Protestantismul încă înainte de înscăunarea Elizabetei, el susţine că, în momentul încoronării, „marea majoritate a oamenilor nu erau prea înflăcăraţi şi nici măcar prea convinşi de ideologia catolică”. Dickens mai adaugă că episcopii moşteniţi de la fosta regină în 1558 erau „sleiţi de puteri” şi în nici un caz pregătiţi de luptă pentru a-şi apăra credinţa. Resursele Catolicismului erau deci epuizate. Lucrarea nu

6 *„The English Reformation”*

abordează însă această problemă decât în două pagini ale unui capitol semnificativ intitulat „Probleme auxiliare”[7]. Oricum, Dickens a fost atacat serios de istoricii „revizionişti” care l-au acuzat de exagerări din cauza apartenenţei sale la Protestantism. Christopher Haig, de exemplu, a argumentat că n-ar fi putut avea loc o „reformă-fulger”. Protestanţii nu şi-au câştigat cu uşurinţă victoriile, nici măcar în perioada de mijloc a domniei Elisabetei. În multe regiuni, noua legislaţie religioasă a avut efecte minore şi s-a confruntat în schimb cu o opoziţie puternică. Despre Dickens s-a mai spus şi că a subestimat realizările politicii religioase a Mariei I, întrerupte brusc de moartea ei prematură. În fine, este o vină a sa faptul că echivalează Protestantismul cu libertatea şi progresul şi deci îi consideră triumful ca inevitabil. Scrierile istorice („istoriografia”) care fac acest gen de consideraţii sunt poreclite de obicei „Whig”[8] (după numele liberalilor din secolul al XIX-lea) şi vor face obiectul unei analize mai amănunţite în capitolul 2.

Dickens a profitat de ocazia reeditării „Reformei engleze” în 1989 pentru a răspunde acestor critici. Reexaminând izvoarele clasice şi ţinând cont de ultimele cercetări, el ajunge la concluzia că este o greşeală a revizioniştilor să se considere că înainte de Elisabeta doar o minoritate neînsemnată era protestantă. O minoritate, e adevărat; dar una importantă. Şi catolicii entuziaşti, susţine el, erau o minoritate. Oamenii erau victimele indiferenţei religioase generate de ani de confuzie. Ceea ce doreau era stabilitate; şi asta a fost ceea ce Elisabeta I le-a oferit. Dickens admite totuşi că e puţin probabil ca raportul de forţe dintre cele două confesiuni să fi devenit cu acest prilej cu desăvârşire stabil.

Preocupările istoricilor se îndreaptă şi spre aşa-numita Reformă religioasă elisabetană din 1559. Termenul se referă la legislaţia care stabilea autoritar şi precis drumul pe care trebuia să-l urmeze Biserica şi chiar modul de organizare la nivelul fiecărei parohii din ţară. Cercetătorii sunt interesaţi de motivul pentru care reforma a luat această formă şi de situaţiile

---

7 *„The Residual Problems”*. Este vorba de un joc de cuvinte, în limba engleză „residual” având atât sensul de „restant”, „auxiliar”, cât şi pe cel de „rămas neexplicat”.

8 membru al unui partid politic de factură liberală din Anglia secolelor XVIII-XIX, opus celui „Tory” (conservator).

dificile cu care s-a confruntat pe toată perioada cât Elisabeta s-a aflat pe tron. Aici disputa dintre cele două confesiuni renaşte. În ce măsură Catolicismul reprezenta o ameninţare? Vom discuta despre acest subiect în capitolul 4. O altă provocare pentru noua organizare a venit chiar din direcţia protestanţilor. Cei porecliţi „puritani” erau nemulţumiţi de reminiscenţele abominabilei Biserici din Roma ce persistau în cea Anglicană – cel puţin în privinţa structurilor, a riturilor şi a veşmintelor preoţeşti. Istoricii „Whig” fac legătura între puritani şi o pretinsă creştere a puterii lor în Parlament, pe care l-ar fi condus de la simpla opoziţie faţă de reforma elisabetană până la ruperea relaţiilor dintre monarhie şi Camera Comunelor în timpul războiului civil englez. Sir John Neale, de pildă, arată cum un „cor puritan” – un nucleu de entuziaşti, membri parlamentari – a determinat-o pe regină să meargă mai departe decât intenţionase, în 1559. Ei au făcut agitaţie pentru o serie de reforme viitoare care să distrugă modelul ierarhic existent, bazat pe episcopi, şi să-l înlocuiască cu un sistem mai „democratic”, cunoscut sub numele de Prezbiterianism, în care laicii să aibă un cuvânt greu de spus în problemele Bisericii. Această teorie a fost supusă unor atacuri vehemente din partea unor istorici ca Norman Jones; argumentele lor vor fi discutate în capitolele 2 şi 3.

Cititorii cărora le plac faptele clare şi interpretările singulare sunt fără îndoială plictisiţi de subcapitolul 5 al acestui capitol. Dar este preferabil ca istoricii să recunoască atunci când nu există suficiente dovezi care să permită concluzii ferme. Este cazul problemei religiei elisabetane – mai ales dacă se mizează pe părerea oamenilor de rând în sprijinul unei ipoteze oarecare. Mărturiile sunt greu de evaluat şi, de vreme ce reflectă condiţiile locale, pot fi sau nu considerate simptomatice pentru situaţia la nivel naţional. Nu există o analiză completă care să coroboreze cercetările noi pentru diferite zone. Deşi autorul acestei cărţi este de acord în multe privinţe cu criticile revizioniste la adresa lui Dickens, nu poate totuşi să numească o singură lucrare revizionistă care să aibă calitatea şi puterea de convingere a acestuia. Poate că ar trebui să-l lăsăm pe autorul „Reformei engleze” să aibă ultimul cuvânt. El scria referitor la această problemă:

> Subiectul este rareori comod şi, în oricare tabără s-ar situa cineva, nu trebuie să uite că partea adversă poate

aduce şi ea argumente formidabile!

6. Politica externă: introducere

Între politica externă şi cea religioasă există o legătură indisolubilă. Europa evului mediu era obişnuită cu frământările dinastice sau cu luptele dintre regi şi nobilime, dar Reforma a readus la lumină conflicte uitate şi a deschis perspectiva unor noi alianţe. Ea le-a furnizat vechilor adversari o armă nouă ce putea fi folosită în cazul unui stat devastat de conflicte religioase interne. Pe de altă parte, a încurajat colaborarea dintre ţări în interesul solidarităţii protestante sau catolice. Consilieri influenţi de pe vremea Elisabetei, de exemplu, susţineau că Anglia se confrunta cu o conspiraţie papistaşă deosebit de periculoasă prin care Franţa şi Spania, trecând peste rivalităţile lor obişnuite, urmăreau să distrugă această ţară protestantă.

Nu trebuie să se înţeleagă că toate vechile suspiciuni au fost date la o parte după Reformă. Anglia secolului al XVI-lea accepta faptul că politica externă este apanajul monarhului. Ceea ce nu înseamnă că un rege sau o regină ar fi putut declara dintr-o dată război Franţei, de exemplu, fără să ceară în prealabil părerea consilierilor sau fără să aibă un pretext rezonabil. Dar ultimul cuvânt aparţinea monarhului. Acest lucru reflecta convingerea acestuia că regatul este proprietatea sa personală; politica externă era prin urmare o metodă de protecţie sau de îmbogăţire a acestei proprietăţi. Ea nu era în nici un caz influenţată de interesele supuşilor, cum sugera uneori ipocrizia oficială. Se poate, bineînţeles, argumenta că statutul Angliei de cea mai puternică naţiune protestantă îi obliga pe monarhi să respecte nevoile spirituale ale poporului în decizia de pace sau de război. Poate: dar acest factor era mai degrabă de natură să influenţeze activitatea consilierilor, decât să clintească interesele personale ale capului încoronat.

7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea

De vreme ce cârmuirea Elisabetei nu a debutat pe un

teren virgin, să aruncăm o privire la deciziile de politică externă luate de predecesorii săi recenţi. Pe vremea când era un rege foarte tânăr de numai şaptesprezece ani, tatăl ei, Henric al VIII-lea, aspira la o glorie militară de manieră tradiţională: un atac asupra Franţei. Bineînţeles că pe lunga sa listă de titluri îl înscrisese şi pe acela de stăpânitor al regatului francez. Chiar dacă Henric spera să transforme această dorinţă în realitate, Anglia nu era capabilă să înfrunte Franţa fără aliaţi. În mod tradiţional, ducatul de Burgundia era considerat un astfel de aliat. Aceasta era doar una dintre numeroasele posesiuni habsburgice ce încercuiseră Franţa, dar Maximilian, aflat pe tronul Sfântului Imperiu Roman, şi Ferdinand, regele Spaniei, aveau treburi mai importante decât să sprijine planurile grandioase ale lui Henric. El condusese deja în Franţa campanii militare costisitoare care nu se soldaseră cu mare lucru şi chiar lezaseră interesele habsburgilor. În replică, francezii încheiaseră alianţa cu Scoţia. Acest regat din nord nutrea o antipatie veche faţă de englezi şi Iacob al IV-lea a încercat să se folosească de faptul că trupele lor erau blocate în conflict în Franţa pentru a invada ţara, în 1513. Scoţienii au suferit însă o înfrângere zdrobitoare la Flodden Field iar regele lor a fost ucis. Margareta, sora lui Henric şi totodată văduva lui Iacob al IV-lea, a preluat regenţa pentru fiul său. Intrarea ei în familia regală a Scoţiei avusese desigur consecinţe importante. După cum vom vedea în capitolul 6, Maria Stuart, nepoata Margaretei, avea să revendice tronul Angliei în numele bunicii sale născută Tudor, ridicând probleme fiicei lui Henric, Elisabeta 1.

Manevrele lui Henric în Franţa şi Scoţia nu erau considerate neobişnuite. Totuşi, anularea căsătoriei sale şi anatema Bisericii Romano-Catolice păreau să ameninţe relaţiile cu habsburgii. Carol al V-lea[9] moştenise regatul spaniol laolaltă

---

9 Carol al V-lea (Carol Quintul) (1500-1558), împărat germanic (1519-1556), rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556), rege al Siciliei sub numele de Carol al IV-lea (1516-1556), fiul lui Filip cel Frumos, arhiduce de Austria, şi al Ioanei Nebuna, regină a Castiliei. În 1515 devine guvernator al Ţărilor de Jos şi moşteneşte, la moartea lui Ferdinand Catolicul (1516), coroanele Castiliei, Aragonului, Neapolelui şi Siciliei, precum şi vaste colonii în America. Ales în 1519 în fruntea Sfântului Imperiu Roman, guvernează un teritoriu imens „unde soarele nu apune niciodată”. Poartă trei războaie cu Francisc I; luptă împotriva expansiunii otomane cu Soliman Magnificul şi cucereşte Tunisul (1535), dar este înfrânt în Alger (1541); un nou război cu Franţa lui Henric al II-lea (1547-1566). Nu poate zdrobi Protestantismul prin forţă şi este nevoit să accepte pacea de la Augsbourg (1555). Abdică în 1556 şi se retrage la mănăstirea din Yuste (Extramadura), unde va muri, în

cu vaste pământuri din partea ramurii austriece a familiei; fusese de asemenea înscăunat pe tronul Sfântului Imperiu Roman. Dar era totodată nepotul Caterinei de Aragon şi nu-şi făcea prieteni printre duşmanii Bisericii Catolice. De aici perspectiva îngrijorătoare a unei alianţe împotriva Angliei a marilor puteri catolice reprezentate de Spania şi Franţa. Eventualitatea unei astfel de cruciade a fost coşmarul ce i-a urmărit şi pe Henric şi pe fiica sa, Elisabeta. A tulburat şi odihna protestanţilor zeloşi din Consiliile de Coroană ale celor doi monarhi. Dar alţii contau pe bună dreptate pe rivalitatea constantă dintre casele de Habsburg şi de Valois, iar acest bun-simţ politic le-a asigurat un somn mai liniştit.

Până la sfârşitul vieţii, Henric a rămas cu obsesia gloriei, a prăzilor de război şi a pământurilor pe care le-ar fi putut câştiga prin cucerirea Franţei şi a fost destul de viclean ca să-şi dea seama că regele Carol al V-lea era interesat de alianţa cu el împotriva casei de Valois, indiferent de deosebirile religioase sau de orgoliile de familie. Cei doi căzuseră de altfel de acord asupra unei invazii comune ce avea ca ţintă Parisul, în 1543. În realitate, aliaţii şi-au văzut fiecare de interesele lor odată ce atacul principal a fost declanşat, în 1544. Campania lui Henric a costat îngrozitor de mult şi în plus l-a împiedicat să exploateze victoria militară asupra Scoţiei şi moartea lui Iacob al V-lea, asimilând această ţară în regatul său. Tentativele nereuşite de a prelua custodia Mariei, fetiţa lui Iacob, pentru o viitoare căsătorie cu fiul său Eduard, arată în fond intenţia sa de a negocia cu Scoţia cât mai ieftin. La moartea sa, ţara era în relaţii bune cu Franţa dar nu se stabilise nimic concret şi o pace de durată era puţin probabilă.

8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart

Eduard al VI-lea avea doar 9 ani la moartea tatălui său. Regenţa a fost preluată de Lordul Protector Somerset. Ca şi Henric al VIII-lea, acesta spera să obţină pentru dinastia Tudor coroana Scoţiei prin căsătoria Mariei Stuart cu tânărul rege; dar spre deosebire de Henric el era dispus să cheltuiască sume considerabile pentru a încheia pacea. Politica lui de a instala garnizoane militare permanente a fost costisitoare şi inutilă. A

1558.

determinat Franţa să trimită nu mai puţin de 10000 de soldaţi în apărarea unui aliat pe care nu-şi putea permite să-l piardă. Pentru mai multă siguranţă, francezii au ocupat Edinburgul şi au luat-o cu ei pe Maria Stuart pentru a o căsători cu Delfinul. Căderea lui Somerset a fost în bună măsură grăbită de dezastrul politicii sale în Scoţia. Succesorul lui, Northumberland, a încercat să repare ce se mai putea prin tratative şi prin încheierea păcii cu Franţa – cu preţul pierderii oraşului Boulogne, singurul câştig obţinut vreodată în campaniile lui Henric al VIII-lea.

Politica externă a Mariei I a fost considerată de majoritatea istoricilor o calamitate. Este adevărat că hotărârea ei de a se mărita cu Filip al II-lea, prinţul habsburg al Spaniei, a dat naştere la suspiciuni şi mulţi s-au temut că Anglia va deveni o unealtă a spaniolilor aflaţi în conflicte permanente cu francezii. Când Anglia s-a alăturat războiului împotriva Franţei în 1557, aceste temeri au părut justificate. În ianuarie 1558, singura posesiune a Coroanei engleze pe pământ francez – Calais – a fost redobândită de armatele franceze. Totuşi, la ora actuală, ideea conform căreia Maria şi-ar fi subordonat nesăbuit ţara intereselor spaniole nu mai este acceptată de istorici. Consiliul de Coroană a fost de acord să declare război Franţei numai după ce protestanţii englezi francofili au atacat Scarborough. Dar factorul esenţial l-a constituit reacţia englezilor la pierderea oraşului Calais. A fost de altfel întrutotul previzibilă; gustaseră din fructul amar al înfrângerii. Negocierile de pace au început în mai 1558, însă Maria a murit înainte să le finalizeze.

Convieţuirea ei cu Filip nu i-a adus fiul pe care şi-l dorea cu atâta ardoare: un copil care să protejeze moştenirea catolică şi care să compenseze anii de necazuri de care avusese parte această regină îmbătrânită. Coroana îi revenea Elisabetei; ea nu era catolică, şi Maria ştia bine acest lucru. Noua regină şi-a trimis reprezentanţi să continue negocierile de pace de la Cateau-Cambrésis, conştientă fiind de situaţia vulnerabilă în care se găsea Anglia. Oficial, ţara se afla încă în război cu Franţa, ale cărei trupe staţionau în Scoţia, de unde Maria Stuart revendica tronul în calitate de moştenitoare catolică legitimă.

9. Istoricii şi politica externă elisabetană

Istoricii sunt de acord că Elisabeta şi consilierii săi au trebuit să facă faţă unor situaţii grave de politică externă, exacerbate de conflictele religioase. În Irlanda, de exemplu, autoritatea şi aşa limitată a Coroanei era potenţial compromisă de catolicismul obstinat al acestei ţări. Se poate ca duşmanii din afara ţării să fi încercat să exploateze această stare de lucruri încurajându-i pe rebeli. Vom analiza pe larg această posibilitate în capitolul 6. Tot aici veţi găsi o evaluare a politicii engleze în Scoţia: o ţară în care instaurarea regimului protestant încă din primii ani ai domniei Elizabetei a fost un avantaj din punctul de vedere al Angliei – cu condiţia ca regimul respectiv să reziste.

Trebuie luate în considerare şi problemele Europei continentale, care au dat multă bătaie de cap Elisabetei şi consilierilor ei şi care în prezent dau bătaie de cap istoricilor. Cum conflictele religioase chinuiau deja Franţa şi provinciile olandeze – cele din urmă aflate sub controlul habsburgului Filip al II-lea – Anglia nu putea sta cu mâinile în sân. În parte fiindcă nici Franţa, nici Spania nu i-ar fi permis să o facă. Dacă protestanţii englezi puteau pretinde că există. O conspiraţie papistaşă la nivel european, catolicii francezi sau spanioli puteau acuza Anglia că s-ar afla în spatele unui complot protestant similar. Porturile olandeze ar fi putut fi folosite de orice putere catolică dornică să invadeze Anglia. Mai mult, Ţările de Jos constituiau o piaţă de desfacere vitală pentru economia engleză. Intervenţia Angliei aici ar fi fost, de bună seamă, un factor major în declanşarea unui război periculos cu Spania.

Disputele istoricilor gravitează în jurul rolului pe care l-a jucat Elisabeta personal. În particular, ne interesează în ce măsură a avut nişte scopuri definite în elaborarea strategiei de politică externă şi în ce măsură a reuşit să le ducă la îndeplinire. R.B. Wemham, de pildă, este de părere că politica în Ţările de Jos a urmat ţeluri consistente şi bine definite, concretizate cu succes. Ar fi existat deci o strategie flexibilă, bazată în principal pe teama că Franţa şi-ar putea impune influenţa asupra provinciilor olandeze; Elisabeta prefera ca ele să rămână ale Spaniei şi să-şi păstreze o independenţă relativă. Christopher Wilson, însă, manifestă mai mult scepticism. El susţine că teama reginei de Franţa era reală dar nefondată şi că atitudinea ei în problema olandeză s-a

remarcat prin indecizie, reacţii pripite şi erori. O interpretare mai lucidă aparţine profesorului MacCaffrey. El este de acord că obiectivul ei principal pare să fi fost împiedicarea unei expansiuni franceze în Olanda, dar ajunge la concluzia că a dat dovadă de realism când a apreciat ca insuficiente resursele de care dispunea pentru a controla evenimentele. De multe ori modul său de abordare a fost pur pragmatic. Însă ceea ce un istoric califică drept pragmatism, altul consideră a fi doar nehotărâre şi o regretabilă lipsă de strategie politică. Cei ce se simt ispitiţi să o critice astfel pe Elisabeta supraestimează totuşi posibilităţile unei ţări cu un număr relativ mic de locuitori şi cu vecini atât de puternici, cum era Anglia. Contemporanii deplângeau cu siguranţă lipsa de idealuri măreţe a Elisabetei (şi se refereau de regulă la propriile lor idealuri), dar istoricii moderni nu trebuie să ia drept literă de lege aceste păreri şi nici să o învinovăţească pe regină pentru a nu fi fost campioana protestantă a Europei sau creatoarea unei Olande independente.

Să luăm notiţe despre *„Introducere: Elisabeta I: Religia şi politica externă”*

Sunt puţini cei cărora le place să ia notiţe. O veste bună pentru studenţi este că pentru capitolul 1 nu sunt necesare notiţe detaliate. În general, problematica abordată aici vă este familiară, pentru că în multe şcoli şi facultăţi domnia Elisabetei este studiată în contextul epocii şi cu referiri la predecesorii săi[10]. De aceea puteţi citi titlurile şi întrebările însoţitoare de mai jos în mod selectiv. Dacă însă nu ştiţi absolut nimic despre perioada la care ne referim, vă sfătuiesc să le atacaţi pe toate. În cazul în care

10 Reamintim cititorilor că este vorba de programa de învăţământ din Marea Britanie.

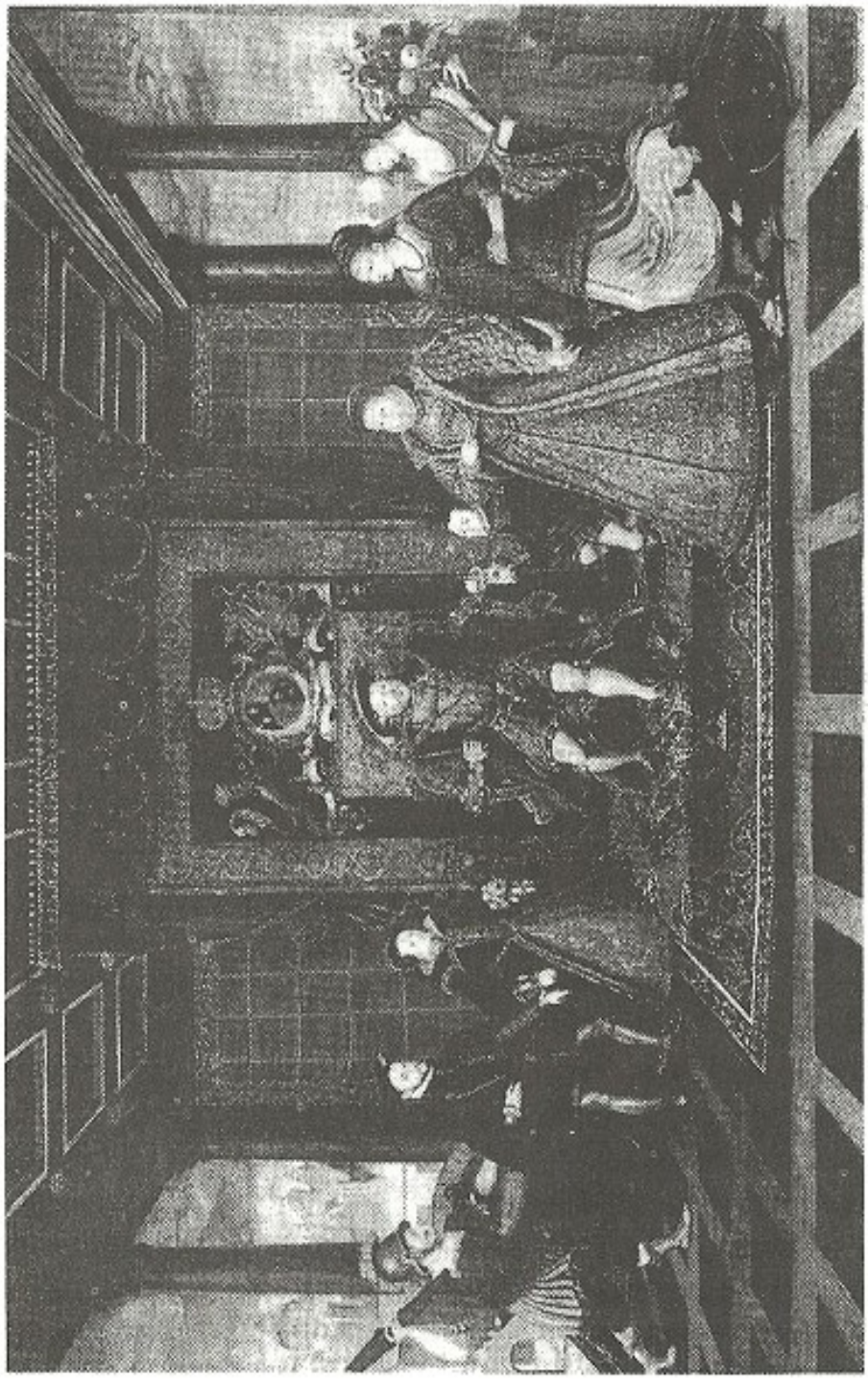

Tablou alegoric înfățișând dinastia protestantă a Tudorilor

consideraţi că aveţi destule cunoştinţe cu privire la Henric al

VIII-lea, Eduard al VI-lea şi Maria I, rămâne să citiţi părţile 1,4,5,6 şi 9.

1. O femeie remarcabilă
1.1. Prin ce se justifică termenul de „remarcabilă” din acest titlu?
2. Religia: premise fundamentale
2.1. Ce loc ocupa Biserica în societate în perioada evului mediu târziu?
2.2. În ce au constat tensiunile dintre Papă şi monarh?
3. Moştenirea lăsată de Henric.
3.1. Ce schimbări fundamentale în religie au adus domniile lui Henric al VIII-lea şi Eduard al VI-lea?
3.2. Care sunt factorii care au determinat aceste schimbări?
3.3. Ce controversă există în legătură cu efectele acestor schimbări?
4. Moştenirea lăsată de Maria I
4.1. Cu ce probleme s-a confruntat Elisabeta, ca protestantă, în urma deciziilor în probleme religioase luate de Maria I?
5. Istoricii, Elisabeta şi religia
5.1. Care sunt problemele controversate de către istorici?
6. Politica externă: o introducere
6.1. Care a fost impactul Reformei asupra politicii externe?
7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea
7.1. Care sunt trăsăturile fundamentale ale politicii lui Henric?
8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart
8.1. Care sunt trăsăturile fundamentale ale politicii lor externe? Subliniaţi implicaţiile acestei politici pentru Elisabeta.
9. Istoricii şi politica externă elisabetană
9.1. Care sunt principalele probleme controversate?

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Introducere: Elisabeta I: religia şi politica externă”*

1. Tablou alegoric înfăţişând dinastia protestantă a Tudorilor, cca 1570

Acest tablou a fost atribuit lui Lucas de Heere, artist flamand ce a trăit în Anglia în timpul domniei Elisabetei. A fost probabil dăruit de aceasta lui Sir Francis Walsingham, un protestant foarte activ, care era pe atunci ambasador la curtea Franţei şi mai târziu avea să fie numit Secretar de Stat. În

partea de jos a picturii există o inscripţie: ”Regina îi trimise lui Walsingham acest tablou/Semn de mulţumire al poporului şi al său”.

Studiaţi cu atenţie reproducerea de la pagina 23. Vă vom da câteva lămuriri suplimentare. De la stânga la dreapta, personajele sunt: Marte, zeul războiului; Filip al II-lea al Spaniei; Maria I; Henric al VIII-lea; Eduard al VI-lea; Elisabeta I; figura unei femei simbolizând Pacea; o alta ce reprezintă Belşugul. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce a dorit artistul să exprime prin includerea lui Marte printre personaje?
b) Ce argumente puteţi aduce, privind tabloul, că cele două personaje feminine din dreapta reprezintă Pacea şi Belşugul?
c) Ce semnificaţie atribuiţi poziţionării fiecăruia dintre membrii dinastiei Tudor în tablou?
d) Ce motive credeţi că a avut Elisabeta să-i dăruiască acest tablou lui Walsingham?

CAPITOLUL 2

Reforma religioasă elisabetană

1. Introducere

Noţiunea de „reformă religioasă elisabetană” este folosită de istorici pentru a descrie organizarea, ritualurile şi învăţăturile Bisericii Angliei, aşa cum au fost ele stabilite de legile Parlamentului, întărite de hotărârile Arhiepiscopului de Canterbury şi riguros apărate de însăşi regina. Acest capitol încearcă să răspundă la câteva întrebări importante. Întâi, care sunt factorii care au modelat instituţia religioasă în primii ani de domnie? Şi în ce măsură aceasta a reflectat punctul de vedere al reginei? A doua întrebare vizează ajutorul şi protecţia acordate acestei instituţii de către Elisabeta. De ce şi cum a luat apărarea ei? În sfârşit, capitolul încearcă să analizeze atitudinea Elisabetei faţă de Biserica Angliei pornind de la modul în care a tratat-o. S-a purtat ea ca o protectoare plină de iubire sau ca un gardian aspru şi lacom?

2. Convingerile religioase ale Elisabetei I

O analiză globală a reformei religioase elisabetane nu este posibilă fără a înţelege convingerile personale ale Elisabetei. Iar părerile religioase ale reginei nu pot fi înţelese fără a evalua impactul educaţiei ei extraordinare. Ar fi bineînţeles foarte convenabil să avem o declaraţie clară asupra acestor convingeri – de preferinţă a reginei însăşi. Dar Elisabeta nu era o persoană convenabilă, şi nu există nici o astfel de declaraţie, Părerile ei sunt disimulate în luări de poziţie ambigue, în incapacitatea ei organică de a lua hotărâri şi în

exagerările celor ce au povestit despre ea.

În legătură cu educaţia ei religioasă măcar putem fi destul de precişi. Aceasta a împins-o sigur spre Protestantism. Nu trebuie să uităm împrejurările naşterii ei. Biserica Romei nu era singura care denunţa ca ilegală căsătoria Annei Boleyn cu Henric al VIII-lea. Dar, dat fiind faptul că legitimizarea căsătoriei mamei sale impunea ruptura relaţiilor cu Roma, nu e greu de înţeles de ce Elisabeta asocia dreptul ei la tron cu opoziţia faţă de Papalitate. De altfel, primise o educaţie categoric protestantă. Clanul Boleyn era foarte interesat de vederile reformatoare ale lui Luther. Cu câteva zile înainte de a fi arestată, Anne Boleyn încredinţase capelanului ei Matthew Parker bunăstarea spirituală a fiicei sale regale. Nu ştim clar cum a reuşit Parker să-şi îndeplinească misiunea, dar faptul că Elisabeta l-a ales să fie primul ei Arhiepiscop de Canterbury denotă măcar puternicul ataşament şi loialitatea pe care ea le simţea pentru strămoşii ei Boleyn şi pentru valorile în care ei credeau. Atitudinea „evanghelică” (bazată pe Biblie) moştenită de la familia mamei ei a fost consolidată ulterior de creşterea pe care Elisabeta a primit-o când regina Catherine Parr a adus-o înapoi la Curte. Caterina era o protestantă convinsă, şi educaţia de care au beneficiat Elisabeta şi fratele ei vitreg Eduard reflecta convingerile reginei.

Orice tentativă de a stabili natura precisă a protestantismului elisabetan trebuie să pornească de la rezultatele acţiunilor sale. Pe cât posibil, aceste rezultate vor fi analizate în părţile 3, 4 şi 5 ale acestui capitol, unde vom vedea şi acţiunile care le-au generat. După cum am mai spus, exactitatea declaraţiilor care i s-au atribuit e greu de stabilit. Există scrisori ale ambasadorilor care s-au aflat în preajma ei şi care par a da informaţii mai precise despre părerile şi intenţiile ei. Pe de altă parte, aceşti ambasadori aveau o dorinţă firească de a se înfăţişa monarhilor lor ca incisivi, fermi şi eficienţi. E foarte probabil că acurateţea informaţiilor rămase de la ei a suferit tot atât de mult din acest motiv ca şi din cauza măiestriei indiscutabile a reginei în arta eschivării şi a ambiguităţii.

Nu trebuie neglijate nici episoadele anecdotice. Avem relatarea primirii glaciale pe care Elisabeta a făcut-o darului de Anul Nou adus de vicarul Catedralei Sf. Paul în 1561. Se pare că acesta lăsase o carte de rugăciuni pe scaunul reginei, în biserică. Cartea conţinea gravuri minuţios lucrate înfăţişând

sfinţi şi martiri.

> Atunci a avut loc un incident remarcabil, aşa cum este el povestit în memoriile unei personalităţi care trăia pe vremea aceea. Când ea [regina] a vrut să ia loc a găsit cartea, a deschis-o, a început s-o citească şi a văzut pozele; dar s-a încruntat şi s-a înroşit de furie şi apoi a aruncat-o (lucru observat de mai multă lume)… După predică… adresându-se vicarului, i-a vorbit astfel:
> **R:** Domnule Vicar, cum se face că o nouă carte de rugăciuni a apărut pe perna mea?
> La care el răspunse:
> **V:** Cu voia Maiestăţii Voastre, eu am dispus să fie aşezată acolo.
> Atunci regina zise:
> **R:** De ce ai făcut asta?
> **V:** Ca să-i ofer Maiestăţii Voastre un dar de Anul Nou.
> **R:** N-ai fi putut să-mi oferi ceva mai nepotrivit.
> **V:** De ce spuneţi asta, doamnă?
> **R:** Ştii că am o aversiune pentru idolatrie, pentru imagini şi picturi de acest fel.
> **V:** Cu voia Maiestăţii Voastre, unde anume aţi întâlnit idolatria?
> **R:** În gravurile înfăţişând îngeri şi sfinţi; mai mult decât atât, absurdităţile grosolane care vor să reprezinte Sf. Treime.
> **V:** N-am avut intenţii rele; nici n-am ştiut că Maiestatea Voastră se va simţi ofensată…
> **R:** Atunci eşti cu siguranţă un ignorant. Ai uitat Proclamaţia noastră împotriva imaginilor, picturilor şi relicvelor papistaşe din biserici?

Regina avea o mare uşurinţă în a pune oamenii la punct. Imaginaţi-vă un preot roşu la faţă, bolborosind şi încercând să-şi ceară scuze, simţindu-se inclus în antipatia Elisabetei pentru adepţii Romano-Catolicismului. Prin „papistaş” ea voia să spună romano-catolic, şi prin ambele înţelegea superstiţie şi venerarea falselor imagini în locul lui Dumnezeu, Este semnificativ faptul că toate cărţile ei de rugăciuni - sau în orice caz cele care s-au păstrat - sunt simple şi lipsite de podoabe. Conform uzanţelor protestante, sunt puţine ilustraţii iar într-una

dintre cărţi, „Litania şi alte meditaţii evlavioase şi creştineşti”[11] „, există la sfârşit o rugăciune adresată lui Dumnezeu ca ”unic stăpânitor al tuturor regilor”. Era caracteristic pentru Elisabeta să contopească autoritatea regală cu cea a lui Dumnezeu.

3. Supremaţie şi Uniformizare

Era vital ca noua regină să-şi semnaleze intenţiile în chestiunea religioasă, nu numai pentru a denunţa ca periculoasă neîncrederea ce exista la unii dintre propriii ei supuşi, ci şi ca să evite transformarea riscantei ei poziţii internaţionale într-o catastrofă. Ce posibilităţi avea? Întâi, ar fi putut menţine catolicismul Mariei Tudor, situaţie care ar fi prezentat unele avantaje. Prevalându-se de catolicism ar fi putut păstra alianţa cu Spania catolică, de al cărei ajutor avea o nevoie disperată în conflictul interminabil cu Franţa şi Scoţia. Pe de altă parte, aşa cum am văzut anterior, nu există dubii în privinţa convingerilor intime ale Elisabetei; ele mergeau spre Protestantism. Susţinătorii ei cei mai fideli erau protestanţii, şi nu-şi putea permite să-i abandoneze. Eşecurile propagandistice şi politice ale Mariei îi îndreptăţi seră să facă legătura între martirii arşi pe rug şi supunerea faţă de Roma, şi între aceasta din urmă şi subordonarea faţă de Spania. A doua ei posibilitate ar fi fost să păstreze acel gen de „Catolicism fără Papă” care pe vremuri fusese atât de convenabil pentru tatăl său. S-ar putea argumenta că, de vreme ce însăşi naşterea Elisabetei era urmarea rupturii dintre Henric al VIII-lea şi Roma, ea ar fi simţit dorinţa normală de a-i călca pe urme. Oricum, aceste urme dovedeau şovăielile şi piruetele teologice determinate de raţiunile politice şi de bunul plac al stăpânului şi ar fi fost extrem de dificil de continuat în circumstanţele politice şi religioase total diferite cu care se confrunta ea.

A treia alternativă era să adopte o formă de Protestantism. Ar fi dovedit prin aceasta un bun simţ politic pe termen scurt, dar un stil reformator strident ca cel din Geneva ar fi fost altă chestiune. Adoptarea modelului Bisericii reformate a lui Jean Calvin din Geneva ar fi însemnat distrugerea tuturor aspectelor catolicismului şi ar fi creat

11 *The Litany, with certain other devout and godly meditations.*

probleme imense. În primul rând, ar fi presupus ca poporul englez să fie gata să accepte confuzia unei viitoare schimbări de cult. Protestantismul de tip calvin, cu fastul ceremoniilor sale şi Cuvântul Domnului, necesita ştiinţă de carte şi un grad de educaţie, ceea ce mulţi nu aveau. S-ar fi renunţat de asemenea la unele ritualuri religioase care erau foarte preţuite de enoriaşi şi care coincideau cu ciclurile anotimpurilor şi cu muncile agricole. Binecuvântarea la vremea semănatului era poate considerată o superstiţie de către contemporanii protestanţi, dar dădea un sentiment de încredere ţăranilor, pentru care o recoltă compromisă însemna mai mult decât foametea. În definitiv, reformele protestante radicale din timpul lui Eduard al VI-lea stârniseră şi ele resentimente şi tulburaseră armonia locală. În al doilea rând, distrugând sistemul medieval de guvernare a bisericii prin episcopi, Coroana ar fi fost privată de mecanismele de control asupra Bisericii. Al treilea motiv (şi cel cu importanţa imediată cea mai mare) era că această formă de protestantism l-ar fi înfuriat cumplit pe Filip al II-lea al Spaniei" - cumnatul Elisabetei şi potenţialul ei pretendent – până la a-l convinge de necesitatea de a face front comun cu francezii împotriva unei femei care-şi proclama erezia cu voce tare.

Orice schimbare subită a orientării religioase i-ar fi cauzat reginei şi probleme practice. Pur şi simplu, o asemenea schimbare nu putea fi hotărâtă doar de monarh. Domniile tatălui, fratelui şi surorii Elisabetei creaseră un precedent ce sugera că schimbările religioase necesitau o iniţiativă regală în Parlament. Monarhul trebuia să se asigure de aprobarea ambelor camere ale Parlamentului înainte de a porni orice schimbare religioasă importantă. Dacă Parlamentul lui Henric al VIII-lea se limita la legiferarea unor decizii ce-i erau impuse din afară, modificările ecumenice adoptate în timpul domniei lui Eduard al VI-lea şi Maria I au amplificat considerabil rolul acestuia. După cum spunea istoricul Robert Ashton: "Ceea ce era făcut de Parlament, numai Parlamentul putea să schimbe." Elisabeta ar fi fost nevoită deci să suporte atitudinea episcopilor catolici, aflaţi în Camera Lorzilor de pe vremea Mariei I, înainte de a face orice schimbare de natură religioasă. Şi pentru a le obţine consimţământul, trebuia să renunţe la orice radicalism protestant.

Semnalele pe care Elisabeta *le-a făcut* sunt revelatoare nu numai în privinţa apartenenţei sale la o formă mai blândă de

Protestantism, dar şi a unei remarcabile abilităţi politice. O dată intrată în apele agitate ale reformei religioase, ea şi-a lăsat de o parte convingerile personale şi a acţionat bazându-se pe două principii ferme. Primul era necesitatea constituirii unei Biserici *naţionale* care să protejeze credinţa şi să aibă grijă de un număr cât mai mare dintre supuşii reginei. Dorinţa de a face Biserica cel puţin acceptabilă pentru majoritate pornea de la premisa că o guvernare nu poate fi stabilă dacă oamenii acceptă conducerea politică a monarhului dar sunt în mare măsură ostili religiei sale. Al doilea principiu reflecta necesitatea de a realiza un echilibru iscusit şi sensibil care să-i menţină pe cei ce păreau a fi susţinătorii săi (protestanţii) şi oponenţii săi potenţiali (catolicii) relativ mulţumiţi până când circumstanţele politice i-ar fi permis să înfrunte problemele delicate de conştiinţă din ţară şi din afară. Iată de ce primele semne pe care Elisabeta le-a făcut supuşilor săi şi puterilor străine au fost atente, precaute şi în nici un caz agresive.

În lucrarea lui Christopher Haigh „Domnia Elisabetei I”[12], Norman Jones arată felul în care regina a fost îndrumată în privinţa chestiunii religioase. Sfatul lui Richard Goodrich, în „Diferite probleme ale religiei ce contravin Bisericii Romei”[13], era pur şi simplu ca, până când ar fi sosit momentul potrivit pentru înlocuirea episcopilor catolici şi introducerea prin vot parlamentar a Protestantismului, regina să ceară folosirea Liturghiei Engleze a lui Henric al VIII-lea (ca formă de ritual). În acest mod s-ar fi păstrat în linii mari liturghia catolică, dar sugestia lui Goodrich era ca preoţii să fie instruiţi să nu folosească azima. În teologia catolică azima este pâinea nedospită care devine trupul lui Christos prin puterea cu care este investit preotul. Acest ritual – numit în termeni teologici transsubstanţializare – era repudiat de majoritatea protestanţilor. Toată discuţia se învârtea în jurul a ce a spus şi ce a făcut Christos la Cina cea de Taină, în prezenţa apostolilor. Când a rupt pâinea şi a împărţit-o a rostit: „Luaţi şi mâncaţi, căci acesta este trupul Meu”, iar când a împărţit vinul: „Beţi, căci acesta este sângele Meu” – a vrut El să exprime faptul că pâinea şi vinul se transformaseră cu adevărat ca să fie parte din El? Sau era o exprimare simbolică? În orice caz, pentru un catolic liturghia este o formă de ofrandă în care preotul transgresează timpul şi reînvie minunea Cinei. Nici un laic nu

12 *„The Reign of Elizabeth I”*

13 *„Divers Points of Religious Contrary to the Church of Rome”.*

are puterea să schimbe pâinea şi vinul. Or, tocmai acesta este cel mai important moment al slujbei. Iată de ce, prin nerecunoaşterea transsubstanţializării, protestanţii nu contestau doar autoritatea clericului sau existenţa oricărei deosebiri de natură divină dintre tagma preoţească şi laici, ci respingeau însăşi liturghia. Din moment ce ridicarea cuminecăturii era semnul că pâinea s-a transformat în trupul lui Christos, a interzice acest ritual însemna să renegi transsubstanţializarea.

Este de aceea semnificativ faptul că Elisabeta a urmat, se pare, sfatul lui Goodrich interzicând ridicarea ostiei la liturghia de Crăciun din 1558, la Capela Regală. Preotul care oficia slujba a refuzat să se supună şi ea a plecat din biserică. A făcut un gest similar în ianuarie 1559, când călugării abaţiei din Westminster, cea reabilitată de Maria I, s-au apropiat de ea cu lumânările ceremoniale: „Scoateţi torţele”, a strigat, "se vede foarte bine”, Cuvintele ei au constituit o ofensă publică, întrucât au fost rostite la inaugurarea oficială a Parlamentului. Protestanţii aflaţi de faţă au fost astfel încurajaţi în mod convenabil, din moment ce oricum viaţa monastică nu intra în vederile lor. Unul dintre rolurile principale ale unei mănăstiri era acela de a salva prin rugăciuni sufletele celor morţi. Mai exact, era nevoie de ele pentru cei ce lâncezeau în Purgatoriu. Învăţătura catolică consideră că în această stare spiritul defunctului este supus la chinuri şi primeşte astfel pedeapsa păcatelor sale înainte de a intra în Paradis. Dar argumentul cel mai des folosit de protestanţi era că, de vreme ce Scriptura nu menţionează existenţa Purgatoriului, el a fost pur şi simplu inventat de episcopii Romei ca să câştige bani. Cei ce donaseră pământ mănăstirilor şi plătiseră slujbe pentru morţi s-au simţit extrem de dezamăgiţi. Existenţa abaţiilor nu mai avea sens. Deja obiectele de cult şi întreaga ornamentare a bisericilor – de exemplu lumânările purtate în procesiuni – erau suspectate de a nu fi decât superstiţii, mirosind a servilism faţă de Roma şi în fond chiar o deviere de la rugăciunea în spiritul Domnului.

Elisabeta a avut grijă să ofere pentru prima oară ocazia unui protestant notoriu să oficieze ceremonia sponsorizată oficial de la Catedrala Sf.Paul din Londra. Un catolic a fost întemniţat pentru că a protestat cu voce ture împotriva acestei ceremonii. Pe de altă parte, în timpul unei întrevederi cu ambasadorul Spaniei, regina a susţinut că nu intenţiona decât sa restaureze acea formă de religie moderată care se practica

în ultimii ani ai domniei lui Henric al VIII-lea şi pe care mulţi catolici o găsiseră acceptabilă. Asemenea manevre viclene - deşi inconsistente – au reuşit să-i satisfacă în limite rezonabile pe protestanţi fără a descuraja nici speranţele de viitor ale oponenţilor lor.

Când Parlamentul s-a reunit în ianuarie 1559, situaţia internaţională era în continuare neclară. Elisabeta se simţea însă în siguranţă pentru că ştia că Spania dorea ca ea să rămână pe tron. Motivul era că principalul său rival la tronul Angliei, Maria Stuart, ar fi reunit prin persoana sa monarhiile Franţei, Angliei şi Scoţiei împotriva Spaniei. De vreme ce Maria era regina Scoţiei, soţia Delfinului (moştenitorul tronului francez) şi cea mai evident catolică candidată la tron, această posibilitate deopotrivă de alarmantă şi pentru protestanţii englezi – nu putea fi neglijată. Pe termen scurt, se putea conta pe dorinţa celor trei state de a pune capăt războiului, care dusese la pierderea avanpostului englez din Calais încă din timpul Mariei I. Dar negocierile tripartite aflate în plină desfăşurare la Cateau-Cambrésis în februarie 1559 i-au dat în plus posibilitatea Elisabetei să încerce – fără succes, după cum s-a dovedit ulterior – să câştige acel prestigiu, de care avea atâta nevoie, prin redobândirea cetăţii Calais.

Nu se ştie exact în ce măsură aceste probleme de politică externă au influenţat decizia imediată a guvernului elisabetan de a introduce reforma religioasă. Poate că a stabili o conexiune între climatul internaţional nesigur şi adoptarea, în fond precaută, a. Unor schimbări de natură religioasă este o exagerare. În definitiv, Elisabeta a dat dovadă de mult curaj punând la încercare răbdarea Spaniei şi ridicând problema regiunii Calais iar şi iar în cursul negocierilor de la Cateau-Cambrésis.

De fapt, primele trei proiecte de lege în problema religioasă prezentate Parlamentului au fost suficient de radicale pentru a stârni o opoziţie puternică. Unul dintre ele, numit Actul de Supremaţie, viza ruperea legăturilor pe care Maria I le restabilise cu Roma şi investirea monarhului cu titlul de Cap Suprem al Bisericii Angliei, titlu folosit ultima oară de Eduard al VI-lea. Conţinutul celorlalte două moţiuni nu este cunoscut cu certitudine, dar se ştie că urmăreau să stabilească un model unitar pentru serviciul divin, printre altele prin readoptarea celei de-a doua cărţi de rugăciuni de pe vremea domniei lui Eduard – o lucrare eminamente protestantă. O carte de

rugăciuni nu era atât o culegere de texte cât un regulament precis, după care trebuia să se desfăşoare serviciul divin în fiecare biserică din ţară. Cu alte cuvinte, textul şi chiar structurarea predicilor reflectau doctrina oficială a Bisericii. Actul de Uniformizare a fost votat în Camera Comunelor, dar a fost respins de Camera Lorzilor. O a doua tentativă a fost de asemenea zădărnicită de lorzi, care au cerut modificări ce făceau textul iniţial de nerecunoscut şi au refuzat categoric să abroge legile împotriva ereziei datând de pe timpul Mariei I. Episcopii catolici din Camera Lorzilor s-au opus cu încăpăţânare ambelor moţiuni. Motivele acestei opoziţii au fost explicate de episcopul Scot din Chester într-un discurs pe care l-a ţinut în martie 1559. El a declarat vehement că Parlamentul nu are dreptul să se amestece în probleme de doctrină. Cum pot laicii, argumenta el, să aibă îndrăzneala să se pronunţe în privinţa învăţăturilor Bisericii? Asemenea chestiuni sunt apanajul preoţilor hirotonisiţi. Orice hotărâre ar fi fost luată de membrii unui parlament, ea putea fi revocată de cei ce veneau după ei. Ce s-ar fi ales atunci de acea stabilitate indispensabilă credinţei? Mai mult decât atât, cartea de rugăciuni menţionată în lege era dintre cele ce negau chiar transsubstanţializarea.

Toţi se aşteptau ca Parlamentul să fie dizolvat înainte de sărbătorile de Paşti ale anului 1559. Însă Elisabeta *nu* a dizolvat Parlamentul. Tratatul semnat în aprilie la Cateau-Cambrésis a îndepărtat ameninţarea pe care o reprezenta Franţa şi a uşurat situaţia îngrijorătoare din Scoţia, unde 10.000 de soldaţi francezi erau aşteptaţi după Paşti. Odată înlăturat spectrul unei invazii, Elisabeta îşi putea permite să creeze puţină dezordine în ţară făcând presiuni pentru a impune acea reformă pe care o doreau ea şi susţinătorii ei protestanţi. Învăţase de asemeni că episcopii catolici erau pregătiţi să se opună oricărei măsuri care aducea atingere confesiunii lor. Trebuia deci să înfrângă îndărătnicia lor, ca şi pe cea a nobililor din Camera Lorzilor. Guvernul hotărâse să organizeze o confruntare (dezbatere) între clericii celor două confesiuni încă înainte ca proiectele legilor de Supremaţie şi de Uniformizare să fi fost mutilate în Camera Lorzilor. Părţile s-au aflat faţă în faţă în Săptămâna Mare, prezidate de Bacon, lordul păstrător al sigiliului. Autoritatea Papei, valorile spirituale ale liturghiei catolice şi folosirea limbii latine în timpul slujbei au fost atacate cu violenţă. Ciondănelile dintre Bacon şi catolici au luat sfârşit prin retragerea din discuţii a celor din urmă, ceea ca a dat ocazia

Elisabetei să aresteze doi dintre episcopii dezertori sub acuzaţia de sfidare a autorităţii regale. Astfel numărul catolicilor din Camera Lorzilor s-a redus, iar guvernul a reuşit să-şi impună punctul de vedere, demonstrând laicilor catolici din Parlament că este decis să nu ţină cont de opoziţie.

După vacanţa de Paşti, în Parlament s-au supus aprobării noi proiecte pentru legile de Supremaţie şi de Uniformizare. De data aceasta, regina *nu* mai revendica titlul deţinut cândva de tatăl său, de „Cap” Suprem al Bisericii Angliei, în semn de respect faţă de concepţia cvasi-generală potrivit căreia o reprezentantă a sexului slab nu putea avea o autoritate spirituală asupra Bisericii. În schimb, l-a luat pe cel de "Guvernator Suprem". Apologeţii ei – ca John Aylmer, un protestant ce luase drumul exilului pe vremea Mariei Tudor şi care avea să devină Episcop al Londrei – au argumentat că, deşi Noul Testament interzicea categoric unei femei să deţină vreo funcţie clericală, nimic nu o împiedica să supravegheze într-un fel bunul mers al Bisericii. Aylmer răspundea acuzaţiilor unui alt protestant, John Knox, care susţinea că nici o femeie nu are dreptul la nici un fel de putere civilă sau religioasă asupra bărbaţilor. După cum vom vedea mai departe, nici una dintre teoriile vehiculate pentru a-i stabili limitele puterii n-a clintit-o pe regină din părerile personale asupra drepturilor sale faţă de Biserică. S-a sinchisit şi mai puţin de modul în care se purta cu prelaţii însărcinaţi cu chestiunile ideologice delicate. Ea cerea episcopilor obedienţă, nu instrucţiuni, Proiectul legii de Supremaţie presupunea de asemenea ca oficialităţile clericale şi civile să depună jurământ de credinţă reginei. În plus, se urmărea abrogarea legilor Mariei Tudor privitoare la eretici şi înfiinţarea unei comisii pentru probleme ecleziastice (Comisia Supremă) care să aibă dreptul să judece în chestiuni de doctrină ortodoxă. Episcopii catolici n-au reuşit să convingă suficienţi laici pentru a bloca legea: un singur laic din Camera Lorzilor a votat împotrivă. Proiectul Legii de Uniformizare a avut în faţa aceluiaşi for un traiect deosebit de dificil. Doar absenţa inexplicabilă a abatelui din Westminster şi cea întrutotul explicabilă a celor doi episcopi ce lâncezeau în Turnul Londrei au făcut posibilă promulgarea legii.

Noua lege de Uniformizare cerea folosirea unei anumite Cărţi de Rugăciuni în toate bisericile şi prevedea un sistem de pedepse pentru cei care refuzau s-o aplice sau o respingeau în mod public. Această carte, publicată în 1559, se baza pe două

culegeri similare de pe vremea lui Eduard, apărute în 1549, respectiv 1552. Regina a insistat în mod deosebit asupra unui amendament al versiunii din 1552~ care includea aşa-numita „Rubrică Neagră” – un set de instrucţiuni destinate prelaţilor. Referitor la comuniune, de exemplu, Rubrica Neagră interzicea enoriaşilor să îngenuncheze pentru a sugera întruparea concretă a Mântuitorului în pâine şi în vin; însă ediţia din 1559 îi permitea preotului să folosească texte din *ambele* versiuni anterioare. Acesta era în fond un compromis. Un catolic era liber să aleagă acele cuvinte care să sublinieze realitatea prezenţei lui Iisus prin pâine şi vin, iar un protestant putea selecta pasajele care vorbeau despre împărtăşanie ca de o simplă slujbă şi ca despre un act comemorativ. Elisabeta a îndepărtat toate referirile la Papă existente în ediţia din 1552. Modificările pe care ea le-a introdus demonstrează preocuparea de a evita o stare conflictuală, inevitabilă în cazul unei legi prea rigide ce i-ar fi lăsat pe mulţi dintre supuşii săi în afara Bisericii. Din moment ce se stipula că participarea slujbele de duminică şi de sărbători era obligatorie, iar absenţa la oricare din aceste ocazii se pedepsea cu o amendă de un şiling, era bine să li se dea o şansă eventualilor oponenţi.

Legea conţinea de asemenea instrucţiuni cu privire la ornamentarea lăcaşurilor de cult şi chiar la veşmintele preoţeşti, la care se referea articolul 13:

> Se hotărăşte pentru totdeauna şi se întăreşte prin lege că astfel de podoabe ale bisericii şi ale popilor să fie înlăturate şi să se folosească din nou cele alese pentru Biserica Angliei prin voinţa Parlamentului, în cel de-al doilea an al domniei regelui Eduard al VI-lea, până când în această privinţă Maiestatea Sa Regina, cu ajutorul sfătuitorilor săi, ar ordona altfel... de asemenea, dacă s-ar aduce atingere sau jigniri slujbelor sau sărbătorilor bisericeşti prin neluarea în seamă a celor ce s-au scris aici, Maiestatea Sa Regina va putea, cu ajutorul sfătuitorilor de care am pomenit… să hotărască şi să pună să se dea sfoară-n ţară cum e bine să fie toate slujbele şi sărbătorile de atunci încolo, întru Slava lui Dumnezeu, înălţarea Bisericii Lui şi smerenia cuvenită Sfintelor Taine şi sacramente.
>
> Parlamentul a transferat Coroanei şi acel drept, ce

fusese apanajul Papalităţii, de a strânge de la clerici impozitele cunoscute sub numele de Prima recoltă şi Zeciuiala, iar laicii au fost mulţumiţi să vadă crescând veniturile Coroanei fără ca ei să fie nevoiţi să contribuie. Un alt subiect de interes erau şi profiturile ce ar fi putut rezulta din desfiinţarea mănăstirilor şi ctitoriilor Mariei I.

4. Teza lui Neale

Reforma religioasă din 1559 a provocat dispute aprinse între istorici. Analiza unuia sau a altuia dintre curentele de opinie trebuie să pornească de la două întrebări. În primul rând, care sunt scala de valori şi părerile generale ale istoricului în chestiune? Este de presupus că ele îi influenţează modul în care îşi selectează şi apoi abordează temele şi izvoarele istorice. În al doilea rând, ce metodă de interpretare s-a folosit? De cele mai multe ori ea reflectă punctul de vedere, oficial şi neoficial, al universităţii pe care a absolvit-o.

Dacă studiul de faţă ar fi fost făcut în anii ’60, ar fi urmat probabil interpretarea la modă în epocă, datorată în mare măsură scrierilor lui Sir John Neale. El a atribuit Parlamentului – mai exact, Camerei Comunelor - un rol esenţial în evenimentele anului 1559, argumentând că decizia reginei de a impune Protestantismul a fost urmarea presiunilor unui nucleu influent şi bine organizat de puritani, care au împins-o mai departe chiar decât intenţiona. Această fracţiune, numită de Neale „Corul puritanilor” s-a folosit de poziţia sa din Cameră pentru a o constrânge pe regină să continue reforma Bisericii Angliei, pe care ei o considerau prea apropiată de cea a Romei şi prea departe de cea a lui Calvin din Geneva. Această opoziţie frustrată, dar în fond loială Coroanei, cerea în plus dreptul de a o consilia pe regină în privinţa afacerilor externe şi chiar în cea, încă mai spinoasă, a căsătoriei. Ei au devenit din ce în ce mai dornici să obţină acele „libertăţi” şi „privilegii” care, după părerea lor, aparţineau de drept Parlamentului. În ultimii ani, teza lui Neale a fost ţinta a numeroase atacuri. El a fost acuzat de acea deformare a probelor făcută de istoricii care pretind că identifică un anumit fel de „evoluţie”, convenabilă atitudinii politice proprii. În cazul de faţă, Neale a pornit de la ideea acelei forţe în ascensiune care era Camera Comunelor şi a

parcurs un traseu logic invers pentru a-şi argumenta punctul de vedere. Tendinţa de a simplifica istoria prin împărţirea ei pe „perioade de ascensiune” – a Protestantismului, a forţei Parlamentului – a fost etichetată ca Şcoala istorică „Whig”, ce impune trecutului existenţa unor valori democratice liberale pentru a demonstra inevitabilitatea progresului. Herbert Butterfield scria în lucrarea sa "Despre interpretarea Whig a istoriei”[14] că un cercetător trebuie să arate trecutul aşa cum a fost, fără să-l îngrădească într-un făgaş convenabil care să-i susţină părerile.

Să nu uităm însă că Neale a suferit influenţa educaţiei sale universitare. A fost elevul lui A.F.Pollard, el însuşi pasionat de biografii şi de istorie politică. Ceea ce Pollard ignora, concentrându-se asupra unor personaje disparate din Camera Comunelor, era faptul că Parlamentul funcţiona ca un organism unic. Neale şi-a consolidat la rândul său teoriile pe biografiile unor parlamentari, care şi-au manifestat opoziţia faţă de politica religioasă relativ conservatoare a Elisabetei. Asemenea detalii sunt irelevante pentru modul de funcţionare a Parlamentului ca instituţie. Membrii săi erau supuşi la numeroase presiuni, dacă e să ne gândim doar la faptul că monarhul avea dreptul să-l convoace oricând şi putea chiar să dizolve Parlamentul. Ceea ce înseamnă că, mai mult decât de educaţia sau de convingerile personale, votul unora dintre ei depindea mai curând de ceea ce regele sau regina dorea de la ei. Neale nu a acordat suficientă atenţie nici relaţiei dintre cele două Camere. O examinare mai atentă relevă prestigiul de care se bucurau lorzii şi influenţa lor considerabilă asupra celor din „Camera inferioară”.

La capitolul 3 vom analiza acea teorie a lui Neale potrivit căreia puritanii şi-au impus punctul de vedere în Camera Comunelor, care a ajuns să ceară schimbări radicale în Biserica Angliei. Pentru moment, ne vom ocupa doar de acea parte din lucrare care se referă la reformele din 1559. Să fi fost oare într-adevăr regina îndemnată, de către un grup bine organizat şi disciplinat de puritani, plini de cele mai noi idei reformatoare aduse din exilul lor pe continent, să ia nişte decizii mai radicale decât avea de gând iniţial? Deţinea cu adevărat acest grup controlul în Camera Comunelor? Răspunsul la ambele întrebări este negativ. Lucrarea lui Norman Jones a demonstrat că nu exista o fracţiune puritană importantă în Parlamentul anului

14 *„The Whig Interpretation of History”*, 1931

1559. El a calculat că nu puteau fi mai mult de 25 de persoane de orientare calvinistă sau protestantă radicală dintr-un total de 400 de membri, câţi număra Camera Comunelor. Dintre ei doar patru au fost exilaţi. Aceşti aşa-zişi puritani nu erau nici măcar conduşi sau organizaţi eficient. Demolarea acestei părţi a argumentaţiei lui Neale conduce la două concluzii. Prima ar fi că instituţia însăşi, cu compromisurile şi ambiguităţile sale calculate, reprezintă mai mult sau mai puţin dorinţele reginei. Nu e nici o exagerare în această concluzie, care nu formează doar un punct de plecare pentru restul capitolului de faţă, ci are meritul că explică modul hotărât în care regina „îşi" apăra reforma. O a doua implicaţie este că cea mai puternică opoziţie pe care a avut-o regina de înfruntat în 1559 a venit din partea episcopilor catolici şi a nobililor din Camera Lorzilor.

5. Reforma în acţiune

a) Reforma şi episcopii

Regina putea fi Guvernatorul Suprem al Bisericii Angliei, dar cine purta răspunderea pentru detaliile ce ţineau de organizarea, administrarea şi supravegherea Bisericii şi a clerului? Elisabeta nu avea nici o îndoială că ierarhia episcopală - episcopii – ar trebui să aibă această misiune. Vom examina în continuare ce motive au determinat-o să ia această decizie, modul în care ea îşi alegea episcopii, precum şi modul în care se purta cu ei. Vom putea astfel să aruncăm o lumină asupra naturii reformei şi asupra atitudinii reginei faţă de Biserică.

Conducerea de către episcopi nu era singurul sistem posibil de guvernare a Bisericii; cea mai evidentă alternativă era cea a lui Calvin din Geneva, care renunţase la episcopi. Biserica din Geneva, oricât de mult ar fi suferit influenţa personală a lui Calvin, nu avea o ierarhie în sensul episcopal. Funcţia de dirijare a doctrinei şi a normelor de comportament era îndeplinită de Consistoriu, organizaţie printre ai cărei

membri se numărau predicatori (termenul de „preot” nu trebuia folosit) şi persoane suspuse din rândul notabilităţilor laice. Disciplina pe care a impus-o Consistoriul a asigurat Calvinismului coeziunea necesară transformării sale dintr-o mişcare restrânsă, la nivel local, într-una puternică, naţională. Acesta era motivul pentru care regina n-ar fi acceptat niciodată un astfel de sistem. Cum ar fi putut păstra controlul asupra unei Biserici în care deciziile erau luate de un grup de persoane, de multe ori aflate la distanţă de centru? Cum ar fi putut să-şi comunice dorinţele? Era mult mai simplu să se folosească de episcopi pentru a cârmui nu doar clerul, ci şi supuşii. În definitiv, calviniştii nu erau singurii care îşi arogau dreptul de a elabora normele de comportare socială: pentru Biserica evului mediu era o îndatorire familiară.

Menţinerea episcopilor prezenta şi alte avantaje pentru Coroană. Dacă din raţiuni de politică externă micşorarea diferenţelor dintre Biserica Angliei şi cea catolică continentală era o măsură înţeleaptă, menţinerea episcopilor în fruntea bisericii ca element de continuitate, se putea dovedi de mare ajutor. În fine, să nu subestimăm ataşamentul Elisabetei faţă de tradiţie. Tatăl ei nu înlăturase niciodată episcopii.

Regina s-a hotărât deci să păstreze episcopii, dar în 1559 a trebuit să ia o decizie rapidă – care episcopi? Primul pas a fost să-i încurajeze pe cei moşteniţi de la Maria I să rămână în funcţie. Refuzul lor aproape unanim de a jura că se vor supune Legii de Supremaţie a spulberat acest plan. Au fost în consecinţă eliberaţi din funcţii, iar regina s-a adresat clericilor de orientare protestantă: foştii exilaţi. După toate probabilităţile, aceste numiri s-au făcut la insistenţele lui William Cecil, secretarul reginei. Printre ei se numărau Grindal (devenit Episcop în Londra), Cox (în Ely), Jewel (Salisbury), Sandys (Worcester) şi Young (Arhiepiscop de York).

Intenţiile Elisabetei în acest caz nu sunt foarte clare. S-ar putea spune că tentativa ei de a păstra episcopii catolici arată că era mai interesată să menţină aparenţele unei continuităţi religioase decât să protejeze Protestantismul aflat în plină expansiune. Acest punct de vedere, potrivit căruia regina urmărea, prin sublinierea unor elemente strămoşeşti, tradiţionale, să evite confuzia şi dezordinea, va fi analizat pe larg în secţiunea a treia a acestui capitol. Pe de altă parte, nu încape nici un dubiu că reforma elisabetană, aşa cum a fost definită de Actul de Supremaţie şi de Actul de Uniformizare, era

eminamente protestantă. Încercarea de a converti episcopii catolici la această reformă poate fi interpretată ca o lipsă de realism; regina nu se aştepta ca ei să devină brusc propovăduitori entuziaşti ai Reformei, dar era gata să treacă peste asta pentru a-şi îndeplini scopurile politice. Poate că spera că episcopii Mariei Tudor vor cădea în aceeaşi capcană ca cei de pe vremea tatălui său: acei clerici carierişti, pe care experienţa în anturajul regal îi făcuse credincioşi monarhului şi foarte binevoitori în a face compromisuri dubioase.

Pentru Elisabeta, episcopul ideal era în primul rând un administrator loial - de aceea nu s-a gândit la foştii exilaţi decât ca la o soluţie de rezervă. Experienţele lor recente nu se datorau servirii Coroanei, ci idealuri lor religioase care îi determinaseră să-şi părăsească ţara natală şi să ia calea refugiului: regina nu ştia dacă nişte oameni de asemenea teapă s-ar dovedi uşor de condus. În ce măsură erau ei pregătiţi să-şi asume rolul pe care îl juca în mod tradiţional episcopul în politica externă? Desigur, unii dintre ei şovăiau dacă să accepte un episcopat. Văzuseră cu ochii lor cum organizaţiile religioase surori din Geneva, Zürich şi Frankfurt au dărâmat sistemul, fundamental catolic, al episcopatelor. Cei mai mulţi erau puternic influenţaţi de Calvinism, şi se aşteptau ca Biserica elisabetană să-i urmeze exemplul. Mai mult, doreau ca reforma la nivel organizatoric şi al ritualurilor bisericeşti să nu fie decât o adaptare a modelului genevez la necesităţile tipic englezeşti. Actul de Supremaţie şi de Uniformizare puteau fi considerate un început, nimic mai mult, al procesului de reformă. Problema era că, pentru Elisabeta, ele erau un capitol încheiat.

Pe noii episcopi îi aştepta deci un drum dificil. Prima dificultate a apărut încă înainte ca ei să-şi ia posturile în primire. Legea Schimbului din 1559 a împuternicit Coroana să-şi schimbe orice proprietate care avea o vagă natură religioasă contra unuia dintre bunurile laice (non-spirituale) ale Bisericii. La prima vedere părea cinstit şi avantajos. În practică însă, au fost schimbate lucruri cu valoare limitată - ca anumite case parohiale, lăcaşuri de cult, drepturi la dijmă – pe castele şi moşii cu o valoare considerabilă. Rezultatul a fost că Biserica a pierdut enorm. Scopul iniţial fusese să se smulgă bani de la episcopii catolici. Dar guvernul se putea folosi de această lege pentru a forţa mâna clericilor care şovăiau să se supună poruncilor reginei. Un factor important l-a constituit atitudinea unor laici protestanţi faţă de episcopi. Pur şi simplu nu puteau

să-i sufere. Unii dintre episcopii Mariei I fuseseră foarte energiei în încercarea de a transforma în scrum esenţa însăşi a Protestantismului, iar oamenii ca Cecil nu uitaseră acest lucru. Ei nu păreau a fi deloc încântaţi de venirea episcopilor la conducerea bisericii. Erau de părere că episcopii au căzut prea mult în păcatul trufiei. A le reteza veniturile – mai ales cele funciare – ar fi fost o metodă excelentă de a le reduce puterea şi influenţa.

Legea Schimbului se amesteca şi în modul în care un episcop putea dispune de moşiile lui. El câştiga din arendarea pământului exact aceeaşi sumă ca un proprietar laic; legea îl împiedica însă să acorde concesiuni pe mai mult de 21 de ani (cu excepţia celor către Coroană). În parte se încerca menţinerea unei cote înalte pentru pământurile bisericeşti, fiindcă prin arendarea lor pe termen lung nu se putea lua în calcul creşterea valorii terenului sau inflaţia. Ceea ce nu înseamnă însă că administraţia se preocupa de veniturile clerului. Ele erau considerate în schimb un supliment util aflat sub patronajul Coroanei. Când regina nu voia să-şi cheltuiască banii personali sau pe cei din Tezaur pe moşii cu care să recompenseze nobili mari sau mici, episcopii puteau fi convinşi să acorde arende favorabile acestor mireni. Era deci în interesul ei să se asigure că Biserica nu sărăceşte. Ambele aspecte ale Legii Schimbului au fost întâmpinate cu proteste de către episcopi. Astfel de conflicte, apărute chiar în momentul naşterii Bisericii elisabetane, erau ruşinoase şi jenante pentru guvern, care a renunţat să mai încerce să facă schimburi. Dar episcopii au fost în continuare forţaţi să arendeze în condiţii favorabile nobililor. Nu era uşor să refuzi cererea unui aristocrat puternic, aflat sub protecţia Elisabetei. Puţini au îndrăznit s-o facă.

Elisabeta dorea deci ca episcopii ei să fie nu atât generali ai unor trupe de şoc protestante cât nişte servitori civili ascultători, care să asigure acea unitate de care avea nevoie şi ale căror venituri să le poată stoarce după voie. Mulţi episcopi considerau extrem de neplăcut rolul care li se rezervase. Următoarele secţiuni ale acestui capitol aduc dovezi elocvente în această privinţă. Capitolul 3 va analiza consecinţele dramatice ale răzvrătirii Arhiepiscopului Grindal, cel care a îndrăznit să-i amintească Elisabetei că Dumnezeu nu este doar adevăratul stăpân al Bisericii, ci şi al sufletului ei.

b) Decretele din 1559

După cum am arătat în acest capitol, Elisabeta urmărea o reformare fundamental protestantă a religiei, accentuând totuşi acele elemente de continuitate cu trecutul catolic, în interesul stabilităţii Coroanei. Decretele regale din 1559 vin în sprijinul acestui punct de vedere. Concepute ca un set de instrucţiuni care stabileau în detaliu tiparul după care trebuia să decurgă serviciul divin (pe scheletul anterioarei Legi de Uniformizare), ele atacau, inevitabil, unele dintre obiceiurile catolice. Totuşi, nu toate punţile cu tradiţia erau tăiate.

Conform acestor legi, clerul era dator să respecte şi să predice supremaţia regală, şi să condamne pretenţiile Papei de a uzurpa dreptul monarhului la conducerea Bisericii. Procesiunile tradiţionale la catolici au fost oprite aproape în totalitate. Monumentele închinate „falselor” minuni trebuiau distruse, deşi nu s-a mers până la interzicerea icoanelor din biserici. Pelerinajele au fost însă interzise în mod explicit. Recuzanţii[15] trebuiau denunţaţi la Consiliul de Coroană (cercul de consilieri personali ai monarhului) sau Judecătoriilor de Pace locale.

Dacă un protestant ar fi fost întrebat cum poate Anglia să devină o ţară cu adevărat protestantă, el ar fi răspuns: ”Numai propovăduind Cuvântul Domnului, propovăduindu-l iar şi iar”. Decretele au impus însă restricţii clare asupra acestor ”evanghelizări”. Nimeni nu putea predica fără permisiune oficială, adică fără să obţină o autorizaţie de la autorităţi. Acest drept revenea deci doar acelor preoţi care deţineau rangul de ”Master of arts"[16]. Aceştia erau însă puţini şi situaţi la distanţe mari unii de alţii. Chiar şi în dioceza Universităţii din Oxford, mai puţin de jumătate dintre clerici se puteau lăuda cu un astfel de titlu. Preoţii de rând erau nevoiţi să se mulţumească

---

15 În limba română, *a recuza* înseamnă „a respinge, a nu recunoaşte ceva” (cf. Micului dicţionar enciclopedic). Însă în limba engleză, cuvântul *recusant* are şi un sens special, acela de persoană de confesiune catolică ce refuză să ia parte la ceremoniile protestante. Termenul a fost introdus pe vremea lui Henric al VIII-lea, când recuzanţii erau consideraţi duşmani personali ai regelui şi sfârşeau, de cele mai multe ori, pe rug; s-a folosit până în epoca lui George al II-lea.

16 grad obţinut după absolvirea universităţii sau a colegiului, care presupune cel puţin un an suplimentar de studiu.

să predice după cărţi de sfaturi pastorale comentate şi să apeleze la confraţii lor mai şcoliţi pentru un număr legal minim de ceremonii, adică aproximativ 15 pe an. Aceasta era o soluţie jalnică pentru mulţi protestanţi; mai grav era însă faptul că acest lucru priva enoriaşii de acele cuvinte care i-ar fi determinat, pe cei mai încăpăţânaţi şi mai superstiţioşi dintre ei, să caute mântuirea şi să asculte adevăratele porunci ale Domnului. Atunci de ce să fi impus regina aceste restricţii? Probabil pentru că din punctul ei de vedere predicile neautorizate şi semidocte ar fi putut destabiliza ordinea religioasă şi civilă. Întâi, pentru că predicatorii „flămânzi de suflete" care ar fi dat buzna în zonele catolice tradiţionaliste ar fi provocat inevitabil tulburări şi disensiuni. Un atac verbal violent la adresa credinţei unui sătean – a acelei credinţe pe care strămoşii săi o acceptaseră fără crâcnire – nu putea genera decât o opoziţie violentă (şi foarte probabil fizică). În al doilea rând, regina era alergică (ca de altfel toate capetele încoronate ale secolului al XVI-lea) la priveliştea oamenilor de rând strânşi *en masse"*[17]: acele mulţimi enorme ce participau la ceremoniile în aer liber puteau fi oricând influenţate de critici la adresa guvernării ei. Elisabeta pretindea şi aştepta loialitate, dar nu se baza niciodată pe asta; nu o considera o trăsătură naturală a supuşilor săi. În al treilea rând, propovăduirea necontrolată şi neautorizată punea în pericol modul în care regina se putea folosi de episcopi. Cum puteau conducătorii Bisericii să supravegheze şi să controleze un număr atât de mare de predicatori? Cum puteau fi siguri că aceştia nu se îndepărtează de învăţăturile „ortodoxe" (standardizate, oficiale) ale Bisericii, provocând în acest fel dezbinare?

Conform decretelor regale, fiecare biserică era obligată să facă rost de un exemplar în limba engleză al Bibliei şi, în mod semnificativ, de o lucrare a lui Erasmus[18] -"Parafrazele", o carte ce conţinea interpretările sale cu privire la Evanghelie. Importanţa celei din urmă constă în faptul că Erasmus nu era protestant; interesul pe care l-a manifestat pentru Reformă şi pentru traducerea Scripturii nu l-a făcut să părăsească Biserica Catolică. Prezenţa unei cărţi scrise de el în fiecare biserică

17 toţi deodată. În totalitate (în limba franceză în original).

18 Desiderius Erasmus Roterodamus (Rotterdam cca 1469 – Bâle 1536), umanist olandez de limbă latină. Spirit independent şi satiric *(Elogiu nebuniei, Colocvii)* a căutat să definească umanismul creştin (în Instituţia prinţului creştin) în lumina lucrărilor sale critice asupra Noului Testament, preconizând ajungerea la o înţelegere între catolici şi reformaţi.

trădează aceeaşi intenţie ascunsă a Decretelor: aceea de a minimaliza îndepărtarea de tradiţia catolică. Existau şi alte prevederi care urmăreau să promoveze continuitatea în oficierea slujbei şi conformismul. Congregaţia trebuia să se închine la auzul numelui lui Iisus şi să îngenuncheze la rugăciune. Clericii erau obligaţi să poarte veşminte speciale: mai precis, cele specificate în legea din 1552, de pe vremea lui Eduard al VI-lea, fratele Elisabetei. Printre altele, erau obligatorii odăjdiile - pelerina albă din pânză. După cum vom vedea, această decizie a provocat multe controverse, pentru că mulţi protestanţi – mai ales cei ce aveau experienţa bisericilor reformate continentale - considerau acest accesoriu, atât de asemănător celui purtat de preoţii catolici în timpul slujbei, drept o rămăşiţă a Catolicismului.

În problema dreptului clericilor de a se căsători, argumentul protestanţilor era că, din moment ce preotul nu are nici o putere specială de la Dumnezeu, nu are rost să trăiască izolat de semenii săi. Prin urmare căsătoria nu trebuia doar permisă, ci chiar încurajată. Era tipic pentru catolici să pretindă preoţilor să rămână celibatari, ca semn al statutului lor special. Decretele nu au acceptat însă integral atitudinea protestanţilor. Clericii se puteau căsători, dar numai cu permisiunea specială a episcopului şi a doi judecători de pace. Acest aranjament cel puţin ciudat reflectă, probabil, aversiunea reginei faţă de preoţii căsătoriţi, care reflecta la rându-i conservatorismul ei înnăscut şi importanţa pe care o acorda propriului ei celibat.

c) Inspecţiile

Există o mare diferenţă între tonul moderat al unora dintre Decrete şi rezultatul acelor inspecţii ce erau menite să le impună. Mulţi dintre inspectori fiind protestanţi foarte agresivi, icoanele, relicvele, altarele şi hainele preoţeşti catolice („odăjdiile”) au fost pur şi simplu distruse. Şi pentru că aceştia aveau şi misiunea să verifice credinţa preoţilor şi să-i pedepsească pe cei ce refuzau să se supună Legii de Supremaţie, Cărţii de Rugăciuni şi Decretelor înseşi, aproximativ 400 de membri ai clerului au demisionat sau au fost destituiţi în perioada 1559-1564. Cel puţin jumătate dintre ei erau catolici declaraţi. Episcopii din anturajul lui Grindal

considerau că reforma adusă de legile din 1559 decurgea foarte bine. Dar regina era de altă părere. Mulţi episcopi au fost înspăimântaţi când, în 1559, ea a luat hotărârea ca fiecare biserică să păstreze un crucifix – crucea cu trupul răstignit al lui Iisus – şi ca acele crucifixuri ce fuseseră distruse în timpul inspecţiilor să fie restaurate. Unii episcopi, ca Jewel şi Sandys, au fost pe punctul să demisioneze, fiindcă li se cerea să readucă ceea ce în viziunea lor erau în mod clar nişte podoabe papistaşe. Momentul de criză a fost depăşit doar atunci când regina – gest absolut nespecific, dar înţelept – a renunţat la această decizie. A insistat totuşi să se păstreze crucifixul din Capela Regală, unde putea fi văzut de ambasadorii altor ţări, care remarcau astfel similitudinile dintre credinţa lor catolică şi cea a protestantei regine engleze.

6. Arhiepiscopul Parker şi Controversa Vestimentară

Disputele privitoare la crucifix s-au reiterat cu ocazia aşa-numitei Controverse Vestimentare. În ianuarie 1565, regina i-a scris Arhiepiscopului Parker cerându-i să facă uz de autoritatea sa pentru ca ritualul şi practicile religioase să nu se abată de la Reforma din 1559. Scrisoarea este o mărturie a importanţei pe care Elisabeta o acorda Reformei, ca reflectare a propriilor ei dorinţe.

Reamintim că Parker fusese capelanul Annei Boleyn şi că nu părăsise ţara în timpul Mariei I. Se putea conta pe el că va respecta întrutotul autoritatea monarhului şi era, din punctul de vedere al Elisabetei, omul potrivit pentru funcţia de Arhiepiscop de Canterbury. Era capabil să-i unească pe clerici sub comanda reginei. Elisabeta era în special preocupată de faptul că veşmintele preoţeşti, aşa cum fuseseră specificate în legea de Uniformizare, erau luate în bătaie de joc. Unii episcopi au preferat să treacă cu vederea faptul că preoţii refuzau să se îmbrace corespunzător, dar Parker n-a ezitat să-i tragă la răspundere. Era un om care ţinea foarte mult la disciplină. Istoricul Collinson sugera chiar că el ar fi rugat-o pe regină să-i adreseze orice revendicare în scris, nu verbal - pentru că astfel acţiunile sale ar fi căpătat mai multă greutate. Semnificativ,

Parker aştepta şi chiar pretindea sprijinul „braţului secular” în lupta cu clerul rebel.

După consultări cu Grindal şi cu alţi preoţi, în 1566 el a publicat *Anunţurile*[19], prin care încerca să dea o definiţie cât mai exactă a ceea ce se pretindea clerului în privinţa doctrinei, a organizării rugăciunilor şi a sacramentelor şi, fireşte, a veşmintelor. Era de acord cu regina să păstreze în acest sens o aparenţă pur exterioară de continuitate cu trecutul. Se reamintea preoţilor că cei ce primeau pâine şi vin la comuniune trebuiau să îngenuncheze. La botez urma să se folosească baptisteriul tradiţional, în loc de cristelniţa protestantă, considerată mai agresivă. În problema îmbrăcăminţii, Parker era totuşi dispus să facă unele compromisuri. În loc să impună echipamentul complet cerut de legile din 1559, el a decis că e suficient dacă preotul îmbracă odăjdiile în timpul serviciului divin. Aristocraţia clerului din catedrale şi din învăţământul teologic, însă, se cuvenea să aibă o ţinută mai elaborată. În afara bisericii, existau uniforme speciale, în funcţie de rangul fiecăruia, Parker a insistat îndeosebi asupra bonetei pătrate tradiţionale; doar în timpul călătoriilor lungi, aceasta putea fi înlocuită cu o simplă pălărie.

În martie 1566, la castelul său din Lambeth s-a desfăşurat o paradă de modă extrem de bizară. Audienţa era alcătuită din preoţi londonezi, cărora li s-au prezentat modelele de îmbrăcăminte pentru slujbă şi cele ce se puteau purta în afara bisericii. Din cei 110 clerici prezenţi, 37 le-au considerat papistaşe şi au votat împotrivă. Au fost în consecinţă suspendaţi din funcţii. Preoţii în chestiune au adus obiecţii legate nu doar de similitudinile dintre aceste haine şi cele de rit catolic; însuşi faptul de a crea veşminte speciale pentru clerici părea să sugereze că aceştia ar aparţine unei caste separate, cu puteri speciale. Pamfletul puritanului Crowley la adresa „Anunţurilor” este un exemplu pentru argumentele ce s-au adus împotriva folosirii odăjdiilor; motivul pentru care această chestiune trebuia privită cu seriozitate era, după părerea lui, tocmai asocierea cu papistaşii. El a citat diferite pasaje din Biblie pentru a demonstra că odăjdiile erau interzise în mod explicit şi a amintit cititorilor săi de epistolele Sfântului Pavel, care spunea că în orice lucru trebuie să se ţină seama de învăţătura cea dreaptă. A mers până acolo încât a afirmat că, dacă monarhul îşi ia libertatea să decidă în această privinţă, se

19 *Advertisements*

poate conchide că religia este o chestiune lipsită de importanţă, aflată la cheremul celui puternic. Cineva i-a replicat – probabil însuşi Parker că nici preoţii n-au dreptul să hotărască singuri ce e bine şi ce e rău în probleme teologice; în caz contrar, orice supus al Coroanei s-ar putea crede în drept să judece legile reginei.

Pe ce temei a impus Arhiepiscopul aceste reguli, ştiind la fel de bine ca orice puritan radical că Scriptura nu menţionează nicăieri că apostolii, discipolii sau oricine altcineva ar fi purtat odăjdii sau pălării pătrate? Argumentul său a fost că regina avea dreptul să impună un standard de îmbrăcăminte de dragul menţinerii ordinii civile. Nu era o idee nouă; existau deja legi care interziceau persoanelor cu un statut social modest să poarte anumite haine. În definitiv, odăjdiile nu împiedicau mântuirea sufletului clericului sau mântuirea enoriaşilor săi. Era invocat conceptul de „adiaphora”: monarhul are dreptul să hotărască „lucruri neînsemnate”. Din fericire, unii reformatori influenţi de pe continent, ca Bullinger din Zürich, au fost de acord cu această idee şi i-au anunţat chiar pe puritanii zeloşi că nu trebuie să-şi facă probleme de conştiinţă din cauza asta. Dar nu erau toţi dispuşi să accepte un punct de vedere moderat. Deşi Controversa Vestimentară nu s-a extins mai departe de capitală şi de mediile universitare, impactul ei a fost considerabil.

Resentimentele unora dintre puritani au fost atât de puternice, încât aceştia au încercat să-şi creeze biserici proprii pentru congregaţiile proprii. Separatiştii nu s-au bucurat însă de îngăduinţă din partea reginei sau a episcopilor; separatismul putea determina dispariţia structurilor obişnuite de control. În plus, el amintea de anabaptism (mişcarea protestantă radicală ai cărei membri nu se botezau copii ci când erau persoane adulte)[20], considerat de guvernele laice o ameninţare la adresa proprietăţii de stat şi particulare. Motivul era că anabaptiştii susţineau că Statul n-are nici un drept asupra celor aleşi (cei pe

---

20 Mişcarea anabaptistă a luat naştere în Saxa, prin 1521, în jurul figurii lui Thomas Müntzer, al cărui iluminism revoluţionar animă Războiul Ţăranilor: avea să constituie ramura plebeiană a Reformei. Anabaptiştii susţineau că numai botezul la vârstă adultă este legitim şi că adevăraţii creştini nu trebuie să poarte arme, să facă uz de forţă sau să deţină funcţii guvernamentale. Mişcarea cuprinde apoi Ţările de Jos, unde a fost condusă de Melchior Hofmann, şi mai ales Münsterul unde, în 1534, Jean de Leyda instaurează o societate dictatorială, teocratică şi poligamică. Menoniţii şi baptiştii sunt urmaşii de astăzi ai anabaptiştilor.

care Dumnezeu îi va mântui). Aceştia suferiseră multe persecuţii în ţările de pe continent fiindcă refuzau să plătească dări către Biserică, să depună jurăminte de credinţă şi să-şi satisfacă stagiul militar. Excesele unui grup de anabaptişti care au luat conducerea oraşului german Münster prin 1530 au confirmat cele mai negre dintre previziunile duşmanilor lor. Nutrind convingerea că a doua venire a lui Iisus pe pământ bate la uşă şi terorizaţi fiind de liderii mişcării, anabaptiştii din Münster practicau poligamia şi traiul în comun. Când, în 1567, episcopul Grindal şi alţi membri ai Înaltei Comisii au convocat un grup de separatişti londonezi, spectrul Anabaptismului era deja prezent în minţile tuturor. Pasajele de mai jos sunt extrase din interogatoriul luat membrilor congregaţiei Plumber's Hall.

Grindal: Dar nu avem noi oare evanghelia predicată cum se cuvine, şi sacramentele nu sunt oare bine ţinute, şi nu păstrăm buna rânduială, cu toate că ne deosebim de alte biserici prin felul slujbei şi prin lucruri neînsemnate ce sunt în puterea reginei să le hotărască de dragul ordinii?

Smith: E întocmai aşa cum spui în ce priveşte rugăciunea şi sacramentele, dar dacă am fi putut predica liber iar sacramentele n-ar fi fost date la o parte de idolatrie, noi nu ne-am fi adunat niciodată în case…

Grindal: Mă vezi că port mantia sau stiharul în Catedrala Sfântului Paul. Mai degrabă aş sluji fără ele, dar le port de dragul rânduielii şi al supunerii faţă de regină.

Nixon: Veşmintele îţi sunt blestemate dacă le foloseşti.

Grindal: Unde anume în Sfânta Scriptură se spune că purtarea lor este interzisă?

Nixon: Unde anume în Sfânta Scriptură se spune că liturghia este interzisă?

Grindal: Toate învăţăturile sunt împotriva voastră, nu vă supuneţi judecăţii lor?

White: Ne vom supune judecăţii lui Dumnezeu…

Vicarul Goodman: Dar pe cine veţi pune judecător în numele lui Dumnezeu?

Hawkins: Aşa ziceau şi papistaşii pe timpul Reginei Maria… "Cine va judeca în numele Domnului? Biserica Catolică trebuie să judece.".

Vicarul Goodman: Avem o regină milostivă.

Noi am spus: Domnul să-i aibă în pază pe Maiestatea Sa şi sinodul.

Arhiepiscopul Parker i-a cerut reginei girul oficial pentru *Advertisements,* dar ea l-a refuzat. Refuzul ei poate fi considerat o condamnabilă lipsă de interes faţă de Biserică şi o plăcere aproape răutăcioasă de a-şi împinge episcopii în conflicte, refuzându-le apoi sprijinul. Trebuie să recunoaştem totuşi că Parker nu respecta toate detaliile referitoare la hainele preoţeşti, aşa cum fuseseră ele stabilite în Decrete. Poate că regina nu era dispusă să le acorde ajutor episcopilor atunci când deviau de la acea reformă pe care ea o dorea definitivă. În plus, amestecul ei direct în asemenea chestiuni ar fi dus la implicarea mai mare a Consiliului de Coroană în treburile Bisericii, dat fiind că Elisabeta nu se putea ocupa personal de cercetarea şi pedepsirea vinovaţilor. E discutabil dacă regina ar fi găsit această situaţie pe placul ei. Laicii din Consiliul de Coroană care şi-ar fi băgat nasul în treburile Bisericii n-ar fi făcut decât să dilueze prerogativele Guvernatorului Suprem.

După cum era de aşteptat, Controversa Vestimentară a provocat dispute aprinse asupra legitimităţii bisericii episcopale. Calvin a fost dispus să recunoască apartenenţa episcopilor englezi la Biserica Reformată, dar succesorul său, Beza din Geneva, nu a fost de acord cu acest lucru. La începutul anului 1570, un pastor puritan, universitarul Thomas Cartwright, s-a folosit de poziţia sa la Universitatea din Cambridge pentru a lansa un atac împotriva bisericii episcopale engleze, pe care a înfierat-o că nu respectă Sfânta Scriptură. El a sugerat de asemenea o formă alternativă de guvernare a Bisericii, la care ne vom referi pe larg în capitolul 3.

7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei

Am arătat că regina privea întotdeauna reforma religioasă prin prisma propriilor ei interese politice. A sosit

momentul să vedem cum s-a folosit de titlul ei de Guvernator Suprem al Bisericii pentru a-şi realiza aceste interese. Pe scurt, cum s-a purtat ea faţă de Biserică?

Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui să examinăm pentru început conceptul teoretic de Guvernare Supremă şi să vedem cum a transpus Elisabeta în practică acest concept. În 1562, Jewel scria ”Explicaţiuni sau Pledoarie în apărarea Bisericii Angliei”[21]. Această lucrare propagandistică era o replică dată catolicilor care reproşau Bisericii Angliei că nu este decât o religie parlamentară, al cărei conducător laic – regina – fusese, din păcate, autorizat să hotărască în probleme spirituale. Jewel îşi construise argumentaţia pe două planuri. În primul rând, a citat din Vechiul Testament exemple de monarhi care l-au slujit pe Dumnezeu supraveghind şi apărând credinţa, chemând la ordine conducătorii religioşi atunci când era cazul şi atrăgându-le atenţia când greşeau. Pe de altă parte, a folosit pasaje din Cartea lui Isaia ce se refereau la regine ca la nişte „mame ocrotitoare” ale credinţei. Jewel recunoştea totuşi că titlul nu-i permitea reginei să se amestece în chestiuni ce ţineau exclusiv de doctrină, ele constituind responsabilitatea clerului.

Să vedem în ce măsură întrunea Elisabeta calităţile unui conducător pios, aşa cum erau ele enunţate de Jewel. Este discutabilă eficienţa cu care regina proteja Biserica; am arătat deja că se folosea de Legea Schimbului pentru a câştiga bani. Istoricul Felicity Heal spunea că Elisabeta pretindea episcopilor să îi pună la dispoziţie moşii ce aparţineau Bisericii ori de câte ori trebuia să răsplătească vreun curtean şi fie nu dorea, fie îi lipseau resursele să facă ea însăşi acest lucru. Cu excepţia lui Cox şi Sandys, puţini au fost cei care au îndrăznit să o înfrunte. Generaţia de episcopi care a urmat după moartea celor ce fuseseră în exil rareori crâcnea la cererile ei financiare, care prin 1570 au crescut sub dublul impact al inflaţiei şi al pericolului unor atacuri străine. Regina nu a apărat Biserica nici de pretenţiile similare ale unor nobili influenţi. După cum am văzut, nobilii au profitat din plin de partea a doua din Legea Schimbului, iar Elisabeta a făcut presiuni asupra episcopilor pentru ca ei să le concesioneze acestora pe termen lung pământurile bisericeşti. Într-o epocă în care pământul însemna putere şi rang social, prestigiul ei a fost ştirbit de faptul că nu a apărat proprietatea episcopilor ei. Există numeroase alte

21 *An Apology Or Answer in defence of the Church of England*

mărturii care atestă că adeseori interesele ei financiare aveau prioritate faţă de îndreptăţita pretenţie a episcopilor de a fi apăraţi şi respectaţi. Funcţionarii ei erau foarte severi atunci când strângeau taxe şi, cum episcopii erau siliţi să-şi asume, în numele diocezei lor, responsabilitatea ca aceste taxe să intre în vistierie, mulţi s-au pomenit debitorii Coroanei. Acest lucru nu fusese neobişnuit nici pe timpul lui Eduard al VI-lea sau al Mariei I. Diferenţa este că, în timp ce predecesorii au fost destul de înţelegători cu episcopii, Elisabeta i-a tratat fără milă. Un exemplu elocvent este cazul lui Parkhurst. Fără ca el să aibă vreo vină, dioceza lui a acumulat datorii enorme, pe care Elisabeta insista să le recupereze. Episcopul a fost nevoit să părăsească palatul episcopal şi să iasă la pensie; aceasta nu era, desigur, cea mai bună soluţie ca să-şi achite datoriile pastorale.

Iată deci că Elisabeta s-a purtat rareori ca o "mamă ocrotitoare a Bisericii". O putem considera cel mult un părinte egoist, preocupat de autoritatea şi nevoile sale, care a răspuns arareori cerinţelor vlăstarului ei. În capitolul 3 vom discuta un exemplu din care reiese foarte clar care erau priorităţile ei. Elisabeta l-a suspendat din funcţie pe însuşi Arhiepiscopul de Canterbury – succesorul lui Parker, Edmund Grindal. Motivul a fost legat de rugăciuni şi de întrunirile religioase. Grindal a refuzat să-i urmeze instrucţiunile şi să interzică „predici le demonstrative”, la care se întruneau un număr mare de clerici şi laici ce doreau să promoveze un cler mai bine educat şi mai eficient. Elisabeta îi considera nişte elemente potenţial subversive. Viziunea lui Jewel despre acel cârmuitor evlavios care îi mustra pe preoţi când aceştia îşi dezamăgeau turma este în acest caz oarecum deformată, Regina nu a ezitat, cu siguranţă, să-i mustre pe preoţi – atunci când au dezamăgit-o pe ea.

S-a amestecat oare Elisabeta în chestiuni de doctrină? Răspunsul este da, însă acest amestec nu a fost în general de bun augur. Se temea permanent de o delimitare prea strictă a doctrinei. Din raţiuni politice, nu-şi putea permite să lase ca o mulţime de oameni să fie pur şi simplu excluşi din Biserică de nişte condiţii prea stricte. Să ne amintim influenţa pe care a avut-o în modul de exprimare al Euharistiei din Cartea de Rugăciuni din 1559, ce permitea un mare număr de interpretări. În 1563, Arhiepiscopul Parker a elaborat în cadrul

Convocărilor (parlamentul clerical)[22] Cele 39 de Articole, ce stabileau definitiv doctrina bisericească. Unele articole – nu toate – reflectau idei tipic calvine. În articolul 17, de exemplu, se vorbea despre consolarea pe care predestinarea o aduce sufletului, pentru că mântuirea este predeterminată şi nu dobândită prin purtare pioasă. Elisabeta nu s-a amestecat în scrierea Articolelor, dar a refuzat să permită discutarea şi aprobarea lor de către Parlament. Acest lucru nu s-a datorat nemulţumirii ei faţă de conceptele religioase propuse, ci faţă de condamnarea mult prea severă a practicilor catolice. Ea considera că aceste atacuri vor provoca reacţii negative în rândul supuşilor ei catolici. Însă după ce Papa a excomunicat-o şi i-a cerut să abdice, în 1570, ea a permis Parlamentului să legifereze Articolele. Catolicii deveniseră nişte potenţiali trădători, prin urmare nu mai avea rost să-i menajeze.

8. Reforma religioasă elisabetană: câteva concluzii

În capitolul de faţă am încercat să explicăm natura reformei religioase elisabetane. Am analizat de aceea însemnătatea reformei pentru doctrina şi organizarea Bisericii Angliei, încercând să surprindem în acelaşi timp intereselor şi nevoilor cui servea ea. Am urmărit de asemenea consecvenţa cu care reforma s-a aplicat pe parcursul domniei Elisabetei.

Cel mai important factor în explicarea Reformei este regina însăşi. Faptul că s-a optat pentru o organizare protestantă şi nu catolică reflectă opiniile ei religioase şi pe cele ale susţinătorilor ei cei mai fideli. Dacă ierarhia Bisericii Angliei era însă de tip catolic, dacă se conservaseră anumite practici catolice şi dacă preoţii îşi păstraseră în linii mari înfăţişarea tradiţională, toate acestea se datorau unor obiective politice ale Elisabetei. Ea dorea să arate anumitor ambasadori străini ce participau la slujbele din Capela Regală că nici

---

22 Am tradus prin „Convocări” termenul englezesc „Convocation”, ce defineşte:

- o întrunire clericală a Bisericii Anglicane ce se aseamănă cu sinodul dar care se reuneşte doar când este chemată (convocată):
- în cadrul Bisericii Episcopale, o reuniune cuprinzând clerici şi laicii ce reprezintă dioceza.

structura acestora, nici ritualul nu erau radical diferite de cele catolice. A evita conflictele ce s-ar fi iscat prin evanghelizarea forţată de către preoţi protestanţi, mai ales în anumite zone tradiţionaliste, era o chestiune de bun simţ politic. După cum vom arăta în capitolul 4, Elisabeta prefera să lase Catolicismul englez să moară încet decât să-l ucidă cu mâna ei, ceea ce ar fi adus doar discordie şi dezbinare.

Se poate spune că reforma religioasă elisabetană a fost în general erastiană[23]; deci urmărea în primul rând să servească interesele Statului şi să subordoneze clerul autorităţii laice. Această ipoteză este valabilă până la un punct. Dovezile pe care le-am prezentat în capitolul 2 vin în sprijinul ideii că Elisabeta a condus Biserica având constant în minte interesele politice. Ar fi totuşi o greşeală să vorbim despre un erastianism pur, pentru că ceea ce urmărea Elisabeta nu erau necesităţile unei abstracţiuni precum Statul, ci pe cele ale Elisabetei, regina Angliei. Autoritatea ei trebuia apărată cu străşnicie prin şi împotriva episcopilor; pentru satisfacerea nevoilor ei financiare se exploatau pământurile Bisericii; în fine, teama pe care o resimţea pentru întrunirile greu de controlat prevala asupra intereselor Bisericii. Nu e de mirare că a ferit reforma religioasă de schimbări sau înnoiri, din moment ce ea făcea parte din însăşi fiinţa ei.

23 *Erastianism* = curent de gândire datorat lui Thomas Erastus (1524-1583), teolog şi filosof elveţian de limbă germană.

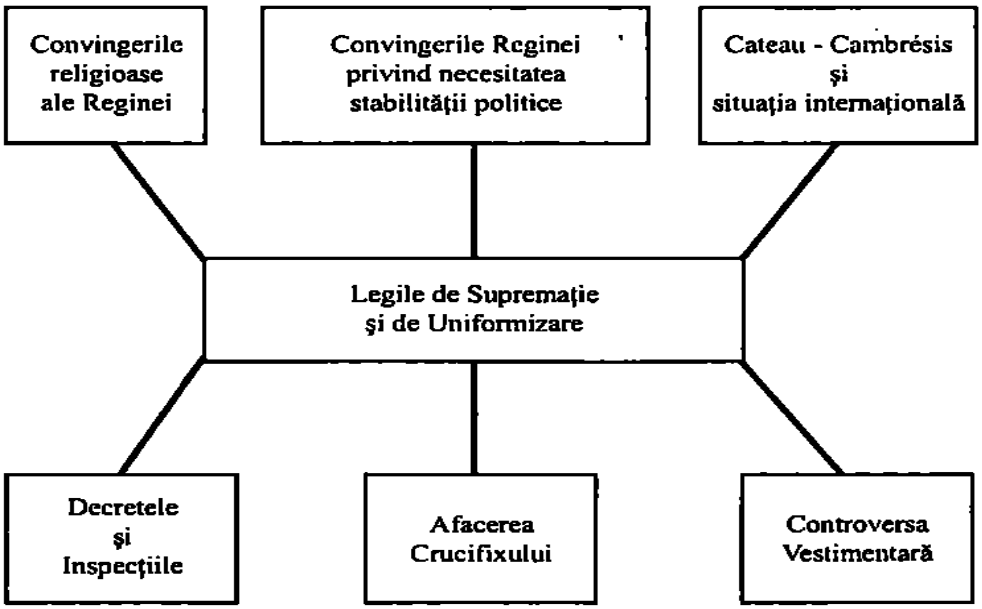

Sumar – Reforma religioasă elisabetană

***Să luăm notiţe despre** „Reforma religioasă elisabetană”*

Dacă trebuie să faceţi note detaliate la acest capitol, evitaţi să alcătuiţi o simplă listă de întâmplări. Niciodată informaţia istorică nu are valoare în sine; ea trebuie să servească unei argumentaţii. Păstraţi deci în minte următoarele întrebări: (i) Care au fost factorii care au modelat reforma? (ii) Cum s-au reflectat aceşti factori în alcătuirea reformei? (iii) Cum şi de ce a apărat regina această reformă?

Următoarele titluri şi întrebări vă pot ghida în notiţele dumneavoastră.

1. Introducere
   Această parte nu necesită notiţe. Ea prezintă intenţiile acestui capitol, care au fost repetate şi în paragraful de început al secţiunii de faţă.
2. Convingerile religioase ale Elisabetei I
   Este bine să faceţi un rezumat al problemelor cu care se confruntă istoricul atunci când încearcă să identifice părerile Elisabetei. Este scuzabil şi onest să recunoşti atunci când concluziile sunt, prin chiar natura lor, ipotetice.
3. Supremaţie şi uniformizare

3.1. Alternativele Elisabetei în problema religioasă

De ce a ales regina o formă blândă de Protestantism pentru biserica episcopală?

3.2. Lupta pentru Legile de Supremaţie şi de Uniformizare

Ce dificultăţi au stat în calea promulgării acestor legi? Cum au fost ele învinse?

3.3. Legile de Supremaţie şi de Uniformizare

Care erau prevederile principale ale acestor legi? Ce motive au stat la baza acestor prevederi?

4. Teza lui Neale

Prezentaţi această teză, precum şi criticile care i s-au adus. Arătaţi care a fost rolul Elisabetei în reformă, aşa cum este înţeles astăzi şi motivele respingerii teoriilor lui Neale în această privinţă.

5. Reforma în acţiune

5.1. Reforma şi episcopii: o Biserică episcopală

De ce a ales Elisabeta sistemul episcopal? Care a fost atitudinea primilor ei episcopi faţă de biserica episcopală?

5.2. Reforma şi episcopii: Legea Schimbului

Ce relevă această lege cu privire la atitudinea Elisabetei faţă de episcopi?

5.3. Decretele din 1559

Care sunt principalele caracteristici ale Decretelor? Ce motive au existat în spatele lor? (Analizaţi cu atenţie problema predicării)

5.4. Inspecţiile

Cum s-au abătut inspecţiile de la Decrete?

5.5. Afacerea crucifixului

Ce semnificaţie a avut această criză şi care a fost rezultatul ei?

6. Arhiepiscopul Parker şi Controversa Vestimentară

Ce rol a jucat Parker în acest conflict? Reacţii la instituirea obligativităţii odăjdiilor. Conceptul de „adiaphora”,

7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei

În ce măsură îndeplinea Elisabeta criteriile lui Jewel despre cum trebuie să acţioneze o femeie aflată în funcţia de Guvernator Suprem?

8. Reforma religioasă elisabetană: concluzii

Care au fost motivele pentru care Elisabeta a început această reformă? Daţi exemplu de caracteristici ale reformei din care rezultă aceste motive. Alcătuiţi un

tabel.

Reorganizaţi ideile şi informaţiile sub forma unui rezumat sau a unei recapitulări, folosind următoarele titluri:

Reforma religioasă elisabetană

Doctrină? Organizare? Practici religioase?

Să răspundem la întrebări eseu despre *„Reforma religioasă elisabetană”*

Examinatorii vă pot cere fie să analizaţi reforma religioasă elisabetană ca subiect în sine, fie să vă referi şi la probleme mai generale. Aveţi mai jos o listă cu titluri posibile. În ce măsură puteţi răspunde la aceste întrebări folosind exclusiv materialul prezentat în capitolul 2?

1. „O reformă religioasă după propriile ei dorinţe,” În ce măsură această expresie este adevărată pentru Biserica Angliei sub Elisabeta I?
2. În ce măsură Catolicismul *sau* Puritanismul reprezenta o ameninţare la adresa reformei religioase elisabetane?
3. Ce caracteristică găsiţi, dacă găsiţi, pentru Biserica Angliei elisabetane?
4. Ce rol au jucat Arhiepiscopul Parker şi Whitgift în înfiinţarea şi sprijinirea Bisericii Angliei?
5. Comentaţi punctul de vedere conform căruia Reforma religioasă elisabetană a fost creată cu scopul exclusiv de a servi interesele Statului.

Sper că v-aţi dat seama că la întrebările 2, 3 şi 4 nu se poate răspunde folosind doar informaţiile din capitolul 2. Capitolele 3 şi 4 vă oferă materialul necesar pentru întrebările 2 şi 4, dar întrebarea 3 pune mai multe probleme. Cititorul neavizat poate face greşeala de a descrie pur şi simplu Biserica Angliei fără a vorbi, comparativ, de bisericile străine. Nu e o întrebare uşoară! Deşi Luteranismul, Calvinismul şi Catolicismul sunt analizate ca sisteme religioase în această carte, analiza evoluţiei lor depăşeşte competenţa cărţii. În seria *Acces la istorie* există însă lucrări care vă oferă informaţiile necesare. În multe cazuri, studenţii abordează subiectul Elisabetei I după ce

au studiat Luteranismul, Calvinismul şi Catolicismul sau Contrareforma în prealabil.

Introducerea la eseu este de multe ori cheia succesului. Dacă nu aveţi deja un plan de dezbatere, probabil că rezultatul va fi confuz. Cea mai bună metodă este să vă declaraţi punctul de vedere încă din introducere. La subiectul 1, de exemplu, vă puteţi declara de acord cu citatul propus. Unii studenţi îşi găsesc cu greu cuvintele la începutul unui eseu, dar pot folosi expresia „Intenţionez să demonstrez că…”. Va trebui, desigur, să prezentaţi şi opinii contrare propriilor dumneavoastră păreri; în acest caz, începeţi cu „Pe de altă parte…”. Dezvoltarea, sau partea principală a eseului, este în esenţă o materializare a afirmaţiilor pe care le-aţi făcut în introducere. Cuvântul „dezvoltare” este însă inutil dacă nu aveţi argumente pe care să le dezvoltaţi! Elaboraţi un plan şi apoi o introducere pentru subiectul 1. Structuraţi-vă lucrarea pornind de la doctrină/organizare/practici religioase, după cum v-am sugerat.

Subiectul 5 poate fi atacat în acelaşi mod. Notaţi cuvintele cheie „interesele Statului”; va trebui să definiţi aceste interese pentru a putea stabili argumentele pro şi contra. Simpla definire ar trebui să vă releve limitele declaraţiei. De exemplu, în ce măsură Reforma religioasă elisabetană a servit interesele Elisabetei însăşi?

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Reforma religioasă elisabetană”*

1. Legea de Uniformizare, articolul 13

Citiţi cu atenţie extractul de la pagina 36 şi paragraful care îl precede. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi şi exemplificaţi înţelesul termenilor *podoabe* şi *sărbători* bisericeşti, aşa cum reiese din textul legii.

b) Cum dovediţi, folosind acest text, că legea a fost probabil gândită ca o soluţie provizorie?

c) În general, ce avantaje şi dezavantaje are istoricul atunci când foloseşte legislaţia timpului (în particular, această lege) ca dovadă?

2. Interogatoriul membrilor congregaţiei separatiste de la Plumber’s Hall

Citiţi cu atenţie, la pagina 48, interogatoriul condus de Grindal cu privire la separatişti. Răspundeţi la următoarele

întrebări:

a) Ce dovezi care să sugereze că Grindal se prevala de conceptul de *adiaphora* găsiţi în acest extras?
b) În ce măsură acest fragment clarifică motivele pentru care separatiştii preferau să predice în exteriorul Bisericii Angliei?
c) Ce părere aveţi, acest document este o înregistrare fidelă şi imparţială a interogatoriului?

CAPITOLUL 3

Elisabeta şi puritanii

1. Introducere

În piesa lui Shakespeare *A douăsprezecea noapte*[24], doi bădărani din lumea înaltă, Sir Toby Belch şi Sir Andrew Aguecheek, ajung să discute despre un om numit Malvolio. Auzind că Malvolio este ”uneori un fel de puritan”, Sir Andrew comentează: ”Oh! De-aş fi ştiut, l-aş fi bătut ca pe un câine.” Acelaşi personaj îi spune lui Malvolio însuşi: ”Ce părere ai, dacă

24 *Twelfth Night*

tu eşti virtuos, nu trebuie să mai existe prăjituri şi bere?” Atitudinea lui Aguecheek ne relevă ce se înţelegea în epocă prin cuvântul „puritan”, o poreclă intrată în vocabularul curent de prin 1560. Shakespeare n-a fost de altfel singurul dramaturg care îi prezenta pe puritani ca pe nişte pieze-rele; ei mai erau consideraţi ipocriţi şi refulaţi sexual. Şi nu doar scriitorii care-şi simţeau ameninţat modul de viaţă s-au pretat la acest gen de abuz; să ne gândim de pildă la celebra dispută care a avut loc prin 1570 între viitorul Arhiepiscop de Canterbury, John Whitgift, şi inamicul său puritan, Thomas Cartwright. Whitgift îi acuza de asemenea pe puritani că sunt eretici prin obsesia lor pentru „puritate” în viaţa personală şi că aduc dezbinare prin pretenţia impertinentă de a nu avea de-a face cu cei ce nu le împărtăşesc ideile. Din acest punct de vedere, ei erau nişte elemente subversive periculoase pentru orice autoritate legitimă.

Nu e deci de mirare că cei numiţi puritani urau acest nume. În sesiunea din 1587 a Parlamentului, parlamentarul Job Throckmorton a avut o ieşire foarte vehementă la adresa clevetitorilor. Porecla, a spus el, este de fapt o diplomă de onoare. Puritanii luptau împotriva blasfemiilor, înjurăturilor, a amatorismului clericilor. Prin urmare, a conchis Throckmorton, „Aceşti puritani sunt o comoară pe care Domnul i-a trimis-o Maiestăţii Sale”.

„Puritanismul” este în concluzie un termen istoric, ce trebuie folosit cu atenţie. Nu orice cuvânt care a fost iniţial o ofensă este capabil să spună tot atât de mult – sau de puţin – despre ofensator cât şi despre cel ofensat. Mai mult, din moment ce cuvântul a fost aplicat cu atâta largheţe şi lipsă de discernământ în secolul al XVI-lea, istoricul trebuie să aibă multă grijă în definirea Puritanismului şi în descrierea variatelor puncte de vedere ale celor care, cu destulă şovăială, acceptau numele de „puritan”. A presupune că toţi aveau atitudini identice este tot atât de absurd ca a susţine că toţi adolescenţii gândesc sau se comportă la fel. Puritanii împărtăşeau, evident, anumite valori şi idei, ceea ce nu înseamnă neapărat că mişcarea în sine era unitară. Nu putem înţelege Puritanismul elisabetan fără a stabili ce aveau aceşti oameni în comun şi ce îi deosebea. Doar atunci vom fi în stare să ne ocupăm de întrebările care îi preocupă pe istorici, şi anume: ”Cât de puternic a fost Puritanismul?” şi ”Cât de mult a influenţat el Biserica Angliei elisabetane? Ce fel de probleme a creat

reformei religioase elisabetane”.

Prin urmare, vom încerca mai întâi să stabilim ce aveau puritanii în comun. În această carte, am folosit prima oară termenul „Puritanism” la pagina 37, unde discutam despre „Corul puritan” menţionat de Sir John Neale. În context, el îngloba acei protestanţi influenţaţi de „societatea divină” a lui Calvin din Geneva, în al cărei spirit doreau să se realizeze Reforma. Este un punct de plecare bun. Teologic vorbind, un puritan este obligatoriu calvinist. El este de asemenea un anticatolic înverşunat, care vrea să îndepărteze orice urmă a catolicismului din Biserică. El doreşte să controleze comportarea în societate, spre mai marea slavă a lui Dumnezeu, instituind acea disciplină indispensabilă unei omeniri atât de păcătoase şi slabe – viaţa pe Pământ nefiind făcută pentru frivolităţi, distracţii şi bogăţie sfidătoare, ci pentru împlinirea voinţei lui Dumnezeu. În sfârşit, puritanii puneau mare preţ pe propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu. Cea mai importantă misiune al unui pastor (puritanii nu erau de acord cu termenul de „preot”) era să explice enoriaşilor ce anume cere Domnul de la poporul său.

Însă riscul generalizărilor, altminteri convenabile, este că maschează de multe ori diferenţe profunde. Este şi cazul unei astfel de definiţii cuprinzătoare a puritanilor. Vom vedea că mulţi dintre cei etichetaţi ca puritani aveau totuşi păreri atât de diferite în anumite chestiuni încât se priveau unii pe ceilalţi cu teamă şi ură.

Una dintre cele mai importante sarcini ale unui istoric este să facă lumină în multitudinea de probleme confuze din trecut. Este bine de aceea (deşi contemporanii nu au făcut-o) să identificăm cele trei tipuri diferite de puritani care, deşi acceptau ideile fundamentale ale Puritanismului, erau totuşi deosebiţi între ei: „conformiştii”, „prezbiterienii” şi „separatiştii”. Vom folosi această clasificare pe tot parcursul capitolului. Reţineţi însă că este o clasificare modernă; mulţi dintre contemporanii Elisabetei cunoşteau cu siguranţă termenii de „prezbiterian” şi „separatist” dar, probabil, nu îi foloseau în sensul în care noi îi folosim astăzi. „Conformist” se pare că însemna cu totul altceva pe atunci.

În ceea ce ne priveşte, vom defini „conformistul” ca fiind un puritan ce accepta, cu siguranţă, aspectele fundamentale ale Puritanismului în general, dar care era dispus să negocieze în privinţa acelor elemente pe care le considera mai puţin

importante. Concepţia sa avea la bază teologia calvinistă, importanţa fundamentală a predicii şi cea a disciplinei; el era totuşi dispus să acorde importanţa cuvenită şi altor factori. Recunoştea că anumite aspecte ale Reformei elisabetane sunt demne de dispreţ pentru conştiinţa sa, dar le îndura cu stoicism, în interesul Bisericii naţionale, al unităţii şi al loialităţii faţă de regină. Ierarhia şi veşmintele preoţeşti de tip catolic pe care le păstra Biserica Angliei puteau fi supărătoare, dar erau suportabile.

Puritanismul şi Biserica Angliei elisabetane nu se excludeau reciproc. Un puritan putea fi îngăduit în rândurile clerului. El putea chiar să urce treptele ierarhiei bisericeşti, rămânând fidel concepţiilor generale ale Puritanismului; era posibil, dar nu era Întotdeauna uşor. Acest lucru este demonstrat şi de cariera lui Edmund Grindal ca Arhiepiscop de Canterbury, pe care o vom analiza în secţiunea 3. Pentru conformişti, de multe ori compromisurile erau dificile, mai ales de când descoperiseră că Elisabeta nu avea intenţia să se abată de la litera Legilor de Uniformizare şi Supremaţie. Am exagera însă dacă am susţine că toţi puritanii voiau să submineze sau să distrugă Biserica Angliei elisabetane. Nu ştim câţi conformişti puritani existau, dar existenţa lor este indiscutabilă. Vom discuta în acest capitol o serie de incidente care au amplificat conflictele dintre puritani şi episcopi, când aceştia din urină au dorit sau au fost siliţi să insiste asupra respectării stricte a Reformei. Este semnificativă promptitudinea cu care mulţi clerici puritani au preferat să accepte compromisurile propuse decât să se ridice împotriva Bisericii Angliei.

Pentru puritanii prezbiterieni, un asemenea compromis era inacceptabil. Biserica era În ochii lor total invalidată de ierarhia tipic catolică a arhiepiscopilor şi episcopilor. Unde pomenea Biblia de aceste titluri şi funcţii? Desigur, era o întrebare retorică; nu există astfel de referiri în Scriptură. Oponenţii puteau argumenta că Biblia nu dădea în general nici o indicaţie cu privire la structura Bisericii. Prezbiterienii nu erau însă de acord. Ei considerau că structura Bisericii în viziunea apostolilor putea fi regăsită în Noul Testament; a te abate de la această structură însemna pur şi simplu să negi autoritatea Sfintei Scripturi. Prezbiterienii susţineau că voinţa lui Dumnezeu este ca fiecare congregaţie să fie condusă de predicatori şi de bătrâni din rândul laicilor. Într-adevăr,

termenul de „Prezbiterianism” derivă din cuvântul latinesc „presbus”, ce înseamnă bătrân. Funcţionarea sistemului se baza pe disciplină, una dintre preocupările centrale ale Puritanismului. Predicatorii şi reprezentanţii parohiali puteau impune congregaţiei un mod de viaţă pios prin exemplul personal, prin sfaturi, prin critici şi prin pedepse de ordin spiritual, ca excomunicarea. Prezbiterienii dădeau ca exemplu Geneva şi spuneau că sistemul funcţionează. Unde în altă parte mai exista asemenea politeţe, asemenea ordine şi asemenea cucernicie?

Congregaţiile, însă, nu trebuiau să fie independente. Pentru un prezbiterian, o asemenea independenţă însemna haos. El cerea un sistem naţional în care fiecare congregaţie să trimită reprezentanţi la întrunirile regionale şi naţionale (sinoade), unde să se hotărască în mod unitar doctrina şi disciplina care să fie impuse apoi comunităţilor locale. Ce nevoie era de episcopi şi arhiepiscopi? Ei erau doar nişte oameni, iar omul este păcătos. Dar eforii, se spunea, sunt daţi de Dumnezeu. Cine se poate îndoi de cuvântul lui Dumnezeu?

Dacă Prezbiterianismul urmărea să înlăture autorităţile bisericeşti, episcopii şi arhiepiscopii, ce se alegea de autoritatea monarhului? Devenea vulnerabilă, nesigură. E greu de spus, de exemplu, cum ar mai fi putut regina să controleze eficient o Biserică astfel organizată. Practic, un asemenea sistem însemna separarea brutală a Bisericii de autoritatea seculară. Marii proprietari de pământ, mai ales după Reforma lui Henric al VIII-lea, erau obişnuiţi să-şi aleagă clericii pentru domeniile lor. Acest drept se moştenea, ca şi pământurile cumpărate după secularizarea averilor mănăstireşti. Dar la prezbiterieni, dreptul de a acorda funcţii clericale revenea eforilor, cu sau fără aprobarea sinodului.

Prezbiterianismul nu putea exista, prin urmare, decât ca un sistem naţional. Unii puritani refuzau însă să accepte orice formă de autoritate ecleziastică ce nu coincidea cu modul lor *personal* de interpretare a Scripturii. Astfel s-a născut congregaţia independentă a separatiştilor, un grup care şi-a format propria Biserică, nu din cauza nevoii de unitate naţională sau măcar regională, ci pe baza unei doctrine acceptate de membrii unei singure congregaţii. Se putea totuşi impune o disciplină, fiindcă membrii îşi manifestau acordul printr-un legământ prin care se obligau să împărtăşească acelaşi mod de interpretare a Sfintei Scripturi. Acest tip de

Biserică îşi căuta modelele printre martirii vremurilor de început ale creştinismului, când adevăraţii credincioşi erau o minoritate persecutată. Există o mulţime de pasaje în Biblie care spun că toţi creştinii se pot aştepta la asemenea persecuţii, iar separatiştii păreau făcuţi pentru a fi persecutaţi. Autorităţile statale considerau că Separatismul este primul pas spre demolarea oricărei ordini instituţionalizate; el nimicea loialitatea tradiţională faţă de superiorii sociali sau religioşi.

Am identificat trei tipuri principale de puritani în Anglia elisabetană: conformistul, prezbiterianul şi separatistul. Nu trebuie să tragem totuşi concluzia că această clasificare este rigidă sau că puritanii nu oscilau între, spre sau în afara acestor atitudini diferite faţă de Biserică. Nici protestantul care găsea Reforma pe gustul său nu era în mod necesar ostil tuturor manifestărilor de Puritanism.

Până acum, dezbaterile despre diferitele tipuri de puritani au omis un element esenţial: cum s-a dezvoltat Puritanismul? Este puţin probabil că prezbiterianul, separatistul şi conformistul s-au trezit brusc la viaţă, gata de zbor, ca răspuns instantaneu la Legile de Uniformizare şi de Supremaţiei. Iată de ce trebuie să examinăm dezvoltarea Puritanismului în mod cronologic.

2. Puritanism şi Prezbiterianism în anii 1570

Dacă ne referim la dezvoltarea Puritanismului timpuriu, trebuie să pornim de la ideea că aceasta nu se limitează la un individ sau un incident izolat. Dar nu se poate ignora nici importanţa unui teoretician ca Thomas Cartwright, ale cărui prelegeri la Universitatea din Cambridge au reprezentat prima pledoarie publică în favoarea unui sistem prezbiterian, nici faptul că mulţi puritani au fost atraşi de ideile prezbiteriene în momentul în care s-au simţit victimele persecuţiei episcopilor.

În 1570, cu prilejul conferinţelor care au făcut atâta vâlvă, Cartwright a evidenţiat contrastul dintre ierarhia şi disciplina Bisericii Angliei, pe de o parte, şi cele ale Bisericii Apostolice, pe de altă parte. E inutil să precizăm că, după părerea sa, prima lăsa de dorit. El cerea în special desfiinţarea titlurilor şi funcţiilor de arhiepiscop, episcop, diacon şi

arhidiacon; susţinea că predicatorii trebuie să fie aleşi de congregaţia lor. În concluzie, Cartwright sugera instituirea unui sistem prezbiterian complet, inclusiv a unor sinoade districtuale numite *classes,* anexate sinoadelor zonale şi naţionale, care să răspândească doctrina şi disciplina. Un astfel de sistem lăsa Guvernatorului Suprem un rol mic sau nul. Acesta este, fără îndoială, motivul pentru care discursurile lui Cartwright au evitat subiectul autorităţii reginei asupra Bisericii; ele aveau să-l coste totuşi catedra. Aplecat la Geneva, pentru a vedea cu ochii lui o Biserică ce coincidea în multe privinţe cu viziunea sa despre o Biserică apostolică.

Nu există nici o dovadă că dezvoltarea mişcării prezbiteriene s-ar fi datorat prelegerilor lui Carwright. Alte centre protestante radicale erau tentate să accepte - deşi cu oarecare ezitare – ierarhia tradiţională. Această supunere nu era rezultatul unui compromis calculat. În schimb, episcopii locali nu trebuiau să pună întrebări nelalocul lor despre modul în care pastorii puritani se conformau Legii de Uniformizare, deşi activitatea lor făcea totuşi necesară începerea unei investigaţii episcopale. Existau resentimente puternice printre episcopi atunci când manevrele unor membri parlamentari puritani duceau – deşi neintenţionat - la compromiterea unor legi reformatoare importante. În sesiunea anului 1571, episcopii au sperat că se vor vota anumite proiecte de legi (numite „Proiectele legilor fundamentale”[25]) care să interzică unui pastor să aibă în grijă mai mult de o parohie sau să nu locuiască în acea parohie (abuzuri numite „pluralism” şi „absenteism”). Însă parlamentarul puritan William Strickland a încercat să lege acest proiect de un altul, ce impunea o Carte de Rugăciuni concepută de el însuşi. El urmărea astfel îndepărtarea anumitor practici catolice reminiscente, ca purtarea odăjdiilor sau îngenuncherea la Comuniune. Tot ce a reuşit să facă a fost s-o scoată din sărite pe regină. După părerea ei, Parlamentul nu avea dreptul să se amestece în Reforma religioasă; prin urmare şi-a exercitat dreptul de veto împotriva majorităţii prevederilor "Legilor Fundamentale". Episcopii, nu fără temei, au acuzat puritanii de acest eşec; În replică au mărit presiunile asupra lor. În acest scop, au făcut uz de dreptul Adunărilor ecleziastice de a acorda sau reînnoi autorizaţiile clericilor. Aceste autorizaţii nu puteau fi reînnoite dacă preoţii nu se supuneau total şi necondiţionat celor 39 de

25 *Alphabet Bills*

Articole. Mai mult, anumiţi clerici puritani influenţi au fost chemaţi în faţa Comisiei Ecleziastice şi li s-a comunicat că trebuie să se supună nu doar Articolelor, ci şi Cărţii de Rugăciuni şi purtării odăjdiilor.

Printre cei convocaţi se afla şi tânărul preot John Field, care avea să joace un rol important în tentativa de organizare a unei biserici prezbiteriene în Anglia. Field s-a străduit din răsputeri să ajungă la o înţelegere; semn că, la momentul respectiv, nu respingea autoritatea sau prerogativele episcopale. El a acceptat Articolele şi Cartea de Rugăciuni şi, deşi nu s-a lăsat convins să poarte odăjdii, a promis să nu îi înfiereze pe cei care o făceau. Dar oferta lui a fost respinsă. La începutul anului 1572, i s-a retras dreptul de a predica.

Amărăciunea lui Field reiese limpede din reacţia sa la această interdicţie. În 1572, a participat la scrierea şi publicarea unor manifeste care atac au în mod public biserica episcopală. Primul din cele două *„Avertismente* către *Parlament”*[26] îi denunţa pe episcopi ca fiind duşmanii adevăratului Creştinism. Prezbiterianismul era prezentat ca singura formă de organizare şi disciplină religioasă conformă cu Scriptura. Iată un fragment:

> Vă rugăm aşadar, luminăţiile voastre, să înţelegeţi că noi în
> Anglia suntem departe de a avea o biserică cu adevărat reformată, care să urmeze aşa cum trebuie Cuvântul Domnului, nici măcar ceva asemănător nu ne putem lăuda a avea… Să vorbim acum de partea… care priveşte rânduiala ecleziastică. Sunt trei feluri de slujbaşi însărcinaţi cu asta: preoţii… Eforii şi diaconii. Cât despre efori, nu doar funcţia ci şi numele nu-şi găsesc locul în această Biserică englezească peste măsură de stricată. Misia lor era să conducă Biserica împreună cu preoţii, să sfătuiască, să dojenească, să îndrepteze şi să pună în bună rânduială toate cele legate de starea congregaţiei. În schimb, papa a hotărât, şi noi încă lăsăm aşa, ca un singur om să domnească peste mai multe biserici… Ultima ţintă a acestei ordini este îndreptarea celor aflaţi în neorânduială prin îndemnare la penitenţă şi umilitoare ţinere în frâu. Partea de căpetenie şi cea din urmă pedeapsă a acestei rânduieli este excomunicarea, făcută

26 *„Adnionitions to Parliament”*

> cu încuviinţarea Bisericii… În Biserica veche ea era în puterea unei adunări de oameni, acum numai unul singur poate excomunica… acuma se face pentru nimica toată. Pe atunci excomunicarea era un lucru copleşitor şi temut; acuma, că banii şi-au vârât coada, nu mai e atât de temută.

Field a mai scris o lucrare legată de aceste *„Avertismente”:* „O privire asupra abuzurilor papistaşe care încă mai stăruie în Biserica Angliei”[27]. El intenţiona să lupte cu orice mijloace. Enumera aici toate articolele la care autorul şi ceilalţi fuseseră instruiţi să se supună, Conform primului articol, Cartea de Rugăciuni nu conţinea nimic „în contradicţie” cu Cuvântul Domnului. Field comenta:

> Trebuie să spunem după cum urmează, cum că această carte este o carte nedesăvârşită, aleasă şi culeasă din acea grămadă papistaşă de băligar, Cartea pentru liturghie, care e plină de toate ticăloşiile… După Cuvântul Domnului, ea [îndatorirea preotului] este să predice, şi ei spun că e să citească; Christos a spus duceţi-vă şi predicaţi, iar ei în batjocură le dau Biblia, şi puterea de a predica, şi totuşi nu-i îngăduie dacă nu au autorizaţii din cele noi… În cartea asta ni se porunceşte să primim Sfânta Cuminecătură în genunchi, şi asta… Este semn de idolatrie papistaşă… Botezul oamenilor, şi acela e plin de fleacuri copilăreşti şi superstiţii… din superstiţie şi răutate au hotărât o împărtăşanie nouă, potrivită doar pentru Christos, însemnând copilul în creştet cu crucea… În tot lungul slujbei lor n-ai să găseşti poveţe, după legea Apostolului, ci numai sminteală, căci ei presară Psalmii în tot locul, ca pe mingiile de tenis. Căci Domnul este stăpân… Şi asemenea pramatii prădătoare iau în seama lor, şi asta e cel mai cumplit, cârmuirea Bisericii lui Dumnezeu, lipsindu-l pe pastor de dreptul lui legiuit asupra turmei, dat prin Cuvânt…

Field avea să petreacă un an în închisoare ca rezultat al strădaniilor sale literare, dar este puţin probabil că l-a considerat cineva un martir. Vehemenţa opiniilor sale şi sălbăticia cu care i-a atacat pe episcopi i-au înfricoşat pe mulţi

---

27 *”A View of Popish Abuses yet remaining în the English Church”*

puritani, inclusiv pe cei din generaţia vârstnică, a exilaţilor de pe vremea Mariei Tudor. Impactul pe care l-a avut în Parlament a fost neglijabil. În loc să se ia după *„Avertismente”,* parlamentarii au preferat să adopte o atitudine respectuoasă; au făcut petiţii către regină în loc de proiecte de legi la care ea ar fi răspuns cu un simplu veto. Arhiepiscopul Parker a profitat de ocazie ca să strângă semnături împotriva a cât mai mulţi puritani, dar existau o serie de motive pentru care între ierarhia Bisericii şi puritani era o duşmănie ireconciliabilă. În primul rând, toţi protestanţii erau uniţi în groaza pe care o simţeau faţă de masacrul hughenoţilor (protestanţii francezi) din Noaptea Sfântului Bartolomeu care a avut loc la Paris în 1572. În al doilea rând, puritanii nu erau lipsiţi de relaţii suspuse. Contele de Leicester - favoritul reginei - şi fratele său, contele de Warwick, erau binecunoscuţi ca protectori ai preoţilor evlavioşi. În al treilea rând, prin transferul lui Edmund Grindal de la Arhiepiscopia din York la cea din Canterbury în 1572, ajungea la cârmuire un reformator cunoscut şi respectat. Putea oare conducerea episcopală să încheie o alianţă cu puritanii, abătând atenţia de la Prezbiterianism?

3. Drama lui Grindal

Cuvântul „dramă” nu poate fi folosit cu uşurinţă. El trădează o implicare emoţională în soarta lui Grindal, adică exact ceea ce un istoric trebuie să evite. Totuşi, este greu să nu simţi simpatie pentru acest om cumsecade căruia i s-a cerut – sau i s-a poruncit – să facă un compromis în plus.

În capitolul 2 am relatat succint tristul sfârşit al carierei de arhiepiscop a lui Grindal, care a intervenit atunci când regina l-a suspendat din funcţie pentru că a refuzat să oprească aşa-numitele „predici demonstrative[28]” (vezi pagina 52). Acest episod merită însă o analiză mai amănunţită, pentru că lămureşte mai multe probleme. Avea dreptate regina când considera că aceste întruniri îi periclitează autoritatea? De ce erau ele atât de importante pentru Grindal încât acesta n-a

28 Pentru termenul *prophesying,* însemnând profeţie, proorocire, dar şi predică, şi învăţătură religioasă, am preferat echivalentul românesc „predică demonstrativă” care, deşi mai greoi, este totuşi mai aproape de sensul în care este folosit în text.

ezitat să-şi sacrifice poziţia? Pentru a răspunde la aceste întrebări vom încerca să vedem nu doar natura relaţiilor sale cu puritanii, ci şi măsura în care Puritanismul era o mişcare revoluţionară.

Există dovezi că Grindal şi-a început cariera de episcop după îndelungi ezitări. Ca mulţi alţi foşti exilaţi, el continua să corespondeze cu reformatori influenţi de pe continent. Schimbul de scrisori cu Peter Martyr din Zürich arată că Grindal era conştient că investirea lui ca Episcop al Londrei îl va obliga la compromisuri regretabile. Argumentul lui era că este permis să faci compromisuri atâta timp cât prin asta nu pui în pericol mântuirea enoriaşilor tăi. Reamintim că el nu era de acord cu odăjdiile; dar accepta dreptul reginei de a le impune fiindcă nu influenţau propovăduirea adevăratei doctrine. Conceptul de *adiaphora* (adică de chestiune exterioară mântuirii) îi era util în încercarea de a reconcilia calitatea de episcop şi arhiepiscop al unei Biserici naţionale cu aceea de călăuzitor al sufletelor. Ţinea la funcţia sa. În definitiv, dacă ar fi refuzat să preia această funcţie, cine putea garanta că ea nu va ajunge în mâinile cuiva mai puţin potrivit pentru ea?

Grindal se aştepta ca toţi clericii din subordinea sa să-i împărtăşească punctul de vedere asupra chestiunilor exterioare mântuirii, Ca episcop al Londrei, a ezitat iniţial să impună odăjdiile atunci când clericii păreau prea deranjaţi de ele. Însă când a fost forţat s-o facă, a devenit intolerant cu cei ce încercau să-şi păstreze mijloacele de trai nesocotind În acelaşi timp autoritatea seculară şi spirituală.

Bunăvoinţa cu care Grindal s-a supus reginei şi uniformizării pe care ea o cerea în problemele minore nu trebuie considerată nici slăbiciune, nici servilism. Poziţia lui era în realitate cea a puritanilor conformişti şi, după cum vom vedea, ea nu era uşor de menţinut. Atunci când principiile sale fundamentale au fost primejduite – acele principii comune tuturor puritanilor - Grindal a fost de neclintit. Scandalul cu „predicile demonstrative” trebuie privit în contextul interesului necontestat pe care Grindal îl avea faţă de educaţia clericală şi al importanţei pe care o acorda adevăraţilor predicatori. El a cheltuit timp şi energic examinând cunoştinţele candidaţilor la preoţie şi conducând inspecţiile clerului din arhidioceza lui. Faptul că regina îi cerea să interzică predicile demonstrative era în opinia sa un atac împotriva a ceea ce el considera a fi o promovare a eficacităţii acelor predicatori de care depindea

însăşi evanghelizarea Angliei. Am spus deja că propovăduirea era o trăsătură caracteristică Puritanismului.

În ce măsură erau predicile demonstrative o ameninţare pentru reforma din 1559? Termenul în sine pare să evoce entuziasmul sălbatic şi dezlănţuit al vizionarilor şi profeţilor[29]. De fapt, acestea erau întruniri clericale în care predicatorii îşi puteau arăta iscusinţa, iar colegii lor de breaslă le eva luau măiestria şi cunoştinţele în materie de doctrină. „Exerciţiul" avea loc sub supravegherea unui moderator, de obicei un practicant respectat al artei predicării, şi era extrem de important pentru clericii fără experienţă sau fără instruire. Aşa cum spunea profesorul Collinson, predicile demonstrative erau considerate „universităţile predicatorilor săraci". În definitiv, Decretele regale din 1559 cereau predicatorilor fără studii să cunoască Scriptura şi alte lucrări. „Exerciţiul" începea în general cu două sau trei predici pornind de la acelaşi text, spuse în faţa unui auditoriu format din clerici şi laici. După predici urma o şedinţă, de la care laicii erau excluşi. Predicatorii aflau cu acest prilej părerea moderatorului şi a celorlalţi despre predica lor. Asemenea exerciţii regulate, care aveau loc lunar sau bilunar, erau menite să îmbunătăţească deopotrivă moralitatea şi priceperea profesională a clerului. Iată de ce multe dintre aceste predici demonstrative au avut loc sub oblăduirea episcopilor, care au numit moderatorii, i-au instruit să crească gradul de participare şi au publicat regulamente de procedură. Chiar dacă aceste comentarii ale Sfintei Scripturi se adresau în mod special puritanilor, ele erau apreciate şi de nepuritani. Predicile demonstrative nu erau, cu siguranţă, o practică exclusiv prezbiteriană, indiferent de asemănarea lor cu întruniri le sinodului. Este foarte posibil ca regina să fi fost de altă părere. Întrunirile locale presupuneau, în opinia ei, o lipsă de unitate, iar lipsa de unitate punea în pericol atât Guvernatorul Suprem cât şi stabilitatea regatului. După cum am văzut în capitolul 2, Elisabeta nu era interesată de predicarea Evangheliei, care, pe termen scurt, putea cauza nemulţumiri celor mai conservatori în chestiuni religioase; iar nemulţumirile erau un potenţial factor disturbator al păcii.

Se pare că regina nu avea de ce să se teamă că predicile demonstrative ar fi dus la dezbinare. Pe de altă parte, este adevărat că unele dintre acestea reflectau tendinţe Separatiste: era cazul întrunirilor de la Southam, din

29 Vezi nota anterioară.

Warwickshire, care au ajuns la urechile reginei iar Leicester, împreună cu Burghley şi Walsingham, au încercat să salveze situaţia. L-au avertizat pe Grindal că trebuie să se asigure că episcopul local este la curent cu ce se întâmplă. Se pare însă că episcopul Bentham ştia prea puţine sau chiar nimic despre „exerciţiile” din Southam. Totuşi Grindal a rămas de părerea că utilitatea predicilor demonstrative cântăreşte mai greu decât riscurile lor. Când în 1576 regina i-a cerut să oprească toate exerciţiile şi să restrângă la trei sau patru numărul predicatorilor dintr-un comitat, el a cerut părerea episcopilor despre valoarea exerciţiilor divine; din 15 episcopi, 10 erau mai mult sau mai puţin de acord cu ele. Unul singur a spus că le consideră o ameninţare la adresa bisericii episcopale: Scory din Hereford, care a mai spus că ele sunt primul pas către Prezbiterianism. Dar dioceza lui Scory era cunoscută pentru conservatorismul său, iar cunoştinţele lui despre orice formă de Puritanism erau în consecinţă limitate. Grindal i-a trimis reginei o scrisoare în care apăra predicile demonstrative, propunea metode de control şi, în final, insinua că Elisabeta ar trebui să-l mulţumească mai degrabă pe Dumnezeu decât pe ea însăşi. Iată un extract din această epistolă:

> Cuvintele pe care aţi binevoit să mi le spuneţi, când am fost ultima dată la Maiestatea Voastră, despre împuţinarea predicatorilor, şi înăbuşirea a toate învăţăturile şi adunările de predicatori ai Bisericii… m-au nemulţumit şi m-au întristat grozav… Orişice zvon a auzit Maiestatea Voastră despre aceste lucrări, pe mine şi pe alţii dintre episcopii voştri… Experienţa ne-a învăţat că din ele decurg foloase şi câştiguri, după cum urmează:
> I. Predicatorii Bisericii sunt mai iscusiţi şi mai ştiutori în ale Scripturii, şi îşi învaţă mai bine turma.
> …III. Unii de a căror credinţă ne îndoiam până acum au mărturisit astfel adevărul.
> IV. Predicatorii neştiutori sunt îndemnaţi să înveţe, dacă nu din convingere măcar de ruşine şi teamă.
> V. Părerea laicilor despre lenevia popilor este astfel schimbată. Numai oamenii înapoiaţi în religie… se supără din cauza asta… Şi cu toate că unii au pângărit acest lucru bun şi folositor, nu trebuie pentru răutatea unora să sufere toţi… Cu părere de rău, căci am scris

> aşa multe şi am plictisit-o pe Maiestatea Voastră, am să pun capăt aici, cu cea mai mare umilinţă rugând-o să ia în seamă şi cele două rugăminţi ce urmează. Una, să încredinţaţi lucrurile ecleziastice în seama episcopilor şi feţelor bisericeşti din regatul vostru Căci, de bună seamă, se cade a fi judecate, cum a lăsat scris un părinte de demult: „În biserică ori în sinod, nu la palat”... Amintiţi-vă, doamnă, că sunteţi muritoare. "Nu luaţi în seamă doar... veşmântul princiar de purpură..." Căci acesta nu e oare doar praf şi pulbere?

După cum se vede, linguşeala nu era punctul tare al lui Grindal. Intransigent, aproape ameninţător în felul în care îi amintea Elisabetei că va da socoteală de faptele sale în faţa lui Dumnezeu – el nu scrisese ca să ceară sfaturi, ci pentru a o informa pe regină, nu doar despre îndatoririle pe care le are, ci şi despre limitele puterii ei. Existaseră precedente în istorie, când episcopii din vremurile de demult ale Bisericii îşi chemau la ordine monarhii, dar Elisabeta era prea furioasă ca să-şi mai amintească de istoria ecleziastică. Grindal n-a vrut să accepte nici un ajutor în furtuna care a urmat. Prietenii lui din Consiliul de Coroană au încercat să găsească o cale de compromis între Arhiepiscop şi regina dezlănţuită, dar Grindal era neclintit. Regina a poruncit să se caute un mijloc de a-l destitui din funcţie pe Grindal, însă, după cum a remarcat Burghley, nu existase nici un precedent de demitere a unui arhiepiscop în asemenea circumstanţe. El a fost pus în arest la domiciliu la palatul său din Lambeth şi şi-a pierdut atribuţiile. Au urmat cinci ani în care Grindal n-a putut face nimic pentru Biserica pentru care riscase un gest atât de curajos – şi atât de necugetat. Doar moartea lui, în 1583, avea să pună capăt acestei poveşti tragice. Cât despre predicile demonstrative, Elisabeta a scris direct episcopului:

> Cuvioase părinte, vă urăm numai bine. Aflăm, spre marea noastră amărăciune, că în anume locuri din regatul nostru, nu sunt puţini cei care... în ciuda legilor ce-am hotărât pentru slujba bisericească închinată Dumnezeului Atotputernic şi Sfintelor Taine, nu e zi să nu născocească, închipuie, propună şi pună în faptă felurite noi ritualuri şi forme... Făcând întruniri nelegiuite cu mulţimi din oamenii noştri pe care-i strâng în afara parohii lor de care

aparţin... Şi acest fel de năvălire îl numesc profetizări în unele locuri şi exerciţii în altele... Vă poruncim solemn, aşa ca voi... Să porunciţi acelora să se oprească:.. Iar dacă unii încearcă, sau continuă, sau o iau de la capăt, dorinţa noastră este nu doar să-i încredinţaţi temniţei fiindcă tulbură liniştea, ci să ne spuneţi nouă sau Consiliului nostru numele şi rangurile lor şi ale susţinătorilor şi complicilor lor... Şi în aceste lucruri vă poruncim să fiţi aşa de grijuliu şi de prevăzător, că dacă din delăsarea voastră, auzim că cineva încearcă să încalce... Fără ca voi să-l pedepsiţi ori să ni-l spuneţi nouă, să nu fim siliţi să dăm o pildă pedepsindu-vă pe voi, aşa cum se cuvine.

Ca rezultat al măsurilor luate de regină, predicile demonstrative s-au limitat, cu siguranţă, dar predicatorii au găsit metode prin care să se întâlnească pentru a asculta şi dezbate predici, fără a le numi astfel. Dacă, de exemplu, în loc de mai multe predici se ţinea doar o „prelegere”, clericii puteau să se strângă laolaltă şi s-o comenteze. Unele oraşe mai mari şi-au angajat o persoană specială pentru aceste prelegeri, iar clericii au descoperit că zilele de târg sunt ideale pentru a asculta predicile predicatorilor de la ţară. Desigur, acest gen de întruniri nu erau decât nişte simulacre şi nu aveau eficienţa predici lor demonstrative în îmbunătăţirea educaţiei clericale generale.

Soarta lui Grindal demonstrează dificultăţile cu care se confrunta un puritan conformist. Conceptul de *adiaphora* era suficient pentru a-i permite conformistului să accepte cu conştiinţa curată ritualurile şi podoabele Bisericii Angliei. Dar atunci când regina ataca cele mai profunde dintre convingerile sale, începeau necazurile. Era o chestiune de conştiinţă individuală în ce măsură acesta era dispus să facă compromisuri. Grindal şi-a atins, cu siguranţă, ultima limită. Problema este că, într-un compromis, ambele părţi trebuie să cedeze puţin: iar regina nu avea nici cea mai mică intenţie să se abată cu ceva de la interesele ei, necum să cedeze. Rigiditatea ei nu avea nici un rost. Puritanii conformişti, ca şi predicile demonstrative, nu constituiau un pericol real pentru Reforma religioasă elisabetană, dacă erau trataţi cu înţelegere.

4. Whitgift şi puritanii

După moartea lui Grindal în 1583, regina l-a numit în locul lui pe John Whitgift. Era un om care avea foarte puţină înţelegere – dacă avea pentru orice formă de Puritanism. Whitgift era convenabil, din punctul de vedere al reginei, din încă un motiv: avea un simţ deosebit de dezvoltat al importanţei autorităţii şi unităţii. În prima sa predică importantă în calitate de arhiepiscop, el a cerut tuturor părţilor nemulţumite de Reforma elisabetană – catolici şi puritani deopotrivă – să se supună superiorilor lor. Prin superiori, el înţelegea episcopii şi regina. Dacă examinăm cariera de arhiepiscop a lui Whitgift, trebuie să luăm în considerare două întrebări. Prima, ce efect a avut atacul lui asupra Puritanismului? A doua, ce concluzii putem trage despre forţa Puritanismului în ultima parte a domniei Elisabetei?

Modul aspru şi inflexibil în care Whitgift aborda problemele este relevat în tentativa sa de a impune tuturor predicatorilor cele 39 de Articole. Primul Articol cerea predicatorului să accepte Supremaţia Regală. Al doilea, să recunoască faptul că nici Cartea de Rugăciuni, nici Ordinalul nu conţineau nimic contrar Cuvântului lui Dumnezeu. Ordinalul se referea atât la hirotonisirea episcopilor, cât şi la cea a predicatorilor. Prin urmare, cine îl accepta, accepta totodată conducerea de către episcopi a Bisericii ca fiind forma cea adecvată şi dreaptă. Al treilea, semnatarul trebuia să admită că şi cele 39 de Articole erau de asemenea în concordanţă cu Cuvântul Domnului. Whitgift nu accepta decât un consimţământ total şi lipsit de rezerve: nu se târguia şi nu închidea ochii faţă de puritanii cu probleme de conştiinţă. Severitatea arhiepiscopului reiese şi din instrucţiunile sale despre cum trebuie procedat cu articolele. Clericii suspecţi erau siliţi să jure că vor răspunde cinstit la toate întrebările; dar nu li se spunea dinainte despre ce întrebări este vorba. Se numea jurământ *ex officio* şi era împrumutat din dreptul civil: folosirea lui în tribunalele bisericeşti era fără precedent. Un predicator întrebat „Foloseşti Cartea de Rugăciuni fără nici o schimbare?” trebuia să răspundă prin da sau nu. Nu e de mirare că o asemenea inflexibilitate şi agresivitate au produs rumoare. În diocezele din provincia Canterbury, cel puţin 300 de predicatori au fost destituiţi pentru că au refuzat să jure. Consiliul de Coroană, bombardat de protestele nobililor plini de compasiune, l-a sfătuit pe Whitgift să accepte o modificare a

jurământului. Acesta le-a urmat sfatul şi cei mai recalcitranţi dintre predicatori s-au supus.

Care a fost efectul măsurilor agresive ale lui Whitgift pentru impunerea uniformizării? Fără să vrea, el a dat apă la moară Prezbiterianismului. Un predicator persecutat de un arhiepiscop nu putea fi încântat de ideea conducerii de către episcopi a Bisericii Angliei. Este totuşi o teorie greu de demonstrat. Ar trebui stabilită forţa pe care o avea Prezbiterianismul înainte şi după investirea lui Whitgift ca arhiepiscop. Dar cum? Nu avem la îndemână nici o statistică în acest sens şi este greu de imaginat o altă cale pentru a evalua influenţa Prezbiterianismului înainte de venirea lui Whitgift. În momentul sosirii lui la Canterbury, existau cu siguranţă întruniri clericale care nu ţineau cont de graniţele convenţionale ale diocezelor. Istoricii au numit aceste întâlniri mişcarea Clasică. Termenul derivă din cuvântul *classis (classes* la plural), care înseamnă o întrunire regională la care congregaţiile locale îşi trimiteau reprezentanţii pentru a dezbate diferite subiecte, de pildă disciplina. Dar nu trebuie dedus de aici că aceste *classes* ar fi fost nişte sinoade prezbiteriene în stilul lui Cartwright. Întâi, pentru că ele nu aveau un model unitar la nivel naţional, oricât ar fi dorit-o John Field sau alţii. În al doilea rând, pentru că nu toţi cei care luau parte la ele erau prezbiterieni convinşi. Multe dintre aceste întâlniri erau mai curând prilejuri neprotocolare pentru studiu şi rugăciune, decât o formă embrionară de sinod. Pe urmă, Prezbiterianismul acordă un rol important reprezentanţilor laici, iar aici nu veneau în general decât clerici. John Field spera, fără îndoială, că aceste *classes* îi vor reuni pe cei nemulţumiţi de Whitgift şi vor stimula creşterea şi expansiunea Prezbiterianismului. Dar propaganda gălăgioasă a semenilor lui Field nu dovedeşte că Articolele lui Whitgift ar fi adus un val de recruţi cauzei Prezbiterianismului. Field subestima – şi nu pentru ultima oară – dorinţa predicatorilor de a evita poziţiile radicale şi conflictele necuviincioase. Mesajul lui era simplu: clericii nu trebuiau să accepte să se supună Articolelor sub nici o formă, nici condiţionat şi în nici un alt mod. Dar ce alternative aveau acei predicatori care doreau să-şi păstreze slujba şi influenţa asupra parohiei lor? Dacă este adevărat că Whitgift a împins clerul către opoziţie şi Prezbiterianism, de ce au fost atât de puţini cei care au refuzat să se supună Articolelor modificate? Conformiştii puritani, în general, au continuat să se conformeze.

Field a încercat să exploateze nemulţumirile determinate de comportarea lui Whitgift. El a lansat o cercetare la nivel naţional pentru a stabili nedreptăţile cauzate de episcopi, în speranţa că viitorii parlamentari ar putea fi astfel influenţaţi să adopte o legislaţie pro-prezbiteriană. În ciuda tuturor eforturilor lui Field şi a susţinătorilor lui, alegerile din 1584 nu au fost în nici un caz un triumf pentru puritani. Aşa cum remarca istoricul MacCulloch, nici măcar zonele puritane recunoscute, ca Essex, nu au trimis parlamentarii evlavioşi aşteptaţi. Totuşi, prezbiterienii au făcut tot posibilul pentru a influenţa Parlamentul. După manifeste au urmat publicaţii secrete, iar în 1584 dr. Peter Turner a propus un proiect de lege care stabilea un sistem naţional prezbiterian. Dar regina avea drept de veto şi s-a prevalat de el, folosindu-se de temutul orator Sir Christopher Hatton pentru a interzice discutarea chestiunilor religioase în Cameră. Acest incident demonstrează modul în care sprijinul acordat Conformismului sau Puritanismului putea fi influenţat în mare măsură de consideraţii politice. Hatton era un susţinător fervent al lui Whitgift din motive care nu aveau nimic în comun cu religia. A te ridica împotriva puritanilor însemna a te ridica împotriva celui mai mare aliat pe care îl aveau la Curte, contele de Leicester; întâmplarea făcea ca Leicester să fie cel mai mare duşman al lui Hatton.

În sesiunea parlamentară din 1586-1587, prezbiterienii au făcut o nouă încercare. Surescitarea determinată de expediţia lui Leicester în Ţările de Jos (vezi pagina 138) şi de Complotul Babington (vezi pagina 181), ca şi publicarea rezultatelor unora dintre cercetările lui Field, au contribuit probabil la alegerea multor parlamentari cu vederi puritane (chiar dacă nu neapărat prezbiterieni). Poate că ne apropiem în sfârşit de „Corul puritan” la care făcea aluzie profesorul Neale (vezi pagina 36). În februarie 1587, un parlamentar pe nume Anthony Cope supunea spre dezbatere „un proiect de lege şi o carte”. Proiectul de lege propunea renunţarea la Cartea de Rugăciuni oficială şi înlocuirea ei cu o versiune a celei din Geneva, care includea descrierea completă a unui sistem prezbiterian de organizare a Bisericii. Cope şi câţiva dintre adepţii săi au fost azvârliţi în Turnul Londrei din ordinul Elisabetei, iar purtătorii de cuvânt ai guvernului s-au repezit asupra unui proiect de lege şi a unei cărţi care şi aşa nu aveau probabil nici o şansă să fie votate în Parlament, cu sau fără

intervenţia guvernului. Aşa cum a remarcat Christopher Hatton, un sistem de organizare ecleziastică de tipul celui propus de Cope ar fi diminuat controlul proprietarilor de pământ asupra averilor bisericeşti. Nici măcar Sir Walter Mildmay, fondatorul Colegiului Emmanuel – o instituţie dedicată pregătirii predicatorilor puritani – n-a găsit nimic bun de spus despre această propunere. Faptul că a fost permisă citirea proiectului de lege în Camera Comunelor nu demonstrează decât că parlamentarii erau dispuşi să asculte revendicările puritane – ceea ce ar putea fi interpretat ca o oarecare înţelegere pentru Puritanism sau pur şi simplu ca o duşmănie faţă de episcopi, rivalii lor în micile afaceri provinciale. Camera Comunelor nu avea însă pic de înţelegere pentru Prezbiterianism în sine.

Ca urmare a eşecului manevrelor sale parlamentare, Field a ajuns la concluzia inevitabilă că revoluţia prezbiteriană nu putea fi impusă de sus în jos. El şi-a canalizat eforturile spre o reformare mai lentă, mai secretă, de jos în sus, după modelul bisericilor calviniste de pe continent. Era nevoie urgentă de un manual de disciplină. Acesta ar fi asigurat o organizare unitară care, o dată acceptată de *classes,* ar fi subminat Ordinalul şi Cartea de Rugăciuni. Teoreticianul prezbiterian Walter Travers a îndeplinit în bună parte această misiune, scriind în 1587 „Rânduiala în Biserică”[30]. Dar efectul n-ar fi fost semnificativ decât dacă ar fi existat un adevărat model naţional pentru *classes.* Şi aşa cum am mai arătat, acesta nu exista. Iar Field şi tovarăşii lui se străduiau să minimalizeze faptul că nu exista nici măcar o înţelegere generală asupra organizării exacte pe care ar fi trebuit s-o aibă Biserica Prezbiteriană. Iată de ce cartea lui Travers n-a fost prea bine primită nici măcar de către adepţii Prezbiterianismului.

Nu trebuie să uităm nici că Puritanismul însuşi – prezbiterian sau nu - nu era un fenomen naţional. Cercetările profesorului Collinson au dezvăluit existenţa unor zone întinse din ţară unde Puritanismul nu a reuşit să se impună. Între aceste zone erau şi tradiţionalele bastioane catolice din nordul Angliei, Ţara Galilor, vestul Midlandului şi părţi din vestul ţării.

5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589

30 *Church Discipline*

Noul episod al campaniei puritane a creat o furtună îngrozitoare, dar când apele s-au mai limpezit s-a văzut că puritanii înşişi suferiseră pierderile cele mai mari. Broşurile *Martin Marprelate* erau atacuri jignitoare, satirice şi dure la adresa ierarhiei Bisericii. Un echivalent modern al titlului lor ar fi „Martin zdrobeşte-episcopi” şi erau cu siguranţă o lectură incitantă. Dar autorul lor părea să fie un personaj de prost gust. Erau oare puritanii nişte indivizi violenţi, sarcastici, agresivi, certăreţi, guralivi şi distructivi în stilul lui Martin Marprelate însuşi? Thomas Cartwright a fost printre cei care s-au grăbit să se desolidarizeze de aceste scrieri.

Deci ce neajunsuri a adus Martin cauzei puritanilor? În primul rând, a ales un moment nepotrivit. În anul victoriei asupra Armadei spaniole, când Dumnezeu părea să-şi reverse favorurile asupra Angliei şi Bisericii ei şi când era vital ca englezii să rămână uniţi împotriva unui duşman puternic, Martin putea fi lesne acuzat de trădare. Uitase cumva că regina era considerată de către toată Europa ca salvatoarea Protestantismului? În al doilea rând, eficienţa imprimeriei sale secrete îi alarma chiar şi pe acei membri ai Consiliului de Coroană de orientare puritană.

6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603

Către sfârşitul anilor 1580, Protestantismul nu-l pierduse doar pe John Field, dar şi pe cei mai importanţi dintre protectorii săi. Leicester, Mildmay şi Walsingham muriseră. În absenţa acestor susţinători, a fost lansată o campanie oficială puternică împotriva puritanilor: un atac care a zdrobit ultimele rămăşiţe ale Prezbiterianismului elisabetan. Richard Bancroft, capelanul lui Sir Christopher Hatton, a dat tonul cu o predică ţinută la Paul’s Cross (un amvon în aer liber de lângă Catedrala Sf. Paul unde se făcea propagandă proguvernamentală). Bancroft a făcut în mod explicit legătura între puritani, separatişti şi aşa-zişii „sectanţi” – ca detestaţii anabaptişti – şi a dat credibilitate acestui tablou cu insinuări viclene despre existenţa unei conspiraţii. Puritanii erau chipurile în legătură cu

oameni influenţi, aflaţi în posturi importante. Voci din guvern sugerau că Puritanismul era calul troian al Prezbiterianismului, iar Prezbiterianismul un indicator în drumul spre Separatism. Bancroft era la fel de eficient în a demasca organizaţii secrete pe cât era în a le calomnia. O anchetă generală asupra predicatorilor, în iarna 1589-1590, i-a dat în vileag pe cei din mişcarea Clasică. Căpeteniile au fost arestate; printre ele se afla şi Thomas Cartwright. Ceea ce i-a înfricoşat pe aceşti oameni a fost nu atât convocarea lor în faţa Înaltei Curţi de Justiţie, cât interogarea lor ulterioară de către Curtea Înstelată[31]. Acesta era tribunalul special pentru cazurile de trădare. Alegându-şi deosebit de prost momentul, câţiva extremişti puritani l-au proclamat noul Messia pe un individ ţicnit numit William Hacket şi au completat acest anunţ cu un altul, prin care cereau detronarea reginei. Hacket a plătit cu viaţa în iulie 1591, iar Cartwright şi tovarăşii lui prezbiterieni au pierdut orice şansă de a-şi redobândi influenţa şi credibilitatea. Când au ieşit în fine din închisoare, nu mai aveau puterea să lupte. La fel stăteau lucrurile cu Prezbiterianismul elisabetan.

7. Separatiştii

Pe toată durata domniei Elisabetei, numărul separatiştilor a rămas relativ redus. Totuşi guvernarea i-a tratat cu cea mai mare asprime, considerându-i trădători potenţiali. Faptul că ei contestau ideea că Biserica şi naţiunea sunt unul şi acelaşi lucru era privit ca o nesupunere mascată.

Cel mai important grup de separatişti a apărut prin 1580, sub conducerea lui Robert Browne şi a lui Robert Harrison. Acest grup era cunoscut sub numele de „brownişti”; termenul era folosit de guvern pentru a-i desemna pe toţi separatiştii. După ce a petrecut un timp în închisoare pentru că întemeiase congregaţii separatiste în Norwich, Browne a părăsit ţara şi s-a stabilit în Ţările de Jos. Acolo a scris „Tratat de Reformă fără zăbavă”[32]. Titlul este relevant, căci Browne susţinea că orice creştin ar trebui să susţină Reforma fără să aştepte permisiunea sau indicaţiile autorităţilor. El mai afirma

31 *Star Chamber:* Tribunal suprem cu caracter secret, care răspundea numai în faţa monarhului; a existat în Anglia până în 1641.

32 *Treatise of reformation without tarrying for any*

că Biserica Angliei este atât de coruptă şi de plină de superstiţii papistaşe încât adevăratul creştin trebuie să se ferească de ea cu orice preţ. Răspândirea lucrărilor lui Browne şi Harrison era considerată infracţiune şi se pedepsea cu moartea; în 1583, John Copping şi Elias Thacker au fost spânzuraţi pentru asta.

Prin 1584, Browne s-a întors în Anglia pentru că se certase cu congregaţia lui din Ţările de Jos. S-a supus lui Whitgift şi a fost hirotonisit în cadrul Bisericii Angliei, şapte ani mai târziu. Au apărut însă noii lideri ai separatiştilor londonezi, în persoanele lui Henry Barrow şi John Greenwood. Ei au fost întemniţaţi pentru câţiva ani, dar au reuşit să publice totuşi unele lucrări în străinătate. În 1593, pentru a face să treacă prin Parlament un proiect de lege împotriva sectanţilor, guvernarea a decis execuţia celor doi. Această hotărâre, care s-a numit „Legea pentru ţinerea supuşilor Reginei în ascultare”, a fost aprobată în acelaşi an şi arată legătura pe care guvernarea o făcea între refuzul de a participa la serviciul divin în cadrul Bisericii Angliei şi răzvrătire. Legea îi punea pe separatişti în faţa unor alternative inacceptabile. Aveau de ales între a se conforma sau a părăsi ţara pe vecie. Dacă ar fi continuat atitudinea separatistă, ar fi fost pasibili de pedeapsa capitală.

Pe termen lung, mai periculoasă decât toţi separatiştii elisabetani la un loc s-a dovedit a fi lucrarea scrisă de Richard Hooker în apărarea Bisericii Angliei, „Despre Legile Rânduielii Ecleziastice”[33], care a apărut la timp pentru dezbaterea asupra proiectului de lege împotriva „sectanţilor răzvrătiţi” din 1593. Era o pledoarie monumentală în favoarea poziţiei îndeobşte numită „Anglicanism”, termen pe care l-am evitat până acum. Trebuie însă să subliniem că anumiţi istorici – şi anumiţi cercetători – îl folosesc totuşi pentru a desemna Biserica engleză pe tot parcursul domniei elisabetane. Autorul acestei cărţi preferă însă să-l întrebuinţeze mai curând pentru a descrie o anumită atitudine teologică decât Biserica în întregime. Putem astfel aprecia că „Anglicanismul” lui Hooker cuprindea elemente care-i nemulţumeau profund pe destui dintre adepţii cei mai fideli ai Bisericii Angliei. Pentru a-şi apăra Biserica împotriva prezbiterienilor şi a separatişti lor, Hooker sublinia valoarea tradiţiei şi a continuităţii. Biserica Angliei nu era, prin urmare, rezultatul reformelor lui Henric, Eduard sau Elisabeta, ci un organism a cărui evoluţie putea fi urmărită din timpuri medievale şi chiar mai îndepărtate. Aceasta însemna că

33 *Of the Laws of ecclesiastical Polity*

Biserica Romano-Catolică a evului mediu fusese într-adevăr parte a Bisericii Adevărate şi continua să fie şi în secolul al XVI-lea, în ciuda greşelilor ei. Era un punct de vedere pe care adepţii lui Grindal sau Whitgift nu-l acceptau. Este semnificativ faptul că Hooker acorda un rol relativ redus rugăciunii în salvarea sufletului. Folosindu-se de argumentele tradiţionale, el sublinia importanţa esenţială a împărtăşaniei în slujbă; la rândul ei, slujba era principalul drum către mântuire, iar rugăciunea nu reprezenta decât una din căile prin care omul se închina Creatorului.

Cu totul extraordinar este faptul că, aşa cum arăta şi MacCulloch, în voluminoasa sa lucrare, Hooker nu pomenise numele lui Calvin decât de nouă ori şi, în trei din aceste ocazii, doar pentru a-l contrazice. De o mare importanţă avea să se dovedească ulterior conceptul de *via media* al lui Hooker. Tradus prin „calea de mijloc”, acesta desemna drumul pe care trebuia să-l urmeze Biserica Angliei între pretinsele excese ale Protestantismului calvinist, pe de o parte, şi diferitele excese ale Romano-Catolicismului, pe de altă parte. Tot atât de semnificativ avea să devină un alt concept care, deşi nu a fost folosit explicit de Hooker în lucrarea sa, reflectă opiniile *sale: jure divino,* care lua apărarea bisericii episcopale a Angliei ca instituţie impusă de legea lui Dumnezeu; printre susţinătorii acestuia se afla şi Richard Bancroft. Acest concept se deosebea de punctul de vedere al lui Whitgift, care susţinea că Sfânta Scriptură nu recomandă explicit un anumit tip de conducere a Bisericii. Dacă de acest lucru depindea mântuirea, Scriptura ar fi spus-o răspicat.

În timp ce, în linii mari, Hooker ignora Calvinismul, alţi autori au avut îndrăzneala de a ataca înseşi ideile fundamentale ale acestei doctrine teologice. Ei loveau astfel în multe dintre principiile Bisericii Angliei. Între 1580 şi 1590, unii teologi îmbinau concepţiile despre importanţa Sfintelor Taine, a tradiţiei şi a bisericii episcopale de drept divin *(jure divino)* cu contestarea teoriei predestinării. Este cunoscut marele scandal izbucnit la Cambridge în 1595, atunci când William Barrett, unul dintre capelanii Universităţii, a atacat această teorie şi, în bună măsură, pe Calvin însuşi. În ciuda intervenţiei unor simpatizanţi influenţi ca Lancelot Andrewes, predicatorul Curţii şi directorul Colegiului Pembroke, cariera lui Barrett la Cambridge a luat sfârşit. Însuşi Whitgift s-a amestecat în acest conflict,

redactând în 1595 Articolele Lambeth[34]. Acestea reafirmau deosebita importanţă a mântuirii din teoria calvinistă pentru doctrina Bisericii Angliei. Regina a refuzat să gireze oficial aceste articole, pe temei că Whitgift se grăbise să se pronunţe asupra doctrinei adevărate fără să-şi consulte Guvernatorul Suprem.

Noul sistem teologic al Anglicanismului avea să se dovedească un butoi cu pulbere. El a stat la originea conflictului numit Războiul Civil Englez atunci când a fost folosit de oameni ca William Laud, Arhiepiscop de Canterbury al lui Carol I. Atacarea Calvinismului, invocarea tradiţiei, minimalizarea importanţei rugăciunilor şi proclamarea autorităţii episcopale erau de neacceptat pentru un puritan conformist şi încurajau exact acel Prezbiterianism pe care Elisabeta îl zdrobise cu atâta hotărâre.

8. Concluzii

Orice tentativă de a spune că Puritanismul era „o ameninţare” la adresa Bisericii Angliei se confruntă cu o serie de probleme. Să începem cu definiţia. Puritanii puteau fi sau nu prezbiterieni, iar cei mai mulţi dintre ei nu erau. Puteau fi de asemenea separatişti: cei mai mulţi însă nu erau. Cu siguranţă că şi Prezbiterianismul şi Separatismul erau, în principiu, periculoase pentru Biserica Angliei. Dacă e să definim Biserica Angliei pur şi simplu ca pe o Biserică naţională a ţării, atunci doar Separatismul urmărea să nimicească un asemenea sistem. Iar dacă termenul de „Biserica Angliei” se referă la acel sistem stabilit de Elisabeta în 1559, Prezbiterianismul dorea înlocuirea sistemului ierarhic tradiţional de guvernare a Bisericii, Regina şi miniştrii ei porneau de la premisa că asta însemna o subminare sub toate aspectele a autorităţii regale. Prin urmare, monarhul era îndreptăţit să folosească orice metode pentru a înlătura această ameninţare şi a procedat în consecinţă. Prezbiterianismul avea prea puţine şanse să învingă în această confruntare: de aceea el nu reprezenta un pericol real, în ciuda scrâşniturilor de dinţi de ambele părţi. Gândiţi-vă la strădaniile prezbiterienilor de a manipula

34 după „Lambeth Palace”, reşedinţa londoneză oficială a Arhiepiscopului de Canterbury.

Parlamentul: Elisabeta a reuşit să zădărnicească aceste strădanii manifestându-şi dezacordul, interzicând discutarea chestiunilor religioase şi aruncându-i în închisoare pe cei mai înfierbântaţi. Ea mai avea şi alte posibilităţi – inclusiv prorogarea (suspendarea) sau dizolvarea Parlamentului – posibilităţi la care n-a fost niciodată nevoită să recurgă.

În plus, nu avem nici o dovadă că Parlamentul ar fi susţinut câtuşi de puţin Prezbiterianismul. Acesta ataca prea multe dintre interesele claselor conducătoare, printre care dreptul de patronare a averilor bisericeşti. În plus, Prezbiterianismul semăna prea mult cu un salt în necunoscut pentru a nu-i nelinişti pe cei a căror putere depindea de stabilitate şi de controlul social. Reducea rolul seniorului, care dintr-un factor de decizie în cadrul Bisericii devenea un simplu membru al ei. Asta nu înseamnă că Puritanismul în general nu se bucura de sprijin în rândul claselor dominante. Propunerile pentru o viitoare reformă a Bisericii şi pentru un sistem eficient de predicare puteau şi au reuşit să găsească adepţi chiar şi în cele mai înalte cercuri ale guvernării. Ar fi însă o greşeală să identificăm Camera Comunelor cu interesele puritanilor: parlamentarii acordau o atenţie specială puritanilor doar atunci când simţeau că ţara este ameninţată de catolicii de acasă sau de cei de peste graniţă. Un parlamentar înţelept se putea baza pe puritani dacă avea nevoie de o serie de înjurături splendide şi directe – ei aveau un talent pentru invective şi nu-şi atrăgeau mânia reginei, pentru că de fapt îi susţineau punctele de vedere.

Dacă Elisabeta a ajuns să intre în conflict cu puritanii conformişti, acest lucru a fost în bună parte din vina ei, După părerea ei, religia era o chestiune politică. Regina considera că evanghelizarea majorităţii neprotestante era mai puţin importantă decât nevoia de stabilitate şi de asigurarea propriei poziţii şi autorităţi. De aici antipatia ei pentru predicile demonstrative, suspiciunea faţă de adunările în masă unde se ascultau predici precum şi modul în care profita de averea Bisericii. Povestea lui Grindal demonstrează foarte clar care erau prioritătile ei şi demonstrează de asemenea gradul în care opiniile puritanilor, departe de a fi fundamental potrivnice bisericii episcopale, se regăseau în sufletul Arhiepiscopului de Canterbury.

Prin urmare părerile, prioritătile şi prejudecăţile reginei au fost cele care au determinat căderea lui Grindal şi ridicarea

unor antipuritani ca Whitgift şi Bancroft. Rezultă că ciocnirile dintre episcopi şi puritanii conformişti nu erau inevitabile. Totuşi, atunci când antipuritanii au conceput o teorie pe care să-şi construiască argumentaţia, ei au semănat seminţele tulburărilor ulterioare. Ideea potrivit căreia episcopii sunt aleşii lui Dumnezeu era de natură să rupă relaţiile dintre ”anglicanii” cu aceste convingeri şi puritani – mai ales atunci când conceptul *jure divino* folosit de biserica episcopală a fost pus în legătură cu ideile anticalviniste, în vremea primilor regi Stuarţi.

Istoricii care susţin că puritanii reprezentau un pericol major pentru Biserica oficială acceptă cu greu faptul că aceştia au contribuit în mod pozitiv şi esenţial la dezvoltarea ei. Chiar dacă predicatorul puritan, care ducea o viaţă evlavioasă, putea fi privit cu suspiciune de conducerea Bisericii, munca sa ajuta mult la răspândirea Protestantismului printre cei care nu se mai mulţumeau să critice, ci erau dispuşi să asculte. Iar Calvinismul constituia inima doctrinei Bisericii Angliei. Este adevărat că puritanii nu au reuşit să schimbe organizarea şi ierarhia Bisericii. Cele 39 de Articole au rămas în vigoare, iar predicatorii erau obligaţi să poarte odăjdii şi să ţină slujbele în maniera stabilită; dar ceea ce istoricul nu poate aprecia este influenţa predicatorului puritan în parohia lui sau a gentlemanului puritan în salonul său, probabil o influenţă mai profundă şi mai durabilă decât a unor ritualuri la care se conformaseră.

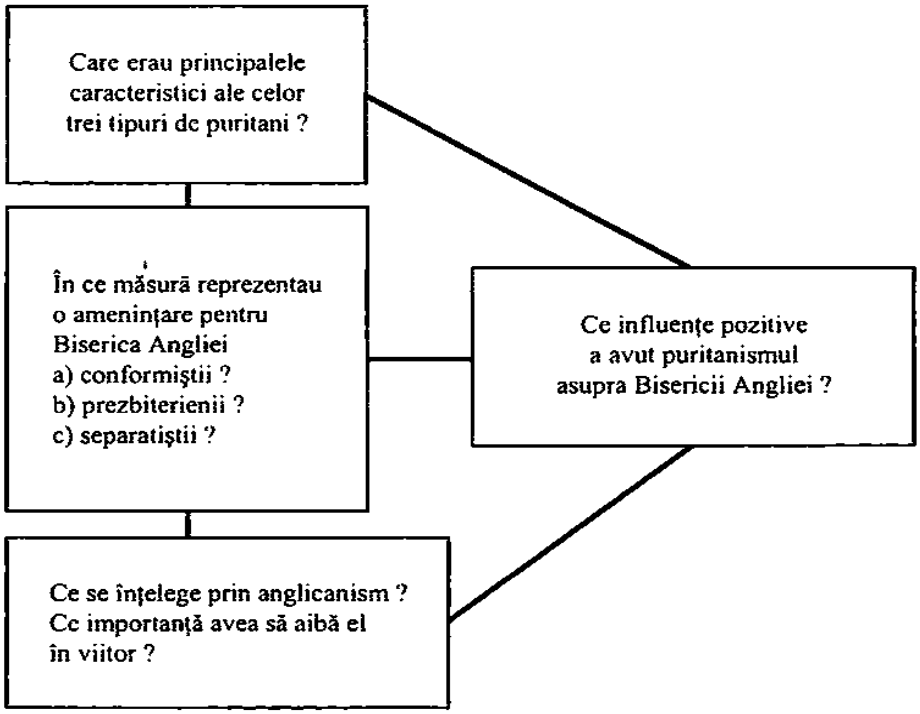

Sumar – Elisabeta şi *puritanii*

***Să luăm notiţe despre** „Elisabeta şi puritanii”*

Este bine să repetaţi în minte punctele principale ale acestui capitol, atunci când luaţi notiţe. Pentru a face o evaluare corectă a Puritanismului, trebuie să aveţi o definiţie clară a termenului; o abordare cronologică vă va permite să urmăriţi temele principale în însemnările dumneavoastră. Aceste teme sunt: Cum şi de ce s-au dezvoltat diferite tipuri de Puritanism? Cât de revoluţionar era Puritanismul? Cum au reacţionat regina şi guvernul la Puritanism? Ce efecte a avut, dacă a avut, Puritanismul asupra Bisericii elisabetane?

1. Introducere
   Care sunt dificultăţile care apar în definirea Puritanismului?

1.1. Conformişti, prezbiterieni şi separatişti.
   Explicaţi ce anume aveau în comun cele trei categorii de puritani şi subliniaţi diferenţele dintre ele.

2. Puritanism şi Prezbiterianism în anii 1570.
   Care a fost impactul lui Cartwright?

2.1. John Field.

Povestiţi condiţiile în care Field a adoptat Prezbiterianismul. Care erau ideile sale fundamentale? Care era influenţa lui Field prin anii 1570?

3. Drama lui Grindal
Explicaţi în detaliu circumstanţele care au dus la demiterea lui Grindal. Cât de justificată era atitudinea reginei faţă de predicile demonstrative? Ce clarificări aduce acest episod asupra problemelor puritanilor conformişti?

4. Whitgift şi puritanii
Care erau motivele lui Whitgift? Ce măsuri a luat împotriva puritanilor?

4.1. Reacţia puritanilor faţă de Whitgift.
Ce efect au avut cele 3 Articole? Whitgift i-a împins pe puritanii conformişti în opoziţie sau a încurajat fără să vrea Prezbiterianismul?

4.2. Field şi Whitgift.
Ce eforturi a făcut Field pentru a promova Prezbiterianismul? De ce a eşuat?

5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589.
Ce efect au avut aceste broşuri?

6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603
Cum au fost înlăturate rămăşiţele Prezbiterianismului?

7. Separatiştii·
De ce era guvernul atât de aspru cu Separatismul?

7.1. Browne, Greenwood şi Barrow.
Analizaţi pe scurt măsurile pe care le-a luat guvernul împotriva liderilor separatişti. În ce măsură reprezenta Separatismul o ameninţare?

7.2. Hooker şi „Anglicanismul”.
Definiţi „Anglicanismul” şi explicaţi motivele dezvoltării sale. Ce importanţă ulterioară avea el să aibă?

8. Concluzii.
În ce măsură Puritanismul a pus în pericol Reforma religioasă elisabetană? Ce contribuţii pozitive au avut puritanii pentru Biserica elisabetană?

Să răspundem la întrebări eseu despre *„Elisabeta şi puritanii”*

Examinatorii v-ar putea cere să comparaţi „pericolele”

reprezentate de Catolicism şi Puritanism pentru Elisabeta. Faceţi diferenţa între pericolele potenţiale şi cele reale.

Întrebările care îi vizează doar pe puritani sunt asemănătoare. Cea mai directă dintre ele este cea referitoare la amploarea pericolului puritan pentru Reforma religioasă elisabetană - posibil completată cu o evaluare a eficienţei cu care regina a făcut faţă acestui pericol. Mai pretenţioase sunt întrebările ca:

1. Cât de revoluţionar era Puritanismul elisabetan?
2. Argumentaţi forţa Puritanismului elisabetan.

Este bine să identificaţi cuvântul cheie în întrebări; pentru prima dintre ele, meditaţi asupra termenului „revoluţionar”. Un răspuns care ar pune în discuţie doar schimbările religioase ar fi insuficient. De multe ori v-ar putea fi de folos să reformulaţi întrebarea înainte de a încerca un răspuns. În cazul nostru, reformularea vă va permite poate să înţelegeţi că este necesar să discutaţi potenţialele implicaţii politice ale Puritanismului: mai ales pe cele ale Separatismului şi Prezbiterianismului.

A doua întrebare se poate dovedi o capcană pentru cei neavizaţi. Observaţi că trebuie să „argumentaţi” puterea Puritanismului. Prin urmare simpla descriere a diferitelor categorii de puritani nu este edificatoare. Trebuie să vă puneţi întrebarea de ce Puritanismul a câştigat atâţia adepţi.

Este însă posibil să vi se pună o întrebare „încuietoare”, care să vă ceară să comentaţi un anume aspect al modului în care Elisabeta s-a descurcat în problema puritanilor. Iată un exemplu:

3. „Elisabeta i-a tratat pe puritani cu o cruzime inutilă”. Cât de justă vi se pare această afirmaţie?

Am arătat în îndrumările de la sfârşitul capitolului 2 o tehnică de abordare a acestui gen de întrebări. Recitiţi acel pasaj dacă este nevoie. Alcătuiţi apoi un plan detaliat pentru eseul de mai sus.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Elisabeta şi puritanii”*

1. John Field

Studiaţi extrasele din *Admonition to Parliament* şi *View of Popish Abuses* (vezi paginile 64-66). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce înţelegea Field prin termenul „rânduială”?
b) Care sunt trăsăturile Prezbiterianismului, aşa cum se reflectă în aceste două extrase?
c) Ce motive avea Field să critice ritualul Bisericii Angliei?
d) Ce diferenţe de ton există între cele două extrase? Cum explicaţi aceste diferenţe?

2. Predicile demonstrative, 1576

Citiţi cu atenţie scrisoarea lui Grindal către Elisabeta şi scrisoarea ei către episcopi (paginile 69-71). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Comparaţi şi evidenţiaţi diferenţele dintre punctul de vedere al lui Grindal şi cel al reginei asupra predicilor demonstrative.
b) În ce sens poate fi considerată agresivă scrisoarea lui Grindal?
c) Cum s-ar putea folosi biografii lui Grindal şi Elisabeta de aceste scrisori?

CAPITOLUL 4

Elisabeta şi catolicii

1. Introducere

În capitolul 2 am văzut că Reforma religioasă din 1559 nu a creat prin ea însăşi o Biserică nouă, perfect funcţională şi strălucitoare. Biserica Angliei de la începutul domniei Elisabetei nu era nicidecum o maşină bine echipată care să-şi poarte pasagerii plini de admiraţie spre un viitor de Protestantism şi progres. Capitolul de faţă este dedicat unor pasageri care nu doreau deloc să călătorească într-o direcţie protestantă. Aceştia erau supuşii catolici ai reginei.

Prin urmare vom încerca să răspundem la două seturi de întrebări aflate în corelaţie. În primul rând, cum a tratat guvernarea elisabetană problema catolicilor? În ce măsură s-au făcut eforturi pentru a-i neutraliza pe cei care nu se conformau Bisericii Angliei? Admiţând că a existat o linie politică faţă de catolici, a fost ea consecventă de-a lungul domniei? Dacă nu, cum şi de ce s-a schimbat? În al doilea rând, vom examina cât de puternic era Catolicismul. Se poate evalua această putere? Ce dovezi se pot aduce, şi cât sunt ele de utile? Care au fost reacţiile catolicilor la Protestantismul Bisericii Angliei? S-au schimbat aceste reacţii în timp? Dacă da, care au fost motivele pentru care s-au schimbat?

2. 1559-1568: Guvernarea „se poartă cu mănuşi”

Spuneam în capitolul 2 că, teoretic, toţi episcopii Mariei Tudor au refuzat să accepte schimbarea legislaţiei guvernamentale în chestiuni de doctrină. Rezultatul a fost destituirea lor, mai degrabă decât execuţia. Să ne reamintim că nu era în interesul Elisabetei să urmeze o politică anticatolică agresivă care ar fi tulburat liniştea dinăuntrul şi dinafara graniţelor ţării. Dar nici nu era în interesul ei ca, după ce adoptase o linie reformatoare fundamental protestantă, să acorde toleranţă religioasă celor care voiau să se întoarcă la

credinţa veche. Una din premisele guvernării era că religia ţării trebuie să urmeze religia conducătorului său; acest lucru era obligatoriu pentru menţinerea ordinii, iar una din cele mai importante datorii ale monarhului era să apere Biserica. A îngădui dezbinarea în religie însemna aproape o invitaţie la război civil. Se naşte întrebarea: ce ar fi trebuit să facă guvernarea pentru a asigura respectarea dogmelor Bisericii oficiale? Unele lucruri puteau fi făcute repede, dar pentru altele era nevoie de ani de zile. Mai întâi, ce se putea face cu clerul? Preoţii din parohii erau totuşi cei ce aveau responsabilitatea să pună în practică noul tip de slujbă şi cartea de rugăciuni. Şi cei mai mulţi dintre preoţi nu erau protestanţi. În realitate, puţini clerici au refuzat jurământul de Supremaţie atunci când li s-a cerut, în vara anului 1559; probabil că n-au fost mai mulţi de 300. Nu trebuie să ne pripim să tragem concluzia că preoţii ar fi fost din toată inima de partea doctrinei Reformei elisabetane. Însă regina era dispusă să aştepte. Nu putea înlocui clerul existent cu protestanţi entuziaşti şi bine pregătiţi, pentru simplul motiv că nu avea la dispoziţie suficienţi oameni. Tot ce putea spera în mod realist era ca, pe termen lung, catolicii sa înceapă să frecventeze slujbele Bisericii Angliei. Obişnuinţa – a face ceea ce fac şi vecinii tăi – ar fi putut realiza peste ani ceea ce agresivitatea şi pedepsele nu puteau realiza niciodată. Generaţiile următoare, botezate, căsătorite şi înmormântate după ritul protestant, ar fi ajuns poate să considere Catolicismul ca ne-englez şi nenatural.

Se aştepta deci de la mirenii catolici să se conformeze, cel puţin în aparenţă. Legea de Uniformizare prevedea o amendă de 1 şiling pentru fiecare absenţă de la slujba de duminică sau de la cele de sărbători. Banii erau destinaţi săracilor din parohia unde se comitea nelegiuirea. Refuzul jurământului de Supremaţie însemna pentru orice slujbaş guvernamental pierderea funcţiei. O persoană care susţinea – în scris sau verbal că Papa este şeful legitim al Bisericii, îşi pierdea pământul la prima abatere, toate bunurile şi libertatea la a doua şi era executat la a treia. Un laic care ar fi încercat să convingă un preot să nu respecte litera şi spiritul Cărţii de Rugăciuni din 1559 era la rândul său pasibil de pedepse gradate. Dacă voia să-l determine pe un cleric să oficieze liturghia catolică, amenda era de 100 de mărci[35] şi creştea la

35 monedă veche, echivalentă cu 13 şilingi şi 4 penny; trei mărci însemnau o liră.

400 de mărci şi apoi la închisoare pe viaţă şi confiscarea avutului la a doua, respectiva treia încălcare.

Legea de Uniformizare stabilea pedepse şi pentru clericii care nu urmau instrucţiunile cerute de Cartea de Rugăciuni. Se specifica de exemplu că nu trebuie adăugat nici un cuvânt în plus la împărţirea Sfintei Cuminecături; astfel clericul era împiedicat să spună cuvintele catolice obişnuite care implicau întruparea reală a lui Iisus în pâine şi vin. Legea evita totodată folosirea cuvântului „preot”, pe care-l înlocuia cu „pastor”, „predicator” sau „vicar”, Se făcea astfel distincţia dintre un preot catolic şi un pastor al Bisericii Angliei. Pedeapsa pentru nerespectarea ritualuri lor stabilite, sau pentru contestarea lor, era de şase luni închisoare şi pierderea venitului pe un an, la prima abatere. O a doua încălcare însemna un an de închisoare, iar la a treia era întemniţat pe viaţă. Putem observa că aceste pedepse nu erau în nici un caz exagerat de aspre. Ele nu erau de natură să creeze martiri. Însă amenzile impuse celor ce încercau să menţină un serviciu divin în afara Bisericii Angliei erau suficient de pipărate pentru ca aristocraţia catolică să prefere să se supună, în aparenţă măcar.

Ar fi totuşi lipsit de rigoare istorică să examinăm textul Legii de Uniformizare pornind de la premisa că prevederile ei au fost îndeplinite cuvânt cu cuvânt. Un regulament ne poate da o indicaţie asupra intenţiilor guvernării; sau asupra a ceea ce guvernarea voia să dea impresia că sunt intenţiile sale. Important este ce s-a întâmplat de fapt, dar e foarte greu de apreciat acest lucru. Există studii regionale care arată că anumiţi clerici conservatori, deşi făceau parte din Biserica Angliei, lăsau să se înţeleagă că în vechile tradiţii era adevăratul drum spre mântuire. Iar epitropii care erau împuterniciţi să impună amenzile de 1 şiling ezitau s-o facă. Iată de ce faptul că au fost extrem de puţine cazuri de absenteism sistematic aduse în faţa tribunalelor bisericeşti nu spune mare lucru. Nici nu trebuie să deducem că cei care lipseau de la slujbe erau neapărat catolici convinşi. Teama de nou, nostalgia după „vremurile bune de altădată”, convingerea că ce a fost destul de bun pentru strămoşi este destul de bun şi pentru urmaşi; toate acestea puteau fi motive serioase de neparticipare şi nici unul dintre ele n-are nimic de-a face cu teologia. Ataşamentul faţă de trecut era evident. Christopher Haigh (vezi „Lecturi suplimentare” de la pagina 200) a făcut un inventar al abaterilor de care se făceau vinovaţi clericii: unii

continuau să predice în latină, ridicau pâinea şi vinul la împărtăşanie, lăsau altarul în poziţia sa tradiţională în estul bisericii ş.a.m.d. Haigh cita un exemplu din Weaversham, Cheshire din 1578:

> Altarul rămâne la locul lui în biserică. Lipseşte învelitoarea de pânză de în, acoperitoarea pentru masa de comuniune, cutia milelor şi un registru în care să se ţină socoteala... Oamenii nu vor putea fi opriţi să sune clopotele de Ziua Tuturor Sfinţilor. În timpul slujbei sunt de multe ori la berărie. În biserică vorbesc cu glas tare. Absenţii nu dau o para pentru săraci. Dănţuiesc *morris*[36] şi ţin *rushbearing*[37] în biserică. O bătrână călugăriţă, pe nume Jane, o femeie vândută diavolului, predică învăţături mincinoase. Nu vor să împărtăşească cu pâine simplă... Crucile stau în picioare în ţintirim.

Politica prudentă faţă de Catolicism era exclusiv meritul reginei. Membrii protestanţi ai clasei politice, aşa cum erau ei reprezentaţi în Parlament, nu ezitau să acuze în gura mare Catolicismul de erezie. La deschiderea sesiunii parlamentare din 1563, Vicarul Nowell de la Catedrala Sfântului Paul comenta:

> Maiestatea Sa Regina, prin chiar firea sa este dăruită iertării şi milei... Totuşi cei care până în zilele noastre nu sunt reformaţi, ci îndărătnici... Cu ei altfel ar trebui să se facă acum... [Fiindcă] Scriptura ne învaţă că felurite greşeli ar trebui pedepsite cu moartea... Iată de ce bunătatea şi îngăduinţa Maiestăţii Sale Regina ar face bine de acum să se schimbe în dreptate, văzând că nu ajută... Cu deosebire dacă se aduce atingere Maiestăţii Sale Regina. Căci aceste păcate de erezie n-ar trebui, fiindcă îi jignesc pe Domnul şi regatul, să fie trecute cu vederea. Căci îngăduinţa nu se cuvine a o da lupilor care ucid şi sfâşie mieii... Căci după Scriptură, ucigaşii, cei care încalcă postul şi cei care păstrează religia

---

36 *Morris* = vechi dans popular englez, care se dansa în ziua de 1 mai şi pentru care dansatorii se costumau în haine de pe vremea lui Robin Hood, interpretând legende legate de acesta.

37 *Rushbearing* = festival anual scoţian în care se poartă trestii şi ghirlande, cu care se împodobeşte apoi pardoseala bisericii.

mincinoasă trebuie să moară de sabie.

Acest vicar a fost desigur mulţumit de legile adoptate de Parlamentul de atunci. Se mărea numărul celor care trebuiau să depună Jurământul de Supremaţie. Învăţătorii, avocaţii, oficialităţile de la Curte şi membrii parlamentului erau obligaţi să subscrie. Mai mult, dacă cineva refuza a doua oară jurământul era condamnat la moarte. Orice preot care rostise liturghia şi orice laic care-i ceruse s-o facă erau de asemenea condamnaţi la moarte. Pentru participarea la slujba catolică amenda era de 100 de mărci. Dar, după cum am mai spus, faptul că o lege exista nu înseamnă neapărat că era şi aplicată. Regina l-a instruit pe Arhiepiscopul Parker să nu mai încerce să obţină jurământul de la cineva care refuza s-o facă de prima dată. Astfel se evitau pedepsele capitale. Nici pentru predicarea liturghiei n-a fost nici o execuţie până în 1577, când climatul internaţional s-a schimbat complet.

3. Atitudinea papei

Se poate argumenta că toleranţa este luxul pe care şi-l poate permite un monarh care nu are a se teme de nimic. Capitolul 2 arată cât de nemiloasă putea fi Elisabeta atunci când îşi urmărea sau apăra interesele personale. În primul ei deceniu de domnie, nu se prea temea că regi străini ar porni o cruciadă împotriva ei din motive religioase. Prietenia – şi chiar protecţia – lui Filip al II-lea al Spaniei micşorau riscul unei conspiraţii catolice între supuşii săi şi duşmanii străini. Papa însuşi a evitat cu grijă, timp de mai mulţi ani, să se opună Elisabetei. Poate că Pius al IV-lea se aştepta ca Anglia elisabetană să se întoarcă spre Biserica Catolică. Spera chiar că Elisabeta va trimite reprezentanţi la Conciliul din Trent din 1559. Acest Conciliu, întrunit prima oară în 1545, era menit să fie vârful de lance al reformelor Bisericii Catolice în faţa vicisitudinilor secolului.Ceea ce nu era foarte evident era în ce măsură se afla acesta sub controlul papal: Conciliile Generale anterioare îi puseseră autoritatea sub semnul întrebării. Elisabeta, se pare, avusese iniţial intenţia să trimită reprezentanţi – până a devenit clar, spre sfârşitul anului 1560, că papa deţinea controlul asupra Conciliului din Trent. În ciuda

absenţei unor delegaţi englezi, el a continuat să caute să stabilească contacte cu Anglia. Atât el, cât şi ambasadorul spaniol în Anglia au suferit o dezamăgire amară când Consiliul de Coroană a refuzat, în 1561, să-l primească pe nunţiul papal (reprezentantul diplomatic permanent). Este semnificativ faptul că papa nu i-a instruit pe catolici să lipsească de la slujbele Bisericii Angliei – nici măcar de la comuniune – până în 1562, când a răspuns unei cereri directe a catolicilor englezi. Cât despre catolicii englezi din exil, aceştia au cerut, în 1563, Conciliului din Trent excomunicarea Elisabetei. Acceptând, Papa a demonstrat că atitudinea Elisabetei îl deranja din ce în ce mai mult; Filip al II-lea, care a reuşit să-l convingă pe Pius al IV - lea să îşi amâne hotărârea, a arătat însă că doreşte să păstreze prietenia englezilor.

4. Maria Stuart, regina scoţienilor

Am afirmat că toleranţa Elisabetei faţă de catolicii englezi reflecta părerea ei că aceştia reprezintă un pericol neglijabil în contextul unui climat politic intern şi internaţional destul de favorabil. Dacă aşa stau lucrurile, atunci probabil că atitudinea faţă de supuşii catolici avea să devină din ce în ce mai aspră odată cu deteriorarea acestui climat, începând cu anii 1560. Este exact ce s-a întâmplat.

Unul dintre cele mai nefaste evenimente a fost sosirea în Anglia a Mariei Stuart, regina scoţienilor, în 1568. O analiză legată de acest subiect poate fi găsită la paginile 162-179. Deocamdată, ne vom mărgini să spunem că, în diferite momente, Maria a părut să reunească într-o singură persoană cele mai cumplite coşmaruri ale politicii externe elisabetane: o rivală, şi încă una catolică, la tronul Elisabetei şi o personificare a tradiţionalei alianţe antiengleze dintre Scoţia şi Franţa. Astfel se explică de ce Maria Stuart a devenit unul dintre factorii care au determinat o schimbare majoră în atitudinea guvernării elisabetane faţă de catolici. Vom considera anul 1568 ca punct de reper pentru a discuta implicaţiile acestei schimbări.

5. Revolta conţilor din nord, 1569

Prezenţa Mariei Stuart în Anglia a adus la lumină toate problemele nerezolvate şi toate pericolele care stăteau în faţa Elisabetei. Cea mai arzătoare chestiune, din punctul de vedere al Consiliului de Coroană şi al Parlamentului, era cea a succesiunii. Parlamentul din 1566-1567 insistase să dezbată acest subiect; acesta era însă un subiect în care regina nu permitea amestecul nimănui. Ea a oferit un spectacol impresionant de furie, istericale, ameninţări şi injurii; i-a acuzat de nesupunere pe cei care-şi manifestau îngrijorarea în această problemă şi îi cereau să se mărite. Sosirea Mariei a redeschis subiectul. Unii dintre nobilii de la Curte vedeau ca pe o perspectivă atrăgătoare căsătoria Mariei cu cel mai important dintre nobilii englezi, Thomas Howard, duce de Norfolk. O asemenea unire ar fi putut s-o determine pe Elisabeta să o accepte pe Maria ca moştenitoare. Această hotărâre ar fi avut două implicaţii. În primul rând, s-ar fi asigurat o succesiune catolică. În al doilea rând, se crea posibilitatea izgonirii din funcţie a Secretarului de Stat, William Cecil; simpatiile lui Cecil nu se îndreptau, categoric, spre catolici. El vedea în Spania centrul unei conspiraţii care avea drept scop distrugerea Protestantismului din toată Europa, iar în catolicii englezi pioni ai acestui joc spaniol. O succesiune catolică la tronul Angliei reprezenta pentru el zdrobirea neamului Cecil şi triumful diavolului.

Partida anti-Cecil şi „semi-catolică” de la Curte (pentru a folosi expresia istoricului John Guy) era susţinută de anumiţi nobili din nord care erau total devotaţi cauzei Catolicismului. Contele de Northumberland se reconvertise la confesiunea romană în 1567 şi, împreună cu contele de Westmorland, ajunsese de la simpla intrigă de Curte la trădare. Cei doi ceruseră sprijin militar de la Roma şi din Spania în episodul cu Norfolk şi Maria. Singura lor speranţă de a scăpa nevătămaţi era să se adăpostească în spatele lui Norfolk şi să se roage pentru el, dar planul lui Norfolk s-a năruit brusc în momentul în care zvonul despre plănuita căsătorie a ajuns la urechile reginei. A urmat interdicţia regală, iar Norfolk, după o cumplită ezitare, s-a aruncat la picioarele reginei şi i-a aruncat pe complicii săi la câini; e drept că a avut o aterizare cam dură, dar a scăpat cu un scurt sejur în Turnul Londrei. Pe Westmorland şi Northumberland, însă, nu părea să-i aştepte acelaşi noroc. Când Elisabeta i-a convocat la Curte, au preferat

calea rebeliunii.

Religia a oferit o justificare acestei rebeliuni; dacă n-ar fi fost devotamentul faţă de Catolicism al conţilor, ea nu şi-ar fi găsit sensul. După eşecul revoltei şi după ce a fost arestat, Northumberland a declarat că principalul scop al ridicării la luptă fusese reforma religiei şi asigurarea succesiunii Mariei Stuart la tron. Această disidenţă religioasă fusese totuşi alimentată de izolarea din ce în ce mai mare de centrul puterii politice. Atât Westmorland, cât şi Northumberland aveau motive să fie nemulţumiţi de modul în care îi trata Elisabeta. Ca toate marile personalităţi, se aşteptau ca monarhul să le asculte părerea şi să primească cu înţelegere cererile lor de clemenţă. Au fost dezamăgiţi în aşteptările lor, iar dezamăgirea lor a fost cu atât mai amară. Northumberland s-a simţit umilit că a fost exclus de la custodia Mariei Stuart, iar umilinţa sa a crescut când a început să sărăcească. Ambii conţi erau perfect conştienţi că Elisabeta urmărea să le slăbească poziţia în nord, acolo unde autoritatea Coroanei fusese dintotdeauna umbrită de puterea marilor moşieri.

Cât despre revoltă în sine, conţii au intrat în Durham, au aruncat masa de comuniune protestantă din catedrală şi au reintrodus liturghia catolică. Intenţia lor a fost poate să o salveze şi să o elibereze pe Maria, care era ţinută în custodie în Tutbury. Însă ajutorul de la nobilimea catolică nu s-a grăbit să vină. Lancashire şi Cheshire, de exemplu, deşi erau susţinători fanatici ai vechii credinţe, nu li s-au alăturat. Cea mai mare problemă a rebelilor a fost de natură geografică. Victoriile lor s-au limitat la North Riding în Yorkshire. Ar fi fost cea mai mare prostie să se aventureze în sud fără a avea garanţia că vor găsi sprijin acolo. La apropierea numeroasei armate regale, Northumberland şi Westmorland au fugit peste graniţă în Scoţia.

6. Excomunicarea papală din 1570

Cel mai semnificativ element din cursul scurtei revolte a conţilor nordici a fost reacţia papei. Pius al V-lea, ca să-i încurajeze pe rebeli şi să obţină ajutor pentru ei de la alţi catolici englezi, a emis la 22 februarie 1570 Bula *Regnans in Excelsis.* Prin acest act Elisabeta era excomunicată.

Pius episcop, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu… Cel care domneşte în ceruri, cel care are toată puterea în cer şi pe pământ, i-a încredinţat o singură Biserică Sfântă, Catolică şi Apostolică, în afara căreia nu poate exista mântuire, unuia singur de pe pământ, lui Petru, primul dintre apostoli, şi urmaşului lui Petru, Papa din Roma, pentru a o conduce cu puteri depline… Dar puterea necredincioşilor a crescut în aşa măsură că nu mai este loc în lume unde să nu fi încercat să aducă viciul cu ideile lor păcătoase; şi, printre alţii, Elisabeta, pretinsa regină a Angliei… a luat parte la asta… Chiar această femeie, după ce a pus stăpânire pe Coroană şi a uzurpat monstruos locul conducătorului suprem în Biserica din toată Anglia… a adus iarăşi acest regat… la o ruină jalnică… Ea a urmat şi a îmbrăţişat greşelile ereticilor. A înlocuit Consiliul regal, format din nobilii Angliei, şi l-a umplut cu oameni oarecare, care sunt eretici… Noi, văzând hulirile şi ticăloşiile cum se adună unele peste altele… prin deplinătatea puterii noastre apostolice declarăm că amintita Elisabeta este eretică… Şi că şi-a atras asupră-i sentinţa de excomunicare… Mai mult, declarăm că trebuie să i se ia pretinsul drept la coroana de care am vorbit… Şi îi declarăm pe nobilii, supuşii şi oamenii de rând din regatul acesta, şi pe toţi ceilalţi care au făcut orice fel de legăminte către ea, absolviţi pe vecie de aceste legăminte şi de orice îndatorire ce decurge din starea de lord, din loialitate ori din ascultare.

Pius al V-lea – care devenise papă în 1566 – nu era omul care să se lase condus de simple calcule politice. Când speranţele pe care şi le-a pus iniţial în convertirea Elisabetei s-au spulberat, a început să se gândească la excomunicare. În martie 1569 s-a consultat cu ducele de Alva - comandantul militar pe care Filip al II-lea îl trimisese în Ţările de Jos - asupra posibilităţii unui atac conjugat al Franţei şi Spaniei împotriva Angliei. Alva n-a fost prea entuziast; el a sugerat că papa ar putea oferi regatul unui nobil catolic care s-ar căsători cu Maria. Fără îndoială, Alva se temea că dacă Maria Stuart ar fi domnit singură, asta ar fi însemnat o Anglie unită cu marea iubire a Mariei, Franţa: o alianţă într-adevăr primejdioasă pentru Spania. Papa l-a trimis pe Nicholas Morton, un catolic englez

exilat la Roma, să sondeze reacţia nobililor catolici la o eventuală excomunicare a Elisabetei. Se pare că Morton i-a raportat că o asemenea măsură ar fi fost foarte bine primită. Imediat după acest raport au venit ştirile despre rebeliunea conţilor din nord şi epistola prin care Northumberland şi Westmorland cereau ajutor papei. De aici Bula *Regnans în Excelsis.*

Bula era categorică. În cazul în care catolicii ar fi continuat să se supună reginei, şi-ar fi atras la rândul lor sentinţa de excomunicare. Astfel ar fi fost privaţi de ajutorul Bisericii Catolice în încercarea de a evita chinurile iadului. Dacă însă dădeau ascultare Bulei, ar fi suferit chinurile în care erau ucişi trădătorii. Probabil că *Regnans în Excelsis* a preocupat intens comunitatea catolică. Se părea că timpul compromisurilor şi al eschivărilor trecuse pentru vecie. O examinare istorică a impactului Bulei trebuie să arunce lumină asupra unor probleme foarte importante. Cum au răspuns catolicii la această instigare la revoltă? Ce putem deduce din acest episod despre atitudinea lor faţă de autoritatea papală?

În ceea ce priveşte revolta conţilor din nord, pentru ei Bula nu mai avea rost. Westmorland şi Northumberland fugiseră deja. Este interesant că Bula a fost ignorată de cei cărora li se adresa. Catolicii englezi n-au vrut să ştie de ea. De altfel, cum nimeni nu se grăbea să tipărească şi să facă publicitate Bulei, puteau susţine că nici n-au auzit de ea.

Această neobişnuită lipsă de reacţie sugerează faptul că puţini catolici englezi acceptau necondiţionat pretenţiile papale la putere deplină în toate chestiunile pământeşti. Aceste pretenţii nu erau noi, după cum nu era nouă nici împotrivirea faţă de ele. În mod tradiţional, chiar şi cei mai „ortodocşi” dintre regii catolici ai Angliei se aşteptau ca supuşii lor să le urmeze exemplul în încercarea de a limita implicarea papei – sau interferenţa, spuneţi-i cum vreţi – în orice problemă care privea puterea sau averea Coroanei. Aceasta era în primul rând o chestiune de loialitate simplă, cinstită. Feudalul din Anglia elisabetană, fie el catolic sau protestant, avea un foarte dezvoltat simţ al ierarhiei şi poziţiei sociale. Acesta se baza pe proprietatea funciară. Dreptul la moştenire era, în viziunea sa, singura protecţie împotriva anarhiei şi rebeliunii care abia aşteptau să iasă la lumină în această societate violentă. A nu-i fi loial Elisabetei, singura care supravieţuise dintre copiii lui Henric al VIII-lea, contrazicea instinctul de conservare al

feudalului nostru, El nu-şi putea permite să ceară legi de moştenire pentru sine şi să le nege, în acelaşi timp, pe cele ale Coroanei.

Cel mai important rezultat al Bulei papale a fost poate adoptarea în Parlament a unei legislaţii menite s-o neutralizeze. Conform Legilor Trădării din 1571, era o trădare să conteşti că Elisabeta este regina legitimă. În plus, se spunea clar că oricine se folosea de *Regnans în Excelsis* sau de oricare altă Bulă pentru a converti sau reconverti pe cineva la Catolicism se făcea vinovat de aceeaşi crimă. Este semnificativ totuşi că regina, o dată în plus, a refuzat să le permită anticatolicilor radicali să-şi mai bombardeze adversarii cu legi represive. Proiectul de lege al episcopului Sandys, prin care cerea agravarea pedepselor pentru cei care refuzau să participe la slujbele Bisericii Angliei („recuzanţii”) a primit veto-ul Elisabetei, deşi trecuse cu succes prin Parlament.

7. Sosirea preoţilor misionari

Lăsând deoparte problema perenă a prezenţei Mariei şi teama de incidente precum Complotul Ridolfi (vezi paginile 179-180), guvernarea îşi găsise o consolare în reacţia contemporanilor la vestea excomunicării. Se părea că, totuşi, catolicii rămăseseră loiali reginei, iar revolta conţilor din nord n-a reuşit să atragă sprijinul multora dintre ei. Este îndoielnic că Bula i-ar fi împins pe mulţi dintre cei care se supuseseră în prealabil Bisericii Angliei (cei numiţi „papistaşi bisericoşi”) la recuzanţă deschisă. Dacă guvernarea s-ar fi simţit deranjată de aceşti recuzanţi, ce motive ar fi avut să elibereze, în 1574, un număr de importanţi clerici ai Mariei Tudor? După prima izbucnire la apariţia Bulei de Excomunicare, guvernarea elisabetană a revenit la vechea concepţie: Catolicismul va păli cu trecerea timpului. Ceea ce avea să-i schimbe atitudinea a fost apariţia unui nou pericol: sosirea în Anglia a preoţilor misionari din Europa continentală. Ţelul lor era să reaprindă flacăra Catolicismului şi să-i convertească pe eretici la credinţa adevărată.

Preoţii misionari veneau mai ales din seminarul (colegiul) Douai, din Ţările de Jos. Douai fusese fondat de William Allen în 1568. Scopul său era să asigure o educaţie

catolică pentru englezi şi, prin urmare, să pregătească preoţi pentru misiuni în Anglia. William Allen făcuse o carieră academică promiţătoare la Oxford pe vremea domniei Mariei I. A demisionat, din motive religioase, imediat după venirea la tron a Elisabetei şi s-a alăturat altor exilaţi la Louvain (în partea spaniolă a Ţărilor de Jos), unde exista o universitate care a constituit un centru şi lin refugiu pentru unii dintre cei mai distinşi cărturari englezi catolici. Preoţii instruiţi la Douai erau deosebit de bine pregătiţi pentru misiunile în Anglia. Deşi erau îndoctrinaţi cu privire la aşa-zisele ticăloşii ale ereticilor, erau învăţaţi să recunoască păcatele trecute şi prezente ale Catolicismului, care încurajaseră temporar triumful Protestantismului. Ei erau capabili să lupte cu protestanţii pe propriul lor teren, prin analize biblice aprofundate şi predici eficiente. La acestea se adăuga confesiunea. Mărturisirea păcatelor către preot era, desigur, o practică tradiţională catolică, dar era foarte utilă pentru consolidarea credinţei acelor catolici englezi care, în caz contrar, s-ar fi supus Bisericii elisabetane. Era importantă prin faptul că preotul avea puterea să transmită iertarea Domnului. Nu e greu de imaginat reacţia unor catolici englezi care nu se putuseră confesa atâţia ani. Aflaţi în faţa unui preot a cărui sfinţenie personală era la fel de impresionantă ca şi învăţătura sa, ei erau lesne cuprinşi de o credinţă renăscută şi gata să-şi proclame, în loc să-şi ascundă, convingerile religioase.

Primii patru preoţi Douai au sosit în Anglia în 1574. Prin 1580 în ţară existau aproximativ o sută. Impactul pe care l-au avut aceşti preoţi - numiţi de obicei „seculari” din cauză că nu aparţineau unui ordin religios anume – este greu de apreciat. Orice apreciere de acest fel depinde de opinia fiecăruia despre starea Catolicismului englez la acea vreme. Oare preoţii misionari salvau o Biserică pe moarte, ori doar înviorau flacăra mocnită a unei credinţe încă puternice? Dezbaterea istoriografică majoră legată de continuitatea Catolicismului în Anglia este redată detaliat la paginile 105-109.

Ca răspuns la prezenţa preoţilor Douai, guvernarea a făcut iniţial presiuni, prin mecanismele de care dispunea, pentru ca recuzanţii să fie identificaţi şi pedepsiţi. Dar a trimite asemenea directive politice unor reprezentanţi locali ai puterii centrale, uneori refractari, nu era cea mai eficientă metodă de abordare a ceea ce părea să fie o ameninţare serioasă. În 1577, li s-a cerut episcopilor să întocmească rapoarte cu numărul de

recuzanţi din diocezele lor. În acelaşi an, preotul misionar Cuthbert Mayne era executat, conform legislaţiei din 1571, pentru a fi introdus în ţară o Bulă papală. Alţi doi preoţi şi-au găsit moartea în anul următor, pentru că nu s-au supus Legii Supremaţiei regale.

8. Preoţii misionari şi politica

Moartea lui Mayne este relevantă şi din alt punct de vedere. La interogatoriu, el a recunoscut fără ezitare că ar fi sprijinit orice prinţ catolic care ar fi invadat Anglia pentru a readuce ereditatea catolică. Nu e de mirare, deci, că membrii Consiliului de Coroană îşi vedeau confirmate, prin activitatea misionarilor, convingerea potrivit căreia Catolicismul înseamnă trădare. În ciuda declaraţiilor lui Mayne, e greu de spus dacă acest lucru este adevărat sau nu. Este adevărat că, de exemplu, preoţii misionari erau instruiţi să nu se amestece în chestiuni politice. Nu trebuie să uităm însă că orice activitate religioasă avea, spre sfârşitul secolului al XVI-lea, o dimensiune politică. Le plăcea sau nu, preoţii misionari erau profund implicaţi în politică. În definitiv, dacă problemele religioase erau total separate de puterea politică, de ce investea papa atâta energic încercând să organizeze un atac împotriva Angliei? Succesorul lui Pius al V-lea, Gregoriu al XIII-lea, parcursese acelaşi traseu cu înaintaşul său în ceea ce priveşte relaţiile cu Elisabeta. Speranţele iniţiale că o va converti s-au năruit repede, iar acum încerca să-l convingă pe nehotărâtul rege al Spaniei să finanţeze o invazie în Anglia. William Allen însuşi a fost invitat la Roma în 1576 pentru a discuta cu papa posibilitatea unei invazii din partea spaniolă a Ţărilor de Jos sub conducerea guvernatorului, Don Juan de Austria. În 1579 alt exilat englez, Nicholas Sander, a fost încurajat de papă să-i facă necazuri Elisabetei în Irlanda printr-un atac pe scară mică. Micuţa trupă de 80 de oameni a lui Sander a fost suplimentată cu aproximativ 1000 de spanioli trimişi de Filip al II-lea, dar n-a reuşit să facă mai nimic până în 1581, când revolta a luat sfârşit. N-a făcut decât să-i dezmintă pe preoţii misionari din noul val din 1580, care susţineau că n-au legături cu chestiunile politice.

9. Iezuiţii

Acest nou val de misionarism catolic în Anglia a datorat mult energiei membrilor englezi ai Societăţii lui Iisus (iezuiţii). Este bine să ştiţi câte ceva despre trecutul iezuiţilor pentru a înţelege eficienţa lor ca misionari. Ordinul fusese fondat de spaniolul Ignatius Loyola în 1540, având ca obiectiv principal activităţile misionare. Loyola nu intenţionase să creeze un ordin antiprotestant – concepţia sa era mult mai largă. Iezuiţii urmau să convertească păgânii din acele părţi ale lumii unde Creştinismul nu era cunoscut. Totuşi ei au fost imbatabili în redeşteptarea loialităţii faţă de Biserica Catolică, în încurajarea recuzanţei şi – cel mai important în atragerea de adepţi din rândul diferitelor feluri de protestanţi. Eficienţa preoţilor iezuiţi se datora mai ales tehnicilor devoţionale ale lui Loyola, numite *Exerciţii Spirituale"*[38]*:* Acestea constau în meditaţii asupra experienţelor reale – senzitive şi emoţionale – trăite de Iisus. Sub călăuzirea unui iezuit, un laic care practica aceste meditaţii putea să ajungă la o profundă revărsare de sentimente şi emoţii religioase; el se angaja şi îşi dorea să ducă o viaţă cât mai aproape de perfecţiune. Nu toţi laicii erau în stare să respecte acest angajament. Totuşi *Exerciţiil*e *Spirituale* erau o unealtă puternică, şi le-a adus iezuiţilor multe succese, mult sprijin şi o mare invidie din partea confraţilor.

Primii iezuiţi sosiţi în 1580 în Anglia au fost Edmund Campion şi Robert Parsons (sau Persons). Parsons a început prin a constitui un sistem de case conspirative, ceea ce misionarii anteriori nu avuseseră. Nişte indivizi vagabondând fără o destinaţie precisă în minte puteau fi iute detectaţi. Vagabondajul era inacceptabil în Anglia elisabetană. Legile împotriva lui, provincialismul înrădăcinat şi suspiciunea faţă de străini îl făceau pe necunoscutul ce mergea la întâmplare foarte vulnerabil. O reţea de case sigure însemna, bineînţeles, că preoţii trebuiau să se bazeze pe nobili pentru protecţie. Chiar şi aşa, mulţi erau descoperiţi.

Cariera lui Parsons ne ajută să înţelegem care au fost principalele obstacole pe care le-au întâmpinat misionarii iezuiţi. Născut în 1546, Parsons a studiat la Oxford, dar n-a putut să se conformeze Reformei elisabetane. A părăsit colegiul

38 *Spiritual Exercises*

în urma unui scandal şi a plecat să înveţe medicina la Padova, în Italia. Pe drum s-a oprit la Louvain, unde simpatiile sale catolice s-au transformat într-o credinţă înflăcărată, graţie *Exerciţiilor Spirituale.* A fost hirotonisit în Societatea lui Iisus în 1578. Curând după revenirea în Anglia, Parsons a participat la o întrunire clandestină în Southwark (Londra), unde a dat citire instrucţiunilor sale. A specificat că i se ordonase să evite cu orice preţ amestecul în politică. Înainte de a se angaja în misiunea engleză, iezuiţii obţinuseră de la papă o variantă a Bulei din 1570, care permitea catolicilor să rămână loiali reginei până când timpurile s-ar fi schimbat şi ar fi putut să se lepede de această loialitate. În întrunirea de la Southwark s-a mai spus că nici un catolic nu trebuia totuşi să participe, sub nici un motiv, la slujbele Bisericii Angliei,.

Parsons a avut noroc, spre deosebire de camaradul său Campion un pamfletar iscusit, care scria cu un ton provocator de încredere în credinţa sa şi în justeţea poziţiei sale, Campion a fost capturat dintr-o ascunzătoare din conacul Berkshire în vara anului 1581. El era binecunoscut de regină şi de membrii consiliului încă din zilele când era la Universitatea Oxford şi făcea parte din Biserica Angliei. I s-a oferit chiar o funcţie ecleziastică importantă, cu condiţia să se întoarcă la Protestantism; a refuzat şi a fost supus la torturi în încercarea zadarnică de a-i smulge informaţii despre oamenii săi de legătură. Nu au reuşit nici să-l umilească - aşa cum intenţionaseră iniţial - în seria de dezbateri publice cu teologi protestanţi care s-a organizat, deşi îi fusese interzis accesul la Scriptură şi comentarii şi era nepregătit. La proces, a negat că ar fi altceva decât un supus devotat reginei. A avut moartea unui trădător: a fost spânzurat, eviscerat şi dezmembrat, în decembrie 1581.

10. Reacţia Parlamentului faţă de misionari

Încă o dată, membrii Parlamentului au emis proiecte de lege ce demonstrau îngrijorarea pe care le-o producea un Catolicism care nu voia să piară într-un mod convenabil. Încă o dată, regina a fost cea care i-a temperat. Unul dintre aceste proiecte cerea pedeapsa cu moartea pentru orice preot care rostea liturghia. Altul propunea drept criteriu al supunerii

acceptarea împărtăşaniei, nu simpla prezenţă la slujbă. Astfel, acei conformişti care erau recuzanţi în adâncul inimii ar fi fost daţi de gol. Dar proiectul care s-a votat şi a devenit în 1581 „Legea pentru păstrarea supuşilor Maiestăţii Sale Regina în ascultarea cuvenită” nu era chiar atât de aspru, deşi nici blând nu era. Prevederile acesteia erau răspunsul la ameninţarea evidentă reprezentată de preoţii misionari. Legea începea cu un atac împotriva acelor „persoane posedate de diavol” care urmăreau s-a priveze pe regină de loialitatea supuşilor ei, deturnând-o spre „autoritatea uzurpatoare de la Roma”. Pedeapsa pentru rostirea liturghiei a fost fixată la o amendă drastică de 200 de mărci şi 1 an închisoare. Oricine participa la liturghie trebuia să ispăşească aceeaşi perioadă de recluziune şi să plătească 100 de mărci. Pedepsele pentru recuzanţă crescuseră substanţial. Absenţa de la biserică – unde însă împărtăşania nu era obligatorie – costa 20 de lire lunar. Pentru a-i prinde pe nobilii care pretindeau că participă la slujbe în capela lor privată din casa proprie, legea le cerea să meargă la biserica din parohia lor sau la alta similară, măcar de patru ori pe an.

După numai 3 ani regina a fost de acord totuşi cu o lege creată ca răspuns atât la pericolul reprezentat de preoţii misionari cât şi la tensiunile din ce în ce mai mari din străinătate. Arestarea lui Francis Throckmorton în 1583 a dat la iveală existenţa unor planuri de invadare a Angliei, aparţinând forţelor catolice franceze, susţinute băneşte de Spania şi de papă şi instigate de Allen şi Parsons. Asasinarea liderului protestant Wilhelm de Orania în iulie 1584 a redeşteptat temerile că Elisabeta ar putea avea o soartă similară. Colac peste pupăză, comandantul spaniol Parma părea pe punctul să cucerească Ţările de Jos. Ce bază mai bună pentru o invazie spaniolă putea exista decât porturile din Ţările de Jos? Ce pregătire mai bună decât să pui în încurcătură Anglia cu pretinşi preoţi, în fond nişte trădători care încercau să sminteasca loialitatea supuşilor Maiestăţii Sale? De aici, „Legea împotriva iezuiţilor, preoţilor seminarişti şi a altor persoane nesupuse” din 1585. Orice preot catolic hirotonisit după urcarea pe tron a Elisabetei trebuia să părăsească ţara într-un interval de 40 de zile. Rămânerea în Anglia după acest termen se considera înaltă trădare. Oricine îi primea sau îi adăpostea pe aceşti trădători era de asemenea pasibil de pedeapsa capitală. Această lege avea darul să simplifice lucrurile pentru

o guvernare convinsă că un Catolicism militant înseamnă trădare. Nu mai era nevoie să adune dovezi că un preot se purtase sau vorbise ca un trădător: simpla lui prezenţă în ţară era suficientă pentru a-l osândi. Potrivit istoricului Philip Hughes, din cei 146 de catolici executaţi între anii 1585 şi 1603, 123 au fost inculpaţi (acuzaţi şi condamnaţi) după această lege. Comploturile Parry şi Babington din 1585 şi 1586 (vezi paginile 181-182) au compromis şi mai mult reputaţia catolicilor în general şi au justificat atitudinea guvernării.

Din fericire pentru recuzanţi, sosirea în Anglia a iezuiţilor Garnet şi Southwell a compensat unele dintre efectele pe termen lung ale comploturilor Parry şi Babington. Concret, Garnet, care a devenit repede Superiorul iezuiţilor englezi, a reuşit să pună în funcţiune un sistem de plasare a preoţilor în casele nobililor catolici de încredere. Acest sistem nu lăsa preoţilor prea multă libertate de mişcare, dar le garanta, în măsura în care aceste vremuri nesigure o puteau permite, o oarecare siguranţă.

11. Pericolul unei invazii spaniole

Timpurile deveneau din ce în ce mai nesigure pe măsură ce situaţia internaţională se înrăutăţea pentru Elisabeta. Filip al II-lea era tot mai hotărât să invadeze Anglia. Papa Sixtus al V-lea nu era prea încântat de aerele de stăpân ale lui Filip faţă de Biserica Spaniei şi nu era deloc convins că o invazie spaniolă în Anglia ar fi de vreun folos. S-a conformat totuşi cererii sale, i-a acordat un ajutor bănesc şi, tot la cererea lui Filip, l-a făcut cardinal pe William Allen (în 1587). Atitudinea lui Allen faţă de plănuitul atac împotriva Angliei este grăitoare. Într-un pamflet din 1584, intitulat "Adevărată, cinstită şi umilă apărare a catolicilor englezi... în care se spune cât de nedrepţi sunt protestanţii când îi învinuiesc pe catolicii englezi de trădare", el argumenta că atât preoţii, cât şi laicii catolici continuau să fie devotaţi reginei, în ciuda Bulei de Excomunicare. El nu tăgăduia dreptul papei de a detrona un monarh, dar sublinia că acesta nu declarase că Bula este în vigoare. Se subînţelegea că exista chiar posibilitatea ca papa să renunţe la Bulă. Dar în 1588, când flota spaniolă (Armada) a fost gata, Allen a publicat

”Avertisment către Nobilimea şi Poporul din Anglia”[39], o broşură ce urma să fie distribuită imediat după debarcarea pe pământ englez. El scria despre Elisabeta:

> ...o bastardă incestuoasă, zămislită şi născută în păcat... o eretică infamă, depravată, blestemată şi excomunicată, o ruşine a stirpei femeieşti şi a numelui princiar... şi singura nenorocire şi nimicire otrăvită a Bisericii şi Ţării noastre nobile... Să nu luptaţi, pentru numele lui Dumnezeu, să nu luptaţi în acel război, căci dacă veţi muri veţi fi afurisiţi... Nu vă ridicaţi împotriva Celui de Sus: căci fără îndoială a venit ziua ca ea să piară... Lepădaţi-vă de ea din vreme, ca să nu fiţi amestecaţi în păcatele, pedepsirea şi afurisirea ei.

Robert Parsons s-a alăturat lui Allen, îndemnându-i pe catolicii englezi să se răzvrătească împotriva Elisabetei. Apelul lor n-a fost băgat în seamă. În *Declaraţie pentru osândirea* şi *detronarea uzurpatoarei Elisabeta* (1588)[40], Allen îi chema pe catolici la anne pentru a lupta de partea spaniolilor: răspunsul a venit din partea unui preot de mir, pe nume Wright. Spania, scria el, a pornit un război din raţiuni politice. Catolicii englezi aveau prin urmare datoria să-şi apere regina şi ţara de o asemenea agresiune.

12. Neînţelegeri între catolici: apelanţi contra iezuiţi

Loialitatea faţă de regină era o problemă care a creat multe tensiuni în cercurile catolice engleze. Atitudinea intransigentă a iezuiţilor îi deranja în mod special pe unii laici şi preoţi de mir care, ca şi Wright, erau dornici să-şi arate supunerea faţă de Regină. Între unii dintre preoţii de mir şi iezuiţi au apărut duşmănii. Preoţii în chestiune păstrau un ataşament puternic pentru sistemul ierarhic tradiţional al Bisericii catolice; iezuiţii păreau să nesocotească acest sistem. Şi cel mai mult îi deranja faptul că ei concurau munca pastorală a clericilor de mir. Cei mai mulţi dintre aceştia erau de părere

39 *An Admonition to the Nobility and People of England*

40 *Declaration of the sentence and deposition of Elisabeth the usurper*

că locul ordinelor religioase este departe de lume, în mănăstiri. Acest lucru este caracteristic pentru modul în care subliniau păstrarea continuităţii cu Biserica engleză tradiţională, de dinainte de Reformă.

Aceste frământări au dat naştere la aşa-numita Controversă arhipastorală. Dificultăţile au început când a trebuit desemnată o persoană care să preia conducerea Misiunii engleze. William Allen, unul dintre candidaţii fireşti, murise în 1594. Dintre soluţiile propuse, cea a lui Robert Parsons s-a bucurat de acceptul Romei: ea prevedea numirea unui arhipăstor care trebuia să se ocupe şi cu supravegherea clerului de mir. În această funcţie a fost numit, în 1598, George Blackwell. Oricum, unii preoţi au considerat întregul aranjament odios. Faptul în sine îi jignea în primul rând pe tradiţionalişti, deoarece funcţia de arhipăstor era cu desăvârşire nouă. În al doilea rând, Blackwell era iezuit, deci ar fi fost firesc să favorizeze Societatea lui Iisus prin fiecare din deciziile sale. Instrucţiunile categorice pe care le primise au părut să confirme această bănuială. Ele preamăreau strădaniile iezuiţilor încurajându-l pe Blackwell să lucreze în strânsă legătură cu aceştia dar ignorau munca majorităţii preoţilor misionari, adică a celor de mir. Fără îndoială că unii dintre ei erau cu totul împotriva acestei organizări pe care o considerau elitistă, ascunsă, arogantă şi filospaniolă.

A existat un grup care s-a hotărât să protesteze la Roma împotriva numirii lui Blackwell, argumentând că, oricum, ca fusese hotărâtă de către Cardinalul Protector al Angliei şi nu de către papă. Din partea acestui grup au fost trimişi la Roma doi reprezentanţi: preoţii William Bishop şi Robert Charnock. Papa lipsea, iar cei doi s-au trezit în faţa lui Robert Parsons, care a avut grijă să înlăture orice posibilitate ca papa să dea cu ochii de ei la întoarcere. Li s-a intentat un fel de proces şi au fost izgoniţi din Roma fără să fi intrat în audienţă la papă. Asta nu i-a împiedicat pe „apelanţii” antiiezuiţi să trimită în continuare plângeri la Roma. A urmat un război al pamfletelor între cele două tabere. O contribuţie importantă a avut-o apelantul William Watson, care a declarat că regina se arătase întotdeauna blândă şi binevoitoare faţă de catolici; însă loialitatea faţă de papă nu presupune sprijinirea duşmanilor Angliei. Iar iezuiţii evitau în mod evident să-şi arate loialitatea. Argumente de acest gen conveneau guvernului: există dovezi că apelanţii au avut acces la tipografii care în mod normal ar fi

refuzat să se atingă de materiale catolice. Prin 1602, cazul apelanţilor fusese, măcar în parte, câştigat la Roma. Papa Clement al VIII-lea i-a poruncit arogantului şi insensibilului Blackwell să nu abuzeze de funcţia sa, să-şi aleagă trei asistenţi dintre apelanţi şi să se abţină de la consultările cu iezuiţii.

Pentru unii apelanţi, însă, nu era suficient. Arhipăstorul rămăsese. Mai rău, rămăseseră şi iezuiţii. Pe urmă, ei sperau ca regina să adopte acea toleranţă religioasă care să permită reintroducerea ierarhiei bisericii episcopale tradiţionale. Guvernul a fost bucuros să exploateze aceste neînţelegeri pentru a-i dezbina pe apelanţi şi iezuiţi, dar n-a fost niciodată dispus să permită ca două religii să coexiste în regat. Un Guvernator Suprem ar fi putut eventual să controleze o confesiune pentru propriile interese; două confesiuni, şi acest control slăbea – mai ales dacă una dintre ele îl susţinea pe papă ca autoritate rivală. O proclamaţie din 1602 afirma deschis că preoţii catolici de orice fel sunt consideraţi periculoşi pentru acea autoritate. Totuşi, aceia dintre ei care erau gata să-şi declare loialitatea şi să se încredinţeze bunăvoinţei reginei se puteau aştepta la un tratament privilegiat (care nu era specificat). Proclamaţia punea astfel de condiţii celor care se supuneau, încât aceştia cu greu ar mai fi putut să practice ca preoţi catolici. Acesta este probabil motivul pentru care doar 13 apelanţi au făcut o declaraţie de loialitate, în 1603. Iar o declaraţie nu este chiar un jurământ.

13. Forţa Catolicismului

a) Punctul de vedere al lui Dickens

Aşa cum arătam în capitolul 1, acest subiect a generat multe controverse în rândul istoricilor. În eleganta şi magistrala sa lucrare intitulată „Reforma engleză”[41] (apărută în 1964),

41 *The English Reformation*

A.G. Dickens construia o interpretare proprie, pentru care nu aveau să se semnaleze contraargumente semnificative până în 1980. El susţinea că Reforma în sine nu a fost nici rezultatul respingerii Catolicismului tradiţional la nivel local şi nici o structurare impusă de regină, ci o combinaţie a acestor doi factori, alimentată de ideile răspândite de protestanţii din ce în ce mai numeroşi. Această opinie explică modul în care discută despre contemporanii catolici ai Elisabetei. Dickens ar fi găsit cu greu argumente pentru a susţine existenţa unei continuităţi între Catolicismul Bisericii de dinainte de Reformă şi acea renaştere relativă datorată strădaniilor misionare. În cazul în care Catolicismul ar fi rămas la fel de puternic în timp, nu ar mai fi avut sens ideea anticatolicismului maselor populare şi a sprijinului pe care acestea l-ar fi acordat Protestantismului. Aşa că Dickens defineşte ca anemică şi marginală credinţa catolică a primelor două decenii ale domniei Elisabetei, dar subliniază importanţa preoţilor de mir şi a iezuiţilor în reînvierea ei.

b) Revizioniştii

Christopher Haigh a condus atacul pe care istoricii numiţi „revizionişti" l-au pornit împotriva tezelor lui Dickens. În „Revizuirea Reformei engleze"[42](1987), el susţinea ideea continuităţii Catolicismului englez, care nu ar fi fost nici zdrobit de Reforma elisabetană, nici aflat într-un declin inexorabil. Dovezile lui sunt furnizate în cea mai mare parte de studii regionale (ca de exemplu propria lui lucrare despre comitatul Lancashire în vremea Tudorilor) iar izvoarele istorice invocate erau protocoalele inspecţiilor făcute de episcopii Elisabetei. În concluzie, îl contrazicea pe istoricul John Bossy, care se referise la Catolicism ca la o religie aproape moartă la ora la care preoţii misionari au venit să o salveze. Haigh a făcut o serie de observaţii interesante asupra originilor acestei teorii a „discontinuităţii". Ea apare pentru prima oară, spunea el, în scrierile misionarilor înşişi, care doreau desigur să evidenţieze contribuţia ordinului lor la salvarea Catolicismului. Ei erau tentaţi să minimalizeze importanţa elementelor catolice păstrate în serviciul divin şi rolul foştilor clerici ai Mariei Tudor. Succesul misiunilor părea astfel remarcabil, de natură să

42 *The English Reformation Revised*

inspire o mai mare devoţiune printre cititori. Un bun exemplu este autobiografia lui John Gerard, un iezuit care a trăit 18 ani în Anglia. Gerard vorbeşte despre influenţa *Exerciţiilor Spirituale* asupra unui gentleman catolic care tocmai moştenise o avere importantă după moartea tatălui său.

> Gândurile lui erau foarte departe de desăvârşirea creştină… Şi cum se ţinea deoparte de preoţii seminarişti, stăpânirea nu avea motiv să îl tulbure… La acea vreme [1589] persecuţiile se abăteau cu deosebire asupra preoţilor seminarişti iar de bătrânii hirotonisiţi înainte ca Elisabeta să ia sceptrul aproape că nu se sinchiseau. Se făceau deosebiri asemănătoare cu cele din zilele noastre dintre preoţii de mir şi iezuiţi, căci persecuţia e cu mult mai cumplită împotrivă-ne… Cum ziceam, gentlemanul acela trăia în pace cu familia pe moşia lui… Era orb la ispitele Satanei… Cu toate astea, s-a lăsat prins în mrejele harului. A mers drept către plasă, a rămas prizonier şi nu arăta nici o dorinţă ca să scape. Era după prima ori a doua zi… când a început să simtă cum se tulbură apele… A ales prin urmare să îşi închine viaţa întreagă preamăririi lui Dumnezeu… A trebuit să învingă multe greutăţi… capelanul lui, unul din acei preoţi bătrâni, veşnic în război cu tinerii, mai ales cu iezuiţii pe care îi priveau ca pe nişte înnoitori băgăcioşi… m-a implorat din adâncul sufletului să locuiesc în casa lui. Părintele Gamet m-a îndemnat să mă folosesc de un noroc care îmi pica din cer… Cred că dacă vrei să converteşti prin părţile astea trebuie să începi cu nobilii şi apoi cu servitorii lor.

Haigh nu încearcă să nege importanţa preoţilor misionari. În definitiv, foştii clerici ai Mariei Tudor muriseră şi trebuiau să fie înlocuiţi. Catolicismul nu putea exista fără preoţi. Haigh specifică însă că misionarii n-au reuşit să exploateze acea credinţă care supravieţuise în zonele îndepărtate ale Angliei şi Ţării Galilor, ca ţinuturile din nordul şi vestul comitatului Yorkshire, sudul şi vestul comitatelor Lancashire şi Herefordshire şi sudul Ţării Galilor. Pentru că doreau să rămână aproape de porturile prin care intraseră, să se însoţească cu oameni din propria lor clasă socială şi mai ales din raţiuni de securitate, ei tindeau să se stabilească mai

degrabă pe moşiile nobililor decât în sud-estul Angliei, care era un fel de bastion al Protestantismului. Din moment ce preoţii se ocupau în general cu întărirea şi intensificarea devoţiunii la catolicii existenţi şi nu cu convertirea *en masse* a ereticilor, în acea zonă influenţa lor era limitată. Între timp, recuzanţa oamenilor de rând din Lancashire sau Yorkshire, de exemplu, s-a stins fiindcă n-a fost sprijinită suficient de preoţi. Spre sfârşitul domniei Elisabetei, se conturase deja situaţia din viitor: un viitor în care Catolicismul avea să reprezinte, până în secolul al XIX-lea, apanajul unei minorităţi suspuse. Şi în ciuda protestelor iezuiţilor şi a preoţilor seminarişti, era vorba de o categorie de oameni foarte tentaţi să se conformeze. Nu era simplu să faci faţă amenzilor mari şi ruperii contactelor sociale cu cei de acelaşi rang cu tine.

14. Dovezi

Este discutabil modul în care Haigh se foloseşte de studii regionale pentru a demonstra că recuzanţa în rândul catolicilor exista cu mult înainte de sosirea preoţilor seminarişti şi a iezuiţilor. Întâi, pentru că nu se pot generaliza rezultatele unor astfel de studii la nivelul întregii ţări. Pe urmă, pentru că nu e deloc uşor să determini cu precizie extinderea recuzanţei şi mai ales să o localizezi în timp. Recuzanţii nu erau descoperiţi decât dacă guvernul şi/sau episcopii făceau o anchetă în acest sens. Faptul că undeva nu avusese loc nici o anchetă nu însemna că acolo nu existau recuzanţi. Într-adevăr, este greu să strângi dovezi pentru a evalua forţa Catolicismului – ca şi pe cea a Protestantismului, de altfel. Un bun exemplu este cel al testamentelor, Preambulul sau introducerea din testamentul cuiva poate vorbi despre convingerile sale religioase. Dacă se spunea că sufletul este încredinţat Fecioarei Maria şi sfinţilor din cer pare să indice credinţa catolică, la fel dacă se cereau slujbe plătite pentru pomenirea sufletului după moarte. Testamentul unui protestant nu conţinea asemenea cereri, dar sublinia în schimb importanţa credinţei ca unic mod de mântuire. Nu trebuie să uităm însă că de multe ori aceste acte erau scrise de specialişti, adică de notari, care foloseau anumite formule de exprimare şi anumite cuvinte. Un om care zăcea pe patul de moarte ar fi trebuit să aibă o voinţă ieşită din

comun pentru a se lupta cu o asemenea birocraţie. Iar când clericul era cel care îi redacta ultimele dorinţe, muribundul încerca să fie la înălţimea aşteptărilor acestuia.

În tentativa de a susţine prin dovezi suplimentare informaţiile oferite de testamente, istoricul este silit de multe ori să recurgă.la istorii mai curând anecdotice, care pot fi picante dar se ridică rareori la nivelul unei analize serioase. Să luăm de pildă relatările proceselor desfăşurate în tribunalele laice şi ecleziastice sau pasajele din scrisori. La fel de amuzante sunt mărturiile rămase de la cei aflaţi cel mai jos pe scara socială: aceia care nu ştiau carte şi despre care nu se poate şti ce gândeau. O analiză a forţei Catolicismului ar trebui să încerce să ţină totuşi cont de părerile majorităţii oamenilor. Acest gen de informaţii anecdotice de care dispunem – discutate în lucrarea „Religia şi declinul magiei”[43], scrisă de Keith Thomas – sugerează că pentru un om de la ţară, Catolicismul nu avea o semnificaţie doctrinară precisă ci era legat mai curând de ritualurile simbolice îndeplinite de Biserică, ca „binecuvântarea aratului”. Aceste tradiţii semi-vrăjitoreşti dădeau lumii satului lin sprijin supranatural în lupta pentru supravieţuire, pe parcursul unui an de muncă. Reforma îl rupsese poate pe ţăran de aceste obiceiuri dragi, pe care le înfiera ca superstiţii, fără să le înlocuiască însă cu ceva care să fie la nivelul lui de înţelegere. Dacă aşa au stat lucrurile, atunci continuitatea Catolicismului popular de-a lungul perioadei elisabetane nu se baza pe raţiuni politice sau doctrinare. Chiar dacă ar fi fost trimişi în zonele unde această credinţă supravieţuise, misionarii aveau dificila sarcină de a face educaţia acelor oameni.

Din discuţia de până acum rezultă că orice concluzie legată de forţa Catolicismului elisabetan este riscantă. Haigh îşi argumenta cât se poate de convingător teoria continuităţii, cu amendamentul că, la nivel popular, această continuitate se baza pe valorile comunităţii şi nu pe o conceptualizare a mântuirii. Ceea ce este incitant în această zonă de studiu este că un istoric va putea reinterpreta evenimentele pe măsură ce apar noi cercetări şi noi studii regionale.

15. Concluzii

43 *Religion and the Decline of Magic*

Protestanta Elisabeta I era nevoită să considere Catolicismul o ameninţare, atât la adresa a ceea ce ea simţea că este adevărata religie, cât şi la adresa tronului ei. Consilierii ei protestanţi îi împărtăşeau punctul de vedere. Acest sentiment de insecuritate era potenţat de deteriorarea relaţiilor cu Spania catolică, de prezenţa Mariei Stuart şi de faptul că regina nu avea copii; la acestea se adăuga faptul că, în multe regiuni ale ţării, Protestantismul nu era deloc binevenit la începutul domniei elisabetane.

Către sfârşitul domniei însă, Catolicismul era nimicit. El nu mai reprezenta decât convingerea unei minorităţi de nobili – răspândirea sa în rândul maselor era în scădere, chiar şi în zonele aflate la distanţă de sediul guvernului sau de evanghelizarea protestantă. După propriile ei criterii, strategiile reginei pot fi considerate un succes. În afară de revolta conţilor din nord, ea nu a avut de înfruntat altă răzvrătire catolică importantă. Diferitele comploturi din jurul Mariei Stuart erau îngrijorătoare, dar guvernul se folosea de ele pentru a susţine că religia catolică nu era decât o faţă poleită a trădării.

Elisabeta are meritul de a fi refuzat să adopte o atitudine prea aspră faţă de Catolicism. Nu putem şti ce s-ar fi întâmplat dacă ea le-ar fi permis încă de la început consilierilor şi episcopilor să încerce să zdrobească această religie printr-o legislaţie agresivă şi punitivă. Este mai mult decât probabil că acest lucru ar fi încurajat răzvrătirea. Martirajul este un avantaj pentru cel persecutat, nu pentru persecutor. Reforma elisabetană a încurajat conformismul stabilind pentru recuzanţă pedepse de care merita să te fereşti, fără să fie totuşi excesiv de aspre; timpul şi obişnuinţa urmau să taie legăturile ce-i uneau pe oameni de Catolicismul tradiţional.

Pericolul unei invazii spaniole şi activitatea misionară au silit-o pe regină să accepte legislaţia severă a anilor 1580, dar în tot acest timp a avut un aliat de nădejde: loialitatea politică şi în bună măsură instinctivă pe care cei mai mulţi dintre nobilii catolici o aveau pentru regina lor protestantă. Rivalitatea dintre apelanţi şi iezuiţi era la rândul său aţâţată de această loialitate politică: regina a avut înţelepciunea să nu o pună la încercare.

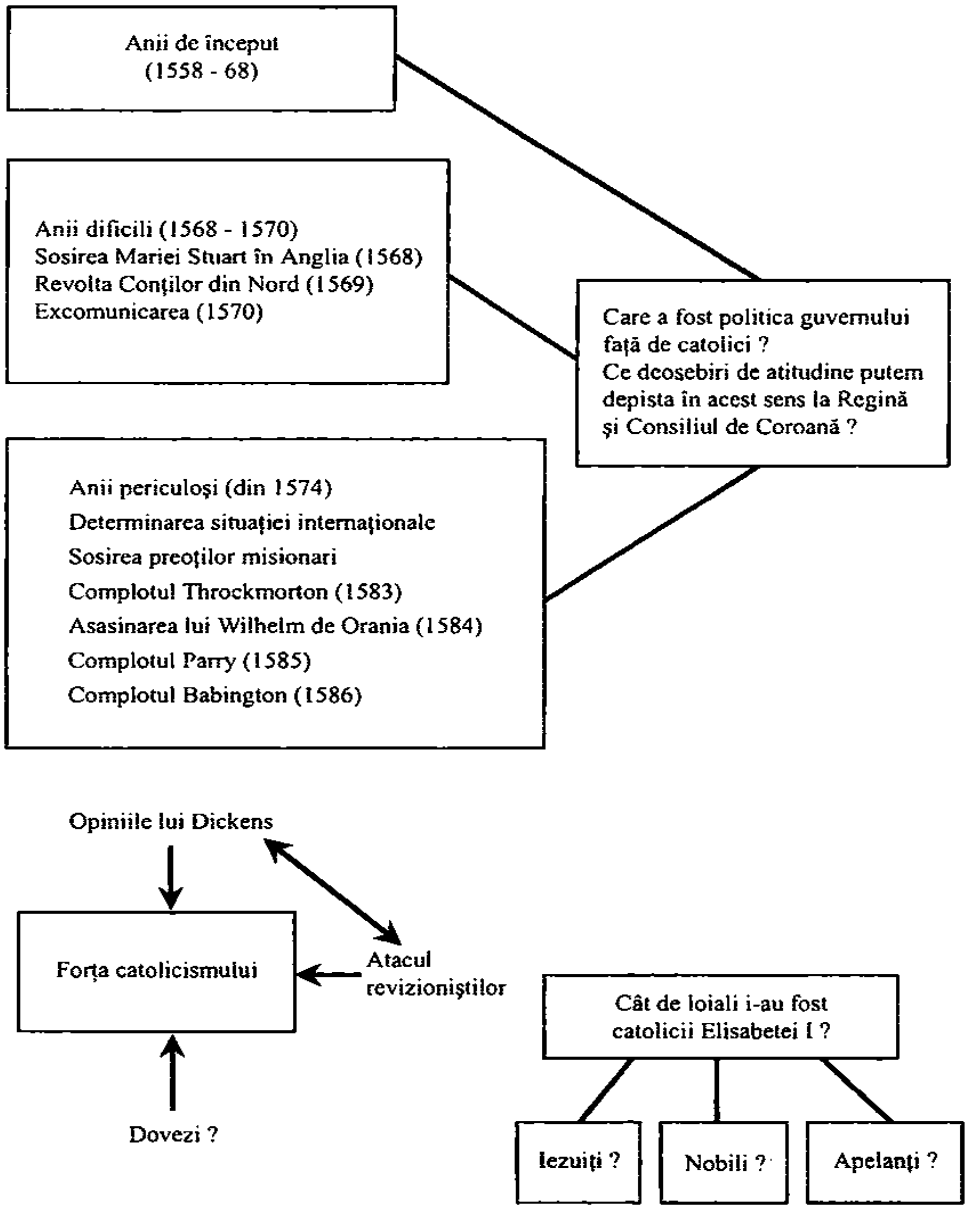

Sumar - Elisabeta şi catolicii

***Să luăm notiţe despre** „Elisabeta şi catolicii”*

Acest capitol a urmărit mai multe probleme. Am încercat să explicăm politica Elisabetei faţă de catolici în comparaţie cu intenţiile mult mai radicale manifestate de Consiliul de

Coroană. Am arătat de asemenea impactul pe care venirea Mariei Stuart în Anglia, sosirea misionarilor şi deteriorarea relaţiilor cu Spania catolică l-au avut asupra acestei politici. Am analizat şi reacţiile catolicilor englezi, în intenţia de a stabili amploarea pericolului pe care îl reprezentau pentru Reforma elisabetană, pentru Biserica Angliei şi chiar pentru Coroană. Multe dintre aceste probleme fac subiectul unor dezbateri istorice majore şi se confruntă cu dificultăţi din cauza surselor limitate de care dispunem. Am discutat prin urmare pe rând diferitele interpretări istorice.

Notiţele dumneavoastră trebuie să reflecte ideile principale ale acestui capitol. De aceea subiectele de mai jos sunt urmate de întrebări care vă vor ajuta să cântăriţi relevanţa informaţiilor pe care le-aţi notat. O dată alcătuite notiţele, faceţi o schemă cronologică a principalelor evenimente dezbătute în capitol. Acest rezumat vă va fi util ca punct de plecare pentru recapitulare.

1. Introducere
   Aici nu sunt necesare notiţele, dar asiguraţi-vă că aţi înţeles şi reţinut întrebările la care acest capitol încearcă să răspundă.
2. 1559-1568: Guvernarea „se poartă cu mănuşi”
   Ce măsuri s-au luat pentru încurajarea conformismului în rândul catolicilor? Cât de eficiente s-au dovedit aceste măsuri?
3. Atitudinea papei
4. Maria Stuart, regina scoţienilor.
   De ce sosirea ei în Anglia a modificat atitudinea guvernului faţă de catolici?
5. Revolta conţilor din nord, 1569

5.1. Complotul căsătoriei cu Norfolk. Care a fost reacţia reginei?
5.2. Motivele rebelilor.
5.3. Desfăşurarea şi consecinţele rebeliunii.
6. Excomunicarea papală din 1570
6.1. Ce motive l-au determinat pe papă să emite bula *Regnans in Excelsis?*
6.2. Relataţi în detaliu conţinutul bulei.
7. Sosirea preoţilor misionari.
7.1. Fondarea seminarului Douai şi activitatea preoţilor Douai.
7.2. Reacţia guvernului la misiunile Douai.

8. Preoţii misionari şi politica
De ce a pornit guvernul de la premisa că preoţii sunt periculoşi din punct de vedere politic?
9. Iezuiţii
9.1. Prin ce erau iezuiţii eficienţi ca misionari?
9.2. Ce aflăm din analiza evoluţiilor lui Parsons şi Campion despre dificultăţile întâmpinate de misiunile iezuite?
10. Reacţia Parlamentului faţă de misionari
Cum se reflectă panica provocată de comploturile Throckmorton, Parry şi Babington în legislaţia adoptată? Care a fost impactul acestei legislaţii?
11. Pericolul unei invazii spaniole.
Care era părerea lui Allen, conform scrierilor lui, despre loialitatea politică faţă de regină?
12. Neînţelegeri între catolici: apelanţi contra iezuiţi
12.1. Care au fost problemele care au condus la Controversa arhipăstorului?
12.2. Ce rezultat au avut protestele apelanţilor la Roma?
12.3. Care era relaţia dintre guvernul elisabetan şi apelanţi?
13. Forţa Catolicismului
De ce este importantă stabilirea forţei Catolicismului pe parcursul domniei Elisabetei?
13.1. Care era opinia lui Dickens?
13.2. Revizioniştii. În ce constă contribuţia revizioniştilor? Pe ce dovezi se bazează ea?
14. Dovezi
În ce măsură se poate face o evaluare corectă a forţei Catolicismului elisabetan?
15. Concluzii
Din ce punct de vedere se poate considera că politica Elisabetei faţă de catolici a fost un succes?

Să răspundem la întrebări eseu despre *„Elisabeta şi catolicii”*

Ce simplu ar fi dacă toţi examinatorii ar fi de acord să pună întrebări legate de religia şi politica externă a Elisabetei I în concordanţă cu această carte! Acest lucru nu se va întâmpla, din păcate. O întrebare mai amplă vă poate pune în situaţia să selectaţi idei şi informaţii din mai multe capitole. Iată un exemplu:

1. Cine reprezenta un pericol mai mare pentru Reforma religioasă elisabetană, catolicii sau puritanii? Argumentaţi-vă răspunsul.
   În acest caz, aveţi nevoie de informaţiile conţinute în capitolele 2, 3 şi 4. O întrebare referitoare doar la Elisabeta şi catolici vă poate cere să faceţi unul dintre următoarele trei lucruri:

i) Să evaluaţi ameninţarea reprezentată de catolici.
ii) Să evaluaţi „succesul” politicii Elisabetei faţă de catolici.
iii) Să evaluaţi forţa Catolicismului.

Iată nişte întrebări tipice:

2. „Politica dusă de Elisabeta faţă de catolici a fost înţeleaptă, prudentă şi în nici un caz prea aspră.” Comentaţi acest punct de vedere.
3. Care erau obiectivele reginei în abordarea problemelor Catolicismului? În ce măsură a reuşit ea să atingă aceste obiective?
4. De ce şi în ce măsură a supravieţuit Catolicismul pe parcursul domniei Elisabetei?
5. Cât era de mare pericolul reprezentat de catolicii englezi pentru Elisabeta I?

Încercaţi să rearanjaţi aceste întrebări în ordinea dificultăţii. Care dintre ele vi se pare cea mai grea? Care este cea mai uşoară? Explicaţi-vă opţiunile.

Mulţi ar considera că întrebarea numărul 3 este cea mai directă. Ea aminteşte chiar celor care au uitat că o evaluare a reuşitei necesită stabilirea prealabilă a obiectivelor părţilor implicate. Structura eseului pare să fie dictată chiar de modul de formulare a întrebării. Dacă încercaţi să identificaţi cuvintele cheie veţi vedea însă că trebuie să definiţi cuvântul „problemă”. Cum aţi trata această chestiune în introducere? Ce alte eseuri – aparent la fel de directe – cer discutarea înţelesului unui cuvânt aparent la fel de simplu?

Majoritatea studenţilor consideră dificile întrebările „perfide”. Aşa cum am mai spus, cea mai bună metodă este să luaţi o decizie şi să vă declaraţi intenţiile încă din introducere. Acest lucru vă va permite să vă comentaţi punctul de vedere şi să vă clarificaţi structura eseului. Ar fi o idee bună să scrieţi o

introducere pentru întrebarea 2.

În fine, nu uitaţi că examinatorii apreciază un candidat care arată că: (a) este conştient de limitele dovezilor de care dispune, (b) înţelege corect istoriografia şi (c) este capabil să remarce şi să amendeze presupunerile conţinute în modul de formulare a întrebării. Care întrebări vă oferă posibilitatea de a vă demonstra aceste calităţi?

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Elisabeta şi catolicii”*

1. Mişcări anticatolice în Parlament (1563).

Citiţi cu atenţie extrasul din cuvântarea vicarului Nowell, rostită cu prilejul deschiderii sesiunii parlamentare din 1563 (pagina 89). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce argumente aduce vicarul pentru a justifica severitatea măsurilor anticatolice?
b) După părerea lui Nowell, ce anume risca regina în cazul în care n-ar fi acţionat împotriva catolicilor?
c) Ce argumente contrare puteţi găsi cererilor lui Nowell?

2. Bula Regnans in Excelsis (1570)

Citiţi cu atenţie extrasul din Bula *Regnans in Excelsis* de la pag. 93-94.

Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Conform Bulei, pe ce se baza autoritatea papei?
b) Ce acuzaţii se aduceau Elisabetei?
c) Ce riscuri apar în utilizarea acestui document?

3. Autobiografia iezuitului John Gerard din 1609

Citiţi cu atenţie extrasul din autobiografia lui Gerard (pag.106-107).

Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Cum demonstraţi că Gerard încearcă să atribuie un rol semnificativ iezuiţilor?
b) Ce valoare poate avea, pentru un istoric, o autobiografie ca cea a lui Gerard?

Notaţi că întrebările legate de valoarea istorică a unei surse sunt întotdeauna dificile. Gândiţi-vă, mai întâi, cum ar putea folosi un istoric autobiografia lui Gerard. Ce informaţii interesante oferă aceasta? Credeţi că un istoric ar acorda o

importanţă deosebită unei asemenea surse? Dacă da, pentru ce fel de lucrare? În al doilea rând, câtă încredere se poate acorda lui Gerard? În ce măsură implicarea sa în evenimentele pe care le povesteşte şi scopul scrierii îi afectează credibilitatea?

CAPITOLUL 5

Elisabeta, Franţa şi Spania

1. Introducere

În zilele noastre, termenul de „politică externă” sugerează şedinţe guvernamentale, întâlniri la vârf între şefii de state, miniştri de externe, ambasadori, schimburi comerciale, personal diplomatic în ministere specializate şi, dacă nu se poate altfel, război. În Anglia elisabetană, el însemna însă doar reunirile ocazionale ale Consiliului de Coroană, fără discuţii la nivel înalt, fără miniştri de externe, rareori câte un ambasador la vedere, câteva schimburi economice, nici un fel de personal diplomatic şi, dacă nu se putea altfel, război.

Cele mai multe dintre elementele care stau la baza politicii externe a unui stat modern nu existau în secolul al XVI-lea. În primul rând, guvernele tuturor ţărilor europene sufereau de o cronică sărăcie informaţională referitoare la vecinii lor. Vina o purtau, în parte, deficienţele în organizarea vieţii diplomatice. Deşi schimburile de ambasadori reprezentau o practică uzuală, puţini erau cei ce râvneau această poziţie. Soarta unui ambasador nu era de cele mai multe ori prea fericită, în mod sigur nu pentru un englez. În calitatea ei de ţară de importanţă secundară, Anglia nu putea spera ca limba ei să fie vorbită la curţile bătrânului continent. Deci ambasadorul englez se confrunta cu bariera limbajului şi în aceeaşi măsură cu diferenţe - uneori neplăcute - legate de obiceiuri, religie, mâncare şi climă. El nu putea conta pe un salariu regulat şi adesea se simţea total izolat. Legăturile sale cu Londra constau în scrisori sporadice, venite cu întârzieri uriaşe, care erau trimise de funcţionarii surmenaţi ce purtau responsabilitatea, în

ministerele de stat, atât a afacerilor interne cât şi a celor externe. Nu e de mirare că modul în care ambasadorii şi trimişii Elisabetei îşi îndeplineau misiunile nu vădea cea mai perfectă calificare. Meseria de ambasador era de multe ori ultima soluţie la care ajungea cineva dispus să rămână sărac, izolat, uitat

şi singur în ţinuturi neprietenoase. Astfel se poate explica numirea neinspirată a unor figuri ca John Max, un cleric

protestant trimis la Madrid la curtea regelui Spaniei care şi-a petrecut timpul aruncând remarci insultătoare la adresa Papei. După ce a fost expulzat, postul său a rămas vacant. Nici Filip al II-lea nu găsea întotdeauna un candidat ideal care să-l reprezinte în Anglia. După ce capabilul De Silva a cerut în 1568 să fie transferat de la Londra la Veneţia, succesorul său, De Spes, a încurajat dezgustul şi suspiciunea pentru tot ce era englez. Acesta era de altfel singurul motiv al succesului de care se bucura. Rapoartele pe care le trimitea suveranului său despre miniştrii de stat „eretici”, ca Cecil, erau colorate dar n-au constituit cea mai bună bază pentru deciziile politice ale regelui. Rezultatele uneia dintre aceste greşeli de calcul datorate lui De Spes vor fi arătate la pagina…… După expulzarea sa din Anglia în 1572, următorul ambasador, Mendoza, avea să-şi ia în primire postul abia în 1578.

Guvernul englez, pentru a-şi procura informaţiile, nu se baza exclusiv pe ambasadorii săi. Rapoartele primite de la organizaţii comerciale ca Breasla Negustorilor erau de oarecare ajutor. Dar lipsa unor reprezentanţi la marile curţi regale era în defavoarea intereselor Angliei; în definitiv, necunoaşterea lasă adeseori loc suspiciunii, confuziei şi hotărârilor eronate.

2. Direcţii şi obiective în politica externă

O evaluare a politicii externe implică o analiză a reuşitelor şi eşecurilor sale. Acestea, însă, pot fi judecate numai în funcţie de direcţiile acestei politici. Stabilirea acestor direcţii pune şi ea anumite probleme. Trebuie să recunoaştem, încă de la început, că politica externă elisabetană nu avea un program bine definit. Anglia era o putere de mărimea a doua pe scena Europei, atât din punct de vedere militar cât şi economic – şi nu-şi putea permite luxul de a concepe planuri pe termen lung în relaţiile cu vecinii săi. Singurele direcţii semnificative ce se pot deduce erau foarte vagi, generale şi de altfel comune multor epoci istorice. Prima grijă a guvernării era să ferească ţara de invazia sau controlul unei puteri străine. A doua era să se asigure ca relaţiile dintre state să promoveze interesele Angliei. Aceste interese mergeau de la simplele probleme economice până la cea, mai puţin simplă, a prestigiului internaţional al ţării. O concluzie subsidiară este că, deşi cei

mai mulţi dintre monarhii secolului al XVI-lea pretindeau că urmăresc, prin politica externă, să adopte soluţia optimă pentru interesele ţării, această soluţie optimă se referea de fapt la interesele lor personale. Ţara pe care o conduceau le „aparţinea” şi, din moment ce era o chestiune de bun-simţ să ai grijă de proprietatea ta, era logic să se folosească de ea după plac. În *Henric al VIII-lea* şi *guvernarea Angliei*[44], carte ce face parte din colecţia Acces la istorie, Keith Randell demonstrează în ce măsură Henric al VIII-lea a secătuit bugetul ţării în goana după prestigiu şi onoruri internaţionale. Se pune întrebarea dacă fiica sa, Elisabeta I, a moştenit obsesia acestuia pentru glorie.

O analiză istorică ce ia în discuţie doar obiectivele generale ale politicii are, în orice caz, o valoare limitată. E ca şi cum nu ai scrie decât introducerea şi capitolul de concluzii ale unui studiu, fără a furniza nici una dintre datele care te-au condus la concluziile respective. Iată de ce trebuie să examinăm şi obiectivele pe termen scurt ale Elisabetei - pentru a înţelege cum diferite acţiuni precise au contribuit la îndeplinirea unor ţeluri mai ample.

Istoricii sunt interesaţi, în egală măsură, de consecvenţa, inconsecvenţa, elementele de continuitate şi modificările care intervin în politica unui stat. Atunci când se produc modificări, istoricii trebuie să ştie de ce s-au petrecut şi cine sau ce anume le-a determinat. Prin demontarea mecanismului decizional al unui monarh – şi urmărirea evoluţiei lui – se pot descoperi obiectivele pe care acesta le-a avut în minte încă din momentul urcării pe tron. În plus, existenţa anumitor prejudecăţi tradiţionale în privinţa altor ţări – şi desigur, în privinţa persoanei îndreptăţite să decidă politica externă – care se ascundeau în spatele acestor obiective timpurii.

3. Premise majore ale politicii externe

Ideea cea mai înrădăcinată în epocă era că Franţa este duşmanul „natural” al Angliei. Exista credinţa fermă că preocuparea de bază a Franţei era să încerce să tragă foloase din agitatele relaţii anglo-scoţiene. De aceea francezii trebuiau

44 *„Henry VIII and the Government of England”*

ţinuţi în frâu prin cultivarea alianţei tradiţionale cu ducii de Burgundia. Faptul că 17 provincii olandeze se aflau sub stăpânirea Casei de Burgundia constituia un mare avantaj, având în vedere că cea mai exportată marfă englezească – îmbrăcămintea de lână - se vindea în marele centru comercial care era Antwerp. Iată de ce politica engleză sprijinea această independenţă tradiţională, bazată în fond pe lipsa de comunicare dintre provincii şi pe dorinţa lor de a avea o identitate separată; evitau astfel să fie înghiţite de marile monarhii ale Franţei şi Spaniei. Situaţia era complicată însă de faptul că stăpânitorul burgund al Ţărilor de Jos nu era nimeni altul decât regele Spaniei. Era extrem de neplăcut însă faptul că, în timp ce Filip era un bun catolic, regimul instaurat de Elisabeta era puternic marcat de protestantism. Filip avea totuşi intenţia fermă să păstreze alianţa tradiţională anglo-burgundă din aceleaşi motive ca şi Elisabeta: el reprezenta un bastion în calea ambiţiilor Franţei. Dar dacă el s-ar fi întors totuşi împotriva Angliei, folosindu-se de provinciile olandeze ca de un mijloc de constrângere economică şi, de ce nu, ca de o trambulină pentru a invada un regat eretic?

Şi dacă cele mai negre temeri s-ar fi adeverit: o alianţă catolică a Franţei şi Spaniei, în care cheia înfrângerii să fie Ţările de Jos? În definitiv, Anglia era cea mai puternică ţară protestantă din Europa. Spaniolii şi francezii vedeau din ce în ce mai mult în Elisabeta nucleul unei conspiraţii protestante internaţionale. Printr-o logică similară, protestanţii englezi priveau strângerea relaţiilor dintre cele două puteri ca pe dovada clară a existenţei unei solidarităţi catolice, hotărâte să zdrobească erezia o dată pentru totdeauna, pe tot cuprinsul Europei; iar cei mai înfocaţi adepţi ai acestei teorii erau puritanii. Există dovezi că, după 1570, tot mai mulţi dintre consilierii Elisabetei renunţaseră definitiv la vechea idee a prieteniei anglo-burgunde în favoarea unui nou plan: constituirea unui sistem protestant de alianţe care să se opună presupusului complot catolic. Motivele acestei schimbări de atitudine vor fi discutate pe larg la paginile 122-124.

O idee a rămas însă valabilă de-a lungul întregii perioade în care Elisabeta s-a aflat pe tron, idee care a căpătat cu timpul amploare în mintea ei: aceea că monarhul are dreptul sau privilegiul special de a hotărî politica externă. Consilierii doar propuneau soluţii, asta era tot. Această categorică declaraţie de principii putea fi totuşi falsă. Deşi consilierii erau

rareori de acord între ei, se aşteptau ca monarhul să fie măcar receptiv la opiniile lor şi să dovedească preţuire pentru punctul lor de vedere. În sfârşit, unele sfaturi erau rodul unor profunde convingeri personale, unele porneau de la obsesia permanentă că este în joc securitatea ţării, iar altele de la motive egoiste, dar nu mai puţin importante, care vizau dobândirea unei poziţii sociale şi profitul. Elisabeta ar fi dovedit lipsă de înţelepciune politică dacă ar fi luat decizii arbitrare, arătând dispreţ pentru opiniile unor oameni atât de bogaţi şi de influenţi.

Faptul că Elisabeta şi-a impus punctul de vedere în problema căsătoriei demonstrează cât de limitate erau puterea şi influenţa consilierilor săi. Căsătoria era de fapt o armă importantă în arsenalul politicii externe. Defectul acestei arme era că putea fi folosită o singură dată. Mai toţi monarhii au făcut totuşi uz de ea. La începuturile domniei Elisabetei, predicile pe care le ţinea despre virtuţile ascetismului erau considerate de consilieri ca fiind încântătoare, însă în termeni politici erau nepractice. Cel mai serios peţitor pe care l-a avut în 1559 a fost probabil Arhiducele Carol, mezinul ramurii austriece a habsburgilor.

Această partidă l-ar fi mulţumit pe Filip al II-lea şi l-ar fi determinat să rămână un aliat potenţial împotriva agresiunii franceze din Scoţia; iată de ce ea a fost călduros recomandată de acei membri ai Consiliului, ca Arundel de exemplu, care se opuneau intervenţiei directe a Angliei în afacerile vecinului său nordic. Căsătoria nu a avut loc: în parte pentru că nici membrii Consiliului nu erau unanim de acord cu ea, dar mai ales fiindcă Elisabeta avea propriul ei candidat favorit. Acesta era englezul Robert Dudley, căsătorit într-un moment nepotrivit şi devenit văduv la momentul potrivit, în toamna anului 1560; acest moment nu a fost însă îndeajuns de potrivit încât să înăbuşe toate zvonurile sinistre care circulau în jurul morţii – prin cădere – a bolnăvicioasei sale soţii. Principalul inconvenient al acestui candidat era faptul că el nu se bucura de un sprijin semnificativ în Consiliul de Coroană şi că Cecil şi ceilalţi îl priveau ca pe o soluţie dezastruoasă: un om definitiv compromis de comentariile de prost gust despre moartea soţiei sale. Nu se ştie clar în ce moment regina s-a hotărât, deşi cu părere de rău, să renunţe la căsătoria cu Dudley; dar este evident că opoziţia consilierilor a determinat-o să acţioneze împotriva voinţei sale. El a rămas totuşi în inima ei şi a avut o influenţă deosebită asupra ei. O dată planurile de căsătorie năruite, Dudley a

devenit militantul unui protestantism agresiv, care avea să aibă implicaţii majore în evoluţia ulterioară a politicii externe.

Pentru a evalua politica externă a Elisabetei, cititorul trebuie să reţină criteriile de evaluare schiţate în paragrafele precedente: în special să facă distincţia dintre direcţiile de perspectivă, obiectivele imediate şi premisele generale şi să poată explica continuitatea şi evoluţia acestora. Pentru ca subiectul să devină mai uşor de înţeles, după analiza primilor ani de domnie, în capitolul de faţă vor fi tratate separat relaţiile anglo-franceze şi cele anglo-spaniole; problemele au fost ordonate cronologic.

4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559)

Am arătat în capitolul 1 că Elisabeta a moştenit un regat în război cu Franţa. Am arătat şi cât de umilitoare a fost pentru guvernul Mariei I pierderea unicei posesiuni engleze din Franţa – oraşul Calais. Părea că această pierdere expunea Anglia pericolului de a-şi subordona politica externă nevoilor Spaniei. Acelaşi capitol comentează tratativele de pace de la Cateau-Cambrésis dintre Anglia, Franţa şi Spania; Anglia nu a fost într-o poziţie favorabilă la aceste negocieri. Exista de exemplu pericolul ca francezii să conteste legitimitatea Elisabetei la tron şi să se ridice pretenţii din partea rivalei sale, catolica Maria Stuart, regină a Scoţiei şi soţie a lui Francisc, moştenitorul Coroanei Franţei (vezi paginile 170-172). Întâmplarea a făcut ca Henric al II-lea al Franţei să fie mult mai interesat de menţinerea păcii decât de urcarea pe tronul Angliei a nurorii sale. Ceea ce nu înseamnă că el era dispus să retrocedeze Calaisul, ci că era totuşi dispus să-i lase pe englezi să-şi salveze cumva reputaţia. În concluzie, s-a căzut de acord ca Franţa să păstreze oraşul timp de opt ani. După acest interval, Anglia urma să-l recupereze - ceea ce era puţin probabil – sau să primească despăgubiri băneşti – ceea ce era la fel de puţin probabil. Anglia, mai mult ca sigur, nu avea să primească însă nici oraşul, nici despăgubirile. Aşa s-a şi întâmplat. Semnarea tratatului a fost o mare uşurare pentru englezi, dar nu acelaşi lucru se poate spune despre prietenia ameninţătoare care părea să se înfiripe între Franţa şi Spania după Cateau-

Cambrésis. Nu era oare acesta începutul proorocitei conspiraţii catolice europene împotriva Protestantismului? Dacă da, vechile ipoteze despre Franţa şi Burgundia se dovedeau absolut irelevante. Asemenea temeri erau totuşi oarecum atenuate de aparenta bunăvoinţă a regelui Spaniei, care cultiva prietenia Angliei în maniera tradiţională. Filip al II-lea însuşi era un candidat la căsătoria, considerată iminentă, a Elisabetei: el nu era deloc dispus să vadă dinastia Guise[45] folosindu-se de Maria Stuart pentru a obţine controlul nu doar asupra Scoţiei şi Franţei, ci şi asupra Angliei.

Atitudinea lui Filip a fost un mare noroc pentru Anglia fiindcă anul 1559 a adus două evenimente foarte importante şi foarte tensionante pentru evoluţia ulterioară a politicii externe. Primul a fost ridicarea Lorzilor Congregaţionişti protestanţi împotriva Mariei de Guise, regenta catolică din Scoţia. Anglia era tentată să intervină militar în Scoţia. Dacă armata ei ar fi reuşit să ducă la victorie rebeliunea protestantă, şansele francezilor de a pomi un atac din Scoţia ar fi scăzut semnificativ; dacă trupele franceze ar fi fost nimicite, Casa de Guise ar fi pierdut una dintre cele mai puternice arme de care dispunea. Pentru englezi era foarte important ca această mare putere să fie ţinută sub control, pentru că al doilea mare eveniment al anului a fost moartea lui Henric al II-lea şi încoronarea tânărului Francisc al II-lea. Noul cuplu regal francez

---

45 Familia de Guise era ramura cadetă a ducilor de Lorena, ce deţineau în 1333 comitatul de Guise, în Thiérache, ridicat în 1528 la rangul de ducat. În 1704, titlul a trecut la Condé şi în 1832 la Casa d'Orleans. Printre principalii reprezentanţi:

- Claude I (1496 - 1550) duce şi pair de Guise. A luptat împreună cu Francisc I împotriva lui Carol Quintul.
- Francisc I (1519 - 1563), fiul său. A apărat oraşul Metz contra lui Carol Quintul şi, ca locotenent general al regatului, a reluat Calaisul de la englezi, în 1558. La începutul războiului religios, a preluat conducerea trupelor catolice şi a fost asasinat de un protestant.
- Charles de Guise sau de Lorena (1524 - 1574), fratele lui Francisc I, a fost ridicat la rangul de arhiepiscop de Reims (1538) şi apoi la cel de cardinal (1547).
- Henric I (le Balafre – în limba franceză înseamnă om însemnat cu o cicatrice mare pe obraz), fiul cel mai mare al lui Francisc. Unul dintre instigatorii masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu. Devenit şeful Ligii Catolice în 1576, s-a bucurat de o mare popularitate şi a fost numit guvernator al Parisului după ziua Baricadelor (12 mai 1588). A fost asasinat din ordinul lui Henric al III-lea, la Statul major din Blois.
- Louis al II-lea (1555 - 1588), cardinal de Lorena, fratele lui Henric, a fost asasinat în acelaşi timp cu acesta.

avea să afişeze în curând stema regală engleză alături de cele ale Franţei şi Scoţiei: un memento explicit al pericolului potenţial pe care Maria Stuart îl reprezenta pentru securitatea Elisabetei. Acest concurs de împrejurări a dat apă la moară celor care vedeau politica externă ca pe un câmp de luptă între Protestantism şi Catolicism. Dar consilierii Elisabetei nu erau în stare să se pună de acord în această privinţă, ca de altfel în nici o altă privinţă. Cei ca Arundel, Winchester şi Petre, ce făcuseră parte şi din Consiliul de Coroană al Mariei I, se opuneau oricărei imixtiuni riscante în afacerile altui stat făcute cu scopul sprijinirii Protestantismului naţional şi internaţional. În tabăra adversă se afla William Cecil, secretarul reginei, principalul adept al unei astfel de intervenţii. Cecil dorea ajutor militar pentru scoţieni şi, exploatând teama de clanul Guise şi enervarea pe care i-o pricinuiau Elisabetei pretenţiile francezilor la titlul ei, a obţinut ce voia. În capitolul 6 veţi găsi detalii despre ceea ce avea să devină unul dintre cele mai glorioase episoade din cariera Elisabetei. Pe scurt, teama de puterea maritimă şi terestră pe care o reprezenta Anglia a adus forţele franceze staţionate în Scoţia la masa negocierilor. Prin Tratatul de la Edinburgh din 1560, ambele părţi s-au angajat să se retragă din Scoţia. Prejudecăţile tradiţionale şi la fel de tradiţionalele obiective păreau justificate prin acest succes. Franţa se dovedise a fi cea mai mare ameninţare, şi iată că intervenţia fermă din Scoţia contracarase cu succes, chiar dacă numai temporar, această ameninţare.

O analiză a modului în care Cecil a abordat problema scoţiană permite intuirea părerilor personale ale Elisabetei însăşi, păreri care au stat în fond la baza evoluţiei politicii externe. Cecil era conştient de faptul că trebuia să ţină cont de ceea ce pentru regină devenise aproape o obsesie, şi anume drepturile suveranilor legitimi. Ajutorul acordat nobililor scoţieni nu trebuia considerat un bun prilej pentru a o priva pe Maria Stuart de titlul de Regină a scoţienilor, deşi ea stătuse de multe ori sub baldachinul purtând însemnele regale ale Angliei. Cecil a avut grijă să minimalizeze faptul că Elisabeta i-ar fi ajutat pe protestanţii mai radicali decât ea, pe cei care îl revendicau pe Calvin drept părinte spiritual. El ştia că ea nu punea solidaritatea protestantă în prim-planul preocupărilor ei politice. A asemenea atitudine dusese de prea multe ori la revoltă împotriva autorităţii legitime. Mantia de luptătoare pentru Protestantism devenise o povară pe umerii ei.

5. Relaţiile cu Franţa, 1562- 1583

Dacă regina ar fi avut vreodată nevoie de un exemplu de ceea ce înseamnă pericolul unei dezbinări religioase – dar n-a fost cazul – nu trebuia să privească mai departe de Franţa. Conflictul dintre hughenoţii calvinişti şi catolici s-a intensificat în 1559, o dată cu urcarea pe tron a lui Francisc al II-lea, datorită faptului că familia Guise se folosea de influenţa pe care o avea asupra tânărului rege pentru a-l sili să-i persecute pe protestanţi: în parte ca să apere catolicismul şi în parte pentru ca ea însăşi să fie la adăpost de nobilii hughenoţi atât de puternici ca Prinţul de Condé. Tulburările ce aveau să urmeze – aşa-numita "Răzmeriţă din Amboise" - s-au întors împotriva Casei de Guise şi i-au dat posibilitatea Caterinei de Medici[46], mama suferindului rege şi duşmanca lor, să-şi convingă fiul să îmblânzească legile împotriva ereziei până la descoperirea unei soluţii în problema religioasă. La moartea lui Francisc, în decembrie 1560, poziţia Caterinei era suficient de puternică pentru a-i îndepărta pe cei din neamul Guise din funcţii şi pentru a putea prelua regenţa fiului său în vârstă de zece ani, Carol al IX-lea. A semnat în numele lui un edict care reglementa coexistenţa paşnică dintre confesiuni; ea a subestimat însă

46 Caterina de Medici (1519-1589), regină a Franţei, fiica lui Lorenzo al II-lea de Medici, soţia lui Henric al II-lea, mama lui Francisc al II-lea, Carol al IX-lea şi Henric al III-lea, regentă pentru Carol al IX-lea între 1560 şi 1563.

- Francisc al II-lea (1544-1560), rege al Franţei între 1559 şi 1560, fiul cel mai mare al lui Henric al II-lea, soţul Mariei Stuart (nepoata lui de Guise); a ordonat persecuţii împotriva protestanţilor şi reprimarea sângeroasă a conjuraţiei din Amboise (în martie 1560).

- Carol al IX-lea (1550-1574), fiul mijlociu, a fost rege al Franţei între 1560 şi 1574. Puterea a aparţinut de fapt mamei sale, apoi, după pacea de la Saint-Gerrnain (1570), protestantului Coligny, asasinat în masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu (1572).

- Henric al III-lea (1551-1589), mezinul lui Henric al II-lea şi ultimul Valois. Urma să devină rege al Poloniei când moartea fratelui său Carol al IX-lea l-a readus în Franţa. A oscilat mult timp între cauza protestantă, susţinută de Henric de Navarra, şi Liga Catolică, aflată sub conducerea neamului Guise. Umilit de cei din urmă, obligat să fugă din Paris (ziua Baricadelor, 12 mai 1588), a convocat Statul Major la Blois şi a ordonat asasinarea lui Henric de Guise şi a fratelui său, Cardinalul de Lorena. S-a împăcat apoi cu Henric de Navarra şi a întreprins asediul Parisului, fiind ucis cu pumnalul de călugărul Jacques Clement. A fondat Ordinul Sfântului Spirit (1578).

amploarea urii pe care catolicii şi hughenoţii o nutreau unii pentru ceilalţi. În toamna anului 1561, ducele de Guise s-a retras de la Curte şi a început tratative febrile în vederea încheierii unei alianţe catolice, Este un detaliu semnificativ faptul că a cerut – şi a obţinut – sprijin, şi nu doar financiar, din partea lui Filip al Spaniei care vedea în această criză o ocazie minunată ca să-şi apere credinţa şi ca să exploateze dezbinarea din Franţa.

În Anglia, reînvierea acestui conflict şi masacrarea la Vassy a hughenoţilor din ordinul ducelui de Guise a deschis aceleaşi posibilităţi - cu excepţia faptului că, de data aceasta, se punea în discuţie apărarea religiei protestante. Având experienţa succesului din Scoţia, o intervenţie militară în Franţa era privită cu entuziasm. Chiar şi regina, care ezita în orice privinţă, era dispusă să studieze această posibilitate. Inutil să amintim că motivele tuturor erau identice. Cel mai entuziast dintre intervenţionişti era Dudley, din raţiuni care nu ţineau câtuşi de puţin de religie. El nu avea nevoie să demonstreze că era favoritul reginei – asta ştia toată lumea – dar voia să arate că reprezintă o forţă de care trebuia să se ţină seama în chestiuni politice înalte.

Regina era la fel de interesată de neutralizarea Casei de Guise şi de recuperarea oraşului Calais, pe care hughenoţii puteau fi convinşi să-l cedeze în schimbul ajutorului englez.

Prin Tratatul de la Hampton Court (din septembrie 1562), Elisabeta a promis ajutor bănesc şi militar hughenoţilor. Dar trupele engleze comandate de contele de Warwick, fratele lui Dudley – au suferit la fel de mult din cauza ordinelor contradictorii trimise de guvern cât şi din cauza succeselor obţinute de forţele catolice. Ocupând Le Havre şi instalându-şi bazele militare aici, englezii aveau să distrugă solidaritatea protestantă prin încercarea de a face un târg: Le Havre contra Calais. A fost o gafă care nu i-a prea impresionat pe hughenoţi, care încheiaseră un soi de pact cu Caterina de Medici. Ei s-au unit cu catolicii pentru a-i alunga pe englezi de pe pământul Franţei. Epidemia de ciumă din Le Havre şi perspectiva unui atac francez combinat au dus la capitularea oraşului, în iunie 1563. Ostilităţile au luat sfârşit în 1564, prin Pacea de la Troyes; deja relaţiile se îmbunătăţiseră prin moartea lui Guise şi prin prietenia pe care Caterina de Medici a avut chibzuiala s-o arate Elisabetei şi chiar hughenoţilor.

Intervenţia din Franţa a relevat însă că, în acel moment,

politica externă engleză păcătuia prin lipsa unor obiective unitare şi precise. Motivaţia religioasă a lui Dudley – hrănită de ambiţia sa de a parveni la curte – se bătea cap în cap cu atitudinea guvernării, care ameninţa cauza hughenotă în încercarea de a recăpăta oraşul Calais. Cât despre Elisabeta, acest episod i-a sporit antipatia pentru aceşti rebeli care se ridicau împotriva monarhiei legitime şi n-a făcut nimic ca să încurajeze sentimentele conaţionalilor ei pentru Protestantismul continental. Dudley, şi nu numai el, continua să facă presiuni pentru a-şi ajuta coreligionarii, dar, odată cu trecerea timpului, nehotărârii native a Elisabetei i s-a adăugat antipatia ei pentru rebeliuni. Cei ce doreau o politică externă fermă şi protestantă au fost decepţionaţi de atitudinea ei.

Există două elemente esenţiale ale politicii pe care Elisabeta a dus-o faţă de Franţa, cu începere din anul 1564. Primul izvorăşte din deteriorarea relaţiilor cu Spania, către sfârşitul deceniului; tradiţionala adversitate faţă de francezi a fost probabil atenuată în schimbul strângerii de aliaţi potenţiali împotriva lui Filip al II-lea. Al doilea element era teama că familia de Guise ar fi putut, graţie catolicismului său agresiv, să încheie o alianţă cu Spania – un motiv în plus de îngrijorare pentru Cecil. Ceea ce nu înseamnă că Elisabeta sau consilierii ei au elaborat vreun plan strategic preventiv; de altfel, politica externă engleză poate fi considerată o simplă înşiruire de reacţii la evenimente. Criza diplomatică şi suspendarea relaţiilor comerciale cu Spania în 1569 (vezi pag. 128-130) au determinat-o pe Elisabeta să înceapă, între 1570 şi 1571, negocierile pentru căsătoria cu Henric, duce de Anjou – al doilea fiu al Caterinei de Medici. Faptul că, personal; Caterina era cea mai aprigă duşmancă a Casei de Guise constituia, desigur, un avantaj. Elisabeta nu avea nici cea mai mică intenţie să se mărite cu Anjou, dar discuţiile preliminare erau aproape la fel de eficiente ca un tratat de prietenie. Mai mult, când Anjou a ieşit din scenă, Francisc, duce de Alençon, fiul mai mic al Caterinei, a fost împins în locul său; rezultatul palpabil al acestei prietenii a fost Tratatul de la Blois din 1572. Franţa se declara de acord să renunţe să mai pretindă tronul Angliei pentru Maria Stuart; cele două ţări încheiau o alianţă defensivă, pentru cazul în care Spania ar fi atacat-o pe una dintre ele.

Un eveniment neaşteptat avea să pună însă la grea încercare această alianţă fragilă, pe 24 august 1572: masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu. El a fost consecinţa unei

tentative stângace a Caterinei de a-l înlătura – prin crimă – pe liderul protestant Coligny, care devenise periculos de apropiat de fiul ei, Carol al IX-lea, şi era pe punctul să-i vâre pe francezi într-un catastrofal război religios cu Spania. O a doua încercare de a-l ucide pe Coligny a reuşit, dar gloata pariziană a transformat afacerea într-un măcel în masă. Cel puţin 3000 de hughenoţi au murit doar în capitală. E de la sine înţeles că protestanţii englezi au fost oripilaţi. N-au simţit nici o bucurie văzându-şi bănuielile despre Catolicism confirmate într-un asemenea mod, printr-un astfel de măcel lipsit de sens. Oare Elisabeta însăşi nu era următoarea pe listă? Ce soartă i-ar fi aşteptat pe protestanţii englezi în cazul în care Maria Stuart le-ar fi devenit regină? Nu e de mirare că militanţii protestanţi din Consiliul de Coroană au încercat prin toate metodele s-o convingă pe Elisabeta să trimită armata în apărarea hughenoţilor, a religiei şi în definitiv a tronului Angliei. Ea a fost însă de neclintit. Hughenoţii puteau fi coreligionarii ei, dar în primul rând erau rebeli împotriva unei monarhii legitime. Pe urmă, nu avea oare experienţa dezastrelor provocate de precedentele ei campanii împotriva acestora? Era oare înţelept să renunţe de dragul lor la recenta prietenie cu Caterina de Medici?

În final, englezii au negociat cu ambele părţi. Neoficial, au oferit o mână de ajutor hughenoţilor iar oficial s-au reluat tratativele cu Caterina de Medici pentru căsătoria cu Alençon, Nu trebuie să ne grăbim să etichetăm această reacţie ca fiind confuză. După toate probabilităţile, Elisabeta a fost cea care a ferit ţara de o aventură militară hazardată, în care Anglia ar fi riscat prea mult fiindcă pe de o parte nu avea suficiente resurse pentru a porni o campanie împotriva Coroanei franceze, iar pe de alta pentru că a-i apăra pe hughenoţi însemna să cimenteze legăturile dintre Spania şi Casa de Guise. Conflictul ar fi degenerat atunci într-un război religios la scară europeană, ale cărui consecinţe nu puteau fi prevăzute. Poate că atitudinea englezilor n-a fost prea eroică, dar a fost înţeleaptă.

Existau şi alte motive pentru care partida cu Alençon trebuia avută în vedere (din acest punct ne vom referi la ea ca la partida Anjou. Peţitorul era acelaşi, dar titlul i s-a schimbat când fratele său mai mare a moştenit tronul, în 1574). În primul rând, pentru că soarta Ţărilor de Jos – de care Elisabeta era în permanenţă preocupată – era din nou în balanţă. Comandantul spaniol Parma repurtase un succes remarcabil împotriva

forţelor rebele în 1578 (vezi pag. 136-138). În al doilea rând, pentru că se părea că Anjou intenţiona să joace un rol major în lupta pentru Ţările de Jos. Deşi catolic, el era un antispaniol îndârjit. Pentru din ce în ce mai disperaţii rebeli olandezi, Anjou părea un sprijin mai solid decât ezitanta şi deseori neînţelegătoarea regină a Angliei. Elisabeta se temea însă că Anjou ar fi înlocuit pur şi simplu autoritatea spaniolă asupra Ţărilor de Jos – care avea totuşi o limită din cauza ineficienţei spaniolilor şi a veşnicelor probleme create de lipsa unor posibilităţi de comunicare cu autoritatea franceză. O cale de a-l neutraliza pe Anjou ar fi fost să supraliciteze oferind provincii lor rebele ajutoare ferme, financiare şi militare. Aceasta era soluţia preferată de cei mai zeloşi protestanţi din Consiliul de Coroană. Dar obişnuita antipatie pe care regina o avea faţă de rebeli era de neclintit: ea a preferat să joace mai departe cartea căsătoriei. De data aceasta, însă, era dispusă cu adevărat să se mărite cu Anjou. În parte din raţiuni sentimentale. Împlinise 46 de ani, iar zilele jocului atât de plăcut şi de măgulitor al peţitului erau pe sfârşite. Perspectiva unirii cu una dintre cele mai mari familii regale a făcut-o să descopere că de fapt dorea din tot sufletul să se mărite. Existau însă şi suficiente motive politice pentru căsătoria cu Anjou. Ca soţie a sa, putea spera să-l dirijeze în problema Ţărilor de Jos, folosindu-l totodată ca pe o ameninţare pentru ca Spania să accepte frontierele stabilite prin Pacea din Ghent (vezi pagina 136). Astfel s-ar fi eliberat măcar provinciile de trupele spaniole.

Elisabeta a avut de înfruntat atât opoziţia manifestată de membrii Consiliului de Coroană, cât şi pe cea a opiniei publice. Această opoziţie era motivată în parte de teama că Anglia ar putea fi folosită de Franţa în interesul ei, iar în parte de sentimentele anticatolice. Elisabeta devenise victima propriei sale propagande. Cum putea Regina Fecioară, protectoarea Protestantismului, cea care era pentru Biserica Angliei o mamă iubitoare şi un Guvernator Suprem în acelaşi timp, să se mânjească astfel? A fost nevoită să renunţe; căsătoria nu s-a mai încheiat şi, în august 1581, s-a hotărât să susţină băneşte intervenţia lui Anjou în Ţările de Jos. Trimiterea unui catolic în apărarea provinciilor arată foarte clar că ţelurile şi obiectivele reginei erau aceleaşi ca întotdeauna, chiar dacă metodele ei se schimbaseră. Ea era interesată mai curând de păstrarea acelei semiindependenţe a olandezilor ce convenea

securităţii Angliei, decât de apărarea şi răspândirea Reformei – ceea ce ar fi fost, oricum, o noutate absolută pentru politica externă engleză. Din nefericire pentru ea, expediţia lui Anjou a fost un dezastru. El s-a întors în Franţa în 1583 şi un an mai târziu s-a stins din viaţă.

Episodul Anjou este foarte semnificativ pentru a înţelege natura politicii externe elisabetane. El aminteşte că Ţările de Jos constituiau principala preocupare a Angliei. Demonstrează rolul potenţial al căsătoriei în afacerile externe. În plus, arată că Elisabeta era hotărâtă şi perfect capabilă să respingă sfaturile celor care cereau, din raţiuni religioase, o intervenţie militară. Ceea ce nu înseamnă însă că regina a putut ignora acele pretenţii concertate şi unanime care, teoretic, îi încălcau prerogativele în domeniul politicii externe. Era a doua oară că se lăsa convinsă să renunţe la căsătorie.

6. Franţa, 1584-1603

Moartea lui Anjou nu a rămas fără urmări pentru interesele Elisabetei. Henric al III-lea, fratele lui Anjou, nu avea copii şi existau şanse serioase ca hughenotul Henric de Navarra să-i succeadă la tron. Era de presupus că familia de Guise nu va înghiţi cu uşurinţă hapul. Pericolul era, din punctul de vedere al Elisabetei, o alianţă între Liga Catolică Franceză dominată de familia de Guise – şi Filip al II-lea. Conform Tratatului de la Joinville (1584) regele Spaniei subvenţiona Liga, în parte în speranţa că, dacă Navarra şi hughenoţii vor fi înfrânţi definitiv, Filip nu mai trebuia să se teamă de intervenţia trupelor franceze împotriva trupelor sale din Ţările de Jos. În plus, Liga era deosebit de puternică în nordul Franţei şi ar fi putut pune porturile din Canalul Mânecii la dispoziţia unei invazii spaniole: o invazie ce făcea parte din planurile strategice ale lui Filip în problema olandeză (vezi pag. 138-139). Prin septembrie 1589, el s-a decis să acorde ajutor militar Ligii. Ducele de Parma a primit ordin să-şi mute trupele din Ţările de Jos la graniţa cu Franţa.

Ducele de Guise şi Henric al III-lea au fost amândoi

asasinaţi la jumătatea anului 1589, şi, deşi Henric de Navarra a devenit Henric al IV-lea, situaţia continua să rămână riscantă pentru englezi. Alianţa dintre Ligă şi Filip al II-lea s-a întărit cu acest prilej, iar Elisabeta a început să primească cereri disperate de ajutor din partea proaspătului rege; n-a avut încotro şi, în toamna anului 1589, i-a trimis bani şi trupe. Prin 1590, forţele spaniole erau în Bretania; dacă ele ar fi invadat şi Normandia, atunci armatele de acolo s-ar fi putut uni cu cele din Flandra. Iată de ce Elisabeta era veşnic nemulţumită de dezinteresul pe care Henric al IV-lea îl manifesta pentru Normandia. Acesta, la rândul său, nu-şi făcea iluzii: ca de obicei, ea urmărea binele Angliei şi nu pe cel al Protestantismului internaţional. De altfel Elisabeta nu i-a retras sprijinul nici în 1593, când el s-a convertit la Catolicism; această decizie era chiar utilă Angliei. Ea i-a oferit lui Henric posibilitatea să unifice Franţa. Majoritatea catolică a fost mulţumită, iar existenţa Ligii Catolice a devenit inutilă. El era în plus tolerant cu hughenoţii. Franţa ar fi putut astfel redeveni o contrabalanţă eficientă pentru Spania. Era puţin probabil ca Henric să se împrietenească cu Filip al II-lea, iar datoriile pe care le avea la regină erau o garanţie că Anglia şi Franţa vor continua să rămână împreună împotriva Spaniei. Trupele engleze aflate pe pământ francez au fost retrase prin 1595, lăsându-l pe Henric să unifice ţara prin acea metodă tradiţională de a focaliza atenţia asupra unui inamic comun, de peste graniţă; numai când războiul cu Spania a început să meargă prost au fost retrimişi soldaţii englezi (în 1596). Consecventă în hotărârea ei de a-l sprijini pe Henric, Elisabeta a încheiat o triplă alianţă cu acesta şi cu olandezii în 1596 şi, în consecinţă, a fost nevoită să recunoască suveranitatea Republicii Provinciilor Unite. Ezitarea cu care a girat oficial drepturile rebelilor reflectă oroarea pe care o simţea pentru răzvrătiţi.

În 1598, Henric a încheiat o pace separată cu Spania prin care pur şi simplu accepta definitiv situaţia teritorială stipulată de acordul de la Cateau-Cambrésis, Nu mai avea nevoie de soldaţi englezi.

7. Relaţiile cu Franţa: concluzii

În subcapitolul 2, am arătat care sunt criteriile de care trebuie să se ţină cont în evaluarea politicii externe. Istoricul este interesat deopotrivă de continuitate şi de schimbări, de aceea, pentru a marca evoluţia obiectivelor politicii externe, trebuie să identifice premisele factorilor decizionali încă de la venirea acestora la putere. În cazul Elisabetei, cea mai importantă schimbare a fost fără îndoială faptul că Franţa a încetat să mai reprezinte un duşman „natural”. Spania a devenit cea mai mare ameninţare la adresa intereselor englezilor – prin intermediul Ţărilor de Jos – şi la adresa securităţii Angliei înseşi. Încercarea de a ţine în frâu dominaţia spaniolă asupra provinciilor olandeze putea fi un nou subiect de meditaţie, deşi teama că francezii vor prelua controlul acestor provincii era greu de înlăturat.

Trasarea unor noi direcţii în politica externă engleză a fost îngreunată de divergenţele existente între Elisabeta şi consilierii săi. Erau unii care doreau să facă din regină simbolul Protestantismului internaţional. Ea a rezistat însă cu succes acestei tentative: în parte pentru că a intuit corect slăbiciunea Angliei şi în parte datorită neputinţei sau lipsei de entuziasm pe care a avut-o de la început pentru încurajarea rebeliunii, această faţetă inacceptabilă a politicii externe. Datorită firii ei nehotărâte, nu era în stare să se angajeze în schimbări radicale decât atunci când circumstanţele o impuneau. Faptul că, în 1596, a trimis trupe în Franţa, de exemplu, nu s-a datorat unei iniţiative personale, ci a fost doar o reacţie la evenimente ce îi scăpau de sub control.

În general, atunci când erau necesare decizii de natură politică, regina era cea care le lua. Consilierii ei erau probabil frustraţi şi exasperaţi, dar dreptul ei la decizie era deseori supus la încercări. După cum am mai arătat, Elisabeta a cedat doar când planurile ei de căsătorie au eşuat.

Cum să măsori în acest caz succesul sau eşecul politicii Angliei fată de Franţa? Ţelurile generale ale guvernării au fost îndeplinite, în sensul că ţara nu a fost invadată sau influenţată semnificativ de către Franţa. Tentativa de a împiedica neamul Guise să se folosească de monarhia franceză, Liga Catolică Franceză şi/sau alianţa cu Spania pentru a submina Coroana engleză a fost la rândul ei o reuşită. Dar nu se poate spune că politica Angliei a avut vreun merit: intervenţia militară n-a fost un succes, iar neutralizarea Casei de Guise s-a datorat mai mult politicii interne şi externe a Franţei şi cuţitului asasinului

decât amestecului acesteia.

În introducerea la acest capitol am arătat că politica externă a regilor englezi a fost orientată spre satisfacerea ambiţiilor personale. Ei urmăreau de multe ori prestigiul sau, mai exact, gloria; uneori aveau ambiţii dinastice iar alteori îi mâna doar simpla lăcomie de pământ.. Cea mai sigură metodă era războiul: Franţa era arena iar Anglia, arsenalul. Elisabeta I nu s-a simţit însă tentată să-şi câştige celebritatea în acest mod – cel mult, a încercat să recapete Calaisul. Eşecul ei nu a surprins pe nimeni, dar nici nu a rănit pe nimeni.

8. Anglia şi Spania, 1560-1574

Prin 1560, relaţiile anglo-spaniole nu erau deloc sincere şi cordiale ceea ce este explicabil. Acest lucru nu este defel surprinzător, ţinând cont de apartenenţa la religii total diferite. Dar suspiciunea comună faţă de Guise a fost suficientă ca să păstreze o prietenie rezonabilă între cele două puteri. Iată de ce Filip al II-lea a insistat atât pe lângă Papă să nu o excomunice pe Elisabeta. Era de preferat o regină Tudor protestantă pe tronul Angliei unei regine Stuart catolice, atunci când aceasta din urmă era unealta Casei de Guise.

Un pericol potenţial pentru relaţiile anglo-spaniole îl reprezenta importanţa Ţărilor de Jos pentru bunăstarea Spaniei (vezi pagina 120). În 1566, Filip al II-lea s-a confruntat cu o rebeliune serioasă în zonă. În mod semnificativ, cauza ei principală a fost tendinţa regelui spaniol de a trata aceste provincii ca pe nişte colonii. Oficialii spanioli subminau, se pare, autoritatea tradiţională a marii nobilimi din Consiliul de Stat, care guvernau în provincii. Dacă această tentativă de centralizare era odioasă în ochii nobililor şi a notabilităţilor din oraşe, ea era la fel de odioasă şi în ochii englezilor – mai ales după ce Filip a trimis o armată sub conducerea duce lui de Alva pentru a reprima rebeliunea (în 1567). Trupe spaniole în porturile Ţărilor de Jos şi un comandant militar cu o reputaţie îngrijorătoare, ce avea mână liberă să facă orice pentru a distruge erezia; iată o perspectivă de natură să-i sperie pe cei mai calmi dintre consilierii Elisabetei.

Nu se poate spune că Elisabeta a avut o strategie consecventă în Ţările de Jos în deceniile tulburi care au urmat.

De multe ori, politica engleză a fost circumstanţială; trebuie să ţinem totuşi cont de premisele majore ce au stat la baza reacţiilor reginei. În introducerea acestui capitol, am arătat că, pentru Anglia, dominaţia spaniolă din Ţările de Jos era de preferat celei franceze, cu condiţia ca această dominaţie să nu fie impusă cu ajutorul unei armate de ocupaţie. Iată de ce se încuraja semiindependenţa tradiţională a provinciilor, prin care să se admită legitimitatea cârmuirii habsburgice, limitând-o în acelaşi timp. Englezii erau totuşi conştienţi că, oricât ar fi încercat să-şi vâre coada în Ţările de Jos, nu erau în stare s-o facă. Elisabeta, cel puţin, era destul de realistă să-şi dea seama de acest lucru – dar nu toţi consilierii ei aveau aceeaşi minte limpede.

Prin 1568, rebelii din provincii au suferit numeroase înfrângeri. Doi dintre conducătorii lor, Horn şi Egmont, au fost executaţi. Alţii, inclusiv Wilhelm de Orania[47], au fost învinşi în luptă de Alva. Elisabeta nu era dispusă să angajeze forţele engleze pentru cauza rebelilor, în parte datorită antipatiei pe care o avea în general pentru rebeliuni, după cum am subliniat de atâtea ori pe parcursul acestui capitol, în parte pentru că Anglia nu avea forţa militară necesară să înfrunte un comandant de talia lui Alva într-o bătălie deschisă. Regina învăţase din dezastrul din Franţa din 1563-1564 (vezi pag. 126-127) că, trimiţând un mic corp expediţionar care să sprijine teoretic o revoltă dreaptă şi practic propriile ei interese, nu avea şanse să învingă. Atitudinea cea mai înţeleaptă părea politica de hărţuire. Ea putea face mult rău Spaniei, guvernul englez avea oricând posibilitatea să se dezică de ea şi în plus era aducătoare de profituri.

Mulţi dintre membrii Consiliului de Coroană au întrezărit, cu siguranţă, ce ocazie splendidă pentru a da o lovitură finanţelor spaniole s-a ivit în noiembrie 1568, când corăbiile spaniole lovite de furtună şi urmărite de piraţi s-au adăpostit în porturile din Devon şi Cornwall. La bordul lor se aflau nu mai puţin de 400.000 de florini, destinaţi armatei lui Alva; de care, în final, regina s-a hotărât să profite personal. Banii aparţineau de fapt cămătarilor genovezi; de ce să nu preia ea împrumutul în locul regelui spaniol? Elisabeta a făcut în aşa fel încât banii

47 Wilhelm I de Orania, supranumit Taciturnul (1533-1584), membru al unei celebre familii de nobili originari din Germania; a fost unul dintre conducătorii Revoluţiei burgheze din Ţările de Jos împotriva dominaţiei spaniole, *stathuder* din 1579 (titlu dat guvernatorilor de provincii şi comandanţilor militari din Ţările de Jos în timpul stăpânirii spaniole)

să nu ajungă la Alva, dar nu se ştie cu precizie ce a urmărit prin asta. Unii istorici au susţinut că această acţiune a fost periculoasă, lipsită de sens şi piraterească, alţii, că Alva trebuia oprit prin orice mijloace. Episodul este un exemplu de oportunism riscant dar justificat. Există dovezi că Cecil vedea în confiscarea comorii un avantaj pentru Anglia şi pentru cauza protestantă în general, dar că regina a luat această decizie după ce, iniţial, fusese de acord să trimită navele cu toată viteza spre destinaţie. Ea n-a profitat deci cu grabă şi seninătate de prima ocazie ca să facă necazuri Spaniei. Nu dorea, cum s-ar putea crede, să intre într-un conflict serios cu Filip al II-lea. A încercat, fără îndoială, să îi îngreuneze cât mai mult situaţia lui Alva, dar confiscările de nave nu erau deloc neobişnuite în epocă şi de aceea regina nu se aştepta la repercusiuni grave. Nu a anticipat, în orice caz, reacţia exagerată a irascibilului De Spes, noul ambasador al lui Filip. Acesta îl îndemnase în cei mai duri termeni pe Alva să captureze corăbiile şi proprietăţile engleze din Ţările de Jos – înainte chiar ca Elisabeta să-şi anunţe hotărârea de a prelua împrumutul. Alva i-a urmat sfatul, deşi fără tragere de inimă, iar englezii au ripostat confiscând proprietăţile spaniole din Anglia.

Excomunicarea Elisabetei de către Papa Pius al V-lea, în 1570, a fost discutată pe larg în capitolul 4, pag. 93-96. Pentru moment, vom spune doar că Filip nu a fost consultat de Papă şi a avut îndoieli asupra oportunităţii şi a înţelepciunii politice a gestului. El era totuşi din ce în ce mai dornic să încurajeze uneltirile împotriva Elisabetei şi i-a ordonat lui Alva să pregătească 10.000 de soldaţi pentru a-i trimite în Anglia, cu ocazia complotului Ridolfi din 1571 (vezi pag. 179-180). La rândul ei, Elisabeta i-a îndemnat pe piraţii englezi să atace corăbiile spaniole împreună cu Cerşetorii Mărilor din Ţările de Jos. Era perioada în care Anglia şi Franţa explorau posibilitatea unei alianţe maritale şi încheiau Tratatul de la Blois (vezi pag. 127). Dar nu trebuie să tragem concluzia, pripită că Anglia şi Spania erau acum în mod deschis ostile şi că un război era inevitabil. Prin 1573, reprezentanţii lui Alva şi ai Elisabetei au semnat un tratat (Convenţia de la Nymegen) care prevedea reluarea schimburilor comerciale dintre cele două ţări. Guvernul englez a încetat, de asemenea, să sprijine raidurile îndreptate împotriva navelor spaniole din Indii. Explicaţia acestui nou acord este simplă: Spania repurtase victorii militare

în Ţările de Jos, Franţa era încă zguduită de consecinţele Nopţii Sfântului Bartolomeu, iar a ajuta rebelii care mai rămăseseră în provincii nu mai era o afacere rentabilă. Din nou, politica externă a Elisabetei era dictată de împrejurările imediate; iar în aceste circumstanţe, cea mai bună strategie era o neutralitate declarată. Se evita astfel, cel puţin, confruntarea cu Spania. Iată de ce regina a rezistat presiunilor lui Walsingham şi Leicester, care doreau să trimită ajutor deznădăjduitului Wilhelm de Orania. A fost de acord doar cu un sprijin neoficial, permiţându-i de pildă lui Orania să recruteze pentru cauza lui voluntari dintre protestanţii englezi.

9. Anglia şi Spania, 1575 – 1578

O schimbare subtilă a politicii externe engleze a apărut prin 1575, când, în loc să-şi păstreze neutralitatea şi imparţialitatea, Elisabeta s-a oferit să fie mediator în negocierile dintre Orania şi spanioli. Motivele erau bineînţeles egoiste. Ea a sugerat un compromis: să se garanteze redarea „libertăţilor” provinciilor iar în schimb rebelii să accepte conducerea habsburgică. Astfel Anglia ar fi fost în siguranţă şi antipatia reginei pentru orice formă de rebeliune ar fi fost satisfăcută. Această modificare de atitudine era răspunsul la o anumită schimbare survenită în situaţia politică şi militară. Pentru o bucată de vreme a existat părerea că o nouă ofensivă spaniolă putea fie să zdrobească rebelii, fie să-i silească să ceară ajutor militar francezilor: oricare dintre aceste variante era profund îngrijorătoare din punctul de vedere al englezilor. Situaţia a cunoscut o nouă răsturnare în 1576, când armata spaniolă neplătită s-a răzvrătit, a jefuit oraşul Antwerp şi şi-a ridicat împotrivă toate provinciile Ţărilor de Jos. În replică, Statul Major al Ţărilor de Jos s-a întrunit şi a cerut îndepărtarea trupelor spaniole şi restituirea „libertăţilor” provinciilor. Termenii în care a fost concepută această cerere, cunoscută sub. Numele de „Pacea din Ghent”, erau exact cei pe care îi dorise Elisabeta. În semn de aprobare, ea a oferit imediat un împrumut de 100.000 de lire Statului Major, pentru cazul în care spaniolii ar fi refuzat să accepte condiţiile.

Spania nu avea de fapt posibilitatea să refuze. Noul Guvernator General al Ţărilor de Jos, Don Juan, a acceptat

condiţiile şi a semnat Edictul Perpetuu la începutul anului 1577, iar armata spaniolă s-a retras din provincii. Dar edictul nu avea să trăiască cât îi spunea numele. Slăbiciunea spaniolilor era temporară, dar neînţelegerile dintre provincii, dezbinate din motive religioase şi din pricina unor permanente disensiuni erau o constantă. Pe la mijlocul anului 1577, trupele spaniole erau din nou în Ţările de Jos, iar în conflict intervenise un nou motiv de îngrijorare: pericolul unui atac francez comandat de Ducele de Anjou (vezi pag. 127-129). Teama Elisabetei transpare clar din faptul că a oferit nu doar un împrumut neîntârziat de 100.000 de lire, ci şi trupe engleze pentru cazul că cele franceze ar fi intrat în luptă. A fost trimis un emisar la Filip, cu misiunea de a-l convinge să respecte Tratatul de pace, dar, date fiind dezbinarea dintre provincii şi faptul că acestea fuseseră învinse de spanioli la Gembloux în 1578, şansele de reuşită erau minime - ceea ce s-a şi întâmplat. Chiar şi aşa, Elisabeta nu şi-a trimis soldaţii în Ţările de Jos. Motivele Elisabetei au fost diverse nehotărârea, teama de consecinţele unui război cu Spania, părerile contradictorii ale consilierilor. Era mai sigur să plăteşti un mercenar (ca John Casimir din Palatinate) decât să angajezi Anglia într-un conflict ale cărui urmări nu puteau fi prevăzute. Angajarea lui Casimir s-a dovedit însă mai mult decât inutilă. Oamenii lui erau mai cu seamă protestanţi germani care şi-au petrecut timpul atacând şi profanând bisericile catolice olandeze. Unicul efect a fost înteţirea urii dintre calvinişti şi catolici, pe tot cuprinsul provinciilor.

Singura concluzie realistă este că, spre sfârşitul anului 1578, politica externă elisabetană era total dezorganizată. Ea urmase linia tradiţională: aceea de a împiedica o mare putere continentală să ajungă să controleze în asemenea măsură Ţările de Jos încât să poată să se folosească de ele ca de o bază de invazie asupra Angliei. Niciuna dintre acţiunile Elisabetei nu contribuise prin nimic la soluţionarea problemei în acord cu interesele ţării sale: Nu reuşise decât să se înstrăineze de Spania, fără ca în schimb să câştige încrederea Ţărilor de Jos. Exista chiar perspectiva nefericită a unei victorii totale a Spaniei, care se afla în plină ascensiune. În 1580, Filip al II-lea a invadat Portugalia; în mai puţin de un an, devenise Regele Portugaliei şi comandantul unei flote splendide. Între timp, noul Guvernator General, Ducele de Parma, s-a dovedit tot atât de amator să exploateze dezbinarea dintre provincii pe cât era să

le învingă pe câmpul de luptă. Olanda rezista încă, dar pentru câtă vreme?

Filip avea suficiente resurse pentru a lansa un atac împotriva Angliei şi se părea că era şi dispus s-o facă. În 1579 şi 1580 a oferit ajutor expediţiilor în Irlanda ce fuseseră trimise cu binecuvântarea papală. Din moment ce nu avea nimic de câştigat nici din neutralitate, nici din medierea în Ţările de Jos, Elisabeta s-a simţit datoare să finanţeze o intervenţie franceză sub comanda ducelui de Anjou (vezi pagina 129); între două rele, l-a ales probabil pe cel mai mic. Walsingham nota că regina era chiar dispusă să accepte perspectiva înlocuirii conducerii spaniole a provinciilor olandeze cu una franceză. Dar francezii au refuzat suveranitatea oferită de olandezi. În fine, se părea că Anglia va fi nevoită să suporte cheltuielile şi riscurile unui ajutor masiv pentru provincii. Însă Elisabeta continua să ezite. Scrisorile prin care se ordona trimiterea unor forţe expediţionare pentru a elibera Antwerpul - aflat într-o situaţie disperată – erau pregătite, dar ea era atât de nehotărâtă încât nu reuşea să le semneze. Doar vestea că Filip a capturat vasele engleze ancorate în porturile spaniole a convins-o să încheie tratatul cu olandezii. Poate că Filip nu intenţionase să includă aceste corăbii în flota lui de invazie, dar englezilor aşa li s-a părut. În conformitate cu prevederile Tratatului de la Nonsuch (1585), Elisabeta a trimis în Ţările de Jos 5.000 de pedestraşi şi 1.000 de cavalerişti, împreună cu un comandant englez. I s-a încredinţat guvernarea oraşelor olandeze Brill şi Flushing ca o garanţie pentru cheltuieli, dar a refuzat să devină suveranul provinciilor. Din punctul ei de vedere, tronul era un dar de la Dumnezeu: supuşii nu aveau nici un drept să ofere această demnitate cuiva. În completarea Tratatului din Nonsuch, o flotă condusă de Drake a fost trimisă să atace flota spaniolă din Caraibe şi să elibereze corăbiile engleze confiscate de Filip. Ar fi totuşi o greşeală să deducem că Elisabeta ar fi fost hotărâtă să înceapă un război cu Spania. Chiar şi în acest stadiu, ea păstrase legătura cu Parma în speranţa unei soluţii de compromis.

10. Expediţia în Ţările de Jos

Regina era atât de nehotărâtă încât nici Drake, nici

Leicester – care era comandantul trupelor destinate Ţărilor de Jos – nu puteau fi siguri că ordinele pe care le primeau nu vor fi revocate în ultimul moment. Misiunea lui Leicester ar fi înfricoşat orice soldat sau conducător militar, oricât de experimentat; din păcate, el nu era nici una, nici alta. Din corespondenţa lui cu Burghley şi Walsingham, ne apare ca un om care nu ştia prea bine ce are de făcut, veşnic fără bani, incapabil să înlăture dezbinarea dintre nobilii olandezi sau suspiciunea lor crescândă faţă de intenţiile reginei. Era perfect conştient de limitele sale ca şef militar şi s-a chinuit mult timp s-o convingă pe Elisabeta să-i îngăduie veteranului Sir William Pelham să i se alăture. Dar Pelham datora bani reginei, iar ea nu voia să-l lase să plece fără să plătească. Bietul Leicester a fost nevoit să înfrunte furia ei şi cu altă ocazie, atunci când a acceptat titlul de Guvernator General. Crescendo-ul şi descrescendo-ul furiei din glasul ei aminteau de rostirea unei sentinţe. Atitudinea ei – datorată în parte invidiei şi în parte temerii că acest titlu se punea în calea oricărei negocieri posibile cu Parma – s-a adăugat şirului de mizerii la care era supus Leicester. Din scrisorile lui rezultă că era tot atât de speriat de dizgraţia în care căzuse pe cât era de situaţia militară, din ce în ce mai grea. El s-a confruntat cu un nou dezastru atunci când unele orăşele au trecut pur şi simplu de partea lui Parma, atrase de promisiunile acestuia; „gloanţele de aur”, cum le-au numit contemporanii. Iată ce scria Leicester Consiliului de Coroană, în iulie 1586:

> Dacă domniile voastre vor afla motivul unei aşa de neaşteptate trădări a târgurilor acestea, vă conjur a mai lua în seamă şi acestea… Nu cred că de vină este ispitirea din partea prinţului [de Parma], căci el are puţine de oferit; nici jindul după stăpânirea spaniolilor, pe care până şi papistaşii o urăsc; nici neplăcere pentru cârmuirea Maiestăţii Sale, sau pentru cea a trimişilor ei… Dar e limpede că nu putem vedea altă pricină decât credinţa înrădăcinată şi nu lipsită de temei că Maiestatea Sa nu-i iubeşte din toată inima… Cât despre mine, ceea ce un om fără bani, fără sprijin sau oricare alte mijloace trebuincioase, într-o stare aşa de amărâtă şi în bătaia vântului mereu, poate face, am să mă străduiesc să fac, cu toate puterile mele…

În scrisoarea lui, Leicester avea grijă să arunce vina pe oricine în afară de el însuşi. Dar lipsa lui de discernământ, ca şi desele izbucniri de răutate ale reginei, au dus la destrămarea bunelor relaţii dintre olandezi şi englezi. Un exemplu elocvent este numirea lui Sir William Stanley în fruntea nou cuceritului orăşel Deventer, în 1587. Din cauza trecutului său, Stanley nu era nici pe departe cel mai indicat: era catolic şi luptase ca mercenar pentru ducele de Alva. Statele Generale au protestat fără nici un succes, iar el avea să răsplătească încrederea lui Leicester predând oraşul spaniolilor,

O trecere în revistă a situaţiei de la sfârşitul anului 1578 vădeşte un eşec general. Leicester s-a întors pentru a doua şi ultima oară în Anglia. Regina cheltuise o mulţime de bani, dar n-a înţeles niciodată că e nevoie să cheltuieşti şi mai mult, dacă împrejurările o cer. Alesese omul nepotrivit pentru a o reprezenta. În Ţările de Jos şi nici nu l-a sprijinit, atunci când el a ajuns acolo. Negocierile intermitente dintre Elisabeta şi Parma n-au dus la nici un rezultat, iar spaniolii făceau preparative militare pentru o invazie în Anglia. S-ar putea chiar ca amestecul englezilor în Ţările de Jos să fi jucat un rol decisiv în hotărârea lor de a ataca: dacă invazia ar fi reuşit, ar fi lăsat provinciile fără aliaţi. De altfel, instrucţiunile lui Filip pentru comandanţii săi militari arată că nu avea nici o intenţie să anexeze Anglia imperiului său. Condiţiile lui de pace, în cazul în care ar fi învins, erau ca englezii să se retragă din Ţările de Jos iar catolicii din Anglia să se bucure de mai multă toleranţă. Dacă ţara se confrunta cu perspectiva unei invazii, acest lucru era în mare parte din vina Elisabetei. Oare nu tocmai evitarea unor astfel de situaţii era unul dintre obiectivele majore ale politicii externe? Pentru a evalua gravitatea greşelilor tactice ale reginei trebuie însă să vedem în ce măsură un atac spaniol avea şanse reale să reuşească.

11. 1588: Invincibila Armada

Ca o ironie a sorţii, Ţările de Jos au scăpat de ameninţarea lui Parma datorită, cel puţin în parte, schimbării centrului de interes al Spaniei către proiectata invazie în Anglia,

cât şi implicării sale crescânde în afacerile tulburi ale Franţei (vezi pag. 130-131). Parma a primit ordin să renunţe la orice campanie în provincii şi să se pregătească pentru fuziunea cu Armada – uriaşa flotă spaniolă, care trebuia să protejeze traversarea Ducelui din Flandra în Kent. Oamenii lui Parma urmau să călătorească în vase cu fundul plat. Erau aproximativ 17.000 de soldaţi în armata de invazie din Flandra, cărora trebuiau să li se adauge cei 6.000 de oameni ai Armadei, de îndată ce ar fi pus piciorul pe pământul englez.

În iunie 1588, Parma i-a scris lui Filip al II-lea epistola de mai jos. Ea a ajuns după plecarea Armadei.

> Ducele [de Medina Sidonia, comandantul Armadei] va afla cu deosebire din rândurile mele că nu pot a mă abate câtuşi de puţin de la planul hotărât, ori de la poruncile răspicate ale Maiestăţii Voastre… Cât despre întâlnirea mea cu el, va vedea limpede cum cu bărcile acestea mici, joase, netede, făcute a pluti pe râuri şi nu pe mare, nu mă pot abate de la drumul drept, scurt de traversare, după cum ne-am înţeles. Mare va fi îndurarea Domnului dacă, chiar cu trecerea păzită şi fără corăbii duşmane pe canal, vom ajunge pe celălalt ţărm cu asemenea bărci. Cât despre riscul de a le pierde abătându-ne de la drumul care s-a hotărât… de-ar fi să încerc una ca asta mergând în întâmpinarea Ducelui şi de-ar fi să întâlnim englezi înarmaţi ori corăbii de piraţi, ei ne-ar putea nimici cu cea mai mare uşurinţă.

Armada a pierdut, fireşte. Oare de vină a fost doar planul prost întocmit? Succesul său depindea în egală măsură de capacitatea Armadei de a învinge orice inamic olandez sau englez s-ar fi ivit pe mare, de existenţa unor căi de comunicaţie perfecte între Parma şi Sidonia, de pregătirile făcute de cei doi duci, de vreme bună şi de o sincronizare precisă (trupele nu puteau fi îmbarcate decât în timpul fluxului). Absenţa oricăruia dintre aceşti factori putea compromite întreaga operaţiune. Iată de ce dintotdeauna un atac împotriva Angliei a fost o aventură cu puţine şanse de reuşită.

Armada a ajuns pe Canalul Mânecii prin luna iulie a anului 1588. A avut de întâmpinat o rezistenţă formidabilă din partea flotei engleze. Datorită mai ales reformelor lui John Hawkins, trezorierul Marinei, corăbiile acesteia erau uşor de

manevrat şi bine înarmate. Eficienţa lor fusese deja dovedită în expediţia victorioasă din Cadiz, în 1587, când sub conducerea lui Francis Drake englezii au reuşit să distrugă multe nave spaniole aflate în radă şi chiar să scoată din circulaţie Armada pentru un an întreg. Englezii dispuneau de 153 de tunuri cu bătaie lungă, faţă de cele numai 21 ale spaniolilor. Acest avantaj nu era suficient pentru a-i alunga pe spanioli, dar i-a împiedicat să-şi folosească tactica favorită, abordajul. Armadei i-a fost imposibil să-i învingă pe englezi. Flota lor, aflată sub conducerea. Amiralului Howard şi a lui Francis Drake, era aproape neatinsă atunci când spaniolii au ancorat la Calais, pe 27 iulie.

În aceste condiţii, Parma ezita să înceapă traversarea. Motivul nu era doar continua prezenţă a englezilor. Olandezii erau, la rândul lor, neînvinşi pe mare; ar fi putut profita de ocazie ca să atace şlepurile lente de care dispunea Ducele. Medina Sidonia spera că Parma va risca traversarea, bazându-se pe slaba protecţie a Armadei. Nu era însă sigur nici unde se afla exact Parma şi nici în ce măsură era acesta pregătit, iar Parma, la rându-i, nu s-a grăbit să îl informeze. Colac peste pupăză, englezii au trimis nave de război împotriva Armadei ancorate. Medina Sidonia a presupus că este vorba de bombele plutitoare deja familiare şi a ordonat plecarea imediată. Unele vase şi-au tăiat ancorele – măsură ce s-a dovedit nechibzuită în săptămânile ce aveau să urmeze, fiindcă vremea s-a înrăutăţit brusc. Bătălia de la Gravelines din 29 iulie avea loc departe de coasta Flandrei. Spaniolii au încercat să ajungă destul de aproape de corăbiile engleze ca să le poată aborda, iar englezii i-au bombardat de la cea mai mare distanţă posibilă; tactica englezilor s-a vădit a fi cea mai eficientă.. Deşi doar trei dintre vasele sale au fost scoase din luptă, Medina Sidonia a fost nevoit să dea semnalul de retragere. Vântul aspru a împins Armada spre coasta de nord a Scoţiei şi spre vestul Irlandei; furtunile şi lipsa atâtor ancore au scufundat jumătate din flota învinsă. Punctul de vedere al englezilor din epocă - ”Dumnezeu a suflat asupra lor şi i-a împrăştiat” – are meritul că recunoştea importanţa pe care vremea proastă a avut-o în distrugerea unei bune părţi din flota invadatoare. Dacă spaniolii ar fi avut în Ţările de Jos un port cu apă adâncă în care să se poată adăposti şi unde să-şi poată repara navele, superioritatea armamentului englez n-ar mai fi contat atât de mult.

Pentru a înţelege exact cât de serioasă era ameninţarea

Armadei, să vedem cum ar fi făcut faţă Parma trupelor engleze, luptând pe terenul lor, în eventualitatea că flota spaniolă şi-ar fi dus misiunea la îndeplinire. Cei 23.000 de soldaţi ai Habsburgilor s-ar fi confruntat cu miliţia coastei de sud, ce număra aproximativ 27.000 de pedestraşi şi 2.500 de călăreţi, la care s-ar fi adăugat cei 16.500 de ostaşi aflaţi sub ordinele lui Leicester, la Tilbury. Garda personală a Elisabetei cuprindea 16.000 de oameni. Nici nu am mai pus la socoteală miliţiile din nord. Superioritatea numerică poate totuşi să inducă în eroare: regina nu-şi putea permite să întreţină o armată profesionistă, în stilul habsburgic. Este adevărat că se făcuseră unele tentative de îmbunătăţire a pregătirii soldaţilor, prin 1570, dar numai o zecime din efectivul miliţiilor beneficiase de pe urma lor. Banii necesari antrenamentelor şi mobilizării trupelor proveneau în mare parte de la gentlemani al căror patriotism era temperat de dorinţa firească de a se sustrage de la plata impozitelor. Burghley însuşi plătea o subvenţie care fusese calculată ca şi cum venitul său anual ar fi fost doar de 133 de lire şi 6 şilingi, în timp ce, în realitate, averea lui se ridica la multe mii de lire. Miliţia avea, în consecinţă, un buget insuficient şi nu putea face faţă unei armate experimentate, în fruntea căreia se afla unul dintre cei mai cunoscuţi maeştri în arta războiului. A fost cu atât mai bine că englezii n-au fost puşi la încercare. Pe de altă parte, nici Parma nu era sigur pe forţele sale. În martie 1588, el îi scria lui Filip:

> Chiar dacă Armada ne-ar trimite 6.000 de spanioli, după cum ne-a fost înţelegerea – şi de-ar fi dintre cei mai voinici oameni pe care îi are – tot aş avea prea puţini ostaşi… De-ar fi să pun piciorul pe ţărm, ar trebui să ducem luptă după luptă. Aş pierde oameni din pricina rănilor şi a boalelor. Aş fi nevoit să las garnizoanele bine întărite din porturi şi oraşe, ca să-mi păstrez deschise căile de comunicare; şi în scurt timp armatele mele ar scădea astfel aşa de mult că n-ar mai putea ţine piept la atâţia duşmani.

12. Anglia ca putere maritimă

Nu trebuie să supraestimăm forţa navală engleză din cauza eşecului Armadei. Elisabeta a folosit Marina în luptă dar nu şi-a putut permite să întreţină o armată profesionistă; problema era că cele mai multe dintre expediţii erau, măcar în parte, finanţate de particulari. Prin urmare, comandanţii lor erau interesaţi în special de jaf şi aveau tendinţa să ignore ordinele dacă li se ivea prilejul unor furtişaguri serioase în altă parte. În 1589, de exemplu, Drake şi Norris răspundeau de o puternică forţă de atac ce avea misiunea să provoace o revoltă împotriva lui Filip al II-lea ca Rege al Portugaliei. Contribuţia Elisabetei la această aventură fusese de 49.000 de lire, iar restul cheltuielilor au fost suportate de diferiţi neguţători. Mai mult, comandanţii au fost instruiţi să distrugă ce mai rămăsese din înfrânta Armada în Santander şi San Sebastian şi apoi să intercepteze corăbiile spaniole pline de comori din Azore. În realitate, fiindcă portughezii din Lisabona nu s-au răzvrătit, atacul planificat împotriva Armadei a fost dat uitării; nu însă şi faptul că expediţia fusese parţial subvenţionată de negustori. Corăbiile engleze au ridicat pânzele şi s-au îndreptat spre Azore şi spre desfătările jafului. Vânturile potrivnice le-au împiedicat să ajungă la destinaţie. La întoarcerea în Plymouth, pe lista victimelor erau peste 11.000 de nume; un preţ prea mare pentru un eşec total. La fel s-a întâmplat când Hawkins a născocit un plan pentru a opri afluxul de comori spaniole dinspre coloniile de peste mări către ţara mamă, aşa-numita „blocadă a argintului”, ce s-a bazat mai degrabă pe atacuri piratereşti dezordonate decât pe acţiunea concertată a flotei engleze. S-ar fi putut dovedi totuşi o întreprindere profitabilă – şi o parte din bani au ajuns în trezoreria Coroanei – dar a fost prea riscantă ca să fie cu adevărat eficientă. Dacă scufundarea a peste 1.000 de vase spaniole şi portugheze a slăbit în mare măsură supraputerea economică reprezentată de Spania, ce ar fi realizat oare o campanie bine organizată?

În plus, aceste raiduri n-au putut împiedica constituirea a încă două Armade, în anii 1590. În 1597, flota engleză era atât de slab pregătită încât spaniolii, aflaţi în drum spre Irlanda, au avut cale liberă prin Canalul Mânecii. Furtunile au salvat Anglia a doua oară.

13. Concluzii

La moartea lui Filip, în 1598, Spania era foarte slăbită după conflictul din Ţările de Jos. Olandezii exploataseră starea de nemulţumire a trupelor spaniole neplătite şi repurtaseră victorii impresionante, salvând provinciile din nord (care erau acum cunoscute sub numele de Provinciile Unite[48]). Cât despre francezi, Henric al IV-lea încheiase o triplă alianţă cu Provinciile Unite şi cu Anglia, în 1596 (vezi pag. 131). Prin 1598, între Franţa şi Spania era pace dar persista acea antipatic reciprocă atât de convenabilă, din punctul de vedere al englezilor. Conflictul dintre Anglia şi Spania a continuat însă până în 1604, când succesorul Elisabetei, Iacob I, avea să-i pună capăt.

Elisabeta părea să-şi fi îndeplinit într-o oarecare măsură majoritatea ţelurilor şi obiectivelor politicii sale externe. Evitase orice invazie din partea vreunei puteri străine, fie ea Spania habsburgică sau Franţa familiei de Guise. Anglia nu fusese

---

48 Este momentul să vorbim puţin despre contextul în care a avut loc această separare şi, în general, despre motivele ei. Ţările de Jos cuprindeau acele teritorii din NV Europei aflate între Ems, Marea Nordului, colinele din Artois şi masivul Ardenilor; adică Olanda, Belgia, Luxemburgul şi NE Franţei de astăzi. Au aparţinut Burgundiei până în 1477, când Maria de Burgundia, fiica şi moştenitoarea lui Carol Temerarul, s-a căsătorit cu Maximilian de Austria, şi au devenit posesiune habsburgică în 1515, când le-a moştenit Carol Quintul. În timpul lui, existau 17 provincii distincte, pe care le conducea în cadrul Imperiului. S-au succedat apoi două guvernatoare: Margareta de Austria (1519 - 1530) şi Maria de Ungaria (1531 - 1555), într-o perioadă de mare expansiune economică şi de înflorire a ideilor Reformei. În 1555, Filip al II-lea i-a succedat tatălui său ca prinţ al Ţărilor de Jos; avea să ducă o politică absolutistă şi ostilă faţă de protestanţi între 1559 -1567 (guvernatoare era Margareta de Parma), ridicând împotrivă-i atât masele populare, cât şi nobilimea. În 1567, ducele de Alva a devenit guvernator şi a iniţiat o represiune nemiloasă contra Fladrei, Hainautului şi provinciilor din nord, care se ridicaseră la luptă; ca urmare, a luat naştere o revoltă generală a Olandei şi a Zelandei (1568), condusă de Wilhelm de Orania. Răzvrătiţii au câştigat de partea lor Brabantul, Hainautul, Flandra şi Artoisul. Pacea de la Gand, încheiată În 1576, a marcat expulzarea trupelor spaniole şi revenirea la principiile toleranţei religioase. În 1579, provinciile din sud, în marea lor majoritate catolice, s-au supus Spaniei prin Uniunea din Arras, În timp ce cele din nord, calviniste, au proclamat Uniunea din Utrecht, ce avea să pună bazele Provinciilor Unite. În 1581, acestea din urmă au repudiat oficial autoritatea lui Filip al II-lea şi au continuat lupta împotriva Spaniei, cu excepţia unei pauze de 12 ani (între 1609 şi 1621). Tratatul din Münster (1648) a însemnat recunoaşterea oficială a independenţei Provinciilor Unite, cu excepţia provinciilor meridionale, care au rămas posesiune spaniolă.

înrobită altei ţări şi nu-şi pierduse libertatea de acţiune. În ciuda datoriilor, Coroana nu ajunsese la faliment, ca cea a Spaniei. Totuşi, depresiunea economică ce a urmat încetării relaţiilor comerciale cu spaniolii au creat multe nemulţumiri în rândul englezilor, ceea ce transpare şi din atitudinea din ce în ce mai certăreaţă şi cârtitoare a membrilor Parlamentului, în ultimii ani de domnie. Pe de altă parte, războiul cu Spania dăduse celor care deţineau capital posibilitatea să obţină profituri mari din piraterie. Banii şi experienţa câştigate din raidurile îndreptate împotriva coloniilor şi vaselor spaniole au stat la baza fondării unor companii importante ca East India Company (în 1600) şi ulterior, sub domnia lui Iacob I, a altora ca Virginia Company (în 1606) sau Newfoundland Company (în 1610). Se. Poate conchide că politica elisabetană a reuşit să apere interesele economice - măcar cu întârziere şi măcar pe ale unora.

Obiectivele reginei s-au schimbat radical o dată cu trecerea anilor. Prejudecata că Franţa este duşmanul natural al Angliei a fost dată uitării când Spania a devenit un mare pericol la adresa Ţărilor de Jos. Adversitatea crescândă faţă de spanioli şi relaţiile din ce în ce mai strânse cu Franţa reflectau această schimbare. Dar un obiectiv constant a fost asigurarea unui grad de independenţă pentru Ţările de Jos, suficient pentru a menţine securitatea şi comerţul englez: ceea ce în linii mari s-a şi realizat. Provinciile din sud au rămas sub stăpânire spaniolă, dar nu şi cele din nord. E dificil de spus în ce măsură a fost acest lucru meritul reginei: Filip al II-lea considera implicarea Elisabetei destul de periculoasă ca să justifice cheltuielile şi primejdiile folosirii Armadei. Olandezii erau însă mai puţin convinşi de valoarea ajutorului ezitant şi lipsit de entuziasm al Elisabetei. Din punct de vedere militar, sprijinul englezilor a avut o valoare îndoielnică, regina purtând de această dată întreaga răspundere. Leicester a fost o alegere greşită pentru funcţia de comandant militar, iar modul în care ea s-a purtat cu el n-a fost de natură să-i compenseze defectele. Nici tentativele ei mai curând disperate de a negocia cu Parma în ajunul războiului cu Spania n-au făcut-o mai dragă olandezilor, fiindcă ele demonstrau nu doar lipsa de entuziasm pentru un conflict pe scară largă cu spaniolii, ci şi faptul că încerca pe cât posibil să-l evite. Dovedeau de asemenea că era conştientă de pericolele reale ale unui astfel de conflict.

Trebuie spus că Anglia a fost norocoasă să scape de cea

mai rea dintre consecinţele războiului cu Spania: anume, venirea trupelor spaniole pe pământ englez. Concluzia inevitabilă este că succesele politicii externe elisabetane s-au datorat în bună parte norocului şi unor circumstanţe ce nu ţineau de controlul Elisabetei. Aliaţii ei au fost asasinatele sosite la momentul oportun, greşelile făcute de adversari, condiţiile meteorologice şi falimentul spaniol. Acesta era genul de aliaţi care îi erau pe plac: nu costau bani.

Unii istorici au susţinut că Elisabeta a urmărit şi alte scopuri, dincolo şi mai presus de acestea, îndreptate spre un interes personal îngust, ce marcau ruptura cu politica predecesorilor săi. În opinia lui Simon Adams, ea dorea ca supuşilor ei protestanţi, conducătorii catolici să le acorde libertatea conştiinţei; ar fi o explicaţie pentru relaţiile ei complicate cu olandezii şi pentru maniera bizar de ezitantă în care i-a ajutat. Există aici un sâmbure de adevăr, deşi este puţin probabil că, pentru ea, asigurarea libertăţii religioase era exclusiv o chestiune de principiu. În probleme ce ţineau de religie, ea a evitat persecuţiile doar când exista un avantaj politic şi avantajul politic, mai curând decât ataşamentul la ideea de toleranţă, a stat în spatele încercărilor sale de a-l determina pe Filip al II-lea să acorde libertăţi religioase calviniştilor din Ţările de Jos. O asemenea toleranţă i-ar fi împiedicat pe spanioli să deţină controlul absolut al provinciilor, acel control pe care politica externă elisabetană s-a străduit din răsputeri să-l evite.

Elisabeta nu-i vedea cu ochi buni pe consilierii care încercau să impună apărarea şi promovarea Protestantismului internaţional ca scop în sine al politicii externe a Angliei. Lipsa ei de entuziasm a fost probabil un noroc, fiindcă ţara n-avea suficiente resurse ca să-şi menţină statutul de protectoare a Protestantismului în măsura în care doreau fanaticii.

Pe de altă parte nu suporta să ajute şi să fie complicea rebelilor, dar asta n-a împiedicat-o să-i susţină. A acordat sprijin militar celor ce luptau împotriva monarhilor legitimi în Ţările de Jos, Scoţia şi Franţa. Gestul ei stă mărturie că politica externă engleză a fost nevoită nu. Numai să răspundă la evenimente ce-i scăpau de sub control, ci şi să urmărească obiective pe termen scurt, de multe ori riscante şi de multe ori în dezacord cu părerile personale ale reginei.

În fine, a mai existat o îmbunătăţire crucială a politicii externe, care a separat domnia Elisabetei de trecut. Politica

externă elisabetană nu a slujit gloria personală a monarhului sau pe cea dinastică. Asta nu înseamnă că Elisabeta nu şi-a urmărit mai presus de orice interesele personale; pur şi simplu locul ei nu era pe câmpul de luptă. Războiul era o scenă ideală pentru extravaganţele lui Henric al VIII-lea, dar nu se potrivea de loc cu Regina Fecioară.

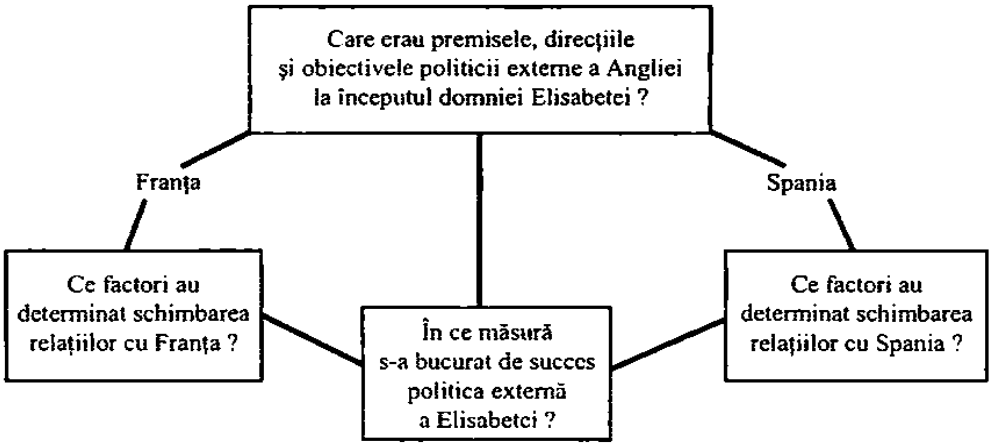

Sumar – Elisabeta, Franţa şi *Spania*

***Să luăm notiţe despre** „Elisabeta, Franţa şi Spania”*

Acest capitol este destul de lung şi plin de detalii. Notiţele dumneavoastră sunt probabil la fel, aşa că e bine să reţineţi nişte idei principale asupra subiectului. Rezumatul de mai jos vă poate fi util, pentru că face conexiunea între materialul faptic şi criteriile teoretice de care aveţi nevoie în evaluarea politicii externe – adică direcţiile ei, obiectivele pe termen. Scurt şi premisele sale fundamentale.

1. Introducere
   Cu ce dificultăţi se confruntau factorii decizionali în politica externă?
2. Direcţii şi obiective în politica externă
   Care sunt principalele întrebări pe care şi le pun şi la care încearcă să răspundă istoricii? Subliniaţi diferenţele dintre direcţii şi obiective.
3. Premise majore ale politicii externe
   Care erau premisele majore legate de modul în care

trebuie condusă politica externă şi de obiectivele ei, în perioada respectivă?

4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559)

4.1. Prevederile tratatului de la Cateau-Cambrésis.

4.2. Motivele intervenţiei engleze în Scoţia. Tratatul de la Edinburgh.

5. Relaţiile cu Franţa, 1562-1583

5.1. Anglia. Intervine în Franţa.
Care au fost motivele intervenţiei Angliei? Ce implicaţii a avut eşecul englezilor în evoluţia ulterioară a politicii externe?

5.2. Ce schimbări au survenit după 1564 în atitudinea Angliei faţă de Franţa? Care au fost motivele acestor schimbări?

5.3. Consecinţele masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu (1572).

5.4. Negocierile pentru căsătoria cu Anjou. Cum au început aceste negocieri şi de ce au eşuat? Prin ce este relevant acest episod pentru înţelegerea modului în care era condusă politica externă?

6. Franţa, 1584-1603
Amestecul lui Filip al II-lea în Franţa – motive. De ce a trimis Elisabeta trupe în Franţa?

7. Relaţiile cu Franţa: concluzii
Ce schimbări au intervenit în politica externă engleză şi din ce cauze? Comentaţi pe scurt succesul acestei politici.

8. Anglia şi Spania, 1560-1574

8.1. Relaţiile anglo-spaniole în jurul anului 1560.
De ce relaţiile anglo-spaniole au rămas relativ bune în această perioadă?

8.2. Revolta din Ţările de Jos, 1566.
Care au fost cauzele ei? De ce constituia un motiv de îngrijorare pentru Anglia? Ce urmăreau Elisabeta şi consilierii săi?

8.3. O confruntare între Spania şi Anglia?
Evaluaţi dovezile pro şi contra acestui punct de vedere. Referiţi-vă la confiscarea împrumutului spaniol, la Tratatul de la Blois, la Convenţia din Nymegen şi la atitudinea lui Wilhelm de Orania.

9. Anglia şi Spania, 1575-1578

9.1. Elisabeta se oferă să medieze conflictul dintre Spania şi provincii. Ce motive avea?

9.2. Pacea din Ghent.
Cum s-a ajuns la aceste tratative şi de ce au eşuat? Cum a reacţionat Elisabeta la acest tratat şi la întoarcerea victorioasă a trupelor spaniole? Ce măsuri a luat în apărarea Ţărilor de Jos?

9.3. Bilanţul situaţiei în 1578.
În ce măsură a reuşit Elisabeta să-şi îndeplinească obiectivele în Ţările de Jos?

9.4. Expediţia lui Anjou.
Referiţi-vă şi la 5.4. Amintiţi-vă de ce Elisabeta a sprijinit Franţa în apărarea Ţărilor de Jos.

9.5. Tratatul de la Nonsuch (1585).
Prevederile tratatului şi motivele pentru care Elisabeta a încheiat acest tratat.

10. Expediţia în Ţările de Jos

10.1. Ce rezultat a avut această incursiune? De ce a eşuat?

11. 1588: atacul Armadei şi urmările sale

11.1. Ce motive avea Filip al II-lea să dorească să atace Anglia?

11.2. De ce a fost înfrântă Armada?

11.3. În ce măsură Armada reprezenta o ameninţare?

12. Anglia ca putere maritimă

12.1. Cât era de mare forţa marinei militare engleze?

13. Concluzii
Încercaţi să faceţi notiţele pentru această parte cât mai concise cu putinţă, pentru că aveţi deja toate detaliile în notiţele anterioare. Prezentaţi pe scurt cele două centre de interes ale istoricilor: a) evaluarea succeselor şi eşecurilor politicii externe elisabetane şi b) exemple de schimbări în politică şi motivele acestor schimbări.

***Să răspundem la întrebări eseu despre** „Elisabeta, Franţa şi Spania”*

Temele eseurilor sunt de obicei de două feluri. Există teme generale, ce vizează politica externă în totalitate; în acest caz, deşi Franţa şi Spania vor fi subiectele principale, trebuie să vă referiţi şi la Irlanda şi Scoţia (vezi capitolul 6). Există însă şi teme legate strict de Franţa, Spania sau Ţările de Jos.

Întrebările din prima categorie vor necesita o evaluare critică a comportării Elisabetei. Pentru o abordare eficientă a eseului este obligatoriu să prezentaţi scopurile şi obiectivele

reginei.

În lista de mai jos veţi găsi o serie de întrebări „provocatoare”. Majoritatea studenţilor consideră că cel mai greu lucru, la un eseu, este să „intri în el”, şi de aceea multe dintre îndrumările pentru studiu din această carte s-au concentrat pe ceea e este necesar unei introduceri eficiente. Amintiţi-vă de propoziţiile standard menite să vă ajute să depăşiţi această dificultate, ca de exemplu: „Intenţionez să demonstrez că...”. Nu uitaţi că argumentaţia dumneavoastră trebuie să-şi recunoască limitele şi să dezbată şi eventualele păreri alternative. Expresia „Pe de altă parte...” poate fi un început pentru o asemenea dezbatere. Încercaţi această tehnică la întrebările 1şi 3 din setul de mai jos.

1. „Succesele Elisabetei în politica externă s-au datorat în cea mai mare parte norocului”. În ce măsură sunteţi de acord cu această afirmaţie?
2. Care erau ţelurile Elisabetei în politica externă? În ce măsură au fost duse la îndeplinire?
3. „Politica externă engleză era inconsistentă pentru că nu urmărea scopuri clare, ci era o simplă reacţie la situaţii de criză, pe măsură ce ele apăreau”. În ce măsură sunteţi de acord cu această declaraţie?
4. Cum şi de ce s-a schimbat politica externă elisabetană pe parcursul domniei?
5. Care au fost factorii care au influenţat modul de conducere a politicii externe elisabetane?

Întrebarea 5 este destul de directă, totuşi o persoană neavizată poate fi indusă în eroare. Majoritatea cititorilor ştiu că istoricii obişnuiesc să clasifice „factorii” în „economici”, „religioşi”, „politici” etc. Ar fi însă prea complicat dacă aţi aborda întrebarea 5 în această manieră. Cel mai bine este să corelaţi factorii cu cauzele. În definitiv, deşi obiectivele tradiţionale în Ţările de Jos erau parţial economice, ele erau şi parţial politice şi, datorită Reformei, şi parţial religioase. Cea mai bună metodă de abordare este cea cu „scopuri şi obiective”. Va trebui de asemenea să arătaţi, nu doar cine controla politica externă, ci şi în ce măsură deciziile sale puteau fi de multe ori o simplă reacţie la evenimente ce nu erau controlate de Anglia. O idee bună ar fi să oferiţi o indicaţie asupra preocupărilor centrale ale politicii. Ţările de Jos, de

pildă, tindeau să domine gânduri le şi eforturile englezilor.

Al doilea tip de subiecte necesită, în mod similar, evaluarea politicii Elisabetei, dar într-o manieră mai amănunţită şi mai precisă. Ar fi cu totul greşit să recapitulaţi ca pentru un eseu de politică externă generală şi să neglijaţi materialul pe teme înguste. Lista de mai jos conţine cele mai probabile subiecte. Amintiţi-vă că orice temă de eseu trebuie să dea posibilitatea construirii unei pledoarii.

1. Ţările de Jos
2. Franţa
3. Spania
4. Armada

În fine, nu uitaţi că un bun candidat atacă în multe cazuri chiar premisa centrală a întrebării. Introducerea acestui capitol sugera că însuşi termenul de „politică externă" este oarecum inadecvat pentru vremea aceea, având în vedere lipsa de informaţii despre alte ţări şi amatorismul ce domnea în diplomaţie, la curţile Europei.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Elisabeta, Franţa şi Spania"*

1. Scrisoarea lui Leicester către Consiliul de Coroană, din iulie 1586

Citiţi scrisoarea de la pagina 138 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) În opinia lui Leicester, cine şi de ce era de vină pentru faptul că unele oraşe din Ţările de Jos trecuseră de partea lui Parma?
b) Ce motive invoca Leicester pentru a argumenta faptul că oraşele din Ţările de Jos s-au predat ducelui de Parma?
c) Cât sunt de credibile motivele invocate de Leicester (vezi întrebarea b)?
d) „Pentru a determina valoarea unei scrisori ca mărturie istorică, este la fel de important să aflăm cui îi era destinată cum este să ştim cine a trimis-o". Discutaţi această opinie referindu-vă la scrisoarea lui Leicester.

2. Scrisorile Ducelui de Parma către Filip al II-lea

al Spaniei, din 1588

Citiţi scrisorile de la pag. 140 şi 142 din secţiunile 11 şi 12 ale capitolului 5 şi răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Cum puteţi deduce, pornind de la aceste scrisori, atitudinea lui Parma faţă de proiectata invazie în Anglia?

b) Cât de realist era Parma în evaluarea situaţiei militare?

c) Ce credeţi că urmărea Parma scriind aceste scrisori? De ce alte dovezi aţi avea nevoie pentru a vă susţine punctul de vedere?

CAPITOLUL 6

Elisabeta, Irlanda şi Scoţia

1. Irlanda secolului al XVI-lea: ţara şi oamenii

> Obiceiul acestor sălbatici este a trăi ca fiarele prin munţi... Ei sunt veşnic în război cu englezii, care păstrează aici garnizoane pentru regină... Îndeletnicirea de căpetenie a acestor oameni este să tâlhărească şi să se prade unii pe ceilalţi; aşa că nu trece zi fără ca ei să pună mâna pe arme... Oamenii aceştia îşi zic creştini. Liturghia este rostită aici şi este potrivită după poruncile Bisericii din Roma. Cele mai multe din bisericile, mănăstirile şi chiliile lor au fost dărâmate de mâna englezilor... Pe scurt, în acest regat nu e nici lege nici dreptate, şi fiecare face ce pofteşte.

Iată ce scria Căpitanul Cuellar, un supravieţuitor al Armadei spaniole naufragiat în 1558 pe coasta Irlandei. El vedea cât se poate de limpede că irlandezii pe care-i întâlneşte se află dincolo de hotarele civilizaţiei. Cuellar, însă, prea speriat de dureroasa-i experienţă, nu putea să-i aprecieze obiectiv pe irlandezi, în timp ce străbătea mlaştinile şi pădurile celor mai izolate şi mai sărace regiuni ale Irlandei căutând un refugiu sau o cale de întoarcere spre Spania. Dar şi englezii care veneau

pentru prima oară aici împărtăşeau opinia lui Cuellar. Luând contact cu Irlanda gaelică[49] – unde influenţa engleză nu prea se făcea simţită – erau la rândul lor nedumeriţi şi speriaţi de o societate pe care n-o înţelegeau. Ca şi Cuellar, trăgeau concluzia că irlandezii gaelici sunt necivilizaţi. Aceşti englezi se bucurau însă de o poziţie dominantă în teritoriul ce aparţinea Coroanei: aria dimprejurul oraşului Dublin cunoscută sub numele de „The Pale”[50]. A spune despre ceva că se află ”dincolo de hotare” (vezi rândurile de mai sus) sugerează o zonă aflată în afara graniţelor civilizaţiei.

Irlanda era deci supărător de diferită de Anglia. Pale, în schimb, avea multe însuşiri comune cu societatea engleză – dar numai în aparenţă. Autoritatea regală era reprezentată de un Lord Locţiitor sau de un Lord Delegat. Existau judecătorii în Dublin unde se aplicau legile engleze şi un Parlament irlandez care era convocat în maniera omologului său din Anglia (ba chiar mai rar). Nobilii din Pale se mândreau cu „englezismul” lor şi îşi trimiteau fiii la studii la Inns of Court (şcoala de avocatură londoneză). Dar atât cei din Pale cât şi nobilii „Old English” foloseau în egală măsură şi dialectul gaelic, iar clasa de mijloc – atât de caracteristică Angliei – lipsea cu desăvârşire. Dincolo de Pale trăiau lorzii feudali „Old English”: descendenţi ai cuceritorilor normanzi ai Irlandei, ei erau practic regi pe pământul lor. Supunerea lor faţă de Coroana engleză era atenuată de această putere aproape absolută. Dacă le convenea să răspundă la cererile de ajutor militar de la Dublin, aşa făceau; dacă nu, îşi aruncau în luptă armatele private de servitori şi mercenari pentru tot felul de gâlcevi personale. Aceşti boiernaşi se aflau deci la jumătatea distanţei dintre cele două Irlande. Unii dintre ei erau mai „hibernicizaţi”[51] – mai aproape de societatea gaelică. Rivalitatea dintre marii conţi anglo-irlandezi era întreţinută de multe ori de apropierea de una sau de cealaltă dintre culturi. Un conte din Desmond, de exemplu, a fost găsit vinovat de trădare în 1467; condamnarea şi execuţia sa s-au datorat în mare parte relaţiilor prea strânse

---

49 Gaeli (<fr.) = denumirea vechilor locuitori din Irlanda şi N-V Marii Britanii; galezi, celţi din Scoţia şi Irlanda ce vorbeau un dialect celtic.

50 „The Pale” înseamnă în româneşte districtul, regiunea, îngrădirea şi este numele acelei zone din jurul Dublinului ce fusese inclusă în imperiul angevin al lui Henric al II-lea (1154 - 1189), întemeietorul dinastiei Plantageneţilor). Pale mai înseamnă şi limită, graniţă, frontieră, ceea ce explică jocul de cuvinte care urmează.

51 *Hibernia* = numele latinesc al Irlandei

în care se afla cu căpeteniile gaelice. Cei mai înverşunaţi adversari ai familiei Fitzgerald din Desmond erau membrii clanului Butler, conduşi de contele de Ormond şi care erau filoenglezi.

În harta de la pagina 155 puteţi vedea zonele Irlandei aflate sub controlul căpeteniilor gaelice. Aceştia refuzau în general să se supună regilor Angliei. Pe teritoriul lor se aplica legea gaelică, nu cea engleză; printre multiplele diferenţe dintre cele două sisteme juridice, cea mai importantă era cea legată de dreptul la moştenire a pământului şi titlurilor. După sistemul englez, acest drept aparţinea primului născut. La moartea unui conte, de exemplu, fiul cel mai vârstnic – sau fiica, dacă nu existau urmaşi de sex masculin – moştenea toate proprietăţile latifundiare. În sistemul gaelic, căpetenia nu poseda pământul pe care-l controla; nu era un moşier în sensul englez al cuvântului. Teritoriul – cu excepţia unei părţi alocate lui în virtutea titlului pe care-l avea - aparţinea tuturor oamenilor liberi şi se redistribuia periodic între ei. Căpetenia nu putea nici măcar să lase moştenire titlul fiului său mai mare. Succesorul (numit „Tanist”) era ales de oamenii liberi şi putea fi oricare dintre membrii familiei conducătoare. Alegerea avea loc în general înainte de moartea căpeteniei, pentru a se asigura o succesiune disciplinată. În realitate sistemul aţâţa, în loc să potolească, violenţele.

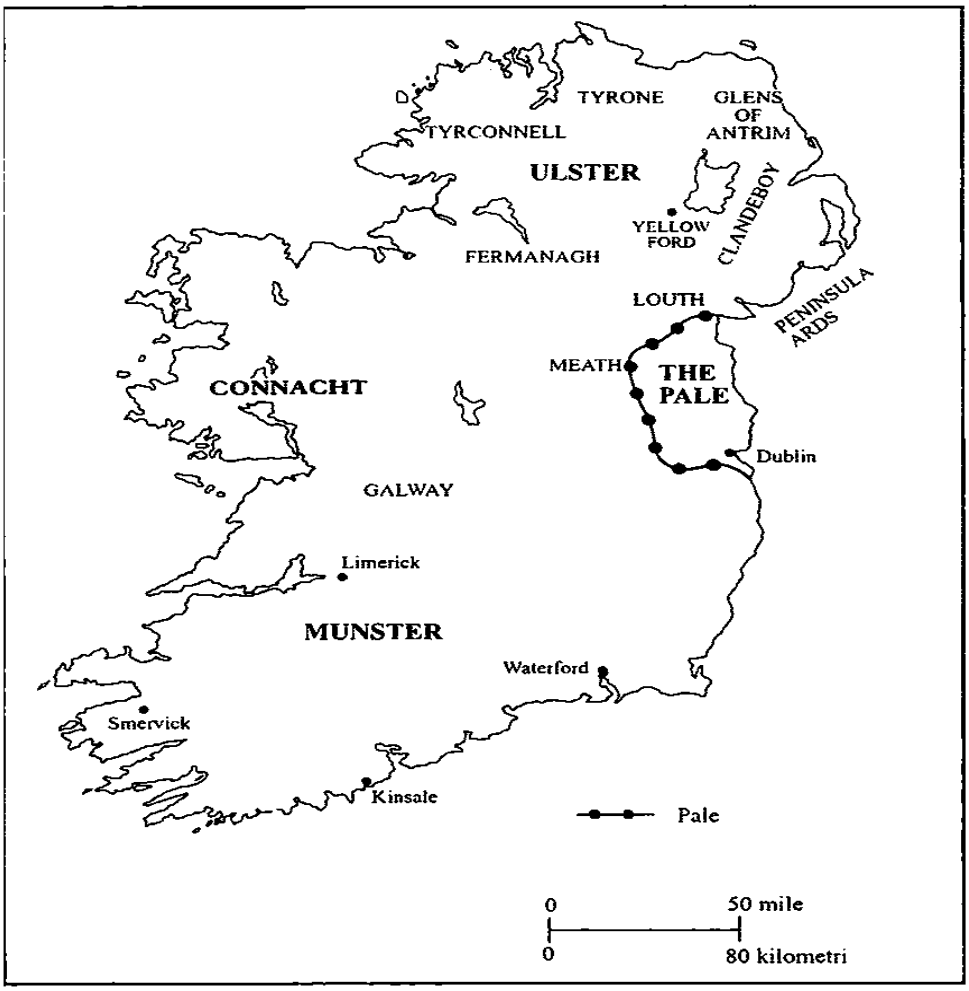

Irlanda în secolul XVI

Irlandezii gaelici erau extrem de izolaţi, chiar după standardele Angliei contemporane. Cel mai adesea, între domeniile lorzilor nu exista nici o posibilitate de comunicare. Căpeteniile nu călătoreau decât însoţite de o suită înarmată, atât pentru protecţie cât şi din ostentaţie, chiar în interiorul teritoriului lor. Oraşele erau puţine şi depărtate unele de altele; comerţul consta în mare parte din trocuri, iar bogăţia se măsura după mărimea şeptelului. Transhumanţa vitelor spre şi dinspre păşuni iarna şi vara era însoţită inevitabil de transhumanţa oamenilor. Iată de ce noii sosiţi din Anglia aveau senzaţia că irlandezii gaelici sunt nomazi, nespus de primitivi şi în mod clar inferiori. Nu e de mirare, deci, că acolo unde se întâlneau obiceiurile engleze cu cele gaelice domnea confuzia. Iar lipsa de înţelegere reciprocă duce rareori la relaţii paşnice.

2. Irlanda şi monarhii englezi

Până la urcarea pe tron a lui Henric al VIII-lea, regii englezi se bazau în general pe un delegat – ales din rândul marilor conţi anglo-irlandezi care să vegheze asupra intereselor Coroanei în Irlanda. Avantajul acestui sistem era că puterea şi influenţa unui om precum contele de Kildare, de pildă, transcedeau diferenţele dintre societatea engleză şi cea gaelică. Dar prin 1530, această încredere în marii lorzi feudali avea să fie pusă sub semnul întrebării din două motive. În primul rând, conţii anglo-irlandezi aminteau de acei supuşi care au făcut dovada forţei lor extraordinare în Războiul celor două roze, încheiat cu consecinţe dezastruoase. Henric al VII-lea a reuşit mai degrabă să aducă servicii Coroanei şi să influenţeze curtea, decât să modifice statutul proprietarilor de pământ. Nu se mai obişnuia să se investească un conte anglo-irlandez cu o astfel de autoritate cvasiabsolută. În al doilea rând, după Reforma lui Henric al VIII-lea, acest lucru devenise deosebit de periculos. Ruptura cu Roma a fost cea care a adus Irlanda pe scena europeană. Inamicii externi ai lui Henric al VIII-lea, pe de o parte, şi proprii săi succesori protestanţi, pe de altă parte, puteau face din Irlanda, din loialitatea ei faţă de Romano-Catolicism şi din îndărătnicia ei tipic gaelică arme împotriva Angliei; fie invadând-o, fie blocând aici trupele engleze şi sabotând astfel economia ţării. A te baza pe un delegat care era lord anglo-irlandez catolic cu legături gaelice era, în cel mai bun caz, o imprudenţă.

Henric al VIII-lea a reacţionat la acest posibil pericol prin două măsuri. Prima a fost că a înlocuit omnipotenţa reprezentanţilor localnici cu conducerea directă de la Londra. Lorzii Locţiitori şi Delegaţi erau aleşi, nu dintre conţii anglo-irlandezi sau din rândul nobilimii „Old English” din Pale, ci dintre curtenii Londrei. A doua măsură a fost că şi-a schimbat titlul din „Lord al Irlandei” în „Rege al Irlandei”. Adoptarea titulaturii de rege era menită să netezească drumul spre anglicizarea căpeteniilor gaelice. Prin sistemul numit „capitulare şi reîmproprietărire”, o căpetenie trebuia să renunţe la teritoriul pe care-l controla în favoarea regelui. Atunci îl primea înapoi, o dată cu titlul de conte englez şi cu

posibilitatea de a le lăsa, pământ şi titlu, moştenire primului său născut. Acest lucru nu era de natură să „civilizeze” Irlanda într-un viitor prea apropiat şi a provocat multe nemulţumiri în rândul oamenilor liberi. Ei se întrebau, pe bună dreptate, cu ce drept preda căpetenia lor un pământ care aparţinea comunităţii întregi. Iar dacă noul conte ar fi căzut ulterior în dizgraţia regelui, cu ce drept ar fi confiscat acesta din urmă pământul?

3. Elisabeta şi Irlanda: probleme şi posibile soluţii

Istoricii şi cercetătorii se întreabă adesea: "Cât de bine a rezolvat Elisabeta problemele pe care Irlanda le-a pus Angliei?” O asemenea evaluare trebuie să pornească de la inventarierea acelor probleme cu care regina s-a confruntat încă de la începutul domniei sale. Doar aşa putem “da note”acţiunilor ei.

În primul rând, dată fiind ciocnirea dintre cele două culturi, cea engleză şi cea gaelică, Irlanda nu avea o conducere unitară. În al doilea rând, sistemul tradiţional care permitea unor supuşi plenipotenţiari să guverneze în numele monarhului se dovedise deficient. În al treilea rând, Coroana engleză zguduită de Reformă trebuia să împiedice Irlanda să devină un pion într-un conflict de nivel european. Elisabeta avea experienţa precedentelor neplăcute cu Spania şi Ţările de Jos (vezi pagina 133). În al patrulea rând, încercările lui Henric al VIII-lea de a extinde influenţa Coroanei asupra Irlandei gaelice fuseseră inutile. În al cincilea rând, Irlanda costa mult, pentru că era din ce în ce mai necesară menţinerea unei armate stabile în zonă, controlată de la Londra, care să apere interesele Angliei. În sfârşit, impunerea unui împuternicit englez avea toate şansele să provoace nemulţumiri printre nobilii „Old English” din Pale şi din afara sa.

S-ar spune că nici un suveran englez nu putea rezolva problemele ridicate de Irlanda. Anglia avea, însă, avantaje enorme în tratativele cu insula-soră. Cel mai important era faptul că avea o populaţie mult mai mare şi resurse mult mai bogate; un monarh englez putea, în ultimă instanţă, să dispună de o armată pe care nici o căpetenie gaelică şi nici un lord anglo-irlandez nu avea vreo şansă să o învingă într-o luptă cinstită. Iar în cazul unui război de gherilă, englezii ar fi distrus

recoltele şi ar fi ucis animalele, care reprezentau viaţa şi bunăstarea societăţii gaelice.

În ce măsură naţionalismul irlandez ameninţa autoritatea monarhului Angliei? În cazul unui rege sau al unei regine engleze protestante, acestui naţionalism i s-ar fi adăugat catolicismul loial al irlandezilor; dar potenţiala unitate determinată de religie era din start compromisă de provincialismul încăpăţânat şi de independenţa tradiţională a societăţii gaelice. Ar fi o greşeală să vorbim despre un naţionalism gaelic la începutul domniei Elisabetei.

Se poate argumenta că Elisabeta avea trei posibile rezolvări în problema irlandeză. Prima era să ignore Irlanda de dincolo de Pale şi ţinuturile sudice – adică cea mai mare parte din Irlanda gaelică. Ţinând seama de situaţia internă şi internaţională, această alternativă nu era indicată. Violenţa specifică şi ambiţiile căpeteniilor irlandeze constituiau o veşnică ameninţare la adresa zonelor de influenţă engleză, iar crizele religioase şi politice din Europa prevesteau că Irlanda nu va mai fi niciodată o simplă chestiune de politică internă a Angliei. A doua posibilitate pentru Elisabeta era să încerce colonizarea acelor zone în care influenţa engleză era slabă sau inexistentă. Ar fi fost o perspectivă atrăgătoare pentru nobilimea „Old English” sau pentru englezii insulari. S-ar fi potrivit cu ideea că irlandezii gaelici nu sunt decât nişte barbari, iar colonizarea s-ar fi justificat ca un dar al civilizaţiei. Desigur, băştinaşii nu vedeau coloniile în aceeaşi lumină; ele ar fi trebuit să fie protejate, prin urmare, printr-un sistem de fortăreţe sau oraşe-garnizoană care să prevină atacurile gaelice. A treia alternativă era o cucerire militară pe scară largă; dar era greu de realizat, dată fiind preferinţa gaelilor pentru luptele de gherilă. Fiecare victorie ar fi trebuit consolidată prin construirea unui lanţ de fortăreţe şi/sau colonii. Ultimele două posibilităţi cercau deci o planificare pe termen lung şi investiţii uriaşe.

În secţiunile următoare vom examina tacticile abordate de Elisabeta, acordând atenţia cuvenită problemelor care s-au ivit şi variantelor lor de rezolvare.

4. Shane O’Neill

Cariera lui Shane O'Neill oferă istoricului un exemplu elocvent al modului în care regina a abordat problemele puse de Irlanda. Pe vremea regimului de „capitulare şi reîmpropietărire", Con O'Neill, tatăl lui Shane, a abandonat titlul gaelic de „The O'Neill", a promis să adopte limba şi obiceiurile engleze, „şi-a" predat pământurile şi le-a primit înapoi, odată cu rangul de conte de Tyrone. Cartierul general al lui O'Neill era în Ulster, o zonă aflată în afara influenţei Angliei. Dar Shane a fost ales ca „tanist" al tatălui său, ca o sfidare faţă de legea engleză a primogenităţii care făcea din fratele său mai mare, Matthew, moştenitorul titlului şi al feudei: el a pus la cale asasinarea lui Matthew şi Con a fost silit să plece din Tyrone. Prin 1561, Shane a fost declarat rebel de către Contele de Sussex, Lordul Delegat, dar puterea sa militară – sporită de trupele de mercenari scoţieni şi de numărul fără precedent de ţărani înarmaţi – nu i-a permis nici o mişcare lui Sussex până la sosirea întăririlor din Londra. Însă după venirea acestora, situaţia s-a schimbat; Shane nu mai putea risca o luptă deschisă. Tactica lui de gherilă, cu ambuscade şi replieri, l-ar fi enervat poate pe Sussex, dar nu l-ar fi putut împiedica nici să înainteze pe teritoriile lui şi nici să-i măcelărească vitele. Acest raport de forţe l-a determinat pe Shane să ceară o audienţă la regină; Elisabeta a fost supusă unei demonstraţii de maniere alese gaelice care i-a uluit pe curtenii englezi şi a subliniat încă o dată prăpastia care despărţea cele două culturi. Zbieretele şi vaietele tradiţionale ale lui O'Neill nu erau însă cele ale unui om înfrânt. Ce putea deci regina să facă cu el? Să-l învingă pe calea armelor ar fi costat-o enorm, iar succesul nu putea fi garantat. Şi după cum spuneam în capitolul precedent, Elisabetei nu-i plăcea să cheltuiască mult. Ea a încercat prin urmare o stratagemă riscantă: aceea de a-l supune pe Shane, dându-i o slujbă importantă pentru Coroana engleză. L-a îndemnat să distrugă aşezările scoţiene din Ulster - un spin în coasta Angliei, date fiind relaţiile acesteia cu Scoţia. Dar nu se ştie în ce măsură aceste manevre au avut darul să-l domesticească pe Shane. De fapt, nimic din ceea ce-i putea oferi Elisabeta nu era cu adevărat important pentru el. Sussex a înţeles acest lucru şi a încercat să rezolve problema provocându-l la luptă, după întoarcerea acestuia în Irlanda. Au urmat o serie de încăierări neconcludente şi Lordul Delegat n-a avut altă soluţie decât să încheie un tratat cu O'Neill. Cu totul extraordinar este că prin acest tratat îi accepta titlul de „The

O’Neill”, după tradiţia gaelică. Cât de mare a fost umilinţa englezilor ne putem da seama şi din tentativa nereuşită de a-l ucide pe Shane cu un butoi de vin otrăvit. Nimeni nu se mai îndoia de pericolul pe care-l reprezenta. El încercase să obţină ajutor militar francez oferind Coroana Irlandei lui Carol al IX-lea, negociase cu Maria, regina Scoţiei, şi pe deasupra poza în apărător al credinţei împotriva ereziei protestante.

Se poate totuşi argumenta că puterea militară a Angliei a fost cauza indirectă a căderii lui Shane. În 1566, Sir Henry Sidney, succesorul lui Sussex, a urmat tactica obişnuită: a înaintat pe pământul lui O’Neill, devastând şi capturând cât mai multe fortăreţe posibil. Pentru a mai recupera din pierderi, Shane i-a atacat pe O’Donnelli din Tyrconnell, dar trupele sale au fost reduse drastic în bătălia din Farsetmore (1567). Disperat, a cerut ajutorul familiei MacDonnell, care-i fusese vrăjmaşă de moarte până cu vreo doi ani în urmă. Întâlnirea cu ei a degenerat într-o încăierare jalnică şi i-a adus moartea. Capul său – îmbălsămat cu grijă pentru călătorie – a fost trimis la Dublin.

Guvernarea elisabetană a fost, cu siguranţă, mai mult decât încântată de vestea morţii lui Shane, cu sau fără rămăşiţele lui împăiate. Dar nu avea prea multe motive să fie mulţumită de sine fiindcă doar nenorocul, lipsa de judecată şi excesele proprii îl aduseseră pe Shane la acest sfârşit sordid. Căderea lui Shane O’Neill a avut două consecinţe majore pentru politica irlandeză a Angliei. În primul rând, i-a dat ocazia Elisabetei să îşi reafirme pretenţiile asupra întregului Ulster. În 1569, prin Legea privării de drepturi (prin care se legaliza confiscarea pământurilor de la rebeli) se abolea titlul de „The O’Neill”, În al doilea rând, moartea lui Shane a făcut posibilă instalarea de colonii în Ulster – prima încercare de acest fel din timpul domniei Elisabetei.

5. Control prin colonizare: eşecul colonizării din Ulster, 1572-1576

Colonizarea trebuie privită ca o încercare de a cuceri

Irlanda gaelică. Tentativele făcute în Ulster prin anii 1570 au fost însă eşecuri costisitoare şi au demonstrat lipsa unui program coerent şi a unei planificări detaliate în strategia guvernamentală. Colonizarea avea, în ochii Elisabetei, avantajul că era realizată de persoane particulare, deşi susţinute financiar de Coroană. Dar este clar că aceste încercări pur şi simplu n-au fost gândite de la un cap la altul. Regina a aprobat oficial planul lui Sir Thomas Smith, membru al Consiliului de Coroană, de a constitui o colonie în Peninsula Ard şi i-a dăruit acestuia pământurile din Clandeboy ce aparţinuseră lui O'Neill. Era o nesăbuinţă să ignori drepturile lui Sir Brian McPheline O'Neill, iar coloniştii, sub conducerea fiului ilegitim al lui Smith, nu aveau forţa militară necesară pentru a rezista atacurilor lui Sir Brian. După asasinarea fiului său În 1573, Smith i-a predat ştafeta lui Walter Devereux, conte de Essex. Essex dispunea de un buget mai mare – provenit în parte de la regină – dar se baza, ca şi Smith, pe aventurieri englezi lacomi de pământ, care aveau nevoie de succese rapide ca să-şi păstreze entuziasmul. La rândul ei, regina cerea rezultate prompte fără însă să-l înzestreze corespunzător pe Essex pentru a-i asigura victoria. Ea i-a cerut chiar să abandoneze proiectul dacă nu reuşea să-şi acopere cheltuielile din el; o atitudine bizară faţă de ceea ce era, în definitiv, o campanie militară majoră. Essex a lăsat în urma sa masacre şi distrugeri, dar, într-un ţinut în care erau puţine oraşe şi împotriva unui duşman care continua să rămână ascuns, a ajuns la concluzia rezonabilă că Ulsterul putea fi supus doar printr-un sistem de garnizoane bine întărite. Regina a fost de acord cu el în această privinţă, dar nu i-a furnizat fondurile de care avea absolută nevoie.

Prin 1576, Essex era epuizat şi nu realizase mai nimic. Elisabeta i-a acordat titlul de Conte Mareşal al Irlandei, dar el a rămas neconsolat după pierderile şi înfrângerile zdrobitoare pe care le suferise. Boala şi depresia l-au adus pe patul de moarte în Dublin. Eşecul lui a însemnat sfârşitul colonizării private; întregul episod n-a făcut decât să amplifice duşmănia şi suspiciunea cu care englezii şi gaelicii se priveau reciproc. Responsabilitatea i-a aparţinut în bună parte Elisabetei înseşi.

6. Control prin colonizare: colonizarea din Munster, 1568

Munsterul era o propunere mai atractivă pentru aventurierii englezi decât Ulsterul. Era mai bogat, mai fertil şi mult mai accesibil; prin urmare a trezit interesul englezilor lacomi de pământ înaintea Ulsterului. Oameni ca Sir Peter Carew din Devon nu se sinchiseau de drepturile gaelicilor sau ale locuitorilor Old English dacă puteau pune mâna pe moşii. În 1568, Carew a lansat o serie de revendicări agresive la feudele unor nobili din Pale şi din Ulster, invocând o pretinsă moştenire de la unul dintre strămoşii săi normanzi. El era susţinut de Lordul Delegat englez şi de Consiliul de Coroană. Girul dat acestei agresiuni făţişe n-a făcut decât să crească tensiunile dintre guvernul englez, coloniştii "New English „şi locuitorii” Old English".

În 1569, nemulţumirile crescânde la adresa politicii Angliei au dus la izbucnirea revoltei. Scopul lui Sir Edmund Butler, membru al Casei de Ormond, filoengleză în esenţă, era distrugerea micilor colonii engleze - în special, a celei aparţinând lui Carew. Un fapt remarcabil este că Butler colabora cu căpeteniile gaelice: o mărturie a profunzimii resentimentelor sale, datorate în bună măsură şi insensibilităţii politicii elisabetane. Rebeliunea a fost zdrobită, ca şi cea condusă de James Fitzmaurice Fitzgerald (la care ne vom referi în continuare sub numele de Fitzmaurice), dar acesta din urmă nu dorea doar să facă o cauză comună cu Irlanda gaelică, ci şi să transforme revolta într-o cruciadă împotriva ereticei regine a Angliei. Combinaţia dintre sentimentele antiengleze şi Catolicism era un amestec periculos, căruia în 1570 i s-a adăugat declaraţia papală prin care Elisabeta era excomunicată. Să nu supraestimăm, totuşi, importanţa factorului religios: acesta era poate un pretext convenabil pentru rebeli, dar avea un rol minor în comparaţie cu ura faţă de aventurierii englezi.

Către sfârşitul deceniului, Fitzmaurice s-a înapoiat cu o armată mică, susţinută băneşte de papalitate. Debarcarea lui la Smerwick în iulie 1579 a declanşat noi revolte în Ulster, Leinster şi pe tot cuprinsul Munsterului care l-au împins la rebeliune chiar şi pe şovăitorul conte de Desmond. Noul Lord Delegat, lordul Grey, a răspuns prin represiuni nemiloase şi acte de sălbăticie. El vedea o conspiraţie catolică în fiecare act de sfidare sau de nemulţumire: anglo-irlandezi şi gaelici au fost trimişi deopotrivă la spânzurătoare, indiferent care le erau

motivele pentru care se opuneau guvernării. Cruzimea cu care a distrus turmele şi recoltele a adus foametea şi moartea în tot Munsterul. Chiar şi în Pale oamenii au avut de suferit.

Înfrângerea rebelilor a netezit calea spre o colonizare mai meticuloasă şi sistematică între 1579 şi 1583, bazată în mare parte pe pământurile confiscate lui Desmond. Este notabil că loialilor Old English li s-au oferit prea puţine şanse să profite de terenurile disponibile. În schimb, ele au fost scoase la vânzare în Anglia, iar tinerii ambiţioşi, ca fiul lui Carew, au fost încurajaţi să devină mari moşieri pe pământul bogat din Munster. Mulţi au procedat în consecinţă, dar aceste colonii aveau să fie distruse în bună parte în timpul revoltelor din 1598. Încă o dată, guvernarea făcea economii pe seama lăcomiei unora. Aventurierii au fost încurajaţi să se îmbogăţească peste măsură; mulţi au acumulat atât de mult pământ încât au fost incapabili să-l exploateze. Nici Elisabeta, nici consilierii ei nu învăţaseră nimic din greşelile colonizării din Ulster.

7. Revolta lui Hugh O'Neill, Conte de Tyrone

După moartea lui Shane O'Neill (vezi pagina 160), guvernarea a încercat o apropiere prudentă de Ulster. S-a recurs la vechea politică de „capitulare şi reîmproprietărire" şi s-au făcut tentative de instigare a căpeteniilor unele împotriva celorlalte, pentru a preîntâmpina apariţia unui alt conducător de genul lui Shane. Hugh O'Neill - nepotul lui Con O'Neill - fusese educat ca un vlăstar regal şi crescuse la curtea contelui de Leicester. El a primit titlul de conte de Tyrone. Dar situaţia lui nu era deloc uşoară. Era un candidat evident la titlul gaelic de „The O'Neill" – perspectivă pe care o găsea atrăgătoare. Îi plăcea, pe de altă parte, şi poziţia de nobil anglo-irlandez. Cu trecerea timpului însă, a observat că îi lipseau exact acele relaţii care contau cel mai mult în Anglia elisabetană: la Curte şi în Consiliul de Coroană. Prietenii săi Leicester şi Walsingham muriseră şi nu mai avea pe nimeni care să pună o vorbă bună pentru el. Era din ce în ce mai convins că Irlanda se afla la cheremul unor oficialităţi engleze relativ minore şi a aventurierilor; titlul de conte de Tyrone nu-i putea satisface

ambiţia de a conduce Ulsterul fără amestec din afară. Tentativele lui de a obţine postul de guvernator al Ulsterului de la regină au eşuat, iar el s-a întors spre Irlanda gaelică, unde ostilitatea tradiţională faţă de abuzurile englezilor s-a dovedit o armă utilă. În 1593, a fost ales „The O'Neill", dar el a fost mai puţin tradiţionalist, constituindu-şi o armată mult mai puternică şi mai bine antrenată decât oricare dintre predecesorii săi. Prin 1595, Tyrone se afla în opoziţie făţişă şi cerea ajutor spaniolilor. Filip al II-lea nu era omul care să arunce banii pentru o cauză pierdută, dar efectivele şi armele moderne de care dispunea Tyrone l-au interesat – mai ales când a observat că şi forţele elisabetane îl considerau un duşman de temut. O Armadă a fost expediată spre Irlanda în 1597, dar a fost împrăştiată de furtuni. Curajosul Tyrone a repurtat totuşi o victorie remarcabilă asupra a 4000 de soldaţi englezi la Yellow Ford, în 1598. Se poate desigur argumenta că succesele lui au fost rezultatul zgârceniei prosteşti a Elisabetei. Toate planurile ei parcimonioase de a crea o piaţă liberă, toate campaniile Lorzilor Delegaţi pentru care a cheltuit mult şi totuşi insuficient, toate tentativele de „civilizare" a irlandezilor gaelici, toate au fost întreprinderi riscante şi toate au eşuat. În acel moment colonia din Munster a fost practic desfiinţată. Tyrone se afla în fruntea unei ligi formate din gaelici şi din acei Old English ce împărtăşeau aceeaşi ostilitate faţă de politica Elisabetei; dacă ar fi reuşit să se unească şi cu o forţă de invazie spaniolă, i-ar fi putut sili pe englezi să se retragă înapoi în Pale şi în ţinuturile limitrofe din sud.

Înfrângerea de la Yellow Ford a înfuriat-o atât de tare pe regină încât s-a hotărât, în sfârşit, să aloce fonduri suficiente pentru o victorie militară totală în Irlanda. Dar era aproape prea târziu. În 1599, Robert Devereux, conte de Essex (favoritul reginei) a fost trimis în Irlanda cu o armată de 16000 de pedestraşi şi 1300 de călăreţi. Essex nu era însă omul potrivit; n-a reuşit să facă nimic. Irlanda nu era un parc de vânătoare pentru cei ce-şi datorau poziţia slăbiciunilor reginei. Essex a încheiat un armistiţiu cu Tyrone şi s-a grăbit să se întoarcă la Londra.

Pericolul căruia îi erau expuşi englezii în Irlanda a fost înlăturat doar după numirea nemilosului Charles Blount, Lord Mountjoy, în funcţia de comandant militar. Debarcând în 1600, el a reuşit să refacă moralul trupelor engleze descurajate şi să-l respingă pe Tyrone înapoi în Ulster, pentru a se confrunta apoi

cu o formidabilă invazie spaniolă de 3400 de soldaţi de elită, la Kinsale. Dacă ar fi încercat să asedieze oraşul, Mountjoy risca să fie înconjurat la rândul său, de trupele lui Tyrone. Era un cerc vicios. Însă Tyrone a comis o eroare şi a riscat o luptă deschisă lângă Kinsale; a fost învins categoric de Mountjoy. Prin ianuarie 1602, garnizoana din Kinsale capitulase, în Munster era din nou pace iar Tyrone se înapoiase la Ulster. El avea să cedeze la şase zile după moartea Elisabetei, dar numai după ce a pus multe condiţii. I s-a recunoscut titlul de reprezentant al Coroanei în Ulster – era chiar statutul pe care-l urmărise şi pentru care luptase. Succesorul Elisabetei, Iacob I, a fost prin urmare obligat să reia acea politică învechită şi discreditată ce permitea unor supuşi omnipotenţi să conducă Ulsterul chipurile în numele său.

8. Reforma irlandeză

O lege a Uniformizării promulgată în 1560 o proclama pe Elisabeta Guvernator Suprem al Bisericii irlandeze, după modelul legii englezeşti din 1559 (vezi pag. 26-28). În semn de recunoaştere a specificului irlandez, preoţilor ce nu cunoşteau limba engleză li s-a permis să folosească o versiune latină a Cărţii de Rugăciuni oficiale. Reforma religioasă elisabetană a fost însă un eşec total în Irlanda. Condiţiile au fost neprielnice, încă de la început. Sub Henric al VIII-lea, fuseseră desfiinţate mănăstirile din Pale, de pe pământul lui Ormond şi din târgurile din Munster – dar în alte părţi, ele au continuat să existe pe tot parcursul domniei Elisabetei. Stigmatul protestant al reginei engleze nu era în opinia irlandezilor decât corespondentul religios al abuzurilor sale politice şi a fost tratat ca atare. Preoţii protestanţi capabili nu puteau fi ademeniţi în Irlanda: enoriaşii erau săraci, iar bariera de limbaj părea insurmontabilă. Nu existau suficienţi clerici protestanţi disponibili pentru a-i înlocui pe tradiţionalişti. Singura încercare notabilă de a îmbunătăţi educaţia clericală a fost fondarea Colegiului Trinity din Dublin, târziu, în 1592.

Chiar şi în Pale, locuitorii Old English nesocoteau Legea de Uniformizare angajând preoţi catolici. Mai mult, entuziasmul catolicilor contrareformatori era susţinut de un număr din ce în ce mai mare de preoţi seminarişti, care în parte veneau din

Spania, în parte erau chiar tinerele vlăstare ale nobilimii din Pale, educate la universităţile de pe continent. Edmund Spenser, poet englez şi secretar al Lordului Delegat Grey, comenta:

> Unde este de mirare a vedea deosebirile dintre zelul popilor papistaşi şi predicatorii evanghelişti. Căci primii nu pregetă a se ivi din Spania, din Roma şi din Rheims, cu trudă îndelungată şi după o călătorie plină de primejdii încoace, unde ştiu că-i aşteaptă alte primejdii de moarte şi nu sunt de găsit nici răsplăţi, nici bogăţii, numai ca să ademenească oamenii către Biserica Romei; pe câtă vreme unii din trândavii noştri predicatori, care au dinainte şi, bun nume, şi onoare, şi li se dau pe tavă dările ţării fără bătaie de cap şi fără primejdii nu vor putea la rândul lor, nici din iubire pentru Dumnezeu, nici din râvnă pentru religie, nici pentru tot binele ce-l pot face câştigând suflete pentru Dumnezeu, a fi clintiţi din cuiburile lor călduţe ca să vegheze recoltele Domnului, ce sunt tocmai bune pentru seceriş şi toate câmpurile sunt îngălbenite de mult.

9. Irlanda: concluzii

E momentul să recapitulăm criteriile principale după care putem aprecia reuşita politicii irlandeze a Elisabetei. Ele sunt în număr de patru. În primul rând, ea trebuia să împiedice eventualitatea ca o putere străină să folosească Irlanda ca bază militară pentru un atac împotriva Angliei; ceea ce a reuşit, deşi n-a putut să-i oprească pe spanioli să debarce mici trupe de invazie în Irlanda însăşi. În al doilea rând, Irlanda trebuia să fie guvernată într-un mod care să convină intereselor Angliei. Ideal ar fi rost să se anglicizeze treptat Irlanda gaelică: aici, politica engleză a eşuat în totalitate. Campaniile lui Mountjoy au reuşit poate să supună ţara, dar n-au putut menţine pacea un timp prea îndelungat. Rezultatul concret al acestei politici, în cei 45 de ani de domnie elisabetană, a fost că antagonismul dintre populaţia engleză şi cea gaelică a crescut. Mai rău, afluenţa de guvernatori şi colonişti „New English”, ce încălcau cu complicitatea guvernului interesele populaţiei „Old English”, i-

au înstrăinat şi pe cei mai tradiţionalişti de ţara lor de origine. Elisabeta a împrăştiat seminţele unui naţionalism irlandez care surmonta dezbinarea dintre gaelici şi anglo-irlandezi. Deci singura „rezolvare” a problemei irlandeze era probabil cucerirea militară şi instituirea unui regim de ocupaţie. Colonizarea prin iniţiativă particulară era ieftină, dar nu reprezenta o alternativă reală. Şi cu cât regina zăbovea să aloce fondurile necesare unei campanii militare, cu atât atmosfera devenea mai încărcată. Izbânzile lui Tyrone au pus în pericol autoritatea Angliei în Pale şi în ţinuturile învecinate. Victoria lui Mountjoy a fost cu atât mai impresionantă cu cât înfrângerea păruse aproape sigură.

Impunerea reformei religioase protestante elisabetane în Irlanda era al treilea element strategic necesar. În definitiv, religia putea fi o armă puternică în conducerea politică a ţării. Aici însă, eşecul Elisabetei a fost total. Este adevărat că era o sarcină dificilă, dar misionarii erau prea adesea consideraţi agenţii unei puteri străine aducătoare de moarte şi distrugere.

În al patrulea rând, Elisabeta ar fi trebuit să le reteze nobililor irlandezi orice posibilitate de a sfida autoritatea Coroanei. N-a reuşit, din cauza lui Tyrone, a cărui putere în Ulster avea să rămână nealterată şi sub domnia primului rege Stuart.

Cât i-a costat pe irlandezi domnia Elisabetei? La moartea ei, mari zone ale ţării – mai ales Ulsterul – fuseseră devastate. Recoltele erau arse, negoţul dispăruse, târgurile erau în ruine. Foametea cuprinsese toată ţara, în timp ce părţi din bogatul pământ al Munsterului erau nelocuite. Perspectiva asimilării unei astfel de Irlande într-un stat naţional englez era desigur foarte îndepărtată.

10. Scoţia: introducere

Relaţiile Elisabetei cu Scoţia au fost legate în general de Maria Stuart, regina scoţienilor. Povestea vieţii Mariei pare o intrigă neverosimilă, născocită de un scriitor extravagant şi romantic de romane istorice. Iat-o pe tânăra regină a Scoţiei: o femeie înzestrată, se pare, cu frumuseţe, inteligenţă şi farmec. Se mărită cu tânărul moştenitor al tronului Franţei şi devine regină a Franţei la încoronarea lui Francisc al II-lea. Dar

Francisc moare repede, iar văduva se întoarce pe ţărmurile Scoţiei natale. Ridică deja pretenţii la tronul Angliei şi se căsătoreşte cu un nobil englez, lordul Darnley, la rândul său pretendent la domnie. Dar căsătoria este nefericită. Regina fiind de faţă, gelosul Darnley îl înşfacă pe favoritul ei, secretarul italian David Riccio, şi îl ucide cu sânge rece. Darnley este la rândul său asasinat: casa lui este aruncată în aer, iar cadavrul strangulat este găsit în grădină. Bănuiala cade pe un nobil scoţian, James Bothwell. Maria se mărită cu nimeni altul decât Bothwell şi este întemniţată de opozanţii ei oripilaţi. Ea va fugi ulterior în Anglia, unde, după ani de închisoare, va fi executată de regină.

Deşi această succesiune de evenimente pare cu totul incredibilă (n-ar impresiona decât un editor de romane de senzaţie), totuşi în linii mari aşa s-au petrecut lucrurile. Sunt foarte interesante reacţiile Elisabetei. Execuţia unui alt monarh nu se prea potrivea cu obsesia statornică pe care o avea pentru drepturile autorităţii legitime. Maria reprezenta însă un adevărat pericol pentru Elisabeta personal. În următoarele două secţiuni vom arăta în ce consta acest pericol, datorat în parte nesiguranţei şi tensiunilor tradiţionale existente în relaţiile anglo-scoţiene şi în parte poziţiei unice pe care o ocupa Maria însăşi.

11. Condiţiile din Scoţia

Una din premisele centrale ale politicii externe engleze din secolul al XVI-lea era aceea că regatul Scoţiei reprezenta o ameninţare la adresa Angliei. În mare parte, această concepţie se datora prieteniei dintre Scoţia şi Franţa. Pentru francezi, Anglia era un duşman tradiţional; era deci logic că vor încerca să exploateze neînţelegerile dintre Scoţia şi Anglia pentru a-i pricinui celei de-a doua cât mai multe neajunsuri. În capitolul 5 am discutat pe larg acest subiect (vezi pag. 123-124). Şi pentru scoţieni Anglia reprezenta un pericol real datorită populaţiei mult mai numeroase şi resurselor considerabil mai mari, acest regat din sud era un adversar pe care Scoţia nu-şi putea permite să-l înfrunte singură.

Primii Tudori urmăriseră să înscrie Scoţia cât mai aproape de orbita Angliei. Henric al VIII-lea a propus, practic, o

unire a celor două regate prin căsătoria fiului său Eduard cu micuţa Maria, regina Scoţiei. După moartea lui Henric al VIII-lea, Lordul Protector Somerset a propus din nou, în 1548, aceeaşi uniune, în aceleaşi condiţii; dar scoţienii vedeau în spatele ofertei sale nu o întovărăşire reciproc avantajoasă, ci o ştirbire a suveranităţii lor în favoarea unui vecin mai puternic. Ei au cerut ajutorul Franţei şi l-au primit sub forma a 10000 de soldaţi în luna iunie a aceluiaşi an. Maria Stuart a fost luată în Franţa pentru a fi educată şi ulterior măritată cu Francisc, Delfinul. Era destul de rău din punctul de vedere al englezilor, pentru că această căsătorie întărea alianţa scoţiano-franceză în cel mai categoric mod cu putinţă. Dar adevăratul pericol a apărut odată cu urcarea pe tron a Elisabetei, pentru că Maria Stuart era ea însăşi îndreptăţită să emită pretenţii la tron. Acest lucru se datora în mare măsură aşa-zisei ilegitimităţi

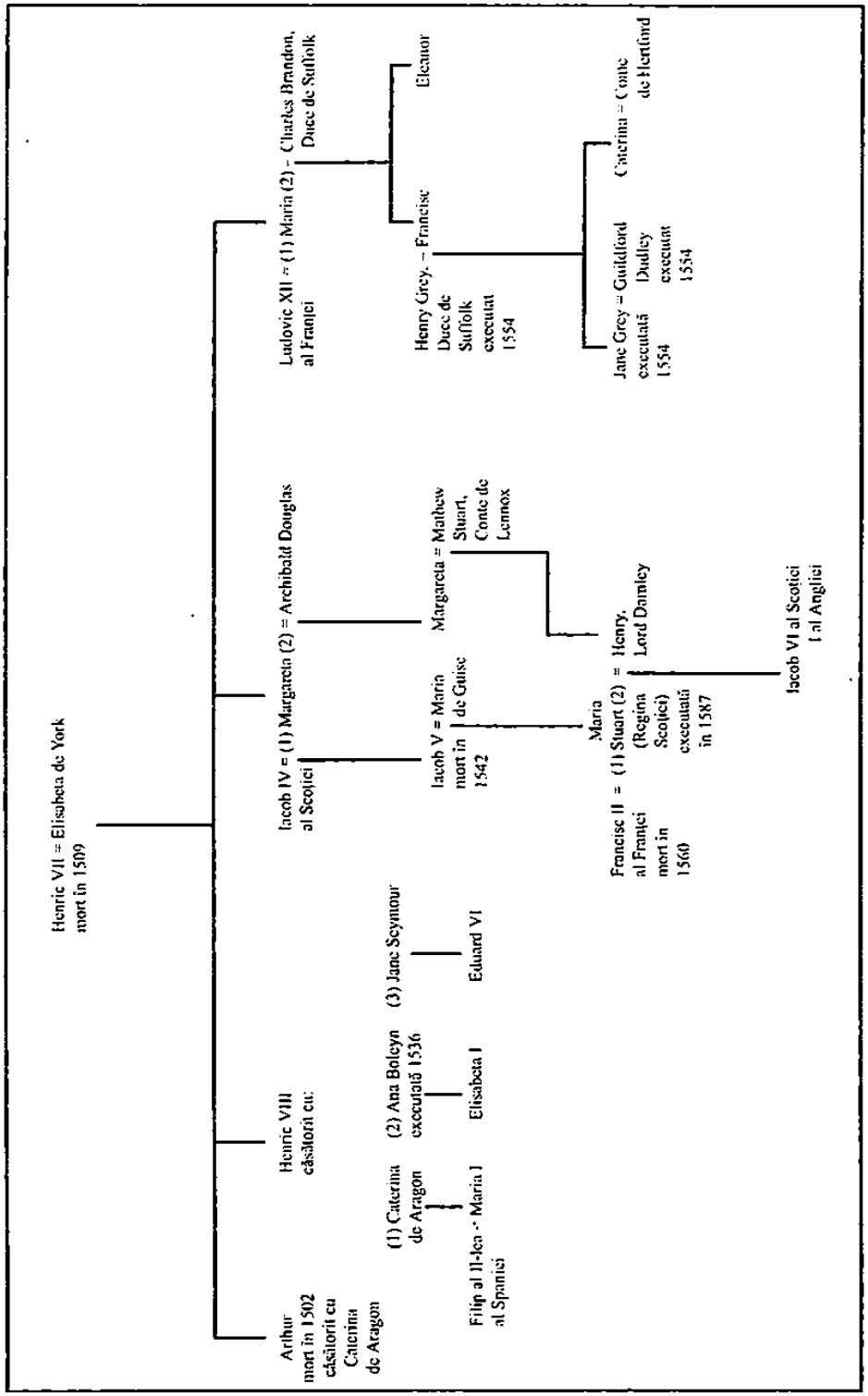

a Elisabetei, problemă analizată în detaliu în secţiunea 12.

Francezii puteau profita de pretenţiile Mariei în mai multe feluri. Puternica familie de Guise voia să profite de ocazie pentru a destabiliza regimul protestant, eretic, al Elisabetei; pe de altă parte, catolicii puteau fi asul din mânecă în înverşunatele jocuri politice de la Curtea franceză.

Ar fi totuşi o greşeală să deducem că toţi scoţienii erau dispuşi să accepte punctul de vedere al Casei de Guise. Unii scoţieni considerau căsătoria reginei lor cu un principe străin o ocazie de a aduce ţara într-o situaţie de dependenţă pe care ci se luptaseră s-o evite. De fapt, pentru nobilii protestanţi, al căror număr creştea mereu, dependenţa de Franţa catolică a clanului de Guise părea o soartă mai rea decât strângerea relaţiilor cu Anglia protestantă. Iată de ce, din punctul de vedere al Angliei, problema scoţiană nu era cu totul lipsită de speranţă.

12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Angliei

Arborele genealogie de la pagina 169 arată că, ereditar, Maria Stuart era moştenitoarea de drept a Elisabetei. Regina Scoţiei era nepoata Margaretei, sora mai mare a lui Henric al VIII-lea şi soţia lui Iacob al IV-lea al Scoţiei. Conform aceluiaşi principiu, următoarea pe linie ar fi fost Margareta Douglas, Contesă de Lennox, fiica din a doua căsătorie a Margaretei Tudor. Atât Maria Stuart cât şi Margareta Douglas ar fi fost bine primite de catolici. Pe de altă parte, atât pe patul de moarte, cât şi în testament, Henric al VIII-lea ignorase moştenitorii catolici oferind succesiunea (în cazul în care copiii săi ar fi murit fără să lase urmaşi) descendenţilor surorii sale mai tinere, protestanta Maria, ducesă de Suffolk. Reprezentanta acestei ramuri era, pe vremea Elisabetei, Lady Caterina Grey – dar ea se căsătorise în secret, atrăgându-şi duşmănia reginei şi decizia forurilor ecleziastice de a anula această căsătorie. Testamentul lui Henric al VIII-lea se dovedea a fi, din punct de vedere juridic, un adevărat câmp minat. În primul rând, nu se ştia exact unde se află. Pe urmă, era discutabil dacă regele avea dreptul să schimbe regulile tradiţionale de succesiune. E adevărat că Parlamentul îi conferise acest drept, dar se putea contesta dreptul Parlamentului însuşi de a proceda astfel. Nesocotirea

cererilor Mariei Stuart era inacceptabilă din punctul de vedere al tradiţionaliştilor, pentru care legile de moştenire erau sacre, indiferent de deosebirile religioase, de avantajele politice sau de antipatiile personale.

A considera însă că Maria este regină de drept în locul Elisabetei era altă chestiune. Nimeni nu contesta că Elisabeta era fiica lui Henric al VIII-lea, dar era ea şi moştenitoarea lui legală? În definitiv, dacă cineva ar fi denunţat ca ilegală căsătoria mamei sale, Anne Boleyn, cu regele pe baza faptului că precedentul lui mariaj cu Caterina de Aragon nu fusese niciodată desfăcut legal – atunci dreptul Elisabetei la tron ar fi fost pus sub semnul întrebării. Teoretic, catolicii englezi puteau gândi astfel; divorţul de Aragon întâmpinase împotrivirea de neclintit a Papei şi determinase ruperea legăturilor dintre Henric al VIII-lea şi Biserica Romei. În realitate, foarte puţini dintre catolicii englezi contestau titlul Elisabetei. Dar existau duşmani înverşunaţi, ca cei din neamul de Guise, care nu-şi făceau astfel de scrupule. Faptul că Maria făcea uz de însemnele casei regale engleze nu era decât un semn al antipatiei clanului de Guise faţă de regina Angliei şi nu trebuie să tragem concluzia că ar fi fost primul pas către un atac francez împotriva Angliei. Pe Elisabeta o enerva comportarea Mariei, dar nu o speria.

Pretenţiile Mariei la tron erau, totuşi, o altă chestiune. Ele au dat multe dureri de cap consilierilor Elisabetei. Cei mai mulţi protestanţi din interiorul şi dinafara Consiliului de Coroană erau de părere că Maria: fiind catolică, nu poate fi acceptată ca urmaşă a Elisabetei. De aceea era imperios necesar ca regina să se mărite repede şi să dăruiască ţării un moştenitor protestant. Pe măsură însă ce Elisabeta îmbătrânea şi speranţele că se va mărita începeau să pălească, Maria devenea o alternativă tot mai serioasă. Exista pericolul ca Elisabeta să piardă sprijinul celor preocupaţi în mod special de viitorul Angliei. În fine, să nu-i uităm pe cei care credeau în existenţa unei conspiraţii catolice internaţionale. N-ar fi fost oare mai simplu pentru susţinătorii Mariei să îi asigure acesteia succesiunea la tron asasinând-o pur şi simplu pe Elisabeta? După cum vom vedea, temerile pentru securitatea ei au crescut odată cu înrăutăţirea relaţiilor cu Spania catolică.

Maria Stuart era, prin urmare, în centrul atenţiei şi era o armă convenabilă pentru toţi cei care se opuneau, din motive religioase, Elisabetei I. În secţiunile următoare, vom schiţa

diferitele probleme pe care această stare de lucruri le-a pus guvernării elisabetane şi vom vedea care a fost politica pe care aceasta a adoptat-o faţă de regina Scoţiei. Astfel vom putea răspunde acelor întrebări obligatorii pe care le ridică analiza naturii şi succesului politicii engleze. În ce măsură era regina răspunzătoare de politica faţă de Scoţia? Cât de riguros a fost gândită această politică? Era ea doar o reacţie de răspuns la evenimente, sau era rodul unor planuri de perspectivă? După ce principii au evoluat relaţiile cu Maria? Ce s-a schimbat, dacă s-a schimbat, în aceste principii?

Pentru a rezuma, sunt evidente două ţeluri fundamentale pe care guvernarea elisabetană le-a urmărit în negocierile cu Scoţia. Primul era să vegheze ca nu cumva Scoţia să fie folosită de un adversar puternic pentru a-i submina poziţia sau chiar pentru a ataca Anglia. Al doilea era să neutralizeze diferitele pericole datorate înseşi reginei Scoţiei. Aceste ţeluri erau comune Elisabetei şi consilierilor săi. Dacă ei erau însă de acord şi în privinţa modului în care trebuia acţionat este cu totul altă problemă.

13. Revolta din Scoţia, 1559

În primăvara anului 1559, nobilii protestanţi – care îşi spuneau Lorzi ai Congregaţiei – s-au ridicat împotriva regentei catolice franceze a Scoţiei, Maria de Guise (mama Mariei Stuart). Motivele lor erau fie de natură religioasă, fie reflectau resentimentele faţă de legăturile cu Franţa, care în opinia lor ştirbeau suveranitatea Scoţiei. Această revoltă putea fi, desigur, o ocazie minunată pentru Anglia. Ajutorul dat rebelilor, în virtutea apartenenţei lor comune la protestantism, ar fi dus la un nou tip de relaţie cu Scoţia şi ar fi micşorat pericolul evident reprezentat de Casa de Guise. În iulie 1559, Henric al II-lea al Franţei a murit. Tânăra pereche regală (Francisc al II-lea şi Maria Stuart) a fost încurajată de către gruparea de Guise să afişeze insemnele monarhilor Angliei. Unii consilieri, ca William Cecil, vedeau în asta confirmarea existenţei unui plan catolic, ce urmărea impunerea forţată a pretenţiilor Mariei la tron şi păstrarea controlului în Scoţia. Prin urmare, ei făceau presiuni pentru o intervenţie militară imediată în Scoţia.

Cecil se temea însă de atitudinea Elisabetei faţă de

rebeli. Ca întotdeauna, ea nu arăta prea mult entuziasm pentru solidaritatea protestantă internaţională şi nu făcea nici un efort să-şi ascundă antipatia pentru mentorul religios al Lorzilor Congregaţiei, John Knox. Pamfletul lui Knox din 1559, „Primul strigăt al trompetei împotriva monstruosului regiment de femei”[52], se referea la Maria de Guise şi Maria I a Angliei, dar critica necruţătoare adusă femeilor aflate la guvernare a ofensat-o profund pe Elisabeta. Am vorbit în capitolele precedente despre obsesia Elisabetei pentru drepturile monarhilor şi îndatoririle supuşilor. Din punctul ei de vedere, era o greşeală să ajuţi şi să inciţi rebelii, iar faptul că se puteau obţine avantaje politice din acest lucru nu îl justifica în ochii ei. Gândind astfel ţinea seama, bineînţeles, şi de propriile interese.

Încurajarea rebelilor din alte ţări putea determina încurajarea rebelilor de acasă. Atitudinea Elisabetei faţă de rebeli arată că deşi pe de o parte s-a dovedit de multe ori incapabilă să profite de situaţiile care se iveau - ceea ce nu s-ar fi întâmplat în cazul unei persoane cu adevărat practice - pe de altă parte a respins acele strategii de perspectivă, care urmăreau interesele ţării pe termen lung. Din fericire pentru aceste interese, William Cecil era conştient că regina şovăie să-i ajute pe Lorzii Congregaţiei. El a reuşit totuşi să profite de mânia ei faţă de pretenţiile cuplului regal la Coroană şi a determinat-o să acorde, deşi în silă, sprijin rebelilor. Începând cu aprovizionarea secretă cu arme şi bani a scoţienilor, ea avea să se lase convinsă să trimită o flotă în golful Forth pentru a-i împiedica pe francezi să-şi elibereze principala lor garnizoană din Leith. Cecil a reuşit de asemenea să obţină trupe engleze care să participe la asediul oraşului Leith, în martie 1560. Francezii au fost de acord să înceapă negocierile în iunie, iar rezultatul a fost Tratatul de la Edinburgh: un adevărat triumf pentru Anglia. Ambele părţi au căzut de acord să-şi retragă trupele din Scoţia, iar delegaţii Franţei au promis că Maria Stuart nu va mai afişa însemnele regale ale Angliei. Maria personal a refuzat să ratifice tratatul, dar refuzul ei n-a împiedicat retragerea soldaţilor francezi.

Meritul încheierii Tratatului de la Edinburgh i-a aparţinut exclusiv lui William Cecil, Elisabeta şi-a jucat rolul fără tragere de inimă şi cu acea nehotărâre îngrozitoare care îi scotea din minţi pe consilierii ei. Mai mult, aproape că a reuşit să

52 *The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women*

compromită negocierile, trimiţându-I în ultimul moment o scrisoare lui Cecil, prin care îl instruia să nu semneze decât dacă francezii sunt de acord să-i cedeze Calaisul şi o sumă substanţială de bani. Din fericire, scrisoarea ei a ajuns prea târziu. Tratatul fusese deja semnat.

Probabil că regina nu a fost prea încântată de isprava lui Cecil, încurajând supuşii la revoltă, guvernul ei contribuise, în mare măsură la instaurarea în Scoţia a unui regim protestant, pe al cărui lider religios – Knox - îl detesta. Adăugând la aceasta zgârcenia ei proverbială, avem explicaţia refuzului ei de a plăti pensii lorzilor scoţieni nevoiaşi (pe care s-ar fi putut bizui că vor susţine guvernul anti-Guise) şi de a-i recompensa pe cei care contribuiseră esenţial la instaurarea regimului. Avantajul politic al Angliei avea un rol secundar faţă de părerile Elisabetei despre drepturile regale.

14. Întoarcerea Mariei Stuart

Francisc al II-lea a murit în decembrie 1560. Poziţia Mariei Stuart pe arena politică franceză a slăbit, ca şi cea a familiei de Guise, în timp ce Caterina de Medici a preluat controlul (vezi pag. 125-126). Maria s-a întors prin urmare în Scoţia, unde prezenţa ei a pus multe probleme Angliei. Prima şi cea mai importantă era căsătoria. Consilierii englezi erau conştienţi că Maria Stuart era o tânără văduvă cu o zestre bogată. Din moment ce ea era moştenitoarea nerecunoscută dar legitimă a Elisabetei, viitoarea căsătorie a reginei Scoţiei era de o importanţă vitală pentru securitatea Angliei. Între timp, aparenta lipsă de interes pe care Elisabeta o avea faţă de măritiş era o sursă de nemulţumiri enorme pentru acei protestanţi care nu puteau îndura perspectiva unei moştenitoare catolice. Indiferent care erau motivele ei, să recunoaştem că, alegând celibatul, Elisabeta îşi plasa sentimentele personale deasupra intereselor regatului. Fratele şi sora ei muriseră de tineri, iar în 1562 ea însăşi era să moară de vărsat de vânt.

Înapoiată în regatul ei, Maria Stuart a dat dovadă de inteligenţă în înţelegerea realităţilor politice. Pentru început, a emis o proclamaţie prin care interzicea orice modificare a statutului religios pe care îl instaurase. Era un semn că acceptă

superioritatea Protestantismului. Maria nu a ratificat niciodată oficial legile din 1560 care condamnau liturghia, dar administraţia ei nici n-a încercat să le desfiinţeze. În mod similar, deşi insista asupra dreptului ei de a-şi practica propria confesiune, era dispusă să asiste la botezuri şi nunţi protestante, atunci când interesele politice o cereau. Evidenta ei abilitate ca om de stat şi farmecul nativ i-au asigurat loialitatea unor persoane influente care nici măcar nu-i împărtăşeau opiniile. Un exemplu este William Maitland din Lethington: secretar de stat pe vremea Mariei de Guise, el şi-a păstrat funcţia şi în timpul guvernării Mariei Stuart şi s-a dovedit un avocat excepţional al cauzei ei, aceea de a fi recunoscută oficial ca moştenitoare a Elisabetei.

Calităţile Mariei erau un motiv de îngrijorare pentru oponenţii săi englezi protestanţi. Cum Elisabeta nu putea fi obligată să se mărite, era în interesul ei ca Maria să accepte o căsătorie cu unul dintre candidaţii convenabili pentru Anglia. Ideal ar fi fost ca acesta să fie un nobil englez protestant. Scoţienii au crezut iniţial că Elisabeta îl avea în vedere pe Henry Darnley, fiul contesei de Lennox. Darnley nu era deloc pe placul reginei, fiindcă avea simpatii catolice şi, prin mama sa, pretenţii personale la tronul Angliei (vezi arborele genealogie de la pagina 169). Cu totul neaşteptat, Elisabeta l-a propus ca peţitor pe propriul ei favorit, Dudley. Scoţienii au bănuit că este doar o stratagemă pentru a întârzia orice căsătorie şi n-au luat-o prea în serios. Acest lucru este foarte posibil. O ipoteză la fel de veridică este că Elisabeta considera această variantă o manevră înţeleaptă; era suficient de arogantă ca să creadă că va putea prezida într-un bizar triunghi conjugal, lăsând tronul descendenţilor favoritului său.

În realitate, Maria n-avea nici cea mai mică intenţie să accepte indicaţiile Elisabetei. Sperase într-o partidă cu fiul regelui Spaniei, dar speranţele i-au fost înşelate. Atunci şi-a îndreptat atenţia spre Darnley şi a profitat de o greşeală comisă de Elisabeta şi Cecil. Ca supus englez, Darnley avea nevoie de permisiunea reginei pentru a vizita Scoţia. Guvernarea n-a ridicat nici o obiecţie când el şi-a formulat cererea, probabil pentru că perspectiva ca o astfel de partidă să aibă loc nu părea reală. Însă după ce el a ajuns acolo, Maria l-a înnobilat şi apoi s-a căsătorit cu el, în iulie 1565. Superioritatea protestantismului în Scoţia a fost astfel zdruncinată. Atât Maitland cât şi contele de Moray - fratele

vitreg al Mariei Stuart – şi-au simţit poziţia ameninţată iar sfatul lor a devenit brusc indezirabil. După o tentativă nereuşită de revoltă, Moray a plecat în Anglia. Consternarea Consiliului de Coroană la auzul veştilor reiese cu claritate din procesul verbal al şedinţei speciale ţinute în 4 iunie 1565.

> Chestiunile de luat în seamă sunt două… Una, ce primejdii vor urma pentru Regină sau pentru regatul nostru din măritişul reginei Scoţiei cu lordul Darnley… A doua, ce leac le putem găsi… Unii gândesc că e primejdie mai mare în astă unire cu lordul Darnley decât cu cel mai puternic dintre străini; căci el, fiind din regatul acesta, şi făcându-şi aici o tovărăşie pe temei religios şi cu alte scopuri, i-ar creşte ei forţele şi i-ar şubrezi puterea regatului acesta… La a doua întrebare, asupra lucrurilor ce ar trebui făcute în întâmpinare, răspunsurile nu sunt mai multe de trei: că e nevoie ca regina să se mărite fără altă întârziere… Religia să propăşească în Scoţia şi Anglia… Să se încerce prin varii căi ori să se strice uneltita nuntă, ori barem astfel să se facă încât să nu aducă durere acestei ţări.

Cât de gravă a fost greşeala englezilor? În primul rând, căsătoria cu Darnley a dat o puternică lovitură dominaţiei nobililor scoţieni protestanţi cu care Consiliul de Coroană reuşise să stabilească nişte relaţii solide. Tratatul de la Edinburgh părea acum doar o enormă risipă de hârtie. Catolicii englezi găseau încurajatoare perspectiva ca pe tronul Angliei să ajungă cu timpul coreligionarii lor. Nu exista, e adevărat, nici un pericol imediat pentru Elisabeta: oricât s-ar fi lăudat Maria Stuart în momente necugetate, scoţienii erau prea dezbinaţi şi prea săraci ca să constituie un pericol militar. Aceasta era o slabă consolare pentru oameni ca Cecil, a căror antipatie pentru Maria şi pentru religia ei îi determina să considere căsătoria cu Darnley ca parte a unui complot catolic internaţional îndreptat împotriva celei mai mari puteri protestante din Europa. Oricum, zarurile fuseseră aruncate. A le asigura unor oameni ca Moray un sprijin militar important ar fi fost costisitor; iar regina nu ar fi aprobat o tentativă de detronare a Mariei. Ajungem deci la concluzia inevitabilă că succesele anterioare repurtate de politica externă engleză în Scoţia n-au contat prea mult. Concursul de împrejurări, unele

greşeli şi antipatia ei pentru căsătorie au făcut-o, cu timpul, foarte vulnerabilă pe Elisabeta. Cum putea Regina Fecioară să-şi păstreze loialitatea nobililor care vedeau că viitorul se află în copiii ramurilor Stuart şi Lennox? Căci, în ianuarie 1566, Maria aştepta un copil.

15. Maria Stuart şi asasinarea lui Darnley

Ascendentul pe care îl avea Maria Stuart în relaţia cu Elisabeta a fost pus în pericol de modul nefericit în care a evoluat căsătoria cu Darnley şi de o serie de evenimente extraordinare şi fierbinţi care au rezultat de aici. În martie 1566, Darnley, însoţit de câţiva prieteni, l-a înşfăcat pe secretarul italian al Mariei, David Riccio, în prezenţa ei, şi l-a ucis. Darnley era gelos şi ceea ce a făcut a fost o punere sub acuzare, justificată nu doar de suferinţa lui personală, ci şi de purtarea lipsită de discreţie a reginei. Nu au existat repercusiuni dramatice imediate. Profitând probabil de duşmănia dintre Darnley şi Maria, Moray s-a întors în Scoţia şi s-a împăcat cu sora lui vitregă. Între timp, trimisul acesteia, Sir John Melville, a plecat în Anglia sperând că o va convinge pe Elisabeta să-i accepte ca moştenitori pe Maria şi pe fiul ei nou-născut, Iacob. Nu a reuşit, dar unii aristocraţi foarte influenţi s-au grăbit să-l asigure că, personal, sunt în favoarea acestui aranjament. Printre ei era şi Norfolk - cel mai puternic nobil din ţară – şi, destul de bizar, însuşi Leicester. Motivaţia celui din urmă era probabil dorinţa, lesne de înţeles, de a-şi salva pielea de vreme ce statutul său de favorit nu-i mai asigura nici o protecţie.

Apoi, în februarie 1567, Darnley a fost ucis. Complicitatea Mariei a devenit evidentă atunci când s-a măritat cu Contele de Bothwell, omul suspectat a fi responsabil de uciderea soţului său. Se poate ghici în ce stare de spirit era Maria. Este de remarcat faptul că a fost de acord cu o căsătorie după ritualul protestant; dintr-un motiv oarecare, sentimentele o copleşiseră pe politiciana vicleană care fusese, în momentul întoarcerii în Scoţia. Tulburările care au urmat i-au oferit lui

Moray ocazia ca, aflat în fruntea unei grupări protestante, să o aresteze pe Maria, să o oblige să abdice şi să-l încoroneze pe fiul ei, sub numele de Iacob al VI-lea. Moray însuşi a devenit regent, dar o asemenea poziţie nu îl punea în nici un caz la adăpost de cei care nu erau de acord cu această abdicare forţată şi lipsită de precedent, indiferent cât ar fi dorit ei căderea lui Bothwell.

Nu e de mirare că Elisabeta a fost şocată de această detronare şi a trimis un mesager care să ceară eliberarea şi reinstalarea fostei regine a Scoţiei. Regina Angliei era într-o stare vecină cu isteria. Se pare că nici nu s-a gândit că aceasta era o şansă nesperată de a reclădi un regim proenglez în Scoţia. Ceea ce conta pentru ea nu era avantajul politic, ci principiul atât de drag inimii ei - acela al drepturilor inalienabile cuvenite conducerii legitime. Chiar şi când Maria a fugit în Anglia în vara anului 1568, Elisabeta încă se mai gândea cum ar putea, s-o readucă pe tron. Consilierii ei au convins-o să amâne totuşi orice acţiune, sugerându-i că Maria ar fi putut fi obiectul unui fel de anchetă judiciară pentru rolul ei în asasinarea lui Darnley. Guvernul a căpătat astfel un răgaz pentru a hotărî ce să facă cu ea.

16. Maria în Anglia

Prezenţa Mariei în Anglia a ridicat probleme deosebite – chiar dacă se afla în custodie în “îndepărtatul” Staffordshire. Comportarea ei din Scoţia nu-i diminuase pretenţiile la tronul Angliei, iar faptul că se afla aici ar fi putut zdruncina loialitatea catolicilor faţă de Elisabeta. E posibil ca ea să fi fost la originea comploturilor de asasinare a Elisabetei – de altfel, crima pe temeiuri religioase nu era ceva neobişnuit în Europa acelor vremi. În plus, chiar unul dintre duşmanii ei implacabili, Cecil, era conştient de priceperea ei politică şi de magnetismul ei personal. Aceste calităţi şi trecerea timpului ar fi putut estompa acuzaţiile pe care Moray i le aducea în faţa Consiliului de Coroană. Mariei nu i s-ar fi dat însă, nici la Curtea Angliei şi nicăieri în altă parte, dreptul să-şi organizeze o grupare care să-i susţină cererile.

Dar Maria nici n-a avut nevoie de libertate fizică pentru a-şi atrage adepţi. În primăvara anului 1569, se pare că

persoane foarte influente erau gata să o recunoască moştenitoarea Elisabetei, cu condiţia să se mărite, pentru mai multă siguranţă, cu un englez potrivit. Cel dintâi nobil al Angliei – ducele de Norfolk – era candidatul cel mai probabil. El nu era ostil catolicismului. Un semn al pericolelor puse de celibatul încăpăţânat al Elisabetei a fost prezenţa lui Leicester în grupul ce sprijinea partida cu Norfolk. Odată ce aceasta ar fi avut loc, era deschisă calea pentru revenirea Mariei pe tronul Scoţiei.

A fost o chestiune de timp până ce Elisabeta a aflat de acest plan. Leicester i s-a confesat cu ochii în lacrimi şi apoi s-a retras în siguranţa patului său de bolnav. Norfolk a fost convocat la Curte şi informat, în termeni foarte categorici, că trebuie să renunţe. Situaţia era însă mai periculoasă decât aprecia Elisabeta. Maria îi pretindea lui Norfolk s-o elibereze cu forţa, dacă e nevoie. În acelaşi timp, anumiţi conţi nordici făceau presiuni asupra lui, cerându-i să-şi mobilizeze toţi susţinătorii şi s-o salveze pe Maria, să se căsătorească cu ea şi apoi s-o constrângă pe Elisabeta să o recunoască drept succesoare. Este clar că existau anumite planuri de revoltă în nord. Conţii de acolo – Northumberland şi Westmorland – erau ei înşişi catolici şi aveau proprietăţi în ţinuturile cel mai puţin influenţate de protestantism. Dar în momentul în care Norfolk, după consultări violente cu adepţii săi, s-a supus Elisabetei şi a fost întemniţat în Turnul Londrei, Northumberland şi Westmorland s-au aflat în dificultate. Au fost la rândul lor convocaţi la regină, dar erau prea compromişi de amestecul lor în problema succesiunii şi de contactele cu Papa şi cu spaniolii pentru a-şi risca pielea venind la curte. Au fost deci siliţi să ia calea rebeliunii deschise.

17. Revolta conţilor din nord şi complotul Ridolfi

În pag. 91-93 am arătat desfăşurarea şi eşecul revoltei. Ducele de Norfolk a supravieţuit, în ciuda legăturilor lui cu rebelii, dar n-a tras învăţăminte din faptul că a scăpat la limită. Nu voia să renunţe la perspectiva căsătoriei cu Maria: o mărturie a influenţei pe care prezenţa ei o avea asupra simpatizanţilor catolici. Fireşte că Maria ar fi făcut orice ca să scape dintr-o captivitate care o agasa. S-a implicat în planurile

unui oarecare Roberto di Ridolfi, un negustor italian cu legături în multe curţi europene. Ridolfi plănuia să ceară pentru Maria ajutor militar de la comandantul spaniol din Ţările de Jos, ducele de Alva. Norfolk s-a lăsat convins de acesta să ceară un asemenea ajutor; dacă l-ar fi primit, ar fi urmat să-şi adune şi el oamenii. Complotul a fost descoperit, iar rolul lui Norfolk a ieşit la iveală. La procesul lui din ianuarie 1572, apărarea s-a bazat în mare parte pe faptul că era duce şi că prin urmare cuvântul său conta mai mult decât al oricui altcuiva. N-a fost o pledoarie prea apreciată. Norfolk a fost în consecinţă executat, în iunie 1572.

Maria Stuart se afla ea însăşi în pericol. Cecil - acum lord Burghley - îi instiga pe membrii Consiliului de Coroană să facă presiuni asupra reginei pentru a o executa pe Maria. Convocarea Parlamentului din 1572 s-a datorat probabil presiunilor perseverente ale consilierilor Coroanei, care sperau să se voteze moţiunea prin care regina Scoţiei era repudiată şi exclusă de la moştenire. Elisabeta a luptat împotriva acestei propuneri cu viclenia ei obişnuită. A refuzat să aibă de-a face cu Proiectul Legii privării de drepturi şi a distras atenţia parlamentarilor cu Proiectul Legii de Excludere, pe care a scos-o din mânecă.

Masacrarea protestanţilor francezi în Noaptea Sfântului Bartolomeu (în august 1572) a confirmat părerile celor care, ca Burghley, denunţau existenţa unei conspiraţii catolice criminale – conspiraţie a cărei reprezentantă în Anglia nu putea fi, desigur, decât Maria Stuart. Elisabeta a rămas, ca întotdeauna, neclintită în faţa pledoariilor reînnoite care cereau moartea Mariei. Poate că renunţase la orice intenţie de a o reîntrona în Scoţia, dar prăpastia dintre atitudinea ei în această problemă şi cea a Consiliului de Coroană era totuşi extrem de mare. Prin urmare discuţiile normale şi planificarea calmă au devenit imposibile. Consilierii au fost nevoiţi să găsească alte căi pentru a o influenţa pe regină; cea mai bună metodă era s-o sperie cu spectrul pericolului imediat şi personal în care se aflau ea şi tronul său.

18. Sfârşitul Mariei Stuart

Contextul politic din 1580 a oferit această ocazie. În

1580, o declaraţie oficială a papei spunea că oricine o asasinează pe Elisabeta cu „pioasa intenţie de a-l servi pe Domnul, nu numai că nu făptuieşte un păcat, ci merită să fie răsplătit”. Uciderea lui Wilhelm de Orania în 1584 a arătat că viaţa tuturor monarhilor protestanţi era periclitată de terorismul catolic. În acelaşi an, în Anglia era demascat complotul Throckmorton, care urmărea organizarea unei invazii conduse de ducele de Guise cu scopul să o elibereze pe Maria Stuart şi s-o detroneze pe Elisabeta. Burghley şi Walsingham au fost suficient de alarmaţi ca să întocmească Angajamentul de Asociere (în octombrie 1584), prin care semnatarii promiteau s-o apere pe Elisabeta prin forţă şi să ucidă practic orice persoană implicată în comploturi antimonarhice, Angajamentul n-a fost niciodată invocat ca atare, dar atmosfera încărcată, în care teama de misionarii iezuiţi coincidea cu teama de o invazie spaniolă, a lăsat urme asupra Elisabetei înseşi. Era speriată, iar o Elisabetă speriată era un paznic nesigur pentru Maria Stuart.

Preocupaţi de ameninţarea Spaniei, regina şi consilierii ei au încercat să facă o alianţă defensivă împreună cu Iacob al VI-lea împotriva acesteia. În definitiv, Iacob n-ar fi avut nimic de câştigat dacă spaniolii ar fi invadat Anglia: doar mama lui se mai afla între el şi succesiunea la tronul Angliei, după moartea Elisabetei. Pe de altă parte, urma să capete o pensie substanţială dacă accepta această alianţă. În 1585, acordul s-a încheiat şi prevedea printre altele şi o sumă de aproximativ 4000 de lire pe care Iacob trebuia s-o primească în fiecare an. Era un semn că, neoficial, accepta continua întemniţare a mamei sale. Era o politică înţeleaptă să-l mulţumeşti pe Iacob cu pensii şi subvenţii, deşi puţini consilieri aveau încredere în el. Mai ispititoare chiar decât banii a fost pentru tânărul rege scrisoarea Elisabetei, prin care aceasta îi promitea că nu se va face nimic care să afecteze dreptul lui la Coroana Angliei.

Invazia spaniolă era, din punctul, de vedere al Mariei, ultima speranţă de a-şi câştiga libertatea şi, cine ştie, acel premiu de care nu fusese niciodată atât de aproape - tronul Angliei. În mai 1586, şi-a dezmoştenit oficial fiul în favoarea regelui Spaniei, în speranţa că astfel va stimula eforturile acestuia în folosul său. Ea a furnizat astfel motivele pentru viitoarea ei execuţie, cu atât mai mult cu cât n-a rezistat să nu se vâre şi în alte comploturi împotriva Elisabetei. În 1586, Anthony Babington, catolic fervent şi susţinător al misiunilor

iezuite, a contactat-o în scris pe Maria. Oferta lui era destul de directă: promitea s-o elibereze pe ea şi ulterior s-o ucidă pe Elisabeta. Se pare că Maria a dictat o scrisoare de răspuns prin care aproba acest plan, dar sugera că Elisabeta ar trebui ucisă înainte, nu după eliberarea ei. Aceste detalii organizatorice au fost însă inutile, fiindcă întreaga corespondenţă a fost citită cu satisfacţie de însuşi Walsingham. Babington a fost arestat şi a mărturisit imediat rolul pe care trebuia să-l joace în acest plan. Dar ce urma să se întâmple cu Maria? O comisie de nobili, consilieri ai Coroanei şi judecători, întruniţi la castelul Fotheringay, noul său loc de detenţie, a găsit-o vinovată de complot de asasinare împotriva Elisabetei. Aceasta din urmă a refuzat să pronunţe sentinţa, iar Consiliul de Coroană a convins-o să convoace Parlamentul, în speranţa că se va crea astfel un curent general de opinie care o va forţa să semneze condamnarea la moarte. Parlamentul a cerut, conform aşteptărilor, execuţia Mariei; regina refuza în continuare să cedeze. Nehotărârea ei înnăscută era alimentată de repulsia pe care o simţea la gândul de a condamna la moarte o regină ca şi ea şi de teama de posibilele reacţii din partea ţărilor vecine – în special din partea regelui Scoţiei. Elisabeta era atât de disperată încât, ignorând orice avertisment, s-a sfătuit cu custodele puritan al Mariei, Sir Amyas Paulet, asupra posibilităţii ca el să scape de aceasta fără s-o implice personal. Paulet a refuzat cu înţelepciune. Epistola lui de răspuns invoca raţiuni morale înalte. El îşi încredinţa viaţa în mâinile Elisabetei:

> …dar Domnul mă opreşte să-mi las conştiinţa să decadă în aşa măsură ori să las bieţilor mei urmaşi un stigmat atât de groaznic ca acela de a fi vărsat sânge fără judecată ori împuternicire.

Împuternicirea era pregătită pentru a fi semnată: dar cum s-o convingi pe regină să semneze? Încă o dată, Consiliul de Coroană a încercat s-o forţeze să acţioneze folosindu-se de teama ei pentru propria siguranţă. Ea a fost hrănită cu ştiri fictive despre o debarcare spaniolă în Wales şi despre evadarea Mariei; a trimis după peniţă şi cerneală şi a semnat mandatul, dar l-a instruit pe al doilea secretar, Davison, să nu-l pecetluiască şi să nu-l expedieze. Davison însă i-a pus pecetea şi s-a repezit să se consulte cu ceilalţi consilieri. Ei au hotărât să trimită actul şi să nu spună nimic reginei până după

execuţie. Maria a fost decapitată la 8 februarie 1587, iar Elisabeta şi-a vărsat furia pe Davison, care a fost nevoit să plătească o amendă uriaşă şi a fost închis în Turnul Londrei. Lui Burghley i s-a interzis accesul la regină timp de o lună. Între timp, Elisabeta scria epistole lui Iacob al VI-lea, declarându-şi nevinovăţia. El a fost foarte mulţumit de aceste scrisori: îi ofereau un pretext ca să nu intre într-un conflict militar cu o ţară de a cărei coroană era acum mai aproape ca oricând.

19. Maria, regina scoţienilor: rezumat

Se poate spune că, după executarea Mariei, principalele obiective ale politicii engleze faţă de Scoţia au fost îndeplinite. Moartea Mariei a contribuit deplin la anularea influenţei pe care o avusese până atunci regina Scoţiei. Regele Scoţiei era destul de prietenos cu un regat pe care se aştepta să-l moştenească, iar posibilitatea ca francezii sau spaniolii să se folosească de Scoţia împotriva Angliei era practic inexistentă. Pe de altă parte, norocul a jucat un rol de necontestat în acest rezultat deosebit de satisfăcător. Într-adevăr, dacă ne îndreptăm atenţia către acţiunile guvernului englez, găsim numeroase inadvertenţe, greşeli de calcul şi tergiversări: toate alimentate de zgârcenia, prejudecăţile şi nehotărârea Elisabetei şi de neînţelegerile pe care le avea cu consilierii în privinţa problemelor prioritare.

Ne este imposibil să determinăm măsura în care Elisabeta era într-adevăr în pericol să fie asasinată datorită prezenţei Mariei şi comploturilor pe care ea le urzea. Trebuie însă să recunoaştem că acest pericol ar fi fost mai mic dacă aceasta n-ar fi fost atât de aproape, de disponibilă şi de incitantă pentru extremiştii catolici. Dacă Elisabeta s-ar fi căsătorit şi ar fi avut copii, pericolul pe care Maria Stuart îl reprezenta ar fi fost desigur înlăturat. Doar câţiva catolici fervenţi şi-ar mai fi amintit de fosta regină a Scoţiei, prizonieră în închisori confortabile din inima Angliei. Cei dispuşi s-o ucidă pe Elisabeta s-ar fi oprit la gândul că ucid o familie regală.

Lăsând deoparte speculaţiile, cât de eficient a fost controlul asupra Mariei Stuart în perioada în care a fost prizoniera Elisabetei? Desigur, Consiliul de Coroană i-a organizat cu eficienţă paza. Riscul de a fi eliberată, chiar de cei

mai entuziaşti şi inventivi dintre salvatori, era mic sau nul. Sistemul de supraveghere asigurat de Walsingham a adus dovezile necesare condamnării ei. Cât despre Elisabeta însăşi, refuzul în faţa presiunilor uriaşe pe care Consiliul de Coroană şi Parlamentul le făceau pentru executarea Mariei – mai ales după complotul Ridolfi denota un bun-simţ politic. E puţin probabil că o execuţie în momentul acela ar fi avut un efect pozitiv asupra primejdioaselor relaţii pe care Anglia le avea cu Spania şi Franţa. Pe de altă parte, încăpăţânarea reginei s-a datorat totuşi mai mult concepţiilor ei despre inviolabilitatea monarhului decât unei perspicacităţi politice. Modul în care a fost executată Maria i-a dat lui Iacob al VI-lea posibilitatea să evite o confruntare militară cu Anglia; dar, încă o dată, meritul aparţinea mai degrabă unei combinaţii fericite dintre nehotărârea Elisabetei şi apariţia unui ţap ispăşitor convenabil decât măiestriei sale politice.

20. Ultimii ani: relaţiile cu Iacob al VI-lea

Faptul că Elisabeta nu s-a măritat a fost văzut ca un semn de dezinteres faţă de soarta ţării după moartea ei. Acelaşi egoism monumental reieşea şi din relaţiile cu succesorul său cel mai probabil, regele Scoţiei. Ea nu i-a promis niciodată lui Iacob coroana în mod oficial şi e puţin probabil că s-ar fi ostenit să-l desemneze pe patul de moarte. El a fost totuşi încoronat pentru că era singurul candidat îndreptăţit şi a beneficiat de sprijinul unor oameni din inima guvernului englez, ca Robert Cecil, fiul lui Burghley. La moartea Elisabetei, pe 24 martie 1603, ei au emis o proclamaţie ce anunţa încoronarea lui Iacob. Relaţiile Tudorilor cu Scoţia au avut un final neobişnuit. Henric al VIII-lea dorise să asimileze această ţară Angliei: a doua sa fiică nu a arătat acelaşi interes. Dinastia Tudorilor s-a stins odată cu urcarea regelui Scoţiei pe tronul Angliei.

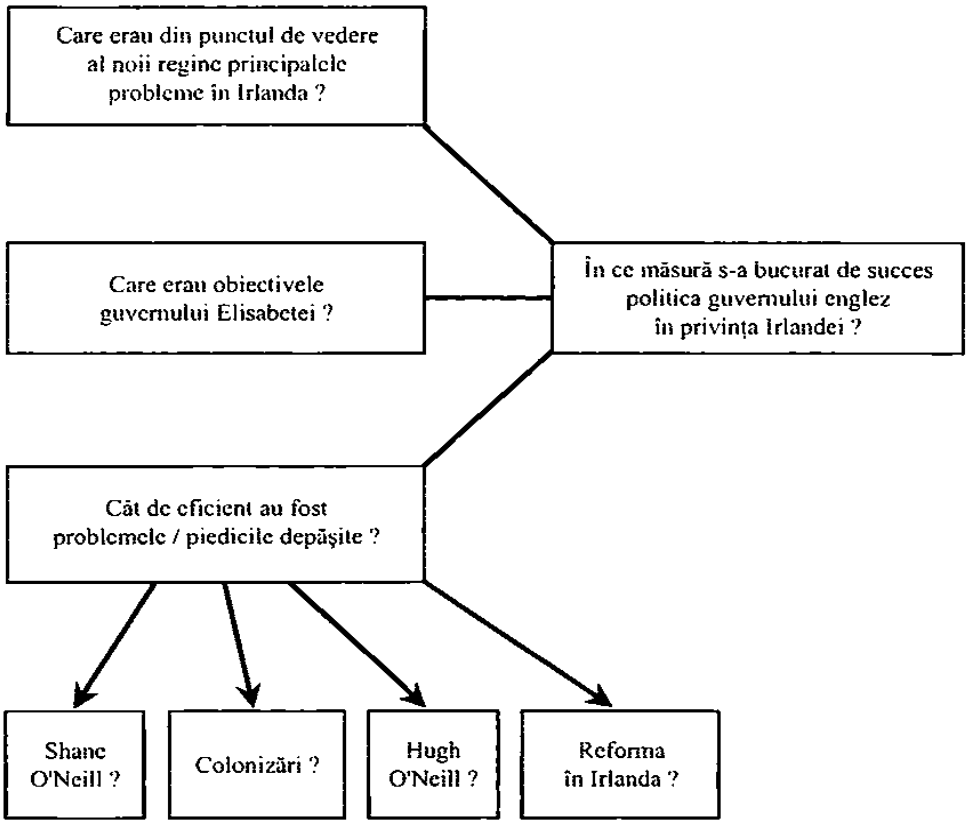

Sumar – Elisabeta şi Irlanda

***Să luăm notiţe despre** „Elisabeta, Irlanda şi Scoţia”*

Notiţele dumneavoastră ar trebui să urmărească subdiviziunile acestui capitol, în care Irlanda şi Scoţia au fost tratate separat. Pentru a vă stabili o direcţie clară, raportaţi-vă permanent la următoarele întrebări: (a) cu ce probleme concrete s-a confruntat Elisabeta? (b) ce strategii a folosit. Şi ce scopuri urmărea? (c) în ce măsură au reuşit aceste strategii şi cum au fost urmări te şi îndeplinite scopurile propuse?

Următoarele rubrici au fost scrise cu intenţia să vă călăuzească în acest proces.

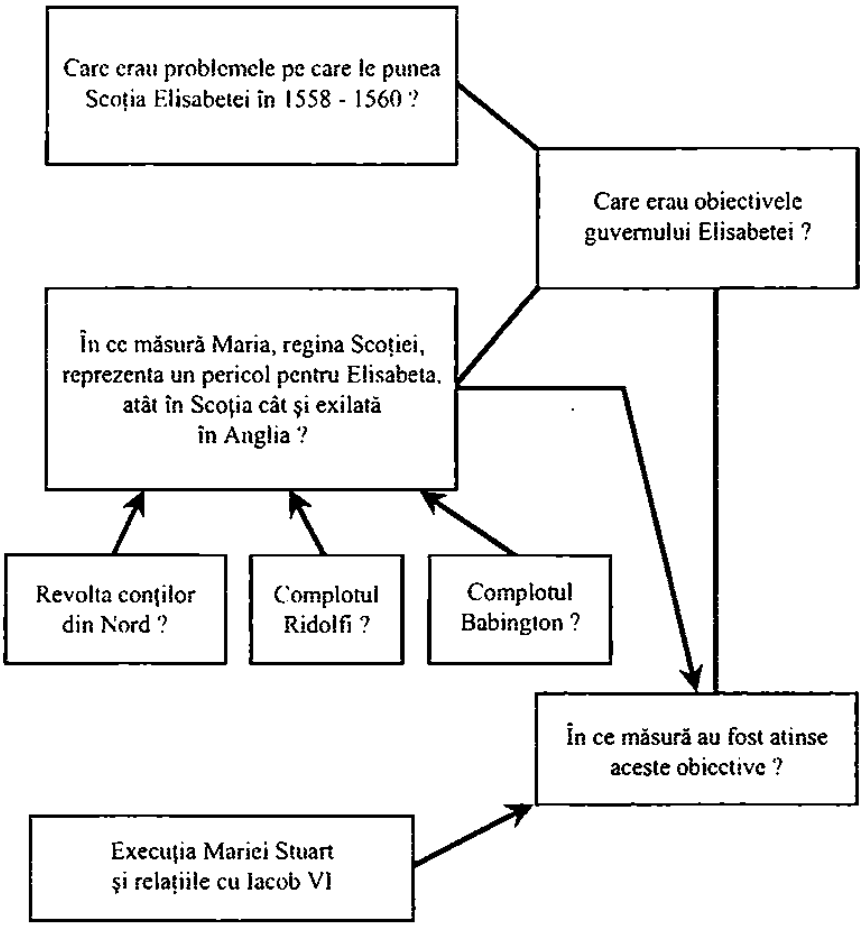

Sumar – Elisabeta şi Scoţia

1. Irlanda secolului al XVI-lea: ţara şi oamenii
   Cum era împărţită societatea irlandeză?
2. Irlanda şi monarhii englezi
   Care a fost impactul pe care l-a avut Henric al VIII-lea în relaţiile ulterioare dintre monarhii englezi şi Irlanda?
3. Elisabeta şi Irlanda: probleme şi posibile soluţii
   Treceţi în revistă dificultăţile cu care se confrunta Elisabeta.
4. Shane O'Neill
4.1. Ascensiunea lui Shane.
4.2. În ce măsură a contribuit Elisabeta la înfrângerea lui Shane?
5. Control prin colonizare: eşecul colonizării din Ulster,

1572-1576

5.1. Care erau obiectivele colonizării?

5.2. De ce a eşuat colonia lui Smith?

5.3. De ce a eşuat Essex?

6. Control prin colonizare: colonizarea din Munster, 1568

6.1. Care au fost cauzele revoltei din 1569?

6.2. Rebeliunea lui Desmond: cauze, înfrângerea de către Lordul Grey şi consecinţele pentru fidelii Old English.

6.3. Ce motive avem să considerăm că politica guvernamentală în colonizarea din Munster a fost greşit condusă?

7. Rebeliunea lui Hugh O'Neill, conte de Tyrone

7.1. Din ce punct de vedere situaţia lui Hugh O'Neill poate fi considerată contradictorie?

7.2. De ce s-a revoltat Tyrone şi de ce a fost revolta sa atât de periculoasă pentru interesele reginei?

7.3. Episodul Essex: de ce a eşuat?

7.4. Campania lui Mountjoy şi motivele relativului ei succes.

7.5. Rezumat: cât de eficiente au fost măsurile luate de Elisabeta în privinţa lui Hugh O'Neill?

8. Reforma irlandeză

De ce Protestantismul elisabetan nu a „prins" în Irlanda?

9. Irlanda: concluzii

Rezumaţi principalele obiective ale politicii elisabetane. În ce măsură au fost realizate?

10. Scoţia: introducere în această parte nu aveţi nevoie de notiţe.

11. Condiţiile din Scoţia

Explicaţi circumstanţele căsătoriei Mariei Stuart cu Delfinul. Ce implicaţii a avut această căsătorie pentru Anglia şi pentru Scoţia?

12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Angliei

12.1. Maria ca moştenitoare a Elisabetei. Pe ce se bazau pretenţiile ei? De ce s-au alarmat Cecil şi alţi consilieri ai Coroanei?

12.2. Maria Stuart şi catolicii englezi. De ce erau aceştia dispuşi s-o sprijine fie ca succesoare, fie ca rivală a Elisabetei?

12.3. Care erau cele două ţeluri ale politicii guvernării elisabetane faţă de Scoţia?

13. Revolta din Scoţia, 1559

13.1. Care au fost motivele revoltei Lorzilor Congregaţiei?

13.2. De ce era Elisabeta mult mai puţin dispusă decât

Consiliul de Coroană să sprijine această revoltă?
13.3. Tratatul de la Edinburgh.
14. Întoarcerea Mariei Stuart
14.1. Ce dovezi de abilitate politică a dat Maria la întoarcerea sa în Scoţia?
14.2. Căsătoria Mariei. Comentaţi importanţa ei din perspectiva engleză, responsabilitatea pentru greşelile din afacerea Darnley şi amploarea pericolelor ulterioare.
15. Maria Stuart şi asasinarea lui Darnley
Povestiţi episodul pe scurt şi arătaţi care au fost diferitele reacţii ale englezilor la detronarea Mariei.
16. Maria în Anglia
16.1. Ce probleme a generat prezenţa Mariei în Anglia?
16.2. Complotul pentru căsătoria cu Norfolk.
17. Revolta conţilor din nord şi complotul Ridolfi
Care erau motivele rebelilor? Ce semnificaţie a avut faptul că atât revolta, cât şi complotul au eşuat?
18. Sfârşitul Mariei Stuart
18.1. Ce efect a avut primejdiosul climat politic din 1580 asupra poziţiei Mariei?
18.2. Complotul Babington şi executarea Mariei.
19. Maria, regina scoţienilor: rezumat în ce măsură şi-a realizat Anglia obiectivele politice?
20. Ultimii ani: relaţiile cu Iacob al VI-lea

Să răspundem la întrebări eseu despre *„Elisabeta, Irlanda şi Scoţia”*

Vestea bună este că întrebările eseu pentru capitolul 6 sunt în general destul de directe. În primul rând, este improbabil – deşi nu să vi se ceară să abordaţi într-un singur eseu şi problema Irlandei şi cea a Scoţiei.

Cele mai multe întrebări vizează evaluarea modului în care Elisabeta a tratat cu Irlanda *sau* cu Scoţia. Metoda uzuală de sistematizare a unui astfel de eseu este relevarea ţelurilor Elisabetei, a problemelor cu care s-a confruntat şi, în funcţie de acestea, evaluarea rezultatelor,

Există destul de multe subiecte de eseu care se referă în exclusivitate la Maria, regina scoţienilor. Acestea implică în general o analiză a pericolului pe care îl reprezenta ea pentru Elisabeta. Feriţi-vă însă să trageţi concluzia că reciproca este

valabilă: când dezbateţi relaţiile Elisabetei cu Scoţia să nu vă referiţi numai la Maria Stuart.

Este posibil ca o temă mai amplă să depăşească graniţele acestui capitol - sau chiar ale acestei cărţi. “Cât de eficient au făcut faţă Tudorii problemei scoţiene?” este genul de întrebare pentru care materialul informativ din *Elisabeta I: religia şi politica externă* nu vă este suficient. Nu este cazul unor întrebări ca: „în ce măsură Catolicismul englez reprezenta un pericol pentru Elisabeta?”, care necesită în schimb o înţelegere foarte clară a importanţei Mariei Stuart în contextul „problemei catolice”. Acest subiect a fost discutat în principal în capitolul 4.

O altă temă posibilă este cea referitoare la legăturile dintre Scoţia şi Franţa. Iată un exemplu: „Politica Elisabetei faţă de Scoţia şi Franţa a fost mai mult pragmatică de câş principială.” Comentaţi acest punct de vedere. Pentru a răspunde acestei întrebări trebuie să fi citit capitolul 5 în completarea celui de faţă. Aici sunt necesare însă câteva precizări generale. Aşa cum am arătat în secţiunile orientative ale capitolului precedent, spuneţi-vă de la bun început punctul de vedere, atunci când comentaţi o afirmaţie: eseul va fi în consecinţă structurat pe baza argumentelor dumneavoastră. Puteţi considera, de exemplu, că această afirmaţie, deşi nu lipsită de adevăr, este totuşi exagerată. Deşi Elisabeta avea anumite principii de bază – ca acela că rebelii nu trebuie ajutaţi - nu le-a încălcat în anumite circumstanţe? Deci termenul de „pragmatic” este inexact. Acest mod de argumentare vă ajută să vă construiţi eseul şi vă obligă să aduceţi informaţii relevante pentru punctul dumneavoastră de vedere; vă este util şi pentru a evita greşelile de fond. Veţi fi tentaţi, în cazul unui subiect cum este cel de mai sus, să încercaţi să trataţi separat Scoţia şi Franţa. De aici pot apărea confuzii căci, aşa cum am văzut, relaţiile cu Franţa aveau de multe ori implicaţii asupra Scoţiei şi invers. Folosiţi în introducere expresii de genul: „Intenţionez să argumentez că...” sau „Pe de altă parte...”, aşa cum am mai spus la pagina 56.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Elisabeta, Irlanda şi Scoţia”*

1. Edmund Spenser despre preoţi şi predicatori

Citiţi cu atenţie extractul din scrierile lui Edmund

Spenser prezentat în pagina 165. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce diferenţe identifică Spenser între preoţii catolici şi predicatorii protestanţi?
b) În ce scop a scris autorul aceste rânduri? Argumentaţi-vă răspunsul.
c) Cât credit putem acorda acestei surse ca ilustrare a situaţiei credinţei în Irlanda din timpul Elisabetei I?

2. Procesul verbal al întrunirii Consiliului de Coroană din 4 iunie 1565.

Citiţi extrasul din procesul verbal de la pagina 176. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) De ce căsătoria cu Darnley a constituit o preocupare atât de mare pentru Consiliul de Coroană?
b) Cum puteţi demonstra, referindu-vă la document, starea de consternare în care se afla Consiliul de Coroană?
c) Ce măsuri propunea Consiliul de Coroană în legătură cu această căsătorie? Care părea să fie cea mai eficientă, conform documentului?
d) De ce informaţii are nevoie un istoric pentru a decide dacă procesul verbal este o reflectare corectă a întrunirii?

CAPITOLUL 7

Concluzii

1. Redactarea concluziilor

Puţini studenţi redactează cu plăcere capitolul de concluzii, atunci când scriu un eseu. Sfătuiţi de multe ori să-şi „rezume” argumentaţia, ei au senzaţia că nu pot face decât o simplă recapitulare prefaţată de expresia „în concluzie”. Autorul înţelege perfect un asemenea impas. Şi pentru el este o aventură dificilă să tragă concluziile acestei cărţi! În definitiv, un simplu rezumat al concluziilor de la diferitele capitole ar fi vetust şi lipsit de valoare pentru studenţi, care au puţine şanse să li se adreseze întrebări referitoare la toate aspectele politicii religioase şi ale politicii externe.

Concluziile trebuie să ofere un tablou concis şi viu al principalelor puncte disputate, care să plaseze dezbaterea într-un context mai larg. Una din marile tentaţii şi o mare capcană a istoriei este că ştim întotdeauna ce s-a întâmplat mai departe; de aceea este bine să ne folosim de acest avantaj analizând, pe scurt, modul în care personajul nostru şi-a influenţat propriul viitor. Este cinstit şi didactic să recunoşti limitele concluzii lor tale şi să arăţi, pe cât posibil, unde sunt necesare documentări suplimentare. Sperăm că acest capitol concluziv va întruni condiţiile pe care tocmai le-am enunţat.

2. Elisabeta şi religia

Nu ne putem imagina că Elisabeta a uitat – fie şi pentru o singură clipă – că este regina Angliei. Rangul ei o obseda şi a jucat cu multă pricepere rolul de Regină fecioară şi mamă iubitoare a ţării sale. Dar nu a devenit niciodată prizoniera propriei ei imagini. Concepţia ei despre cum trebuie să fie o

regină era limitată şi era legată mai mult de menţinerea autorităţii într-o lume a bărbaţilor decât de portretele înălţătoare ale profeteselor din Vechiul Testament sau de apărarea Protestantismului. Religia era prin urmare un instrument util, prin care îşi asigura supravieţuirea şi îşi salva poziţia. După criteriile ei personale, politica religioasă pe care a dus-o a fost un succes. Elisabeta considera că este în interesul ei să contribuie la formarea unei Biserici naţionale încăpătoare, care să lase cât mai puţini oameni posibil pe dinafară. Era în interesul ei să facă în aşa fel încât supunerea faţă de reforma religioasă să fie cât mai uşoară, fără să încurajeze dezacordurile dinăuntrul Bisericii Angliei sau recuzanţii dinafară. S-a spus în această carte că reforma religioasă, aşa cum a fost ea definită de Legile de Supremaţie sau de Uniformizare, reflecta dorinţele reginei. Biserica Angliei era plin urmare o biserică protestantă cu o structură ierarhică de tip catolic. Era calvinistă din punct de vedere teologic, păstrând totuşi ritualuri cel puţin similare Catolicismului. Regina îi considera diversionişti periculoşi pe cei care doreau să aducă Biserica mai aproape de Protestantism. Aceste transformări ar fi stimulat recuzanţa şi, ca un rezultat direct, nesupunerea. O Anglie plină de predicatori protestanţi şi de congregaţii pioase şi disciplinate ar fi compromis autoritatea episcopi lor; iar episcopii erau tocmai pârghiile prin care regina controla Biserica.

Deci Elisabeta a reuşit, după diverse tentative ratate, să modifice stilul de organizare din 1559. Către sfârşitul domniei sale, Catolicismul era pe cale să devină confesiunea unei minorităţi de nobili: avea o audienţă scăzută în clasele de jos şi era limitată la zonele depărtate de Londra. Pentru Elisabeta, această înăbuşire a Catolicismului a fost o realizare extraordinară şi cu atât mai impresionantă dacă se lua în calcul cât de slab. Era Protestantismul în momentul urcării ei pe tron. Este însă greu de estimat tăria credinţei religioase populare; este o problemă care a făcut obiectul unor aprinse dispute istoriografice.

Reuşita Elisabetei a avut un preţ; dacă acest preţ a meritat sau nu, rămâne la latitudinea istoricului să hotărască. Se poate spune că Elisabeta a ratat ocazia să se folosească de entuziasmul puritanilor pentru a crea o Biserică engleză agresivă şi dinamică; a socotit că îi ameninţau autoritatea şi i-a redus la tăcere. Dar în ce măsură o Biserică Anglicană agresivă

şi dinamică ar fi fost un lucru bun este poate o problemă ce ţine mai degrabă de convingerile fiecăruia decât de argumente. Elisabeta nu ezita să exploateze situaţia financiară a Bisericii în propriul ei interes. Acest lucru a lovit, inevitabil, tocmai în acei oameni pe care ea îi alesese pentru a impune oamenilor concepţia ei despre Biserică: episcopii.

Istoricii care susţin că politica religioasă elisabetană era liberală se înşeală, din două motive. În primul rând este o exagerare să numeşti „liberal" pe un monarh al secolului al XVI-lea. În al doilea rând, pe Elisabeta n-o interesa Anglia postelisabetană. Pe istorici însă da, şi ei sunt conştienţi că Biserica, aşa cum a fost ea modelată de către regină, a avut un impact colosal asupra vieţii religioase şi sociale a ţării – şi nu numai a ei – până în zilele noastre. Cele 39 de articole, de exemplu, rămân documentul teologic fundamental al Bisericii Angliei moderne. Dar moştenirea religioasă elisabetană nu a fost uşoară pentru urmaşii ei. Compromisurile din sânul Bisericii elisabetane fiind determinate de necesităţi politice, era nevoie de un politician abil care să se folosească în sens constructiv de ele. Biserica Angliei nu era pe deplin unitară – existau destui romano-catolici şi protestanţi separatişti în afara ei. Diversitatea poate, dacă este folosită în mod inteligent, să conducă la toleranţă; folosită prost, duce la dezbinare şi conflicte. Carol I[53] a demonstrat cu prisosinţă la ce haos se poate ajunge atunci când politica încape pe mâini nepricepute.

---

53 Carol I (1600-1649), fiul lui Iacob I Stuart, a fost rege al Angliei, Scoţiei şi Irlandei între 1625 şi 1649. Încurajat în despotismul său de către miniştrii săi (Buckingham, Strafford, episcopul Laud) şi de soţia lui, Henriette de Franţa, a determinat apariţia unei violente opoziţii parlamentare; în 1629 a dizolvat Parlamentul şi a guvernat singur. Conflictele din Scoţia l-au obligat să convoace din nou Parlamentul, în 1640 („Scurtul", apoi „Lungul" Parlament care au funcţionat între 1640 şi 1653); acesta îl va condamna la moarte pe Strafford şi pe Laud. Regele n-a avut curaj să se opună executării lor, iar din cauza relaţiilor lui cu catolicii intră el însuşi în dizgraţia Parlamentului, în 1642. Începe războiul civil între partizanii regelui şi o armată a Parlamentului, aliată cu scoţienii: armata lui Carol este înfrântă la Naseby, în 1645. El se predă scoţienilor, care îl cedează Parlamentului. Evadează în 1647, provocând un al doilea război civil, în care câştigă armatele lui Cromwell: acesta din urmă obţine de la Parlament condamnarea lui la moarte. A fost decapitat la Whitehall, în 1649.

3. Elisabeta şi politica externă

Să rămână regină şi să-şi păstreze puterea; să vegheze ca autoritatea ei să nu fie ştirbită de vreo putere străină sau uzurpată de vreun consilier sau moştenitor recunoscut – iată ce consideraţii au stat la baza politicii externe a Elisabetei. Această interpretare are meritul de a-i completa portretul de Guvernator Suprem al Bisericii Angliei. Ea explică şi succesele sau limitele politicii ei externe.

Am arătat în această carte că Elisabeta nu s-a lăsat sedusă de nici una dintre viziunile entuziaste şi grandioase ale consilierilor ei protestanţi. Imaginea de salvatoare a Protestantismului nu a făcut-o să-şi piardă capul. A acordat, după multă şovăire, ajutor rebelilor străini care luptau împotriva stăpânitorilor catolici. În ochii ei, răzvrătiţii din Ţările de Jos nu erau nici eroi, nici martiri protestanţi, ci nişte terorişti antipatici şi costisitori, care subminau conducătorii legitimi. Ei puteau fi ajutaţi doar atunci când Coroana era pusă în pericol de dominaţia spaniolă din regiune. Schimbările majore care au survenit în politica externă, ca adversitatea tot mai mare faţă de Spania şi prietenia tot mai strânsă cu Franţa, se explică prin simplul fapt că prima a înlocuit-o pe cea de-a doua în rolul de pericol major.

Se poate spune că Elisabeta a dat dovadă de realism şi de pragmatism atunci când a evitat să angajeze o ţară de mărimea a doua în aventuri riscante şi costisitoare în străinătate. Din fericire, ea a reuşit să-i ţină în frâu pe cei mai agresivi dintre consilierii ei, dar există bănuiala că nehotărârea şi zgârcenia au cântărit mai greu decât vreo admirabilă clarviziune politică. Existenţa acelor comandanţi militari care nu erau siguri de sprijinul reginei în timp ce luptau în Ţările de Jos sau în Irlanda nu denotă o politică înţeleaptă. Căci nu era o politică înţeleaptă să iei hotărâri pentru care să nu aloci fonduri suficiente sau să numeşti în fruntea armatei oameni ca Leicester.

Poate că este o regulă a secolului al XVI-lea, dar norocul a fost de partea celor nehotărâţi. Filip al II-lea al Spaniei se decidea cu greu în chestiunile importante, iar atunci când o făcea rezultatul era cel mai adesea dezastruos. Eşecul puternicei sale Armada este un exemplu. Elisabeta era

fundamental indecisă dar şi norocoasă, de vreme ce Armadele au eşuat; duşmănia familiei de Guise s-a diluat în evenimentele mult mai grave ale războiului religios din Franţa; iar când principala ei rivală, Maria Stuart, a comis spectaculoasele ei greşeli – a fost de două ori norocoasă.

După criteriile ei personale, politica externă a Elisabetei a fost o reuşită. A respins toate ameninţările la adresa Coroanei care veneau, în diferite momente, din Franţa, Spania, Scoţia şi Irlanda. A supravieţuit tuturor furtunilor conflictelor religioase: spre deosebire de Franţa, regatul ei nu s-a istovit într-un război civil între catolici şi protestanţi. Refuzul ei de a se mărita sau de a-şi desemna un succesor i-a păstrat întreaga autoritate şi n-a încercat niciodată să-şi extindă această autoritate prin orgolioase cuceriri militare, aşa cum făcuse tatăl său. Împărtăşea, fără îndoială, părerea lui Henric al VIII-lea că Anglia e mai mult un bun personal decât o proprietate sacră, dar propaganda pe care a făcut-o micilor negustori, laolaltă cu prefacerile religioase din Europa, au înrădăcinat părerea că monarhii trebuie să urmărească mereu, prin politica lor externă, binele ţării. Succesorii ei Stuarţi aveau să întâmpine dificultăţi atunci când lansau campanii militare în Europa, ţintind prestigiul personal sau propăşirea dinastiei. A fost mai bine că Iacob I se temea de războaie.

Documentele referitoare la politica externă sunt voluminoase, dar sunt în general de acelaşi tip. Hârtiile oficiale din timpul domniei Elisabetei conţin multe scrisori către şi de la guvern şi diferiţii lui trimişi. Nu toate au fost încă publicate şi sunt, oricum, descurajatoare. Scrisorile oficiale nu permit o înţelegere completă a motivaţiilor şi modului de gândire ale celor care le-au scris. Iată de ce este nevoie de un studiu documentat şi serios al politicii externe elisabetane; iată de ce acest studiu este perfectibil.

4. O femeie remarcabilă

Am folosit acest titlu în introducerea cărţii. Repetarea lui are menirea să amintească cititorului statura Elisabetei ca regină. Autorul a avut multe ocazii să critice deciziile ei politice, dar e greu – şi nedrept – să ignorăm influenţa cultului Elisabetei asupra supuşilor ei şi asupra multor istorici, până în zilele

noastre. Pe măsură ce înainta în vârstă, regina insista să fie înfăţişată tânără şi neatinsă de vreme în portrete. Christopher Haigh vorbea despre declinul popularităţii ei în ultimii ani de domnie; dar în timpul domniei lui Iacob I avea să renască repede cultul personalităţii Elisabetei. Imaginea epocii de aur a Reginei fecioare nu avea o bază reală, dar pledează pentru calităţile ei. Haigh sublinia că, pentru o femeie aflată pe tron, simplul fapt că a supravieţuit a fost o performanţă remarcabilă – şi este perfect adevărat, cu atât mai mult cu cât ea a trebuit să se confrunte cu probleme atât de mari şi pentru un timp atât de îndelungat.

Concluzii

La acest capitol nu sunt necesare notiţe. După cum am mai spus, concluziile trebuie să ofere un rezumat viabil al principalelor direcţii de interpretare, să arate unde sunt necesare cercetări ulterioare şi, dacă este nevoie, să situeze temele studiate într-un context mai larg. Consideraţi acest capitol un punct de plecare pentru propriile dumneavoastră concluzii în eseuri referitoare la Elisabeta, religia şi politica ei externă.

Tabel cronologic

1533 Se naşte Elisabeta.
1536 Anne Boleyn este executată.
1540 Ignatius Loyola întemeiază Societatea lui Iisus (ordinul iezuit).
1541 Parlamentul emite o lege prin care Henric al VIII-lea devine rege al Irlandei.
1547 Moartea lui Henric al VIII-lea.
1548 Franţa trimite 10.000 de soldaţi în Scoţia. Maria Stuart este luată la Curtea franceză.
1549 Prima Carte de Rugăciuni eduardiană. Cariera lui Somerset ia sfârşit.
1552 A doua Carte de Rugăciuni eduardiană.
1553 Moare Eduard al VI-lea: pe tron ajunge Maria I.
1557 Anglia şi Spania luptă împreună împotriva Franţei.
1558 În ianuarie este pierdut Calaisul.
Maria Stuart se căsătoreşte cu Delfinul.
Knox publică „Primul strigăt al trompetei”.
În noiembrie moare Maria I: încoronarea Elisabetei I.
1559 Primul Parlament elisabetan.
Se încheie Tratatul de la Cateau-Cambrésis.
Legile de Supremaţie şi de Uniformizare.
Decretele Regale.
Revolta Lorzilor scoţieni ai Congregaţiei împotriva regentei Maria de Guise.
Moare regele Franţei, Henric al II-lea: pe tron ajung Francisc al II-lea şi Maria Stuart.
Legea Schimbului.
1560 În Scoţia sunt trimise trupe engleze. Tratatul de la Edinburgh: armatele franceze sunt izgonite din Scoţia.
Favoritul reginei, Robert Dudley, rămâne văduv.
Moare regele Franţei, Francisc al II-lea.
1561 Maria Stuart părăseşte Franţa pentru a se înapoia în

Scoţia.

Campaniile lui Sussex împotriva lui Shane O'Neill, în Irlanda.

1562 Shane O'Neill se supune Elisabetei la Whitehall.

La Hampton Court se încheie tratatul cu hughenoţii.

Le Havre este ocupat de trupele engleze.

1563 Le Havre este evacuat.

Cele 39 de Articole.

Sussex reîncepe campaniile împotriva lui O'Neill.

1564 Tratatul de la Troyes pune capăt ostilităţilor armate dintre Anglia şi Franţa.

1565 Maria Stuart se căsătoreşte cu Henry, Lord Darnley.

1566 „Anunţurile" lui Parker şi Controversa Vestimentară.

Importantă rebeliune antispaniolă în Ţările de Jos.

Asasinarea lui Riccio.

Se naşte Iacob, fiul Mariei Stuart (viitorul Iacob al VI-lea al Scoţiei şi I al Angliei).

1567 Asasinarea lui Darnley.

Maria Stuart se căsătoreşte cu Bothwell şi este silită să abdice în favoarea lui Iacob.

Shane O'Neill este ucis.

1568 Maria Stuart fuge în Anglia.

William Allen fondează seminarul din Douai.

Anglia confiscă aurul genovez al lui Filip al II-lea.

1569 Complotul pentru căsătoria Mariei Stuart cu Norfolk.

Revolta conţilor din nord.

Schimburile comerciale dintre Spania şi Anglia sunt suspendate.

Fitzmaurice şi Edmund Butler se răzvrătesc, în Irlanda.

1570 Papa Pius al V-lea emite bula Regnans în Excelsis, prin care Elisabeta I este excomunicată.

1571 La Cambridge, Cartwright ţine conferinţele sale proprezbiteriene.

Proiectele legilor fundamentale.

Legile împotriva Trădării.

Este deconspirat Complotul Ridolfi.

1572 Wilhelm de Orania invadează Ţările de Jos aflate în posesiune spaniolă.

Tratatul de la Blois: Anglia şi Franţa încheie o alianţă defensivă împotriva Spaniei.

„Avertismentele către Parlament" puritane.

Ducele de Norfolk este executat.

Masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu.
Prima rundă de negocieri pentru o căsătorie a Elisabetei cu Alençon.
Tânărul Thomas Smith debarcă în Irlanda pentru a întemeia nenorocoasa colonie din Ulster.
1573 Convenţia de la Nymegen: sunt reluate schimburile comerciale dintre Anglia şi Spania.
1574 Sosirea primilor preoţi misionari din Douai.
1575 Edmund Grindal este numit la Arhiepiscopia din Canterbury.
1576 Grindal primeşte ordinul să suprime predicile demonstrative: refuză.
Armata spaniolă neplătită din Ţările de Jos se răzvrăteşte: jefuirea Antwerpului.
Pacea din Ghent.
1577 „Edictul perpetuu”: armata spaniolă se retrage temporar din Ţările de Jos.
Grindal este destituit.
1578 Comandantul spaniol Parma câştigă victorii importante împotriva rebelilor din Ţările de Jos (Bătălia de la Gembloux).
1579 Fitzmaurice şi Sander (trimisul papal) debarcă la Smerwick, încurajându-i pe irlandezi să se ridice la luptă.
1580 Primii iezuiţi (Campion şi Parsons) sosesc în Anglia.
Filip al II-lea invadează Portugalia.
1581 Legea „pentru păstrarea supuşilor Maiestăţii Sale Regina în ascultarea cuvenită”.
Regina îl înzestrează cu fonduri pe Anjou pentru o intervenţie antispaniolă în Ţările de Jos.
1582 Separatistul Robert Browne publică „Tratat de Reformare fără zăbavă”.
1583 Grindal moare.
John Whitgift este numit Arhiepiscop de Canterbury.
Cele 3 Articole ale lui Whitgift.
1584 Complotul Throckmorton.
Regina se opune prin veto proiectului de lege în favoarea Prezbiterianismului propus de dr. Turner.
Asasinarea lui Wilhelm de Orania.
Legământul de asociere.
Moartea lui Anjou.
Se încheie Tratatul de la Joinville dintre Filip al II-lea şi Liga Catolică Franceză.

1585 Legea „împotriva iezuiţilor, a preoţilor seminarişti şi a altor persoane nesupuse”.
Tratatul încheiat la Nonsuch cu Ţările de Jos: Elisabeta trimite trupe conduse de Contele de Leicester.
Complotul Parry îndreptat împotriva Elisabetei.
1586 Este descoperit Complotul Babington.
1587 Prezbiterianul Anthony Cope propune „un proiect de lege şi o carte”.
Maria Stuart este executată.
Francis Drake descinde în Cadiz pentru a ataca Armada.
1588 Armada este înfrântă.
Primele broşuri semnate Martin Marprelate.
Asasinarea Ducelui de Guise.
1589 Asasinarea regelui Henric al III-lea al Franţei.
Urcarea pe tron a lui Henric al IV-lea (Henric de Navarra).
Trupele engleze sunt trimise în Normandia.
Expediţia navală condusă de Drake şi Norris, cu scopul de a zdrobi rămăşiţele Armadei şi de a provoca o revoltă în Lisabona împotriva lui Filip al II-lea, eşuează.
1590 Trupele spaniole invadează Bretania.
1591 Essex şi Norris conduc expediţii militare în Normandia şi Bretania.
1592 La Dublin este inaugurat Trinity College.
1593 Legea „pentru ţinerea supuşilor reginei în ascultare”.
Separatiştii Barrow şi Greenwood sunt executaţi.
Regele francez Henric al IV-lea se converteşte la Catolicism.
Hugh O’Neill, Conte de Tyrone, este ales să primească titlul de "The O’Neill".
1595 Whitgift scrie Articolele Lambeth.
1596 Elisabeta încheie o triplă alianţă cu olandezii şi francezii împotriva Spaniei.
Armada spaniolă ce avea ca destinaţie Irlanda este împrăştiată de furtuni.
1597 O altă Armada trimisă în Irlanda este împrăştiată de furtuni.
1598 George Blackwell este numit Arhipăstor.
Henric al IV-lea al Franţei încheie pacea cu Spania.
Moare Filip al II-lea.
Armatele Elisabetei sunt învinse de Hugh O’Neill la Yellow Ford.
Colonia din Munster este distrusă.

1599 Contele de Essex este numit Lord Locţiitor în Irlanda. Soseşte la Dublin în aprilie: părăseşte Irlanda în septembrie.
1600 Mountjoy devine Lord Delegat în Irlanda.
1601 Armata spaniolă debarcă în Kinsale.
Mountjoy îl învinge pe O'Neill la Kinsale.
1603 Pe 24 martie, Elisabeta se stinge din viaţă.
Pe 30 martie, Hugh O'Neill se predă lui Mountjoy.

Lecturi suplimentare

1 Monografii

Cel mai bun studiu modern care vă poate ajuta să plasaţi religia şi politica externă elisabetană într-un context mai larg este

John Guy, *Tudor England (Anglia Tudorilor)* (OUP 1990).

Dacă doriţi să citiţi şi despre Stuarţi, vă recomand

Robert Ashton, *Reformation and Revolution (Reformă şi revoluţie)* (Paladin 1985).

2 Biografii

Îmi este imposibil să vă indic o biografie în stil tradiţional a Elisabetei, din moment ce enorma majoritate tind să fie mai degrabă subiective, romantice şi naţionaliste. A lucrare pe care o consider nu atât o biografie cât o analiză lucidă şi clară a modului în care Elisabeta şi-a exercitat puterea este

Christopher Haigh, *Elizabeth I (Elisabeta I)* (Longman 1988).

Ar fi bine să adăugaţi la aceasta şi un alt volum, apărut în redacţia lui Haigh:

Christopher Haigh (sub redacţia), *The Reign of Elizabeth I (Domnia Elisabetei I)* (Macmillan 1984),

Merită de asemenea să citiţi eseurile scrise de Jones, Rumsuy, Collinson şi Haigh însuşi.

3 Studii de specialitate

Nu ducem lipsă de cărţi interesante referitoare la Elisabeta şi la religie. Puteţi urmări disputa dintre Dickens şi

revizionişti în

Christopher Haigh, *The English Reformation Revised (Revizuirea reformei engleze)* (OUP 1987).

A.G. Dickens, The English Reformation (Reforma engleză) (OUP 1989).

Străduiţi-vă să faceţi rost de această a doua ediţie a lui Dickens. Pentru cei interesaţi de modul în care a evoluat istoriografia referitoare la Reforma engleză, o lucrare de referinţă este

Rosemary O'Day, *The debate on the English Reformation (Dezbateri asupra Reformei engleze)* (Methuen 1986).

A carte incitantă despre Elisabeta şi relaţiile ei cu puritanii este

Diarmaid MacCulloch, *The Later Reformation în England (Reforma târzie în Anglia)* (Macmillan 1990).

Iată şi un studiu plin de detalii fascinante:

Patrick Collinson, *The Elizabethan Puritan Movement (Mişcarea puritană elisabetană)* (Cape 1967).

El are meritul că reuşeşte să redea spiritul Puritanismului. În orice caz, lucrarea este foarte amplă. Un text mai accesibil este însă

Patrick McGrath, *Papists and Puritans Under Elizabeth I (Papistaşii şi puritanii pe vremea Elisabetei I)* (Blandford 1967).

Chiar dacă multe dintre interpretări par destul de vetuste, partea narativă rămâne foarte valoroasă.

Pentru relaţiile Elisabetei cu catolicii, vă recomand capitolul *The Church of England, the Catholics and the People („Biserica Angliei, catolicii şi poporul")* din lucrarea lui Christopher Haigh intitulată *The Reign of Elizabeth I („Domnia Elisabetei I")*, precum şi capitolul *The Continuity of Catholicism in the English Reformation ("Continuitatea Catolicismului pe parcursul Reformei engleze")* din *The English Reformation Revised (" Revizuirea Reformei engleze")*, de acelaşi autor. O monografie concisă şi utilă este şi

Alan Dures, *English Catholicism, 1558-1642 (Catolicismul englez, 1558-1642)* (Longman 1983).

Politica externă elisabetană s-a bucurat de mai puţină atenţie. Iată totuşi un titlu:

Susan Doran, *England and Europe 1485-1603 (Anglia şi Europa 1485-1603)* (Longman 1986).

Este vorba însă de o lucrare care se referă strict la guvernarea Elisabetei.

Există de asemenea capitolul din *The Reign of Elizabeth I ("Domnia Elisabetei I")*, pomenit mai sus, dar este la rândul lui foarte scurt. La polul opus se situează volumele lui R.B. Wemham care sunt, probabil, mult prea lungi, chiar şi pentru cei mai silitori dintre studenţi, doar dacă aceştia nu au cumva o pasiune deosebită pentru detalii. În acest caz, cel mai bine ar fi să citească R.B. Wemham, *After the Armada: Elizabethan England and the Struggle for Western Europe (După Armada: Anglia elisabetană şi lupta pentru Europa de vest)* (Oxford 1984).

Lucrările despre relaţiile Elisabetei cu Scoţia strălucesc prin absenţă. Pentru cei fascinaţi de personalitatea Mariei Stuart, iată o carte care abordează diferite interpretări şi oferă un comentariu obiectiv:

Ian Cowan, *The Enigma of Mary Stuart (Misterul Mariei Stuart)* (Gollancz 1971).

Autorul vrea să sublinieze dificultăţile scrierii şi capcanele citirii acelor biografii consistente dedicate fascinantei dar evazivei noastre regine.

Un studiu despre Irlanda cu o secţiune documentară foarte interesantă este

Grenfell Morton, *Elizabethan Ireland (Irlanda elisabetană)* (Longman 1971).

Este însă greu de procurat. O carte complexă şi meritorie pentru cei ce doresc să studieze subiectul în profunzime este

Steven Ellis, *Tudor Ireland (Irlanda Tudorilor)* (Longman 1985).

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

Aceasta este prima dintre cele două lucrări care au ca subiect domnia Elisabetei I. Acest volum analizează principalele aspecte ale politicii religioase și politicii externe în perioada 1558 - 1603. Cartea începe prin a reliefa situația Angliei pe plan politic și religios în contextul anului 1558, pentru a analiza apoi măsurile luate de Elisabeta ca răspuns la presiunile catolicilor și protestanților în egală măsură. Sunt trecute în revistă apoi relațiile Angliei cu Irlanda, Scoția, precum și cu marile puteri care erau Franța și Spania.

ISBN 973-571-096-X